

BASKIRCSEV MÁRIA
NAPLÓJA

I. RÉSZ.

VILÁGIRODALOMKÖNYVTÁR

7. KÖTET.

(MÉMOIRE-SOROZAT.)

Nyomatott Pfeiffer K. és társa mütintézetében, Német-utca 27.

BASKIRCSEV MÁRIA NAPLÓJA

FRANCIA EREDETIBŐL FORDÍTOTTA:
UDVARHELYI ÁDÁM

ELSŐ RÉSZ

A SZERZŐ ARCKÉPÉVEL.

MÁSODIK KIADÁS

A VILÁGIRODALOM KÖNYVKIADÓVÁLLALAT KIADÁSA
BUDAPEST.

Ki volt hát Baskircsev Mária? Orosz arisztokrata család elkényeztetett gyermeke, aki túlnőtt családjá, társasága, hazája keretein, akinek lelkében olyan szenvedélyei szépségszeretet és alkotási vágy lobogott, mely elég lett volna, hogy őt a világ legnagyobb művészeinek sorába emelje, s akinek az volt a tragikuma, hogy nagyobb lélek lakozott benne, mint aminőt törekeny teste megbírt s amit ő maga még ennél is sokkal súlyosabban érzett, hogy lelkének magasratörő lángja minden elismert kiválósága mellett is meghaladta művészi képességeit.

Igaz, hogy mint festőművész is kiváló és megőrizte volna, nevét a műtörténelem, de azt a magas polcot, melyre a kiváló emberek sorában vágyott, azt a világhírnevet, mely gyermekkorá legelső öntudatos pillanataitól kezdve aknainak álma volt, mégis naplója szerezte meg számára.

Naplójának jelentőséget két szempontból kell megítélnünk: úgyis, mint a festőművészet, úgyis, mint az életrajzíróét, Lehet, hogy művészi érdemeit el fogja feledni vagy legalább is kevésbé jelentősnek fogja ítélni egy későbbi művésznemzedék, de naplója mindenha érdekes és tanulságos olvasmánya lesz a világirodalomnak. Érdekes műtörténeti szempontból, mert Baskircsev Mária élete és működése a francia festő- és szobrászművészetek abból a forradalmi korszakából való, melyet Corot, Mille, Regnault, Moreau, Puvis de Chavannes, Henner, Bastien-Lepage, Carolus-Duran, Bonnat, Cabanel, Lefebvre, Boulanger, RobertFleury, a szobrászok közül Falguière és Saint-Marceaux s még más nagyok tesznek feledhetetlenné. Baskircsev Mária ezek között élt és ezekkel dolgozott. Még érdekesebb és fontosabb azonban emberi és lélektani szempontból, mert amint maga is oly találóan jegyzi meg: naplója őszinte tükörképe az ő küzdő, szenvedő művészi és örök női lelkiének, oly őszintén megírva, mint ahogy naplót még nem tártak olvasóközönség elé.

Talán fokozni fogja Baskircsev Mária; naplójának érdekességét, hogy kiegészítettük ama néhány művészkartársá és mestere rövid jellemzésiével, kiknek az ő művészi fejlődésében oly jelentős szerep jutott.

ELŐSZÓ.

Miért hazudjam vagy tetessem magam? Való igaz, hogy bár reménység nem igen biztat, égő vágy dolgozik bennem, bogy e földön bármilyen alakban fennmaradlak. Ha nem balok meg fiatalon, nagy művész leszek; ha fiatalon kell meghalnom, kiadatom a naplómát. Érdekes könyv lesz, mert nem is lehet, hogy érdeklődést ne ébresz-szent. Ha azonban kiadásról szólok, kérdés, vajon nem ron-totta, avagy nem semmisítette-e meg naplómaban a nyilván-osság gondolata épen azt az értéket, mely minden ilyen-fajta miiben a legbecsesebb? Hiszem, hogy nem. — Régóta vezettem már naplót, őszintén, önmagamnak, mielőtt még olvasóközönségre gondoltam volna; most meg épen azért törekszem a leglelkiismeretesebb őszinteségre, mert eltö-kéltem, hogy kiadom. Ha ez a könyv nem a legtisztább, legszigorúbb valóságot tükröztetné, nem volna szabad lennie sem. Nemcsak gondolataimról adtam mindenkor pontosan számot, hanem lelkiismeretesen örködtem ön-magam fölött is, hogy soha, pillanatra se titkoljak el benne magamról valamit még akkor sem, ha olvasóim előtt nevet-séges vagy kedvezőtlen színben kell megjelennem. Ön-magamát úgy sem bírálhatom. Nyugodt lehetsz hát kedves olvasóm, hogy éneket teljesen föltárom előtted. Önmagam, mint könyvem hőse, talán nem vagyok elég érdekes, de akkor ne gondolj rám; gondold, hogy valaki, egy ember-társad az, aki minden gyermekkora óta átélt külső és belső élményét elbeszéli. Egy ilyen könyv érdekes bizonyosság-

levele az emberi életnek. Zola, Goncourt vagy akár Maupassant a megmondható! Naplóm tizenkét éves koromtól kezdve mutat be, de tizenöt—tizenhat éves koromig nem sokat jelent. A benne lévő hézagokat pótolnom kell s ezért valami előszó-félét próbálok írni hozzá, hogy ezt a jeles irodalmi és lélekfejlődési emlékművet világosabbá tegyem.

Tegyünk hát úgy, mintha máris híres lennék, íme, megkezdem.

1860. november lien születtem. Leírni is rettenetes. Csak az vigasztal, hogy mikorra könyvem kezetekbe jut, senki sem fogja számlálni e földön az éveimet.

Atyám fia volt Baskircsev Gregorievics Pál generálisnak, az előkelő orosz nemesnek, kit bátorságáról, szilaj-ságáról, vaskezéről, sőt kegyetlenségéről ismertek. Nagyatyámat, mint tudom, a krimi hadjáratban nevezték ki tábornokká. Fiatal leányt vett nőül, egy igen nagy urnák fogadott leányát, ki harmincnyolc éves korában halt meg s aki öt gyermekét, atyámat és négy nagynénemet hagyta árván.

Anyám, a Babanin-család leánya, huszonegy éves korában ment férjhez, de azelőtt már több igen szép házasságot utasított vissza. A Babanin-család részéről ősrégi orosz nemesek vagyunk s nagyapám, aki tatár eredetűnkkel mindig dicsekedett, gyakran emlegette, hogy a legelső telepesektől származunk. — A Baba-Nina szavak tatár eredetűek — én azonban nem helyezek súlyt az efélére . . . Anyai nagyapám, a költői lelkű és tudomány-szerető Byron-rajongó katonatiszt, Lermontovnak, Puskinnek s más nagyoknak volt a kortársa. Részt vett a kaukázusi hadjáratban. Igen fiatalon házasodott és felesége a híresség és szelídlelkű Cornelius Julia maga is csak tizenöt esztendő volt még, mikor megesküdtek. Házasságukból nem kevesebb, mint kilenc gyermek született.

Két évi házaseset után anyám két kis gyermekével visszatért szüleihez. Nagyanyám szeme előtt növekedtem. Bálványozó szeretettel vett körül ő is, meg nagynéném is, anyám testvérhúga, ki azonban sokat volt távol édesanyámmal akkoridőben. Nagynéném nem szép, de páratlanul jó lélek, ki egész életét környezetének áldozta fel.

1870. május havában külföldre költöztünk. Anyámnak régi kedves álma valósult meg. Bécsben egy hónapot töltöttünk. Megrészegettünk a sok újdonságtól, a boltoknak s színházaknak a fényétől. Baden-Badent, ezt a csillogó kis Parist június havában, élénkségének, pompájának tetőpontján ismertem meg. Hányan is voltunk hát: nagyapám, anyám, Romanov nagynéném, Dina, az unokanővérem, Pál testvérbátyám és jómagam s velünk jött anyagi jószágú, nélkülözhetetlen házi orvosunk, Walitsky Lucián is. Walitsky, az áldott jólelkű, vidám, tréfás, hivatásszerető lengyel Walitsky nem volt túlzó hazafi: Astirkának volt a kerületi orvosa régebben. Az egyetemet anyám fiérével együtt látogatta s mindig családunk tagjának tekintettük. Elutazásunkhoz nagyapámnak orvosra volt szüksége és Walitsky eljött velünk.

Badenben éreztem először a nagyvilági élet varázsát s itt gyötörtek meg legegőbb nagyratörő vágyaim.

Nem beszéltem azonban eleget Oroszországról és magamról, pedig épen ez a fontos. A vidéki előkelő aemesi családok szokása szerint két nevelőnőm is volt, egy orosz és. egy francia. Első nevelőnőmet, kire emlékszem, Melnikovnének hívták. Férjétől elváltan élő, tanult, romantikus hajlamú, előkelő orosz hölgy volt, ki egy ötlettől megragadva, regényes olvasmányainak hatása alatt szánta rá magát erre a pályára. Magunkkal teljesen egyenlőnek és házunk barátjának tekintettük, mindenki igyekezett kedvében járni s mégis egy szép reggelen eltűnt, váratlanul, épen úgy, mint ahogy valamelyik kalandos regényében olvasta. — Oroszországban nagyon regényesek az emberek. Bucsut vehetett volna tőlünk szépszerével is, de a francia műveltséggel oltott s a regényes olvasmányokból táplálkozó szláv-jellem nagyon titokzatos valami. Mint minaeen szerencsétlen asszony, úgy ez a nő is imádott engem, a gondjaira bízott gyermeket, én pedig, bármilyen kicsi voltam is még, némi leereszkedő megalégedéssel vettem tudomásul a szeretetét. Könnyenhívó és túlságosan érzékeny családom attól félt, hogy belebetegszem az elválásba s aggódó részvételt vigyáztak egész nap reám. Úgy rémlik, hogy nagyanyám külön levest is csináltatott, betegnek való becsináltat. Egészen belekábultam a túlzott

gondoskodás áradatába, — Ami külsőmet illeti, vézna, *karcsú* növésű gyermek voltam s egyáltalában nem voltam' szép. Ez azonban senkit sem akadályozott meg, hogy ne úgy tekintsen reám, mint akinek egy szép napon egész bizonyosan, végzetszerűen, a legszebb, legcsillogóbb, legtekéletesebb lényé kell fejlődnie. Anyám felkeresett egy jövendőmondó zsidót, aki ezt jósolta neki:

„Két gyermeked van; fiad olyan lesz, mint a legtöbb ember, de a leányod csillagként fog tündökölni.”

Más alkalommal pedig, este, színházban, egy úriember nevetve szólott:

„Mutassa a kezét, kicsi hölgyem! A kézmozdulatából, a keztyűje kezeléséből látom, hogy ugyancsak el fogja csavarni majd a férfiak fejét.”

Nagyon büszke lettem. Három éves korom óta, mióta csak vissza tudok emlékezni, (három és fél éves koromig szoptam), mindig kiválóságról álmodoztam. A babáim mind királyok és királynők voltak s minden gondolatom, de még környezetemnek minden szava is arra a jövendő nagyságra vonatkozott, melyet múlhatatlanul el kell őrnem. — Öt éves koromban anyám csipkéit szedtem magamra, virágfüzért fontam hajamba s táncot jártam a fogadóteremben. Pepitát utánoztam, a nagy táncosnót s az egész háznép összegyűlt, hogy megcsodáljon. Pál bátyámat szinte semmibe se vették, ha rólam volt szó s Dina unokanővérem sem vethetett árnyékot reám. Itt említtem meg, hogy Dina, szegény György nagybátyám leánya, egészen a mi gyermekünk volt. Alig, hogy megszületett, nagyanyám azonnal érte utazott és minden megkérdezés nélkül elhozta anyjától. Ez még születésem előtt történt. Melnikovné után a tizenhatéves Dolzsi Zsófia volt a nevelőnőm. — Jámor Oroszország! — Volt egy másik nevelőnőm is, egy ötven éves, tudóbajos francia nő, Brenne, ki a második császárság divatja szerint fésülködött és mindig szomorú volt. Nagyon szerettem. Rajzolni taníttatott. Egy templomos kis képet rajzoltunk együtt. Gyakran rajzoltam, míg a nagyok a kártyaasztal mellett szórakoztak, ceruzámmal, papirossmával a szőnvegre telepedtem melléjük. — Szegény Brenne 1868-ban halt meg, odalent Krímiában.

A kis orosz, házunk gyermeke, csaknem férjhez ment tőlünk egy fiatalemberhez, kit a doktor mutatott be s aki házassági kudarcairól volt nevezetes. Ezúttal, úgy látszott nagyszerűen megy a dolog, mikor egy este Zsófi kisasszonyt párnáiba rejtett arccal, keservesen zokogva találtam szobájában, Az egész ház összefutott,

— Mi az, mi történt?

Alig tudta a nagy sírástól és zokogástól kinyögni a, szegény gyermek, hogy nem, nem, mégsem bírja rászáni! magát a házasságra, — s újra zokogni kezdett.

De hát miért nem?

Mert . . . mert nem bírom megszokni a külsejét, — rebegte.

A vőlegény mindent áthallott a szomszédos fogadóterembe. Egy óra múlva összecsomagolta táskáját és keserű könnyhullatás között távozott tőlünk. Ez volt a tizenhetedik füstbement házassága.

Nagyon jól emlékszem, hogy Zsófi kisasszony panaszos szavai olyan szívből szólók voltak, hogy egyszerre megértettem, milyen borzasztó lehet olyan férfihoz menni feleségül, akinek nem lehet megszokni a külsejét.

Visszatérve 1870-i badeni tartózkodásunkra, innen a háború kitörésekor Genfbe költöztünk. Tele volt a szívem keserúséggel és agyam bosszúálló gondolatokat szőtt. Rendes esti imámat különben magamban halkán a következőkkel toldottam meg:

— Édes Istenem, engedd, hogy szép legyek, hogy jó hangom legyen, hogy boldogan menjek férjhez, hogy édesanyám sokáig éljen s vigyázz reám, hogy meg ne kapjam a; fekete-himlőt.

Genfben a tó partján, a Hotel de la Couronneban rendezkedtünk be. Most rajztanár járt hozzám. Másolni való mintákat adott elém. Pásztorkunyhós kis képek voltak azok, melyeken az ablakok fatörzshöz hasonlítottak s épen nem voltak olyanok, mint az igazi kunyhók ablakai. Nem is akartam lerajzolni; sehogysem értettem, hogy ilyen ablak is legyen a világon. Végre megengedte a jámbor öreg, hogy rajzoljam le hát a vidéket, úgy, ahogy az ablakunkból látom. Közben elhagytuk a Hotel de la Couronneti s egy családi penzióban szállottunk meg. Épen, a Mont-

Blanca nyílt az ablakunk. Le is rajzoltam szörnyű lelkiismeretesen mindent, mi a hegyből, a tóból és Genfből csak látszott. De ezzel a tanulás, már magam sem emlékszem miért, véget is ért.

Ha meghalok, megismeritek életemet. Én magam nagyon figyelemreméltónak látom. Gyűlölöm az előszókat s a kiadók tájékoztatóit, rajtuk múlt, hogy annyi kitűnő könyvet sohasem olvastam el. Inkább magam írom meg liát könyvem előszavát. Elkerülhetném, ha egész naplómát kiadnám, de jobb lesz, ha csak tizenkét éves koromtól mutakozom be. Túlságosan hosszadalmas lennék különben. Hiszen elégszer megmagyaráztam a dolgok összefüggését és nagyon gyakran visszatértem a fontosabb eseményekre írás közben.

Ha most hirtelen meg kellene halnom ... ha orozva rámcsapó betegség ragadna el! . . . Nem is tudnám talán, hogy veszélyben vagyok, titkolnák előttem . . . , meghalnék s később kiürített fiókjaimból előkerülne a naplóm ... És enyéim elolvasnák és megsemmisítenék ... és nem maradna meg belőlem semmi . . . semmi ... de semmi sem . . . Borzasztó gondolat, izzonyodom! Élni, nagyratörő vágyakkal telve élni, sírni, szenvedni, küzdeni s a végén elmerülni , . . elmerülni az örök feledésbe, mintha sohasem éltem volna! . . . Ha nem élhetek olyan sokáig, hogy naggyá lehessenek, naplóm érdekelni fogja a lélekbúvárokat. A női lélek mindig nagyon érdekes, különösen, ha tettetés nélkül és saját magától nyilatkozik meg napról-napra és olyan őszintén feltárja titkait, mintha soha senki sem pillanthatna belé, pedig reményű, mint én reményilem, hogy nagyon sok vizsgálója akad. Mert hiszen én egészen biztosan tudom, hogy meg fognak szeretni. ... És mindent elmondok, mindent . . . mindent. Mi célja volna máskülönben? Majd meglátják, hogy elmondtam mindent . . . ,

Paris, 1884. május 1.

1873.

Nizza, Promenade des Anglais, Villa Acqua-Viva, január hó — (Tizenkét éves koromban.)

Zsófi néni kisorosz népdalokat zongorázik s míg hallgatom, hazám jut eszembe. Képzetelem haza száll és gondolhatnék-e otthon másra, mint ”szegény jó nagyanyámra? Könny gyűl szemembe; mindjárt sírni kezdek; máir sírok is . . . Szegény nagymama! Milyen szomorú, hogy niem lehetsz velünk! Mennyire szerettél s mennyire szerettek én is téged. Csakhogy még nagyon kicsi voltam, hogy úgy tudjalak szeretni, mint térdeméit ed volna tőlem. Egészem elérzékenyedtem, pedig nagyanyám képe már nem él elég élénken bennem, bárha még mindig ő a legszentebb, legtisztább emlékem.

Istenem, engedd, hogy boldog legyek és hálát fogok adni érte! De mit is beszélek? hiszen a boldogságra vagyok teremtve. Tégy boldoggá, édes Istenem!

Zsófi néni még mindig zongorázik. Időnként hozzám is eljutnak a hangok és álmodozásba ringatják lelkemet. Holnap Zsófia napja van és nem kell megtanulnom a leckémet. Istenem, fordítsd felem H . . . , herceg szívét. Szeretni fogom és boldoggá teszem, magam is boldog leszek^ Jót fogok tenni a szegényekkel. Tudom, hogy Isten irgalmát nem lehet jótettekkel megvásárolni; nagy bünt követnék el, ha ilyesmit forgatnék eszemben, de nem tudom, hogyan fejezzem ki másképp, amit érzek.

Szerelmes vagyok H . . . hercegbe és nem mondhatom meg neki, hogy szeretem és ha meg is mondanám,

ügyet sem vetné rá. Mikor még itt volt, szerettem kijárni, szerettem öltözködni, de most? . . . , Az erkélyre állottam, hogy láthassam egy pillanatra, hacsak távolból is. Istenem, enyhítsd a fájdalmamat, hallgass meg engem, (hiszen már nem rimázkodhatom jobban. Olyan végtelen kegyelmes, olyan végtelen irgalmas vagy s annyiszor meghallgattad már panaszaimat! Kínszenvedés, ha nem láthatom a herceget a sétatéren. Annyival különb, mint Nizza valamennyi férfia,

* *

Howardné meghívott tegnap, hogy töltsük a vasárnapot a gyermekeivel. Már haza akartunk jönni tőlük, mikor belépett s átadta édesanyám üzenetét, hogy estig náluk maradhatunk. Maradtunk is és ebéd után, szürkületben, átmentünk a nagy fogadóterembe, hol a gyermekeik elélem térdeltek, s kérve-kértek, énekeljek valamit. Sokat neveltünk, de azért elénekeltem a „Santa Luciát”, „A nap már felkelt”-et s néhány apróságot. Annyira tettsett nekik, hogy valósággal agyoncsókoztak. Igen, csak ezt a szót használhatom. Ha ilyen hatással tudnék lenni a közönségre is, rögtön még ma színpadra lépnék.

Nagyon nagy dolog, ha az embert nem a ruhájáért csodálják meg, hanem valami másért, ami többet ér. A gyermekek elismerő szavai egészen elragadtak. Mi volna, ha *mások* ünnepelnének? . . .

Nagy izgalmakra és nagy diadalokra vagyok teremtve. Legjobb lesz hát, ha énekesnő leszek. Ha a jó Isten *megtartja, erősíteni és növelni* fogja a hangomat, iákkor elérem azt a dicsőséget, melyre szomjazom. Akkor hiirta-erves leszek és mindenki tisztelni és csodálni fog s megnyerhetem a szívét öneki, kit úgy szeretek. Ha ilyen maradok, minő most vagyok nem sok reményem van, hogy valahla megszeressen. Észre sem vesz. De ha látná, hogy dicsőség és diadal vesz körül ... A férfinépség oly nagyon hiú... A társaságnak sem kell szégyenkeznie miattam, mindenütt bátran fogadhatnak, mert hiszen nem valami dohánnytözsdeből vagy piszkos utcácskából napfényre került híresség lennék. Előkelő vagyok, nem szükséges, hogy dol-

gozzam, vagyoni körülményeim mindent megengednék, könnyűszerrel emelkedhetem s annál nagyobb lesz a dicsőségem. Milyen pompás lesz az életem! Dicsőségről, hírnévről álmodozom; akarom, hogy mindenki emlegessen!

Megjelenni a színpadon, látni az emberek ezreit, kik szívdobogva lesik a pillanatot, melyben énekem fölcsendül; tudni róluk, hogy egyetlen hangomra lábam elé borulnak; végignézni rajtuk büszke pillantással, (érték hozzá!) . . . erről álmodozom, mert ez az életem, a vágyaim-vágya, a boldogságom. És akkor, ha mindez valóra válnék, H . . . herceg öfensége is ép úgy a lábam elé omlana, mint a többiek, de neki más fogadásban lenne része. Kedvesem, ha majd meglátod a diadalt, mely körülvesz engem, téged is el fog kábítani a fényességem és megszeretsz; hiszen csak olyan asszony méltó hozzád, mint amilyen én leszek egykor, reményilem, nem vagyok csúnya, inkább csinos vagyok; határozottan csinos. Nagyon jó alakom van, mintha csak szobor lennék; szép a hajam, jól tudok mozogni és beszélni és tudok bánni a férfiakkal.

Becsületes vagyok, sohasem fogok megcsókolni mást, csak férjemet és olyasvalamivel dicsekedhetem, amivel tizenkét-tizennégy éves kislányok nem mindig dicsekedhetnek s ez az, hogy soha még csókot nem adtam és nem kaptam. És ha a herceg látja majd, hogy van egy fiatal leány, aki a dicsőségnek olyan magas fokára emelkedett, amilyenre soha előtte nő még el nem jutott; aki állhatatos szerelmmel szereti őt gyermekkora óta; aki becsületes és tiszta, rmint senki más, meg fog döbbsenni láttomra, el fog akarni nyerni mindenáron és feleségül vesz hiúságból. Dehát miért ne tehetném fel, hogy szerelemből vesz el? Igen, Isten segítségével! Isten megmutatta a módját, hogyan nyerhetem meg, akit szeretek . . . Köszönöm, köszönöm neked, édes Istenem!

Március 14., — péntek. — Ma reggel kocsizörgést hal-
»ok a Rue de France felől. Kinézek, hát H... herceget.
pillantom meg négyesfogaton. Oh Istenem, de hiszen ha itt van, akkor részt fog venni az áprilisi galamblovó versenyen?! — Feltétlenül ott leszek!

Ma is láttam H . . . herceget. Senkinek sincs olyan tartása. Úgy ül a kocsijaiban, akár egy király.

Séta közben többször láttam G . . . t*}, rendesen feketében jár. Szép asszony, vagyis inkább szép haja van. A megjelenése pompás, kifogástalan. Minden választékos, gazdag és ízléses körülötte; bátran tarthatnák nagyon előkelő hölgynek. Környezete Összhangban van szépségével; — házában gyönyörű szalonok, barátságos szegletek, melyeket függönyökön és zöld növényeken átszűrődő szelíd fény; világít meg. Ő maga királyné módjára fésülve, öltöztetve, ápoltságban és gondozottan ül pompás szalonjában, melyben mindéin úgy van elrendezve, hogy szépségét annál jobban kiemelje. Természetes, hogy a hercegnek tetszik és hogy szereti. Volnék csak én az ő helyében, nála is különb lennék. — Boldogan fogunk élni a férjemmel, mert nem fogom elhanyagolni, magamat; — olyan csinos és gondozott leszek mindig, hogy tessek neki, mintha előszörre akarnék megdetszeni. Nem értem, hogy férfi és nő, kik házasság előtt szerették egymást és tetszeni akartak egymásnak, hogyan hanyagolhatják el külsejüket házasság után.

Miért gondolják az emberek, hogy házasság után a szerelemnek el kell múlnia és csak hideg, tartózkodó barátság maradhat? Miért szentségtelenítik meg a házasságot azzal, hogy a nőt papírtekercsbe göndörített hajjal, fésülőköpenyben, goldcreames arccal ábrázolják, amint épen új ruhára való pénzt akar a férjétől kiereszokolni? — Miért épen férje előtt hanyagolja el magát a nő, mikor épen férjének kellene legjobban tetszenie?

Nem látom be, miért kell a férfivel háziállat módjára bánni, ha már férj lett, mikor esküvőig ugyancsak igyekeztek tetszeni neki. Miért ne kacérkodjunk kissé férjünkkel, miért ne bánjunk vele úgy, mint idegennel, aki tetszik nekünk? Csakhogy persze, az idegennek nem szabad annyit megengednünk. Azért talán, mert a házasságot Isten szerette és áldotta meg? Mert szerethetik egymást nyíltan, bűn nélkül? Azért, mert ami nincs megtiltva, nem érdekes és mert gyönyörűséget csak tiltott és rejtett dolgokban le-

*) A herceg maîtresse-je.

het találni? Istenem, nem volna szabad, hogy így legyen! Én a házasságot másképp képzelem el.

Megerőltetem a hangomat, még majd tönkre fogom tenni s ezért esküvel fogadtam, hogy nem énekelek addig, míg órákat nem veszek. (Olyan eskü, melyet százszor is megszegtem már.) Arra is kértem Istent, fejlessze a hangomat, legyen még erősebb, még csengőbb. Hogy fogadásomat meg tudjam tartani s ne énekeljek ezután, borzasztó bűnhődéssel ijesztem magam, azzal, hogy ha énekelek, egészen elvész a hangom. Nagyon nehéz, de minden erőmet össze fogom szedni, hogy megtartsam.

Április 30., — péntek. Özönvíz előtti öltözetet szedtem magamra, fekete bársony szoknyát és derekat, föléje díszes tunikáját és ujjatlan kabátkáját. Nagyon jól áll. Azt hiszem, azért, mert kedvesen mozgok és mert ruháimat csinosan tudom eligazítani magamon. (Olyan vagyok, mint valami kis öreg.) Sokan utánam fordultak. Szeretném tudni, miért? Nevetséges vagyok, vagy igazán csinosnak találnak? Sokat adnék, ha valaki megmondaná az igazat. úgy szeretném megkérdezni valakitől, (legszívesebben egy fiatal embertől), hogy szép vagyok-e. Mindig inkább hiszem a jót, mint a rosszat s most is inkább azt gondolom, hogy tetszem az embereknek. Lehet, hogy csalódom, de szívesen élek ebben a hízelgő hitben. Miért is ne? Nézzünk mindent a legjobb oldaláról. Olyan szép az élet és olyan rövid!

Azon gondolkozom, mi lesz Pál bátyámból, ha felnőtt. Milyen pályát választ? Nem töltheti olyan haszontalanul az idejét, mint sokan töltik, üres sétálgatással, kártyások és félvilági nők társaságában. Brrr! Rajta leszek, hogy eszébe se jusson; minden vasárnap írok neki egy-egy serkentő levelet. Tanácsot nem fogok osztogatni, nem; jó pajtásként fogok vele bánni. Majd megtalálom a módját és Isten segítségével fogok hatni reá, mert mindenáron emberré kell lennie.

Anyyira el voltam foglalva, hogy szinte elfelejtettem a herceg távollétét! ... (Micsoda szégyen!) Azt hiszem, nagyon mély szakadék választ el minket, különösen ha Oroszországba megyünk nyáron. Anyámék komolyan ter-

vezik. Hogy is remélhetem, hogy valaha az enyém lesz? Annyit sem gondol reám, mint a tavalyi hóra; észre sem vesz. Ha Nizzában maradunk télire, még remélhetnék, de ha Oroszországba utazunk, minden lehetőségnek vége. Kínzó fájdalom dermeszt meg, mindent elvesztek, amit reméltem. Egész valóm fel van dűlva. Nagyobb szenvedés már nem is érhet. Milyen különös! Előbb még a galamb-lövőverseny örömeire gondoltam, s most pedig a lehető leg-szomorúbb gondolatok kergetik egymást fejemben.

Össze vagyok törve, Istenem, meghalok kínomban, ha eszembe jut, hogy sohasem fog megszeretni. Nincs semmi reményem, örült voltam, hogy lehetetlent kívántam. Túlságosan szép volt, amit akartam! De nem, nem, nem szabad elhagynom magam, nem eshetem ennyire kétségbe. Van isten, aki mindenható, akinek gondja van rám. Merhetek-e kételkedni, mikor mindenütt jelen van, mindenkor öröködik fölöttem? Mindentudó és mindenható ő, előtte sem idő, sem távolság nincsen. Lehetnék én akár Peruban s a herceg Afrikában, ha Isten úgy akarja, találkozunk, Szabad-e kétségbe esnem, szabad-e pillanatra is megfélekednem isteni jószágáról? Megtagadjam, mert nem adja meg rögtön, amit kívánok? Nem, nem, sokkal irgalmasabb, semhogy megengedje, hogy üde lelkemhez ilyen bűnös kétségek férjenek. Ma reggel Colignon kisasszonynak, (a nevelőnőmnek) egy szénhordó munkást mutattam s azt mondtam: „Nézze csak, mennyire hasonlít H . . . herceghez.” — „Micsoda csacsiség!” — felelte nevetve. Nekem azonban roppant örömet okozott, hogy kimondhattam a nevét. úgy találom, hogy ha senkinek sem beszélünk arról, akit szeretünk, erősebb marad a szerelmünk, míg ha állandóan emlegetjük, (reám nem szól,) veszít az erejéből. Olyasfajta dolog ez, mint az illatszeres üveg: míg be van dugaszolva, erős benne az illat, de ha nyitogatjuk, elpárolog. Az én szerelmem azért erős, mert senkinek sem említem és csak magam tudok róla; megőrzöm magamnak a titkomat.

Nagyon rossz kedvem van. El sem tudom képzelni, hogyan alakul ki a jövőm. Helyesebben szólva, tudom mit szeretnék, de nem tudom, vájjon elérem-e? Milyen víg voltam még múlt télen. Tele voltam reménységgel minden mosolygott rám s most, íme, szerelmes vagyok egy ábránd-

ba, melyet talán sohasem érhetek el. A ruháimmal is szerencsétlen vagyok; előbb sirtam is már. Két varrónőnél voltam nagynénémmel, de egyikük sem ér semmit. Írok Parisba; ki nem állhatom az itteni munkát, elkeseríti az életemet.

*
* *

Este templomban voltunk; ma kezdődik a nagyhetünk. Megáldoztam.

Meg kell vallanom, hogy sok mindent nem szeretek a vallásunkban, de nem az én dolgom, hogy reformáljak. Hiszek istenben, Krisztusban, a Szent Szűzben, minden este imádkozom s nem törődöm mellékes apróságokkal, melyeknek semmi közük az igazi valláshoz s az igazi hithez.

Hiszek Istenben; kegyes énhozzám és többet is megad, mint szükséges. Bár megadná most is, amit kérek! De hiszem, hogy megkönyörül rajtam és nem fogja sokat mérlegelni, szükséges-e vagy sem, hanem felém fordítja a herceg figelmét, mert hiszen olyan kimondhatatlanul boldog lennék és úgy áldanám érte!

Le kell írnom a nevét, ha már ki nem mondom senkinek sem. Legalább leírva lássam, mert nem marad meg bennem. Élni sem tudnék különben. Szavamra mondom, hogy szétvetne! Megkönnyebbülök, ha leírom.

* *

Séta közben megláttam egy csinos kocsit; magas, karcsú, barna fiatalember ült benne. A hercegnek néztem. Meglepetésemben felkiáltottam: — „Oh, caro H . . . !” — Mi az, mi történt, kérdezgették s azt feleltem, hogy Colignon kisasszony a lábamra lépett.

A testvéröccse volt s bár nem is hasonlít rá, mégis örvendek, hogy láttam. Csak legalább vele ismerkedhettünk össze, mert akkor aztán megismerhetnék a herceget is. úgy szeretem ezt az embert, mint a testvéremet, azért szeretem, mert az ő testvére. Ebéd közben Walitsky hirtelen megszólalt: — „H . . . herceg . . .” Elpirultam, za-

varba jöttem, nekimentem a szekrénynek. Anyám már előbb is rossznéven vette a felkiáltásomat, a jóhíremet emlegette, stb. stb, és meg akarta magyarázni, hogy helytelenül cselekedtem. Azt hiszem, sejt valamit, mert valahányszor H . . . , neve szóba kerül, elpirulok, vagy hirtelen ki megyek a szobából. — De nem szid össze.

*

* *

Odaát, az ebédlőben, csendesesen beszélgetnek, mert azt hiszik, hogy tanulok. Nem sejtik, hogy mi történik bennem, nem tudják, hol jár a gondolatom. Vagy H . . . herceg felesége leszek — s ez az, amire jobban vágyom, mert Isten a megmondhatója, mennyire szeretem őt, — vagy hírnevet szerzek magamnak a színpadon. Ez a jövő azonban nem csábít annyira, mint az előbbi. Naivon hízelgő ugyan, ha valakinek az egész férfivilág meghódol, a kicsinyek, névtelenek ép úgy, mint az uralkodók, de a másik álom mégis csak szebb Mégis csak különb dolog, ha enyémmnek mondhatom azt a férfit, akit szeretek s inkább ezt választom.

Szívesebben vagyok hercegnő, vagy előkelő társaságunk bármelyik tagja, mint akár a legelső a világ összes művészei között. Hiszen akkor más világban kellene élnem.

Május 6. — Anyám ír, Colignon kisasszony is felkelt ma. Betegek voltak. Olyan szép, olyan kellemes odakint eső után, olyan gyönyörűen játszadozott a fák lombja között a napsugár, hogy nem volt lelkem tanulni menni. Különben is, van időm még ma. Kimentem a kertbe és széket met gyönyörű helyre, a szökőkút mellé állítottam, oda, hol a medencét hatalmas fák fogják körül s eltakarják az eget is, a földet is szemünk elől. Nem látszik más, csak egy kis patak, néhány mohos szikla s a napfényben fürdő hatalmas lombosítór, mely mindenféle fajú fák leveléből van összeszőve. A pázsit olyan friss, zöld és puha, hogy hemperegni szeretnék rajta s az egész kis liget olyan üde, olyan bájoló, hogy hiába keresek szavakat, nem írhatom le. Ha a

villa s a kert nem változik addig, ide vezetem őt is, hogy megmutassam a helyet, hol róla álmodoztam. Tegnap este kérve-kértem Istent, engedje meg, bogy megismerkedjünk s mikor imámban idáig jutottam, térdre vetettem magam és sírni kezdtem. Isten már háromszor meghallgatott. Először croquet játékot kértem és kaptam is; nagynéném hozta Genfből. Másodszor segítségét kértem, mert nem ment az angol s akkor annyit imádkoztam, annyit sírtam s képzeletem annyira fel volt izgatva, hogy a Szent Szűz képét láttam megjelenni szobám falán és Szűz Mária meg is ígérte nekem. Még ma is ráismernék erre a képre . . .

* *

Másfél órája várom Colignon kisasszonyt, hogy tanuláshoz kezdjünk és ez minden nap így megy. Anyám nekem tesz szemrehányást, nem tudja, mennnyire bosszankodom, mennyire égeti belsőmet a düh, a méltatlankodás! Colignon kisasszony elhanyagolja az órákat, elfecsérlí az időmet!

Tizenhárom esztendő s vagyok, mi lesz velem, ha eltékozlom az éveimet?

Harag forr bennem, sápadt vagyok, és időnként fejembe szökik a vérem; arcom ég, szívem ver s nem tudok nyugodtan maradni. Könnyek fojtogatnak, visszatartom a sírást; de annál ingerültebb vagyok. Testi és lelki egészségem tönkre megy benne. Olyan izgatott vagyok, hogy alig bírom türtőztetni magam. Mindenkinek arcára van írva, hogy nyugodtan vagy nyugtalanul éli-e életét; mi lesz énvelem, kit minden pillanatban felingerelnek? Az egész életemet meglopja, ha a tanulásban rövidít meg.

A tizenhat-tizenhét éves kornak már más gondjai vannak, a tanulásnak most van az ideje. Szerencsém, hogy nem valami zárdába csukott kisleány vagyok, ki kiszabadulva, bolond módon veti magát ez élvezetekbe, mindent komolyan vesz, mit udvarlói fecsegnek és két hónap múlva ki is ábrándul mindörökre.

Nem szeretném, ha feltennék rólam, hogy csak táncolni és öltözködni fogok, ha egyszer leróttam tanulóéveimet

Világért sem. Csak a gyermekleckéknek lesz vége, de annál komolyabban fogok foglalkozni a festéssel, az énekel és a zenével. Mindenikhez van tehetségem és nem is közönséges! — Mennyire meg tudja nyugtatni az írás az embert; sokkal könnyebben érzem magam. Nemcsak egészségemet rongálom, de ártok a természetemnek is, meg a szépségemnek is. Előbb elpirulok dühömben, az arcom úgy ég, mint a tűz s mikor nagynehezen lecsillapodtam, akkora oda üdéségem és rózsás színem. Épen az a nagy pirosság fűraszt ki és tesz tönkre, melynek szelidebb kiadásban mindig arcomon kellene lennie s ez Colignon kisasszony bűne, mert ő izgat annyira fel. A fejem is belefájdul a nagy felhevülésbe. Anyám engem hibáztat, hogy még mindig nem tudok angolul. Mennyire bánt az ilyesmi!

Azt hiszem, hogy a herceg nagyon ostobának fogja találni naplómát, de különösen szerelmes ömlengéseimet, ha majd kezébe akadnak egyszer. Annyiszor ismételem, hogy elvesztették minden erejüket.

Savelievné haldoklik. Tőle jövünk. Már két napja, hogy eszméletlen és hogy nem beszél. Az öreg Paton néni van mellette. Eleinte hiába néztem ágya felé, hiába kerestem szememmel, semmit sem láttam a sötétben. Végre megpillantottam, de mondhatom, nagyon megváltozott. Egészen összeesett az az erős asszony; a szája nyitva, a szeme üveges, a lélegzete nehéz. Halkan beszélgetek körülötte, de semmi életjelt sem adott magáról. Az orvosok azt mondják, hogy semmit sem érez, de én azt hiszem, hogy mindent meghall és megért, ami történik körülötte, csak nem tud szólni és mozdulni. Nyögött egyet, mikor anyám megérintette.

A lépcsőn az öreg Saveliewel találkoztunk. Zokogva fogott kezét anyámmal s azt mondta: — „Hiszen maga is beteg, miért nem ügyel magára? Látja az én szegénykémet?” — Némán öleltem meg. Később megérkezett a leányuk. Anyja ágyára vetette magát s szölongatta a beteget, ki már ötödik napja ilyen érzéketlen. Hogy anyja halál-

tusáját napról-napra látnia kelljen! . . . Az öreg urat átkísértem egy másik szobába. Mennyire megöregedett e néhány nap alatt. Mindenki megvigasztalódhatik még; leányának gyermekei vannak, csak a szegény öreg férj marad egyedül. Harminc évet éltek együtt; nagy szó! Jól éltek-e vagy rosszul? A megszokás sokat tesz. Többször is viszatértem a beteghez. Házvezetőnőjük könnyekben úszik. Milyen szép, hogy ennyire ragaszkodik úrnőjéhez. Az öreg úr egészen gyerekes lett.

Gondoljuk csak el, mennyire nyomorult az emberi Minden állat olyan arcot vághat, amelyet akar, nem kell nevetnie, ha sírni szeretne. Ha társait nem akarja látni, elkerüli őket; az ember pedig rabszolgája mindennek és mindenkinek. Én magam is ilyen életet választottam, szívesen megyek társaságba s szeretem, ha hozzánk jönnek. Ma az első eset, hogy kedvem ellenére megyek el hazulról és hányszor kell majd megtennem életemben, hányszor fogok nevetni, ha fojtogatnak a könnyek! De hát magam akartam így, magam kívántam az élénk társadalmi életet. Ha felnövök, nem lesz terhemre. Csak Ő legyen melletttem, mindig víg leszek.

Savelievné tegnap este meghalt. Anyámmal elmentem hozzájuk. Mit mondjak róluk? Szomorúság jobbra, szomorúság balra, szomorúság a padlón, a mennyezeten, a viaszgyertyák lángjában, még a levegő is szomo-u volt. A lánya idegrohamot kapott. Mindenki sírt. Kézen fogtam, elvezettem és melléje ültem. Vigasztaló szavakat kerestem, de nem találtam. De hát mi is vigasztalhatná az embert ilyenkor? — Csak az idő gyógyít. Később eszembe jutottak a megszokott, ostoba vigasztalások; elmondtam, hogy csak a szegény öreg férj sajnálatraméltó, ki most egyedül maradt. Egyedül, magára! Istenem, mi mást tehettem volna? Azt is mondtam, hogy mindennek el kell

múltnia. Én így gondolkozom, de ha az enyéim közül halna meg valaki, magamra nem alkalmaznám.

Ma nagy vitát folytattam Busa tanár úrral, a rajz-tanárommal. Kijelentettem, hogy komolyan akarok tanulni s hogy lelegejéről akarom kezdeni a munkát; megmondtam neki, hogy amire idáig tanított, hajítófát sem ért, csak elvesztegetett idő volt s hogy hétfőtől kezdve megkezdem az igazi, alapos rajztanulást. Nem az ő hibája, ha nem úgy tanított, mint kellett volna. Azt hitte, hogy már előtte is volt rajztanárom és rajzoltam szem, száj, stb. tanulmányokat. Pedig az a rajz, melyet mutattak neki, életem legelső rajza volt és *teljesen magamtól készítettem*.

* *

Íme egy nap, mely kissé elütött megszokott, egyhangú napjaimtól. Óra alatt valami számtani magyarázatot kértem Colignon kisasszonytól. Azt felelte, hogy értsem meg magamtól. Erre megjegyeztem, hogy amit nem értek, neki kell megmagyaráznia. — „Itt nincsen *kellről* szó!” — vágta vissza. — „Mindenütt van *kell*, — feleltem. — Várjunk egy kicsit, addig nem megyek tovább, míg ezt a példát meg nem értem.” — Nagyon nyugodtan beszéltem s a kisasszony bosszankodott, hogy semmi erősebb hangot nem találhat a szavaimban. Ellophatja velem az időt; négy hónap esett már ki az életemből . . . Könnyű mondani, hogy beteg, de miért károsodjam én miatta? Jövendő boldogságomat fenyegeti ezzel az időpazarlással. Valahányszor valami magyarázatot kérek tőle, mindig gorombászkodni kezd s én nem akarom, hogy valaki gorombán beszéljen velem. Máskor is ingerült hangulatban van, de ha beteg, akkor igazán kiállhatatlan. Nekem meg az a természetem, hogy mennél izgatottabb és dühösebb vagyok, annál nyugodtabb hangon beszélek. Szokatlan nyugodtsággom felingerelte, mert azt várta, hogy mérgesen fogok felugrani, „Hogyan merészel tizenhárom éves létére . . .” — tört ki belőle. — „Épen azért, kisasszony, mert már tizenhárom éves vagyok, nem akarom, hogy ilyen hangon szól-

janak velem. Ne kiabáljon, kérem” Erre föl pattant, akár valami bomba és mindenféle csúnya, szót kiabált s mennél nyugodtabban feleltem én, annál jobban tajtékozott a dühe. — „Ez az utolsó lecke, melyet vett tőlem!” — „Annál jobb”, válaszoltam. Kiment a szobából s én megkönynyebbülten lélegzettem fel, mint aki mázsányi tehertől szabadul meg. Megelégedetten indultam anyámhoz. A folyosón elém rohant s újra rákezde, de ügyet sem vettem reá. Együtt mentünk végig a folyosón, ő mint egy fúria, én pedig, mint a megtettesült nyugalom. Én visszatértem szobámba, ő meg engedélyt kért, hogy anyámmal beszélhessen. Szörnyű álmom volt ma éjjel. Egy ismeretlen, idegen házban voltunk. Egyszer csak valaki, én-e vagy más, már nem emlékszem, kinéz az ablakon s látjuk, hogy a nap megnövekedett és elborítja az égbolt felét, de sem nem fényes, sem nem melegít. Most oszladozni kezd, egy negyedrésze eltűnik, a többi színét változtatva halványul s mi aranyos fényben ragyogunk; azután egy felhő félig el takarja s az emberek azt kiabálják: „A nap megállott.” — Mintha bizony a mozgás volna a természetes rendeltetésbe. — A nap néhány pillanatig mozdulatlan és sápadt maradt, de közben különös változás történt a földön. Mintha a talaj megingott volna, — de mégsem ez volt; nem tudom kifejezni magam, nem volt olyan jelenség, minőt naponként láthatnánk. Amit nem értünk meg, azt nem tudjuk szavakkal elmondani, — Azután a nap forogni kezdett úgy, mintha két kerék forgott volna egymásban, vagy mintha inkább a nap fényes korongját pillanatokra épen akkora fekete felhő takarta volna el. A rémület általános volt. Azt kérdeztem magamban, hogy a világ vége jött-e el, de mégis reméltem, hogy csak pillanatnyi borzalom mindez. Anyám nem volt velünk, de mintha valami omnibusz-félében megérkezett volna és nem félt. Minden különös volt, még csak az omnibusz sem volt olyan, mint a rendes omnibuszok. — Közben megnéztem ruháimat s becsomagoltuk a holminkat egy kis bőröndbe. — Most a jelenség újra kezdődött. Mégis csak a világ vége ez, gondoltam s csodálkoztam, hogy Isten nem adta tudtomra jóelőre. De hogyan is vagyok méltó rá, hogy élve érjem meg ezt a napot, — tanakodtam. Mindenki rettegett és mi

anyámmal kocsiba ültünk, hogy visszatérjünk nem tudom hová.

Mit jelent ez az álom? Isten küldte, hogy valami nagy eseményre előkészítsen, avagy csupán izgatott voltam?

Colignon kisasszony elmegy holnap. Kicsit mégis szomorú; az ember még a kutyát is sajnálja, ha megszokta maga körül. Bánt a lelkiismeret.

Hogy elhaladtunk a Gioia-villa előtt, a jobb oldali kis erkély vonta magára a figyelmemet. Tavaly, mikor a lóversenyre kocsiztunk, itt láttam ülni H . . . herceget. Szokott könnyed és mégis előkelő tartásában ült fent s épen valami süteményt tartott a kezében. Az ilyen apróságok úgy megragadnak az eszemben!

Ahogy elhaladtunk és felnéztünk, a herceg is lenézett reánk. Ő az egyetlen, kiről anyám beszélni szokott; tetszik neki s én boldog vagyok. Anyám azt mondta: „H . . . herceg itt otthon van, fiam, s egész természetes, ha csemegezik.” Akkor még nem tudtam számot adni magamnak, hogy miért jövök zavarba, ha meglátom. Csak most értem meg magamat s vissza tudok emlékezni minden legkisebb dologra, mely reá vonatkozik és minden szóra, melyet ő ejtett ki.

Mikor a badeni lóversenyen Remi hozzám jött s azt mondta, most beszélt H . . . herceggel, nem tudtam miért, fájdalmas szúrást éreztem szívemben. Később, mikor ugyanezen a futtatáson Gioia mellettünk ült és róla beszélt, olyan zavarban voltam, hogy alig figyeltem a szavaira. Mit adnék érte, ha ma hallhatnám! Egyszer az angol áruházak előtt találkoztam H . . .-val s olyan gúnyosan nézett reám, mintha mondaná: „Mit be nem képzelt magának ez a nevetséges kisleány!” — Igaza volt, furcsa se-lyemruhácskámban nevetséges kis alak lehettem. Nera mertem felnézni rá! Későbbben is, valahányszor csak találkoztam vele, olyan hevesen vert a szívem, hogy szinte fájt. Nem tudom, volt-e már más is így? Félek, hogy mások hallják, úgy zakatol. Mindig azt hittem, hogy a szív

csak közönséges húsdarab, most látom, hogy összekötésben van az ésszel.

Most már megértem, mi az, ha mondják: „Megdobbant a szívem.” Ezelőtt, mikor a színházban hallottam, ügyet sem vettem rá, nem tudtam, mit jelent. Bezzeg értem most már.

A szív olyan húsdarab, melyet egy kis fonál az aggyal köt össze. Az agy a szemtől és a fültől híreket kap, de azért érezzük mégis, hogy a szívünk beszél, mert a kis ionál izgat, nyugtalanodik s a rendesnél jobban megdobantja a szívet és az arcba szökteti a vért.

Az idő úgy repül, akár a nyíl. Reggel tanulok, utána két órát zongorázom. A Belvederi Apollo, melyet most másolok, hasonlít a herceghez; ha jól megnézem, az arc-kifejezésük épen egyforma. A herceg épen úgy tartja a fejét és az orruk is egyforma.

Manote, a zongoratanárom, nagyon meg volt elégedve ma reggel. Mendelssohn G-moll zongoraversenyének egyik tételét hiba nélkül játszottam el.

Tegnap, Szentháromság vasárnapján, az orosz templomban voltunk. A templom virággal és zöld lombbal volt díszítve. A pap a bűnök megbocsájtásáért imádkozott, egyenként felsorolta mindeniket, majd térden állva mondott néhány fohászt. Megilletődéstől mozdulatlanul térdeltem én is; mintha külön énhozzám intézte volna mindenik szavát.

Most történt másodízben, hogy tudtam imádkozni templomunkban. Most és újév napján. A rendes, vasárnapi misét megszokja és megunja az ember, nem kapcsolódik bele a mindennapi életbe és nem elégít ki minden lelket. Elmegyek, végighallgatom s aztán mégsem tudok imádkozni. Az imák és himnuszok szövege idegen tőlem és nem fejezi ki, mit szívem-lelkem érez és mondani szeretne. Ellenkezőleg, megakadályoz, hogy szívem szerint mondjam el a gondolataimat. A Te Deum ellenben mindig utat talál lelkemhez, mert ilyenkor a pap mindenért és minden-

kiért külön imádkozik s mindenki megtalálja, amire szüksége van a lelkének.

Paris, — Végre megtaláltam, ami után sóvárogtam s miről magam sem tudtam, hogy mi az. Hiába, csak Parisban élet az élet! — Kínlódtam, mert nem tudtam, mit akarok s most íme, rátaláltam! Nizzából Parisba költözni, olyan lakást, bútort, fogatot tartani, mint Nizzában iartunk, bejutni a társaságba az orosz nagykövet útján, ezt, ezt, ezt akarom én! Milyen boldogság, ha az ember tudja, mit kívánjon! Csak egy gondolat kínoz: félek, hogy csúnya vagyok. — Rettenetes!

Elmentünk Valéry fényképészhez, (Rue de Londres 9,) G . . . arcképét láttam nála. Milyen szép! De G ... tíz év múlva megöregszik s én tíz év alatt nagyra nővök. Ka elég magas leszek, még szebb is lehetek nála. Nyolc felvételt csináltattam. „Örülni fogok, ha sikerül,” — mondta a fényképész. De még nem tudom az eredményt.

Egy utolsó séta a városban, azután tovább utaztunk.

Nizza. — Nizzában számkivetés az élet; különösen, ha órarendet kell készítenem. Hétfőn újra megkezdem a tanulást, melyet Colignon kisasszony olyan ördögi módon megszakított.

Télire összegyűl a társaság, a társasággal megjön az élet és megkezdődnek a löversenyek. Valóságos kis Paris lesz itt. Nizzának megvan a maga jó oldala. Az a hat vagy íté hónap azonban, melyet odáig le kell morzsolnom, olybá tűnik fel nekem, mint a tenger, melyet a világítótorony vezérlő fényére szegzett tekintettel úszom át. Nem akarok kikötni, nem; csak látni akarom ezt a földet s pusztá látása erőt fog adni, hogy a jövő évet élve megérjem. — És azután? — Mi lesz azután? — Hitemre mondom, nem tudom még, de mert Isten jóságába vetem hitemet és reményemet, nem fog elhagyni a bátorságom.

„Ki a Mindenható oltalmában lakozik, az ő kegyelmében megtalálja nyugalmát. Betakar szárnyaival; oltalma

alatt biztonságban vagy, igazsága védőpajzsod s nem félheted sem az éjszaka sötétjében kilótt nyilat, sem a napal ostorcsapásait.”

Nagyon elérzékenyedtem. Kimondhatatlanul hálás vagyok Istennek, hogy olyan jó hozzám.

Anyám beteg s mi valamennyien körülötte ültünk, mikor orvosunk Patonéktól jövet belépett s elújságolta, hogy Abramovics meghalt. Borzasztó, hihetetlen! . . . Nem tudok belenyugodni. Aki fiatal, bájos és kedves, annak nem szabad meghalnia. Nem tudom elhinni, hogy télen bundástul-plaidestül itt ne teremjen. Borzalmas a halál! Bosszant, elkésérít! X és Y vígan élik világukat s akkor Abramovicsnak kelljen meghalnia?! Mindenkit megrendített a szomorú hír, még Dina is felkiáltott. Azonnal írok Howard Helénnek.

Június 9. — Megkezdtem a rajztanulást, de fáradtnak, lanyhának érzem magam, nem bírok dolgozni. A nizzai nyarak megölnek; senki sincs itten, unatkozom, szenvedek és sírni szeretnék. Egyszer él az ember s egy Nizzában töltött nyár annyi, mint egy kárbaveszett fél élet. Sírok; papíromra hullik a könnyem. Ha anyám és a többiek tudnák, milyen áldozatot hozok itten, nem tartának ebben a borzalmas magányban. Semmi sem emlékeztet Reá. Még csak beszélni sem hallottam róla már régen. Mintha meghalt volna. Kőd van körülöttem; a jelent utálom s a múltra alig emlékezem!... Egészen megváltoztam, csúnya vagyok, a hangom rekedt, ezelőtt pedig mindig frissen és rózsásan ébredtem fel. Mi marcangol így, mi történt velem, vagy minek kell történnie?

Kibéreltük a Bacchi-villát, pedig igazat megvallva, kinszenvedés lesz benne lakni. Polgárembernek még csak megjárná, de nekünk?! Én arisztokrata vagyok. Jobban szeretem a tönkrement nemest, mint a gazdag polgárt; több szépséget találok régi selymekben, időtől megfeketedett aranyozásban, leomlott oszlopok ékességében, mint az új gazdagság ízléstelen, rikító díszítéseiben. Az igazi nemes ember nem arra törekszik, hogy neki legyen legfényesebb csizmája, legfeszesebb keztyűje, A külsőt nem

szabad elhanyagolni, nem, — az előkelő hanyagság és a szegénység hanyagsága. között igen nagy különbség van.

*
* *

Elhagyjuk mostani lakásunkat. Nagyon sajnálom. Nem azért, mert kényelmes és szép volt, de mert régi barátom s mert megszoktam. Ha meggondolom, hogy kedves tanulószobámat nem fogom többet látni! Annyit gondoltam benne Reá. Itthagynom asztalomat, melyhez támaszkodva napról-napra leírtam lelkem leggyöngédebb, legszentebb érzéseit, a falakat, melyeket rajtuk tévelygő tekintetem repeszteni szeretett volna, hogy a messzeségbe repülhessen. A kárpit minden virágjában őt láttam s képzeletem hány jelenetet nem teremtett, melyek mindenikében ő játszotta a főszerepet. Azt hiszem, nincs a világon olyan gondolat, melyet kis dolgozószobámban végig nem gondoltam volna.

* *

Pál, Dina és én egyedül töltöttük esténket. Később magamra maradtam, de nem gyújtottam gyertyát, mert a holdfény gyönyörűen bevilágította szobámat. Kiültem a terraszra s egyszerre csak távoli hegedű-, gitár- és fuvolahangok szűrődtek hozzám. Hogy jobban halljam, szobámba siettem s nyitott ablakomba ültem. Gyönyörű trio volt. Régóta hallgattam zenét ennyi élvezettel. A hangversenyeken túlságosan leköti a közönség a figyelmünket, de itt, most, lelkem valósággal felitta a holdas est« csendjében fölzengő szerenád hangjait. Szerenád volt; a nizzai fiatalság rendezte tiszteletünkre. Udvariasabbak már nem is lehettek volna. Sajnos, a mai fiatalság már nemigen áhítozik efajta élvezetekre; a zenés kávéházakat szívesen látogatja, de az igazi zene... Pedig van-e szebb, nemezebb dolog a világon, mint egy-egy régi spanyol románc? Szavamra mondom, szívesen töltenem életemet dal és ének közt kedvesem ablaka alatt vagy, a lábainál. Ez, meg a lovak lenne a szenvedélyem.

Úgy szeretnék egy versenylovat! Anyám és nagyném meg is ígérték már. Ma este átmentem anyám szobájába s addig-addig hízelegtem neki, míg egészen komolyan megígérte. Boldogan pihenek le. Mindenki azt mondja, hogy szép vagyok, Szavamra mondom, nem hiszem el, Nem akarja leírni a tollam sem. Hogy csinos vagyok, tudom ... talán néha-néha szép is. Boldog vagyok!...

* *

Lovam lesz! Volt-e valaha egy ekkora kisleánynak, mint én vagyok, versenylova? Micsoda feltűnés lesz!... Mi legyen a jockeyem színe? Szürke és lila? ... Nem, inkább zöld és halvány rózsaszín. Lovam lesz! Olyan kimondhatatlanul boldog vagyok! Hogyan adhatnék valamit túláradó örömöm fölőselegéből azoknak a szegényeknek, kiknek semmijük sincsen? Anyámtól kapott zsebpénzem felét fogom odaadni.

Átrendeztem a szobámat; szebb, ha az asztal nincsen középen. Néhány apróságot is kiraktam, egy tintatartót, tollat, két öreg gyertyatartót, mindezt egy régóta elfelejtett vén ladikéból.

Az én életem a nagyvilág; hívogat, csábít s én repülni szeretnék felé. Csakhogy még nagyon fiatal vagyok. Nem házassággal, hamarabb akarok belejutni. Azt akarnám, hogy anyám és nagyném lerázzák magukról lusta közönyüket. Nem a nizzai társasélet, de Szentpétervár, London és Paris kell nekem, csak ott lélegzeném szabadon, mert a nagyvilági élet izgalma az éltetőm.

Pálnak még nincs ízlése, nem érti a női szépséget. Hallottam, mikor mondta: „Ezt a rút alakot nevezitek szépnek?” ízlésre és modorra kell tanítanom. Most ugyan rcég nincs sok hatásom rá, de reménylem, lesz idővel. Egyelőre észrevétlenül adogatom be neki a nézeteimet. Könnyű tréfa hangján oktatom szigorúbb erkölcsi felfogásra. Mulat rajta, de így is jó. Szeretnie kell a feleségét, ha megházasodik; a feleség az első, mindenképp felett. Reménylem, hogy Isten segítségével jó irányba terelhetem

Július 29., — kedd. — Bécs felé robogunk. Nagyon vígan indultunk el. Mint mindig, most is én vagyok társaságunk lelke.

Milano óta gyönyörű zöld, sík vidéken dübörög vonatunk. Végtelenbe kalandozhat rajta a tekintet s nem kell félnie, hogy meredek hegyfal állja útját.

Alig, hogy felöltözködtem, az osztrák határon hirtelen kinyílt fülkénk ajtaja s az orvos valami illatos port fújt be reánk az ellen a betegség ellen, melyet nem merek néven nevezni sem. Aztán újra elaludtam s aludtam tizenegy óráig. Nem mertem felnyitni szememet. Milyen pompás vidék; üde, zöld növényzet, hatalmas fák, tiszta, csinos házak és kedves, derék emberek! Milyen jól vannak a földek megművelve! Gyönyörű, bájos, elragadó. Azt mondják, érzéketlen vagyok a természet szépségei iránt, pedig nem igaz. Kopár sziklákban, sápadt olajfákban, halott tájképekben nem tudok gyönyörködni, de annál jobban imádom a zöld erdővel borított hegyoldalt, a jól megművelt vagy bársonyos pázsittal ékeskedő termékeny síkságot, a dolgozó földművesektől, parasztasszonyoktól élénk dombot-völgyet.

Nem tudtam elmenni az ablaktól, nem tudtam betelni a vidék nézésével. Az expresszvonat száguldott velünk, a képek repülve menekültek tova s minden oly nagyszerű volt, hogy lelkem csordultig megtelt gyönyörűséggel. Nyolc óra is volt már, mikor végre fáradtan leültem. Egyik állomáson apró német gyerekek kiabáltak: Frisches Wasser! Frisches Wasser!

Igen gyakran eltűnődöm magamban, hogy tulajdonképpen mivel is állok szemben, hol van és miben rejlik a dolgok lényege, hol kell az embernek az igazságot keresnie. Mert mindaz, amit gondolok, amit érzek, az igazságnak csak külső része. Nem tudok rájönni; gondolataim belevesznek a semmibe. Hogy példát mondjak, itt van mindjárt a herceg esete; egyáltalában nem tudom, hogy gyűlölöm vagy imádom-e? Be szeretnék hatolni a lelkem legbelsejébe és nem tudok. Sokszor, ha egy-egy nehéz kérdéssel állok szemközt és hosszú töprengés után mintha a nyitjára már rá is jöttem volna, úgy megvilágosodott egy pillanatra előttem, gyakran megtörténik, hogy mikor már

csak a gondolataimat kellene rendeznem, hirtelen megszetűnik újra előlem és ilyenkor csak bámolni tudok és megint csak nem értek az egész dologból egy cseppceskét sem. Mindaz, mit ki tudok fejezni, még mindig nem az énem legbelseje; ahhoz nem bírok hozzáférközni. Csak külsőmben élek. Menni vagy maradni, bírni vagy nélkülözni valamit íulajdonképen mindegy nekem; érzéseim, bánatom, örömem, szenvedéseim a valóságban nem léteznek s mégis, ha anyámra vagy H... hercegre gondolok, egyszerre elárad bennem a szeretet. S éppen az ilyesmi az, min hiába gondolkozom, csak felhőkön át dereng nekem s azt hiszem, lehetetlen a megfajtése.

*

Egyesek azt állítják, hogy férj és feleség azért még nagyon szerethetik egymást, ha másutt keresnek szórakozást. Hazugság; nem szeretik egymást, mert ha egy fiatal férfi és fiatal leány szerelmesek egymásba, vájjon tudnak-e egymáson kívül másokra gondolni? Nem tudnak; nekik elég, hogy szerelmesek és nem törődnek semmi egyébbel.

Egyetlen gondolat, egyetlen tekintet más asszonyra azt mutatja, hogy a férfi már nem szereti a nőt, kit előbb szeretett. Mert ismétlem: ha valaki szerelmes egy nőbe, gondolhat-e ugyanakkor szerelemmel másokra is? Nem gondolhat. Mire való hát ilyen esetben a féltékenység s a szemrehányás? Néhány könnycsepp után éppen úgy bele kell nyugodnunk, mint belenyugszunk a halálesetekbe, azaz a gondolattal, hogy nincs orvosság rá. Ha a nő szívébe már be van zárva egy férfi képe, úgy ott senki más számára nem lehet hely; kezdjen azonban csak a szív megürülni, rögtön benneterem, egészen az, ki előbb benyújtotta az ujjá hegyét.*

*) 1875. március havában kelt széljegyzet:

Tényleg, elég jól okoskodtam, de azért látszik, mennyire gyermek voltam. Mennyit dobálóztam a szerelem szóval! ... Én balga! És mennyi hibát ejtettem, minden szót ki kell javítanom. Azt hiszem, most már sokkal helyesebben írok, de még nem olyan jól, mint szeretném.

Augusztus 29., — péntek. — Reggel a gyümölcs piaccon voltam a hercegnővel. A hercegnő alkudott, én meg rögtön kifizettem, amit kértek. Hogyis ne! Egyszer jutok ki a piacra s akkor is alkudozzam?!... Néhány fillért osztogattam a gyermekeknek. Micsoda öröm volt, én édes Istenem! úgy néztek rám, mint valami szentségre; nem alkuszom, de pénzt osztogatok. „Milyen aranyos!” — mondta egy asszony. Hátha megjutalmaz az Isten érte. — Útközben mindenki megnézett és megcsodált.

Az órarendemet készítem. Holnapra rendben is lesz. Kilenc órát fogok tanulni egy nap. Istenem, adj kitartást és bátorságot. Van most is, de többet akarok.

Szeptember 2. — Itt volt a rajztanárom s kezébe adtam azoknak a lyceumi tanároknak névsorát, kiktől tanulni akarok. Munkához kezdek végre! Colignon kisaszony jóvoltából és utazásunk miatt máris négy hónapot vesztettem. Rettenetes. Binsa a tanulmányi felügyelőhöz fordult, ki a továbbiak megbeszélésére bejelentette látogatását. Mikor meglátta jegyzékemet, megkérdezte, hány éves az a fiatal leány, aki annyi mindenfélét akar tanulni s ilyen programot állított össze. Binsa azt válaszolta nagyon okosan, hogy tizenöt éves vagyok. Össze is szidtam, haragszom, dühös vagyok. Miért mond tizenöt évesnek, mikor nem igaz? Azzal védekeznek, hogy akár húsz éves is lehetnék, ahogy gondolkozom, hogy azt hitte, jól ieszki, ha két évvel idősebbnek mond, hogy maga sem hitte stb., stb. Ebéd közben követeltem, hogy még ma mondja meg a tanulmányi felügyelőnek, hány éves is vagyok hát. *Követeltem.*

Szeptember 19., — péntek. — Mindig megtartom a jókedvemet, nem sópánkodom fölöslegesen. Úgyis rövid az élet, ne vessünk annyit, amennyit lehet. Ne keressük a sírást, magától is megjön az ideje. Vannak csapások, melyeket úgysem kerülhetünk el, ilyen a halál, az elválás,

Vajon kinek kezébe jut naplóm? Idáig nem érdekelhet mást, csak engem s az enyéimet.. Ember akarok lenni, hogy mindenkit érdekeljen. Addig is magamnak folytatom s nemde szép dolog lesz, ha áttekinthetem belőle egész életemet? . . .

bár még erre is derülhet fény, amíg reménykedünk. De iigy az életünket apró-cseprő dolgokkal keserítsük meg! Jelentéktelen bajokkal nem törődöm s mert utálok a mindennapi élet apró kellemetlenségeit, nevetve megyek el mellettük.

Szeptember 20., — szombat. — Skalkiopov nálunk volt s azt mondta, most már nem is tudom, minek a kapcsán, bogy az emberek dégénéralt majmok. Miklós bácsi eszméivel kérkedik, a kis jámbor. — „Nem hisz Istenben?” — kérdeztem. — „Csak azt hiszem, amit fel birok fogni” — válaszolta.

Ostoba kölyök! A fiúk mind így gondolkoznak, mikor serkedni kezd a bajszuk. Azt hiszik a kis majmok, hogy a nő nem ért és nem gondolkozik. úgy néznek ránk, minij a beszélő babákra, kik nem tudják, hogy mit mondanak s leereszkedő jóakarattal hallgatnak, ha megszólalunk. Meg is mondtam a magamét, persze az ostoba kölyök és a kis majom megszólítás nélkül. Bizonyosan olvasott néhány könyvet, melyet meg sem értett s most aztán abból idéz. Nem Isten teremtette a világot, mondja ő s azzal bizonyítja, hogy a sarkvidéken befagyott csontokat és növényeket találtak az utazók. Ott tehát volt élet egykor és csak most nincsen.

Igaz, ezt az érvet nem támadhatom, de nem ment-e át a föld mindenféle megrázkódtatáson, mielőtt emberekkel népesült be? Nem szabad szó szerint érteni, hogy a világot hat nap alatt teremtette az Isten. A világot alkotó elemek századok és századok és újra századok alatt jöttek létre. De Isten van! Tagadhatjuk-e, ha látjuk az eget, az erdőt és az embereket? Szabad-e kételkednünk, hogy van egy kéz, mely igazgat, büntet és jutalmaz s hogy ez a kéz Isten keze?

Október 13., — hétfő. — Tanuláshoz készülődtem, mikor a kis Heder, az angol nevelőnőm így szólt: „Tudja-e, hogy a herceg elvesz M... hercegnőt?” Könyvemet arcom elé kaptam, mert tűzpiros lettem. Mintha hegyes kést szúrtak volna szívembe. úgy reszkettem, hogy alig bírtam a könyvet. Féltem, hogy elájulok, de a könyv megmentett. Néhány percig úgy tettem, mintha lapozgatnék!

benne, csakhogy lecsillapuljak. Reszkető, szaggatott hangon mondtam fel leckémet. Minden erőmet összeszedtem, hogy féken tartsam magam, éppen úgy, mint régen, mikor az uszodából kellett a dobogóról a vízbe ugrani. Kértem, hogy diktáljon, hogy ne legyen időnk a beszédre.

Zenére vágyom s örvendek, hogy végre zongorához ülhetek, játszani akarok, de az ujjam merev és hideg. A hercegnő megkért, hogy tanítsam meg a croquet-játékra. — „Szívesen” — feleltem vidáman, de reszket a hangom és a lélekzetem. — A kocsi előáll, öltözködni szaladok, zöld ruhát veszek, a hajam aranyos, az arcom fehér és rózsás s szép vagyok, mint egy angyal, vagy mint egy aszszony. Elindulunk. G... háza tárva-nyitva van; munkások, hozzáértő kőművesek dolgoznak benne, ő maga elutazott ... hová? merre? Azt hiszem, Oroszországban próbál szerencsét.

Folyton azon tűnődöm, lehetséges-e, hogy megházasodjék? Boldogtalan vagyok! — de nem úgy, mint máskor, mikor a szoba kárpítja vagy valami bútordarab miatt keseregtem, hanem igazán boldogtalan vagyok.

Nem tudtam, hogyan mondjam el a hercegnőnek, hogy a herceg megházasodik; egyszer úgyis megtudja, jobb, ha mindjárt tőlem.

Kiválasztottam azt a pillanatot, mikor a díványon ült s én árnyékban voltam, nem láthatta az arcomat. — „Hallotta az újságot, hercegnő?” — mondtam oroszul. Végre kimondtam hát! El sem pirultam, nyugodt voltam, de hogy a bensőmben mi ment végbe...?!!

Azóta a szerencsétlen pillanat óta, hogy az a szerencsétlen fecsegő tudtomra adta a borzasztó hírt, olyan különösen érzem magam s úgy fulladok, mintha legalább is egy teljes órát szaladtam volna; a szívem fáj és ver.

Dühös szenvedéllyel zongorázom, de a futam közben a szék hátához kell támaszkodnom, mert az ujjaim elgyengülnek, öt perc múlva újra kezdem s megint csak így járok. A torkomat úgy szorongatja valami, hogy alig tudok lélegezni. Tízszer is felugrom a zongorától, hogy az erkélyre szaladjak. Istenem, micsoda állapot!

Sétálni mentünk, de nekem Nizza nem Nizza többet s G... sem a régi, pedig a villája nem is izgatott már. Minden a hercegre emlékeztet itten s a szívemet szagatja ez a két üres ház. Engem csak H... fűzött Nizzához, különben gyűlölöm Nizzát s alig bírom az ittlétet. Elvágynom innét, csak el, csak el! ...

Mon ame séreuse
 Ne songe qu' á lui.
 Je suis malheureuse,
 L'espoir a fui...

Istenem, ments meg e szenvedéstől, Istenem, bocsásd meg bűneimet és ne büntess! Mindennek vége!... Vége! Elfakul arcom, ha eszembe jut, hogy vége!...

Ma vidám és boldog vagyok. A rémes hírt nem ismételték s reménykedem, hátha nem igaz. Jobban szeretem a bizonytalanságot, mint a szomorú valót.

Október 17., — péntek. — Zongoráztam, mikor az újságot behozták. Felvettem a *Galignani's Messenger-t* s az első sor, mely szemembe ötlött, H... herceg házasságát hirdette.

Az újság nem esett ki a kezemből, nem, hozzánőtt, hozzátapadt. Nem bírtam állva maradni, leültem s tízszer is újraolvastam a táncoló sorokat, míg végre megértettem, hogy nem álmodom. Irgalmas Istenem, mit olvastam?! Én édes Istenem, mit olvastam! Nem tudok írni ma este, csak térdelek és sírok. Ha anyám belép, úgy teszek, mintha a tea után akarnék nézni és kiszaladok a szobából, hogy meg ne lásson. S még latin órát kell ma vennem! Borzasztó, rettenetes! Semmit sem tudok csinálni, nem bírok nyugodtan maradni. Nincs szó, mely elmondhatná, hogy mit érzek. Irigység, féltékenység dolgozik bennem, marcangol, szaggat, megbolondít. S ha legalább tombolhatnék, ; de magamba kell fojtanom fájdalmamat, nyugodtnak kell látszanom s annál szerencsétlenebb vagyok. Ha kihúzzák a pezsgősüveg dugóját, a bor pezsgelve habzik s aztán el-

csendesül, de ha pajkos kedvből minduntalan megbolygatják, nem tud megcsendesedni. Nem, nem illik rám ez a hasonlat, szenvedek, le vagyok sújtva!...

Idővel bizonyosan felejték majd. Nevetséges volna azt állítanom, hogy örök a bánatom. Semmi sem tart örökké. De most igazán nem tudok egyébre gondolni...*) Nem magától házasodik; megházasítják. Az anyja mesterkedései. Oh, hogy gyűlölöm! Nekem már nem kell, a feleségével akarom együtt látni! Badenben vannak ,Badenben, ahol annyira szeretek lenni!! Ott sétálnak a park utjain; hol először láttam meg, a kioszkban ... a boltokban ... **)

Rögtön, még ma kihagyom az imámból, nem kérem Istent ezentúl, hogy a felesége legyen! ...

Belehalok, ha meg kell válnom imámtól is; sikoltani szeretnék fájdalomban ... Ugyan, ugyan lányom, legyen már eszed!

Vége hát, vége, vége! Most már belátom, hogy hiába akarunk mi valamit, nem magunktól függ a sorsunk.

Rajta hát, készüljünk a megváltoztatott új imához s szenvedjük át a kint, mely minden kínok legnagyobbika, Amen!

Október 18., — szombat. — Imádkoztam; kihagytam belőle őt s egyebeket. Mintha szívemet tépték volna ki, vagy mintha kedves halottam koporsóját vitték volna el. Míg a koporsót látjuk, csak félig érezzük veszteségünket és bánatunkat; még nem tudjuk, milyen kietlen és sivár lesz temetés után a világ.

Most látom csak, hogy a herceg volt az imám lelke. Ki kellett hagynom s szenvedélyes, forró fohászom üres, hideg, szenvedélytelen szavaknak adott helyet. Meghalt és kivitték a koporsóját. Édes, ábrándos, jóleső, fájdalmas hangulatból keserű, rideg fájdalomra virradtam fel. Legyen meg a Te akaratom! Az volt a szokásom, hogy este

*) 1880-ban hozzájegyezve: Mindez egy olyan férfiert, akit talán tízszer láttam az utcán, akit nem ismertem s aki azt sem tudta, hogy élek-e.

**) 1880-ban újra elolvastam, de már a legkevésbé sem izgat.

keresztet vettem és utána küldtem mindenik irányba, mert nem tudtam, hol és merre jár; ma nem tettem meg és fáj a szívem.

Különös istenteremtése vagyok, úgy kínlódom, mint senki más és mégis élek, írok és énekelek. Borzasztóan megváltoztam a szerencsétlen október 13. óta. A szenvedés állandóan arcomon ül. Ezelőtt jótékony melegként hatott rám a neve, most perzselő tűznek érzem, ha kimondják. Szemrehányás, szomorúság és féltékenység hangzik belőle. A legnagyobb szerencsétlenség ért, mely nőt csak érhet; — tudom, amit tudok!... Nevetségesen szomorú!...

Komolyan tervezem, hogy kiműveltem a hangom. úgy szeretnék szépen énekelni, de mit használ most már?!

A herceg volt a lelkem égő lámpája s a lámpa kialudt. Szomorú sötétség vesz körül, nem tudom, merre menjek. Eddigi apró kellemetlenségeimben mindig találtam valami megnyugtatót, mert volt egy vezérlősugaram, mely erőt adott, de most hiába keresek, nézek, tapogatok, mindenütt üresség és sötétség vesz körül. Rettenetes, rettenetes, ha a lélek üres! . . .

Október 21., — kedd. — Odahaza már ebédnél ültek, mikor megérkeztünk s anyám összeszidott, mert elrontottam az étvágyamat. A családi béke erősen ingott. Anyám meg akarta büntetni Pált, nagyapám közbeszólt, pedig nem tartozott rá a dolog s ezzel lerontotta anyám tekintélyét Pál előtt, ki durván feleselve ment ki a szobából. Kint a folyosón kértem nagyapát, ne szóljon bele máskor anyám ügyeibe és ne másítsa meg intézkedéseit, mert vétek, ha valaki tapintatlanságból a szülők ellen fordítja a gyermekeket. Nagyapa dühbe jött és kiabálni kezdett, én meg nevettem. Mindig nevetnem kell, ha heveskedését látom, pedig sajnálom őt, mint minden szerencsétlent, kinek az életben tulajdonképpen semmi baja nincsen és csupa merő unalomból mégis szerencsétlenné teszi magát. Istennem, ha tíz évvel idősebb és független lehetnék! Mit csináljak azonban, ha a sok tekintély, a nagynénik, nagyapám, a nevelőnök, a tanulás kezem-lábam megkötik?.. , Az ördögbe is!

Már nem érzem azt a szúró, éles fájdalmat, mely

eleinte kínozott, de azért nem enyhültem meg. Csendes megadással szenvedek.

Emlékeim élnek s nem, nem is akarok felejteni, mert még szerencsétlenebb lennék!...

Ostoba módon virágos stílusban beszélek róla, pedig sohasem váltottam szót vele és közelről, távolról vagy kosziban mindössze tízszer-tizenötösör, ha láttam, de hallottam a hangját s azóta nem tudom feledni. Mennél többször emlitem, annál többet szeretnék mondani róla s mégsem írhatom le, amit érzek. úgy jártam, mint valami szerencsétlen festő, ki erejét meghaladó képet komponált s nem bírja megalkotni.

Szerettem és elvesztettem, nem mondhatok mást, de e pár szó többet jelent, mint bármi más a világon.

Ebéd után énekeltem s felderítettem az egész haragos családot.

Október 25., — szombat, — Tegnap este azzal a hírrel riasztottak fel álmomból, hogy édesanyám nagyon beteg. Leszaladok az ebédlőbe, hol ijedt arccal állnak a házbeliek kínlódó édesanyám mellett. Látom, hogy nagyon rosszul van. Látni akart, mondja, mielőtt meghal. A félelem fojtogat, de nem mutatom. Még sohasem volt ilyen erős idegrohama. Mindenki kétségbe van esve. Elhivatjuk az orvosokat, Reberget és Macarit és a szolgák segítségért minden irányba szétszaladnak. Sohasem fogom felejteni ezt a borzalmas éjszakát. Leültem egy karosszékbe az ablak mellé; nem tudok ápolni s volt elég ember, aki segítsen. Sohasem szenvedtem ennyit! De igen! Október 13-án megkínlódtam, csakhogy az más volt.

Imádkozni kezdtem. Az orvosok folytonosan jöttek, mentek. Végre szobájába vihették s lefektették anyámat és mi valamennyien ágya köré gyűltünk. De még most sincs jobban. Reszketek, ha a mai éjjelre gondolok. Az orvosok azt mondják, hogy az ilyen rohamok veszedelmesek; ezúttal, hála Istennek, elmúlt a veszély. Megkönynyebbülve időzünk anyám szobájában. Olyan nyugodtan ülünk körülötte a roppant ijedtség után, mint ahogyan lecsendesednek a tenger hullámai a nagy vihar után, úgy hogy most meg sem tudom érteni, hogy mi történt.

Október 28., — kedd. — Szegény anyám sincs még jobban; azok az ostoba orvosok hólyaghúzó tapaszt tettek rá s borzasztón megkínózták. Legjobb orvosság a friss víz és a tea, ezek természetes és egyszerű szerek.

Ha az embernek meg kell halnia, meghal akkor is, ha a világ összes orvosa mellette áll s ha még nem érkezett el az ideje, nem hal meg akkor sem, ha minden segítség nélkül, egymaga kínlódik. Óvakodjunk a patikai kotyvaléktól.

Mennyire szeretnék húsz éves lenni mari Senki sem vagyok még csak egy nagyratörő lelkű, balga álmodozó, ki nem ismeri sem a jövőjét, siem a célját. Érthetetlen vagyok, mint a bánatom, mint az életem. Légvárat építettem magamnak, romokba dőlt s maga alá temetett engemet is.

Pál is keserít. Nem akar semmit sem csinálni, nem elég komoly, nem tanul és nem érti meg, hogy tanulnia kell. Istenem, önts belé egy kis belátást, értesd meg velem, hogy tanulás nélkül semmire sem megy az ember, adj belé egy kis ambíciót, csak éppen annyit, hogy vihesse valamire. Vedd gondjaidba, irányítsd és veddelmezd meg minden gonosztól, ami környékezi. Hallgass meg engem, édes Istenem!...

*

* *

Undorodom minden közönséges embertől és sohasem tudnék rangomon aluli férfit szeretni. A szegény ember csak félembert; szánszalmasan kicsinyes és olyan jelentéktelen, mint a sakkjáték parasztfigurája. A gazdag emberen messziről meglátszik gazdagságának és függetlenségének kevély, öntudata és már a megjelenése is biztos és kényelmes. A biztos fellépés fél győzelem. Szerettem H ... herceg biztos, merész, szeszélyes és kegyetlen lényét; van benne valami Neroszerű.

November 8., — szombat. — Ne engeddd soha senkitek, még annak sem, ki nagyon szeret téged, hogy túlmélyen pillantson beléd. Zárd el lelkedet idejében, mielőtt teljesen kiismernének. Szebbnek és jobbnak fognak gondolni. Az ember mindig visszakívánja, ami elmúlt és té-

gedet is vissza fognak sóvárogni. Visszavárnak, de ne teljesítsd mindjárt. Várass magadra, szenvedtess meg magadért, de vigyázz! — ne túlságosan! A vágy veszít az édességéből, ha túlsókat kellett szenvedeni érte. Fontolgatjuk, hogy megéri-e. Vagy szenvedtess meg magadért nagyon, kimondhatatlanul... és te vagy a győztes.

Azt hiszem, lázam van, nagyon sokat fecsegek, pedig sír a lelkem. Senki sem hinné el. Nevetek, dalolok, tréfálkozom s mennél kétségbeesettebb vagyok, annál hangosabb a kedvem. A nyelvem alig mozog s ma még szinte alig ettem valamit.

A szó sohasem tudja kifejezni, hogy mit érzek, őrtűl vagyok, ostoba vagyok, meg vagyok bántva mélységesen. Megloptak, ellopták tőlem a herceget; mintha a vagyonomtói fosztottak volna meg. Borzasztó állapot! Szó nem írhatja le. Semmiségekre pazaroltam legerősebb kifejezéseimet s most, hogy komoly dologról van szó, tanácstalanul állok, úgy vagyok, mint... Nem nem, elég! Sohasem fejezem be, ha megint hasonlatokat keresek. Zavaros gondolataim lázas összevisszaságban illannak el.

Most, hogy először tudom idegenek szemével figyelni anyámat, most látom csak, milyen szép, milyen vonzó, akár a napvilág, bár fáradt és betegség és gondok sokszor megviselték. Kellemesen csengő, lágy hangja van. A mozdulata, a tartása szép, természetes és egyszerű.

De soha életemben nem láttam senkit sem, ki olyan keveset törődne magával, mint az én anyám. Maga a megtestestült egyszerűség, pedig ha csak kissé több gondot fordítana magára és az öltözékére, mindenki megcsodálná. Mondjanak akármit, ruha teszi az embert. És anyám mégis rongvokba, maradékokba öltözködik. Ma szép ruhát vett fel s szavamra mondhatom, gyönyörű.

November 29., — szombat. — Pillanatra sem tudok nyugodtan maradni, úgy szeretnék elrejtőzni valahol messze, messze, ahol madár sem jár. Talán nyugalmat ta-

Féltékenység, irigység, megcsalt szerelem és megsebzett önérzet kínoznak s a világ minden borzalma vesz körül. .. És mindenek koronájául az Ő elvesztése gyötör, mert hiszen szeretem! És nem szabadulhatok a lelkemben, dúló kínoktól, csak azt tudom, hogy szenvedek, hogy valami fojtogat, marcangol és hogy szavakkal századrészét sem bírom kifejezni érzelmeimnek. Arcomat tenyerembe rejtem, köpenyemet mélyen szemembe húzom, csakhogy rejtve legyek, csakhogy rendezhessem kuszább gondolataimat. Oh, én szegény fejem!

Ráadásul az a gondolat kínoz, hogy pár év múlva talán mindent elfeledek, talán sajátmagamat fogom kinevetni mostani kétségbeesésemért, melyet az évek távolán át gyermekes érzéksnek fogok látni...*) Nem, nem, könyörgök, ne feledd el! Olvasd el olykor e sorokat, térj vissza a múltba, légy újra tizenhárom éves, jusson eszedbe, hogv Nizzában vagy, gondold el, hogy mindez most történik veled s akkor megérted önmagadat,... emlékezni fogsz és boldog leszesz!...

November 30., — vasárnap. — Bár már megházasodott volna! Szeretek túlesni a kellemetlen dolgokon és siettetni szoktam őket, Mielőtt Parisból elindultunk, mindenkit megsürgettem, hogy minél hamarabb tullegyek a keserű poháron. Mikor pedig Nizza felé közeleedtünk, égtem a türelmetlenségtől, hogy révben legyünk már. A várakozás bizonytalansága kínosabb, mint az esemény.

1874.

Január 4., — vasárnap. — Milyen kellemes érzés, ha az ember magától ébred fel. Az ébresztőóráam nem csengetett s magától nyílt fel a szemem. úgy érzem magam, mint akit csónak ringatott el s arra a kellemes sejtésre eszmél, hogv megérkezett.

*) 1875-ben hozzájegyezve: — Azóta két év telt el, de nem feleltem és nem nevetek.

Január 9., — péntek. — Séta közben rájöttem, hogy az én komolyságom más, mint általában a legtöbb embernek tartózkodásból eredő komolysága. Eddig nem értettem, hogyan komolyodik meg az ember, mi választja el a gyermekkort a fiatal leány életétől. Tanakodtam magamban, hogy hirtelen, egy nap alatt, vagy lassanként változom-e meg? Most már tudom. Váratlan szerencsétlenség vagy szerelem érlel és változtat meg minket. Ha nagy-elme volnék, azt mondanám, hogy a kettő mindegy, de nem mondom, mert úgy találom, hogy a szerelem a legszebb dolog a világon. Én azonban olyan lettem, mint a fenéki befagyott tó, melynek vize csak a felszínen hullámzik. Lelkem legbelsejéhez semmi sem hat el; semmi sem bánt már és semmi sem érdekel.

Január 11., — vasárnap. — Égek a türelmetlenségtől, alig bírom a holnapot, az orosz Szilveszter-estét, január 12-ét bevárni. Jósolni akarok magamnak a tükörből.

Mária néni megdöbbenő dolgokat beszél. Neki magának is jósolt már a tükör, előre meglátta benne a férjét és látott benne eseményeket, melyek közül azonban néhány még nem teljesedett be. Azt mondja, hogy borzalmas dolgokat is lehet olykor látni. Olyan ideges és izgatott vagyok, hogy enni sem tudok. Feltétlenül szerencsét próbálok a tükörrel...

Éjjel féltizenkettőkor bezárkóztam szobámba és előkészítettem a tükröket. Eleinte hosszú ideig semmit sem láttam, azután lassanként kivettem néhány alakot, de nagyon kicsinyek voltak, nem nagyobbak 10—12 centiméternél. Később egész sereg fej tolongott elém, a világ legbizarabb frizuráiban; láttam kontyot, parókát, irgalmatlan főkötőket s ezek mind körben forogtak. Azután egy fehérruhás nő jelent meg, ki reám hasonlított. Fején csipkés volt, könnyedén az asztalra könyökölt s állát kezére hajtva tekintett rám, majd hirtelen eltűnt előlem. Utána egy templomnak fehér és fekete márványkockás csarnokát láttam, jelmezruhás csoport állt és üldögélt közepén, de nem vehettem ki, kik lehettek. Majd baloldalt kódbe burkolt férfialakok tűntek elő s az egyik díszruhás térfi menyasszonyát vezette karján, de őt sem ismertem

meg. Közvetlen előttem is. felbukkant egy férfi arca, de erre sem ismertem rá.

Legcsodálatosabbak a sok különös módon fésült fei és a folyton változó pompás jelmezek voltak. A lelegején, ahogy a szembeállított tükrök kerete végtelen láncban visszeverődött egymástól, úgy rémlett, mintha koporsót látnék, de tévedés volt. Tudnunk kell ugyanis, hogy izgatott voltam, mert attól féltem, hogy valami borzalmas jelenetet pillantok meg. Holnap majd elbeszélem az enyéimnek. Többet is láthattam volna, de mozgattam a tükröt és a fejemet. Az újévbe tehát különös hajviseletek és fantasztikus öltözetek vezetnek be.

Éljen az orosz újév s nyugodjék békén az öreg 1873!

Június 24., — csütörtök. — Nem bírtam énekelni egész télen. Kétségbe voltam esve, azt hittem, hogy végkép elvesztettem a hangomat s hallgattam és pirultam, ha szóba került. Most visszatért! Megjött a hangom, a kincsem! Könnyes szemmel borulok térdre előtéd, jószágos Isten! Nem szóltam senkinek sem, csak Istenhez könyörögtem s íme, végre meg is hallgatott, mert látta, mennyire szenvedek. Micsoda öröm, micsoda boldogság énekelni tudni! Fejedelem vagy, mindenható vagy és mindenekfelett boldog, nagyon boldog vagy és ezt a boldogságot nem lehet vagyonnal és címmel megváltani. Több vagy más embernél, halhatatlan lettél. Éneked fölemel a földről és az egekbe ragad. Hallgatóidnak szeme elragadtatva függ ajkadon s isteni szózatot vél hallani dalaidban. Magasan az emberek fölé emelkedtél. Versenyre kelhetsz az igazi királyi hatalommal. A szépség ereje sem versenyezhet a tiédde, mert nem hajt ígérete alá minden lelket, az ének hatalma azonban a vágyak és érzések varázsfelhőjébe ragadja magával a földi embert, oda, ahol Aeneasnak Venus megjelent.

Nizza, — július 4. — Ma egyedül engedtek el bennünket, kisasszonykákat a Szent-Péter templomba. Térdre borulva, ájtatosan imádkoztam s közben államat keskeny, fehér kezemen nyugtattam, de aztán elpirultam, mert eszembe jutott, hogy szent helyen vagyok, elrejtettem ke-

zemet s bűnbánatból úgy helyezkedtem el, hogy senki se tarthasson csinosnak. Tegnap rossz kedvem ma is tart még s csupa szeszélyből nagynéném ruháit és kalapját vettem magamra. Hogy a templomból kijöttünk, H hajtatott el mellettünk s megemelte nizzai ízlésű silány kalapját.

Kedvetlen voltam s nem akartam még haza menni. A templommal szemben lévő zárda felé vezettem hát kis társaságomat. Ezt a zárdát egy hátsó kapu Sapogenikovék házával köti össze. Beléptünk s jöttünkkel annyi bohókás vidámság röppent be, hogy a jókedvtől még a ház ajátosan szent hangulata is megremegett s a fehérarcú, csön-des apácák felvidult kíváncsisággal tekintettek elő a máskor zárt, komoly ajtók mögül. Láttuk a fejedelemszszonyt is, de csak a kettős beszélgető rács mögött. Negyven éve tagja a zárdának, rettenetes! Felmentünk a nővendékek fogadószobájába, hol megtáncoltattam Teréz nővért. Meg akar téríteni s a zárda örömeit magasztalja; én viszont őt térítgetem s a világi életet dicsérem neki.

Nyakig merültünk a katolikus vallás szépségeibe s nohát igen, magam is megértem azt a szenvedélyes szeretetet, mely a templomok és a zárdák felé vonzza az embereket.

Július 6., kedd. — Semmi sem vész el a világon. Ha megszűntünk szeretni valakit, rögtön átruházzuk a szeretetünket másvalakire és tévedünk, ha azt hisszük, hogy senkit sem szeretünk. Ha nem szeretjük az embereket, akkor kutyát, bűtort vagy más egyebet szeretünk s az érzésünk ereje ugyanaz, csak a tárgya más. Ha valaha szeretni tudnék, azt akarnám, hogy úgy szeressenek viszont, mint ahogy én szeretek s nem bánom, mondjon miattam bárki bármit. Hasonló szeretetre azonban soha senki sem talál. Így hát én sem fogok soha szeretni, mert senki sem tudna szeretni engem olyan erősen, mint amilyen erős az én szeretetem.

Július 14. — Latin nyelvről, gimnáziumokról, vizsgákról beszélgettünk, amitől szenvedélyes kedvem támadt a tanulásra és mikor Brunet jött, megkértem, adjon útba-

igazítást és tanácsokat. Adott is annyit, hogy egy évi tanulás után akár a tudományok doktora lehetnék. — No még beszélünk róla.

A latint ez év február havában kezdtem meg; most júliusban vagyunk. Brunet szerint öt hónap alatt annyit tanultam, mint amennyit a lyceumban három év alatt szoktak. Pompás, nagyszerű! Sohasem bocsájtanám meg magamnak, ha elvesztegettem volna ezt az évet; borzasztóan bántana, nem is tudnék megnyugodni.

Július 15. — Tegnap este, mikor elváltunk Sapogenikovékiól, azt mondtam a holdnak: „Hold, kedves hold. mutasd meg nekem álmomban, hogy kié leszek!” — E mondóka után nem szabad többet egy szót sem szólni s akkor, úgy mondják, meglátjuk álmunkban a férjünket.

Ostobaság. S . . .-ről és A . . .-ről álmodtam. Képtelenség.

Rossz kedvem van, semmi sem sikerül, bármihez kezdek. Ostoba dölyfömnek és kevélységemnek ez a büntetése. Okuljátok naplóból jó emberek. Aligha találtak hasznosabb és tanulságosabb olvasmányt, még ha az összes eddig megírt s ezután megírandó könyveket átkutatjátok is. Egy nőnek minden gondolata, reménye, furfangja, gonoszsága, baja, öröme és bánata van megírva benne. Még nem vagyok asszony, de az leszek. Gyermekeimeimtől halálomig követhettek s nem fogjátok megbánni, mert nagyon nagy és érdekes dolog bepillantani egy leplezetlenül, őszintén feltárt emberi lélek egész hosszú fejlődésébe.

Július 16. — péntek. — Visszatérek arra, mit a szeretet átruházásáról mondtam múltkor, jelenleg minden rendelkezésemre álló szeretetemet Viktorra, az egyik kutyámra pazarolom. Ha reggelizem, szembe ül velem s buksi, nagy fejét asztalomra fekteti. Szeressük a kutyát; ne is szeressünk más lényt, csak a kutyát! Az ember és a macska nem érdemlik a szeretetet. Pedig hát a kutya is csúnya állat, sóvárogva figyel, ha eszel és a csontokért tart ki melletted. Csakhogy én sohasem etetem kutyáimat és mégis szeretetnek. Prater például azért hagyott el és azért pár-

tolt át anyámhoz, mert féltékeny volt Viktorra! ... És az ember? talán nem haszonért szolgál, nem épen olyan álhatatlan és telhetetlen?

Ki akarom kerülni végzetemet s nem megyek meseországba, mert világért sem akarnám Michel Angelo százéves emlékünnepeét elmulasztani. Oroszországot jövőre is megtalálom, de a legközelebbi évfordulóra újabb száz évig kellene várnom s ennyit mégsem remélhetek. Különben is, ha nem utazom hazámba, biztosan azért nem megyek, mert Isten nem akarja. *Minden úgy van jól, ahogy van,* — tartja egy közmondás. — *Senki sorsát ki nem kerülheti,* — mondja egy másik.

Mégegyszer megkérem a holdat: „Hold, kedves hold, mutasd meg, nekem álmomban, hogy kié leszek.”

Július 17., — szombat, — Azt mondják, Oroszországban egész sereg gazember van, aki köztársaságot szeretne. Gyálázat! Mindenen közösen akarnak osztozkodni. Átkozott bandájuk oly rohamosan gyarapszik, hogy az újságok kétségbeesett felhívást intéznek a közönséghez. Nem tudnak a honatyák a veszedelmes kórnak gátat vetni? Meg akarják semmisíteni a műveltséget és a művészetet, le akarnak rombolni minden szép és nagy dolgot. Csak a megélhetési eszközök maradjanak meg. Végezzen mindenki közös munkát és senkinek se adassék meg, hogy valami különös érdem jogán a többiek fölé emelkedjék. Be kell szüntetni az egyetemeket és minden magasabb iskolát, hogy Oroszország Spárta torzkiadásává sülyedjen le. Reményilem, hogy Isten és a cár megghiúsítja a tervüket. Imádkozni fogok, hogy hazám megmeneküljön e romboló vadaktól.

D . . . t meglepik megjegyzéseim és csodálkozik pezsgő életkedvemen. Bútorokról beszélgetünk s majdnem hanyatt esik, mikor szobámat leirom. — „Hiszen az templom, az Ezeregy éjszakából való mese, — kiáltja, — hová csak térdenállva szabad bejutni.” — Ki akarja ismerni a jellememet s faggat, hogy szoktam_e tépdetni a margitvirág szirmát. — „Hogyne, igen gyakran, — ingerkedem, — valahányszor tudni szeretném, hogy jó lesz-e az ebéd.” — „Hogyan! hát egy ilyen költői, ilyen tündéri szoba gazdájának nem lenne a margarétától más kérdeznivalója? Nem

érdekli egyéb, mint a szakács főzje? Lehetetlen!” — Mulat, ha bizonyítgatom, hogy két lelke van, én meg azon igyekeztem, hogy ellentétes kijelentéseimmel zavarba hozzam. Hol az égben, hol a földön jártam, átmenet nélkül csaptam át a legkülönbözőbb dolgokba s úgy tüntettem fel magam, mint aki élni és mulatni akar, de a szerelemre nincs semmi gondja. D . . . elámult, bevallotta, hogy fél tőlem és csodálatosnak, rendkívülinek és félelmesnek nevezett! . . .

Én azonban legjobban szeretem, ha senkivel sem kell törődnöm, ha magányban lehetek.

A hajam aranyosabb fényű, mint valaha volt s a la Psyche tűztem fel. Selyemfényű fehér gyapjúruhám puha redőkben omlik le, nyakam körül csipkegallért viselek. Olyan vagyok, mintha valami első császárság-korabeli festményből léptem volna ki és csupán fatörzshöz kellene támaszkodnom és könyvet kellene kezemben tartanom, hogy a kép teljes legyen. Szeretek csöndes, magános szobában, tükrom előtt formás, fehér kezemben gyönyörködni, hiszen olyan fehér, hogy tenyerem felé is; alig színesedik.

Talián ostobaság, hogy ennyire dicsérem magam, de minden író lefesti a könyve hőst s az én hősom én magam vagyok. Nevetséges volna, ha álszerénységből kisebbiteném magam. Csak akkor szerénykedjünk és csak akkor alázkodjunk meg, ha van, aki felemeljen. Ha írás közben kisebbiteném a szépségemet és az értékemet, mindenki elhinné, hogy csúnya és ostoba vagyok, pedig nem igaz!

Szerencsémre vagy szerencsétlenségemre olyan nagy kincsnek érzem magam, amilyenhez nincs fogható és lenézem, sőt irgalomra is alig ítélem érdemesnek azokat, kik szemüket rám merészkednek felemelni. Istenségnek tartom magam és nem bírom felfogni, hogyan képzelheti például G . . . vagy más hozzá hasonló férfi, hogy tetszik nekem. Egy királyt alig tudnék magamhoz méltónak tekinteni. De így van jól. Abban a magasságban, melyből én tekintem az embereket, engem mindenki elragadónak talál s én viszont nem vehetem meg őket, hiszen olyan mélyen állanak mögöttem. Annyiba veszem őket, mint az oroszlán az egeret.

Július 29., ... csütörtök. — Ma kellett volna elutaznunk. Átszenvedtem mindén kellemetlenséget, mely az utazással jár. Az ember mérgeződik, szaladgál, kiabál s épen a legfontosabb teendőit felejtí el. Már egészen belezavarodtam s most íme azt beszélík, hogy még szombatig maradunk.

István bácsi halasztani akarja! Soha sem bár határozni. Micsoda jellem!

Még április elején el kellett volna indulnia Oroszországból s nem indult, csak júliusban, Bosszankodom; miért maradunk? Most, hogy látják, mennyire bánt a határozatlanságuk, és emlegetem, hogy most már el sem megyek, mindenki kedveskedni akar, én pedig adom a szeszélyest.

Augusztus 2., — hétfő. — Egész nap kereskedőkkel, szabóval, kalapossal bajlódtam, próbáltam, sétáltam, kedveskedtem s most végre pongyolát öltve, jó öreg barátomat, Plutarchost olvasom.

Óriási képzelőtehetségem van; elmúlt századok kedves-bohókás kalandjaiba élem be magam. Biztosra veszem, hogy nincs nálamnál romantikusabb hajlamú leány a világon. Egészségtelen állapot.

H . . . herceghez való szerelmemet is nagyon könnyen megbocsátom magamnak, mert úgy találok, hogy minden tekintetben méltó hozzám.

Augusztus 17., — kedd. — A Fronde*)-ról álmodtam; Anna királyné szolgálatába léptem, de nem bízott bennem, mire a fellázadt nép közé vezettem és azt kiáltottam: „Éljen a királyné!” — s a nép utánam kiáltotta: Éljen a királyné!

Augusztus 18., — szerda. — Azzal telik a nap, hogy bennem gyönyörködnek; anyám gyönyörködik, G . . . hercegnő gyönyörködik s azt hajtogatja, hogy anyámhoz és a leányához hasonlítok. Ez a legnagyobb bók, melyet kap-

*) Erősen ellenzéki francia politikai párt, mely Condé herceggel élén 1648-ban heves utcai harcokat rendezett Anna királyné és Mazarin kormánya ellen. Ford.

hatok. Mindig önmagunkról s a miénkről gondoljuk a legjobbat. Tényleg csinos is vagyok. Velencében, a Palazzo Ducale nagytermének mennyezetén van egy festmény, melyen Paolo Veronese magas, üde, szőke nő képében ábrázolja Velencét; ehhez a képhez hasonlítok. A fényképeim soha sem lehetnek egészen hűek, mert nincsenek színezve, pedig rajtam hófehér bőröm s üde színem a legszebb. De ha rosszkedvem van, ha bánt valami, vagy ha fáradt vagyok, isten veled, szépség! semmi sem törekenyebb nálam. Csak akkor vagyok bájos, ha boldog és nyugodt vagyok.

Ha kifáradok, vagy ha megharagítanak, inkább csúnya vagyok. úgy éledek a boldogságtól, mint a virág a napugártól Hiszen majd meglátjuk, hála istennek, van még rá idő. Most kezdem megmutatni, mi leszek húsz éves koromban.

Várok, ..mint a száműzött Hágár és megértő lélek után sóvárgom.

Paris, — augusztus 24., — kedd. — Be szeretnék lépni a nagyvilágba, a nagyvilágba, mely után térdenállva, hanges szóval rimámkodom, mert tőle függ az életem, a boldogságom. Most kezdtek igazán ébredezni s teljes erőmből dolgozom, hogy hírnévről szőtt álmaim valóra váljanak. Máris sok ember ismer. Tükörbe nézek és látom, hogy szép vagyok« Szép vagyok! Kell-e több is? A szépség ereje nem mindenható? Istenem, de nagyon jó voltál hozzám, hogy adtál egy kevés szépséget is! (Szerénységből mondom kevésnek). Szép vagyok, érzem és tudom, hogy amihez kezdek, annak sikerülnie kell. Minden mosolyog rám és boldog, boldog, kimondhatatlanul boldog vagyok!

Paris lármája, a nagyszálló sürgő-forgó, csevegő, dohányzó vendégserege elkábít. Szeretem Parist és felédobog a szívem. Gyorsabban, gyorsabban, gyorsabban akarok élni!... „Sohasem láttam ilyen lázas életkedvet”, — mondotta D . . . Igaza van; magam is félek, hogy mohó életvágyam korai halált jelent. Ki tudja? . . . Egészen elkomolyodtam . . . Nem, nem, félre a mélabúval! . . .

Szeptember 6., — vasárnap. — A Bois de Boulogne-ban annyi nizzai ismerőssel találkoztam, hogy úgy tetszett, Nizzában vagyok. Milyen gyönyörű Nizza szeptemberben! Visszaemlékezem az elmúlt esztendőre, a reggeli sétákra, Nizza derült égére, ezüstösen csillogó tengerére. Itten sem reggel, sem este nincsen. Reggel sepernek, este megszámlálhatatlan lámpafény kábítja az embert. Beleszédülök, elvesztem önmagamat, nem tudom, merre van nyugat, merre kelet. Milyen jó odalent! Mintha fészek rejtegetne, vagy mintha a három oldalról körülfogó szelíd hajlású, szirtes hegyek védő köpeny gyanánt borulnának reánk s előttünk tündöklök a hatalmas tükör, a végtelen tenger, melynek változatlansága örökös változás. Szeretem Nizzát, hires a hazám, Nizzában nőttem fel, neki köszönhetem az egészségemet, a szép színemet. De szép is odalent! A pirkadó hajnallal ébredek s aztán repesve várom a napot, hogy kiemelkedjék a hegyormok közül, melyek olyan tisztán, olyan élesen vannak rárajzolva a szelíden ragyogó ezüstös kék égre, hogy az embernek eláll a gyönyörűségtől a lélekzete. Délben szembekerül a nap velünk; meleg van, de nem tikasztó a hőség, a levegőt pompás tengeri szellő üdíti fel. Minden -aludni látszik. A sétautakon egy lélek sem jár, legfeljebb, ha valamelyik árnyékos padon szunyókál egy-egy álmos polgár. Ez az én időm; fellélekzem és gyönyörködöm. Jön az este és új pompát ölt magára az ég, a tenger és a hegység, — sötétkéket, vagy mély feketét. Végre feltűnik a hold is s az ezüsthíd, melyet bágyadt fénye vet a tengerre, úgy csillog és ragyog, mintha óriási hal gyémánt pikkelyes teste vetődött volna a felszínre. És ha ilyenkor csöndes, magányos ablakomban két gyertya fényénél tüköröm előtt ülhetek, minden vágy elszunnyad bennem és leborulok isten nagysága előtt. Nem, nem, senki sem értheti, amit mondani szeretnék. Nem értheti, mert nem érzi át. Mindig kétségbe ejt, hogy hogyan fejezzem ki, amit érzek. Mint mikor nehéz, lidércnyomásos álom kínoz és nincs erőnk, hogy felkiáltjunk.

Nincs olyan írás, mely hüen tudná ecsetelni az életet. Hol marad belőle az élet üde bája, az emlékezés illata? Költhetünk, alkothatunk, de hüen másolni nem tudunk. Papírra vetve legszebb érzéseink is üres, mindennapi sza-

vakká változnak át; erdő, hegység, égbolt, holdsugár; mindenki ugyanezt mondja. Dehát miért is töröm magam, mi köze van másnak az én érzéseimhez? ha a másik úgysem érthet meg, mert ő nem én; csupán én magam vagyok én. én gondolkodom, én emlékezem. És az emberek meg sem érdeklők, hogy ilyen nagy fáradtsággal értessük meg magunkat. Mindenki csakis önmagának érez, épen mint én s bárha szeretném elérni, hogy a más szemével nézzek, a más érzésével érezzék valamit, nem tehetem, lehetetlenség, mert én nem vagyok ő és ő nem én.

Lányom, lányom, hadd abba már; eltévedsz az árnyalatok útvesztőjében. Belebolondulsz e bőszt kutatásba, mint múltkor, mikor a lelked legmélyét akartad megtalálni . . . Annyi okos ember van a világon ... de nem, nem! . . . Azt akartam mondani, hogy, az ő dolguk, hogy az ilyesmit megfejtsék. Dehát nem. ők is csak tételeket állítanak fel. Alkotni tudnak, de a dolgok legmélyébe nekik sem adatott meg behatolni . . . Egy szó mint száz, a végén csak oda jutunk ki, hogy nagy honvágyat érzek Nizza után.

Szeptember 7., — hétfő. — Levertségem s minduntalan megújuló gyötrődéseim dacára sem átkozom, hanem szeretem és jónak találok az életet. Elhiszik-e? Mindent jónak és kellemesnek találok, még a könnyeket is, a szenvedést is. Szeretek sírni, szeretem, ha kétségbeesem, ha búsulok, ha fáj valami. Mindezt időtöltésnek tekintem s velük együtt szeretem az életet. Élni akarok. Kegyetlenség volna, ha meg kellene halnom, mikor olyan jó barátságban vagyok az élettel. Sírok, keserzem, de ugyanakkor kedvem is telik benne . . . nem, nem a kesergésben ... Nem tudom, hogyan mondjam . . . Egyszóval mindent szeretek és mindent kellemesnek találok s míg boldogság után vágyakozom, szívesen érzem magamat boldogtalannak. De nem én vagyok az, aki így érzek; a testem sír és kiabál s ugyanekkor valaki, aki bennem van, de felettem van, csendesen élvez. — Nem helyezem a boldogtalanságot a boldogság fölé, de távol áll tőlem, hogy a kétségbeesés perceiben inegatkozzam az életet. Ellenkezőleg, megáldom s magamban így beszélek: „Szerencsétlen vagyok, panaszkodom, de azért az élet olyan szép, olyan boldogító, hogy élni aka-

rok!” — Az a valaki azonban, aki fölöttem van és aki a sírásban is gyönyörködik, ma estére valószínűleg eltávoztott belőlem, mért ezúttal igazán nagyon szomorú vagyok.

Soha senkinek nem tettem még rosszat s mégis bántottak, rágalmaztak és megaláztak. Szeressem hát az embereket?! Gyűlölöm őket, pedig az Isten nem engedi meg a gyűlöletet. Csakhogy az Isten elhagyott, az Isten próbára tesz. Jó! Hát ha megpróbál vessen végét már a megpróbáltatásnak. Láthatja, hogy mindent a lelkekre veszek, láthatja, hogy nem rejtem gyáva képmutatás mögé a fájdalommat, mint az a gazember Jób, ki a szenteskedésével csalta az Istent.

Nem terveimnek megghiúsulása fáj; sokkal jobban bánt az a fájdalmas érzés, mely a csalódások nyomán kél lelkemben. Nem is magam miatt, — nem tudom megértik-e? — hanem azért, mert rosszul esik foltokat látni azon a fehér ruhán, melynek tisztának kellett volna maradnia.

Minden kis bánatra összeszorul a szívem és mélységes részvétet érzek, pedig nem magamat sajnálom, de úgy gondolkozom, hogy a fájdalom olyan, mint a pohár vízbe hulló tintacsepp. Nem tehet visszavenni. Minden újabb csepp az előző cseppek hatását növeli a a tiszta víz végre is zavaros és fekete lesz. Hiába öntünk még vizet a pohárba, nem tudjuk a tintát eltüntetni, összeszorul a szívem, mert életem minden bánata kitörülhetetlen nyomot hagy lelkemen s ugyebár, mindig szomorúak vagyunk, ha valahol olyan hibát fedezünk fel, melyen nem lehet segíteni.

Szeptember 9., — csütörtök. — Marseilleban vagyunk; s pénzünk még nem érkezett meg. Hogy tovább ne kelljen várakoznom, nagynéném elment, hogy elzalogosítsa a gyémántjait. Közelebb jutottam hát Nizzához, az én városomhoz, mert akármit is mondjanak, mégis csak Nizza az én

városom. De azért akkor leszek nyugodt, ha már minden lomomat Firenzében látom. Kikeféltettem ruhámat és kalapomat s várom a nénémet, hogy megnézzük a várost.

Egy regényt vásároltam, már magam sem tudom, melyik állomáson, de olyan rossz franciasággal volt írva, hogy attól való féltében, hogy úgylis rossz stílusomat még jobban el ne rontsa, kidobtam az ablakon s visszatértem jó Herodotos barátomhoz.

Végre megvan! Szegény néném! Meghajolok előtte. Milyen helyeken járt, micsoda embereket látott! S min-ezt miattam. Nem merte megkérdezni a kocsistól, hogy hol van a zálogház, tehát azt kérdezte, hogy hol szokták megőrizni a gyémántokat. Persze mulattunk azon a Helyen, ahol a gyémántokat megőrzik. Egy órákor itt hagyjuk ezt a rossz szagú várost.

Mióta Antibest elhagytuk, a vasutasok nagy csodálkozására nizzai dalokat énekelek. Minél jobban közeledünk, annál türelmetlenebb vagyok.

Itt van hát végre a Földközi tenger, mely után annyit sóvárogtam! Ezek a sötét fák! Épen holdvilág van s fényes ezüst hidat vet a tengerre.

Mélységes csend; nem zavarja meg sem a kocsik ro-bogása, sem az emberek örökös zszibongása, akikre a párisi Grand Hotel ablakából úgy tekintetem le, mint futkározó gyermekekre. Csönd és nyugalom van; az el-eltűnő hold-fény alig enyhíti a sötétséget; csak egy-egy lámpás világa kergeti olykor egymást.

Előbb a szobámba, onnét az öltözőmbe húzódom s ki-nyitom az ablakot, hogy kinézzek. Az óra üt, *de nem* tu-dom hányat, mert elszorult a szívem.

Ezt az évet igazán a sóhajok évének nevezhetném! Kicsit fáradt vagyok, de szeretem Nizzát, . . . nagyon sze-rem)

Szeptember 10., — péntek, — Indulás Firenzébe. A szúnyogok tízszer is felébresztettek az éjjel, azért sápadtan

ugyan, de mégis jókedvűen kelek fel. Az angolok nagyon jól tudják, mi az a *Home*. Bármilyen legyen az otthonuk, mégis csak ez a világ legkellemesebb helye. — Nem szükséges, hogy kényelmes vagy pazar legyen, hiszen itt van példának mindjárt a mi házunk; — tövéből fel van forgatva, épen csak a szükséges butor áll benne, elhanyagolt és rendetlen s mégis jól érzem magam benne, hogyne, hiszen itthon vagyok, és a magamé, a magamé lehetek benne! Mindent jónak találok, még csak a ruháimra sem gondolok most. Nizza! Sohasem gondoltam volna, hogy valaha ilyen örömmel lássalak viszont! Pedig aki hallotta, hogy Marseilletől kezdve megérkezésემig mennyit szidtam és mennyit átkoztam, bizonyosra vehetné, hogy gyűlölöm. Dehát ez a szokásom; rosszat beszélek mindenről, amit szeretek.

Sápadtan, az árnyék némaságával járom be a sétautakat; az emlékeimet gyűjtögetem. Az én Nizzám, a Promenade des Anglais. Minden háza, minden fája, minden távirópóznája kedves, drága, vagy szomorú emlékem.

Hazatérek, hajamat empire-divat szerint tűzöm fel s fehérbe öltözöm. Legpompásabb ruhámat veszem magamra, azt, amelyikben le vagyok fényképezve. Olyan vagyok benne, mint egy szobor. A ruhaderék kereken kivágott, de csak annyira, hogy a nyakam hajlása kilássék belőle; a kavágást velencei csipke veszi körül. Csipke díszíti a könyöktől visszaomló lenge ruhaujjat és fehér karom még fehérebbnek látszik a fehér kelme redői között. Az öltözet derékban és elöl három egyszerűen kötött szalagsokorral zárul. Keztyűt, ékszert nem veszek fel. Szép vagyok, vidám vagyok, el vagyok ragadtatva magamtól. Nizzában vagyok igazán?

Szeptember 12., — vasárnap. — Firenzébe érkeztünk. A város nagyon élénk, de bizony, közepesnek látom. Nagy halom görögdinnyét árulnak minden utcasarkon, s a szép vörösbélű, üdítő gyümölcs olyan csábító. Az ablakom egy térre s az Arnóra nyílik. Ma van az ünnepélyek első napja

s felhozattam egy programme-ot. Azt hittem, hogy Viktor Emánuel barátom jobban ki tudja használni ezt a gyönyörűen kínálkozó alkalmat, Michel Angelo Bounarotti születésének százados évfordulóját. A te uralkodásod idejére esik, fajankó, hát miért nem csődíted össze az uralkodókat, miért nem csapsz világra szóló ünnepséget?! Trónra lép fiad, unokád és dédunokád is, míg nagysokára felvirrad egy újabb évforduló. Hiszen hát van, van mindenféle ünnepség, hangverseny, kivilágítás, bál a Casinóban, a Borghese-palotában ... de sehol egy király! Semmi sincs úgy, ahogy szeretném, ahogy elképzelttem.

Szeptember 13., — hétfő. — Lássuk csak, hadd rendezem kissé gondolataimat. Minél többet kellene mesélnem, annál kevesebbet írok. Kifáraszt, idegesít a sok mondani-való.

A várost nyitott kocsiban jártuk végig. Mennyire szeretem ezeket a komor házakat, ezeket a boltíves oszlopcsarnokokat, ezt az egész nagyszerű, tömör építkezést. Szégyeljétek magatokat, bújjatok föld alá francia, orosz, angol építészek, sülydjetek el párisi kártyapaloták! Persze, nem te, Louvre, hozzád nem férhet szó, hanem ti többiek. Az olasz építőművészet megdöbbentő nagyságát nem tudjátok utolérni. Tágranyílt szemmel bámulom a Palazzo Pitti hatalmas köveit! . . . Micsoda szépséget rejteget ez a piszkos, már-már omladozó város. Firenze, te a Dante, a Savonarola, a Mediciek városa, mennyi gyönyörű emléket tartogatsz magadban azoknak, akik érezni és gondolkozni tudnak. Micsoda romok, micsoda remekművek! Hej, tökfilkó király! Bárcsak királyné lehetnék! . . .

Imádom a festőművészetet, a szobrászatot s általában a művészeteknek minden ágát. Napokat tudnék a képtárban eltölteni, de nagynéném gyöngélkedik, terhére van a fősérgetős s feláldozom magam. Az élet előttem van, még lesz időm, hogy ide visszatérjek.

A Palazzo Pitti régiségei között egyetlen utánzásra

méltó öltözetet sem találtam, de micsoda kincsek, micsoda festmények! , . .

Mondjam? . . . ne mondjam? Nem merem kimondani.

Halált kiáltanak reám. — Csak bátran, ki vele! — A Rafael Madonna della Sediája nem tetszik nekem. A Szűz Mária arca halvány, az arc színe nem természetes s a kifejezése inkább illik szobaleányhoz, mint a Szent Szűzhöz, Jézusnak anyjához... Tizián Magdalénája elragadó, de — itt is van egy de, — túlságosan nagy az ökle, vaskos a keze; ötven éves asszonyhoz illik ilyen kéz. Rubenstől, Van Dycktól gyönyörű dolgokat láttam. A „Hazugság” Salvator Rosától nagyon szép, nagyon természetes. Nem vagyok műértő s az a kép tetszik legjobban nekem, amelyik a legtermészetesebb. Vagy nem az a feladata a festésnek, hogy a természetet utánozza?

Nagyon szeretem Paolo Veronesenek azt a képét, amelyik a feleségét ábrázolja. Szeretem az ilyen típusú telt, üde alakokat. Tiziant, Van Dyckot imádom; de azt a szegény Rafaelt! . . . Persze nem merem hangosan bevallani, mert ostobának tartanának, Rafaelt nem bírálhatom, mert nem értek hozzá. Reményilem, idővel megértem majd a szépségeit. A nem tudom már hányadik Leó pápa arcképe csodálatraméltó.

Murillonak egyik festménye, Szűz Mária a gyermek Jézussal, különösen megkapott. Bájos és természetes.

Nagy öröömre a képtár termei kisebbek, mint gondoltam. A szokásos végtelen hosszúságú termek kétségbe ej többek, mint a krétai labirintus.

Két óra hosszat jártam a képtárt, anélkül, hogy csak egy pillanatig, is ültem volna s nem vagyok fáradt. Amivel szívesen foglalkozom, az nem fáraszt ki. Vasból vagyok, ha képekről, de különösen ha szobrokról van szó. Kellett volna csak a Louvre, a Bon Marché vagy a Worth-áruházakban járkálnom, bezzeg sírnék már háromnegyed óra múltán.

Soha még utazásom ennyire ki nem elégített. Végre olyan dolgokat láttam, egyszer, melyeket igazán érdemes volt megnézni. Imádom a kormos Strozzi-palotát. Imádom e bájos épületeket, formás udvarokat, ezeket az árkádos folyosókat, gyönyörű oszlopsorokat. Szép, hatal-

mas, nagyszerű építkezés! A világ elkorcsosult; szeretnék elsülyedni, ha a modern épületeiket ezekkel a gigászi erővel egymásra emelt égbetörő kövekkel hasonlítom össze. A hatalmas, boltíves hidak a paloták nagyszerűségét még jobban, kiemelik . . .

Lányom, lányom, takarékoskodj az elragadtatásoddal; mit szólsz majd Rómához?

1875.

Nizza, — szeptember 30., — csütörtök. — Lemegyek laboratóriumomba, hát borzalom! — minden üvegemet, lombikomat, a kémlelő-csőveket, az állványokat, a vegyszereimet feldöntve és kiburulva, legnagyobb össze-visszaságban egy ládába gyömöszölve találok. Dühbe jöttem, leültem a földre s a már félig törött dolgokat egészen összetörtem. Amit épen találtam, azt nem bántottam; sohasem feledkezem meg magamról.

— Azt hittétek, hogy Mária meghalt, mikor elutazott, — kiáltottam, — most már mindenét össze lehet törni és zúzni?

Nagynéném eleinte hallgatott, de aztán elhagyta türelme:

— Fiatal leány vagy te!? Szégyen, gyalázat, amit művelsz!

Dühöm dacára nevetni kezdtem, mert az *ilyen* cselekedet csak külsőség nálam, semmi köze a lelkem mélyéhez, melyet ezúttal szerencsém van ismerni s állíthatom, hogy teljesen nyugodt. Az eféle heveskedéseket olybá veszem,, mintha másvalaki rendezné s én csak nézném.

Október 1., — péntek. — Isten nem teljesíti kérésemet s megadással viselem sorsomat. (Nem igaz! Várok!) De milyen kínos a várakozás, különösen, ha nincs más választásunk. A társadalmi korlátok, a környezet örökös ellenállása tönkre tesz a nőt.

„Ha az ember születésétől kezdve és első mozgásai óta nem talált volna környezete részéről állandó ellenállásra, akkor nem tudná magát a külvilágtól különálló lénynek, érezni, hanem azt hinné, hogy a körülötte lévő dolgok saját testének alkotásai és aszerint, amint a tárgyakat mozgatásával vagy lépésével elérhetné, meg lenne győződve róla, hogy a világ saját énjének a kiegészítése, azaz függetléke és jóhiszeműen állítaná magáról: „A mindenség én vagyok!”

Ez a megállapítás természetesen sokkal jobb, semhogy tőlem származhatnék; nem is akarom elhítni. Valamelyik filozófus mondta s én csak ismétlem. Az életről azonban mindenesetre ilyen volt az álomom s kimondhatatlanul fáj, hogy körülményeim minduntalanul meghiúsítják.

*

Ha valaki megtetszett nekem, a herceggel hasonlítottam össze. Különös, Ilyenkor mindig újra megjelent előttem s hála Istennek, még most is ő a vezérsugaram. Mennyivel különb, mint a többiek! . . . Tisztán emlékszem rá! . . . Tulbaldog voltam, ha láttam; a terrazon időztem, csak-hogy megpillanthassam olykor s ha sikerült, odáig voltam a boldogságtól. Otthon Colignon kisasszony ölébe vetettem magam, arcomat keblére rejtettem s így maradtam, míg szelíden magamhoz nem térített, hogy a boldogságtól még kábultan és megrészegevedve tanulásra fogjon.

Most már megértem, ha mondják: ittas a boldogságtól. Magam is az voltam. A herceget nem tekintettem magamhoz hasonlóknak és nem is gondoltam komolyan, hogy megismerkedjünk. Csak látni ... és újra látni . . . ez volt az egész, mire vágytam . . . Szeretem most is és szeretni fogom örökre! . . .

De jól esik beszélni róla! . . . Tiszta, szent emlékezés! . . . A nizzai sár fölé emelkedem, fölszáll a lelkem... szeretem! . . .

Ha rá gondolok, nem tudok sokat írni, csak ábrándosom, csak szeretek.

Rendetlen háztartásunk sokszor elszomorít; fáj a szívem, ha a hiányos kiszolgálást, a bútorzatlan szobákat, a pusztulást s a hanyagság nyomait látom. Istenem, segíts meg, hogy rendet teremthessek. Egyedül kell tennem. Nénémnek minden mindegy; miatta akár leomolhat a ház, kiszáradhat a kert... Az apróságokról nem is beszélek, — Nekem pedig épen ezek az elhanyagolt apróságok fájnak, ezek keserítik meg az életemet. Ha szép a környezetem, ha kényelem és jólét vesz körül, én is jó, vidám és megelégedett vagyok, de ha rideg, elhanyagolt környezetben kell lennem, nekem is rideg, kedvetlen a hangulatom. A fecske tatarozza fészket, az oroszlán eligazítja barlangját és az ember, ki olyan magasan áll az állatok felett, nem akar hasonlóképpen cselekedni?

Elismerem, hogy az ember felsőbb lény, de nem állítottam, hogy megérdemli a becsülést. Oh nem. Mélységesen megvetem egész nemét. Semmi jót nem várok tőle. Nem találtam meg, akit reméltem és kerestem, nem találtam egyetlen igazán jó, tökéletes lelket. Aki jó, ostoba; kinek esze van, furfangos, vagy pedig sokkal jobban csodálja saját eszességet, semhogy jó és önfeláldozó tudna lenni. Emellett minden élő lény szükségszerűen egoista is. Keressünk jóságot az egoistában! Önzés, ravaszság, cselszöves, irigység burjánzik mindenütt. Boldogok, akiket nagyravágyás tüzel, a nagyravágyás nemes szenvedély. A nagyravágyó legalább hiúságból igyekszik olykor egész ember lenni s ez is többet ér, mintha sohasem igyekeznék.

Kimerítetted már bölcsességedet, lányom? E percben igen, . . . Talán kevesebbet fogok csalódní. Semmiféle meghunyászkodó gyávaság nem fájhat, semmiféle alávalóság el nem keserít. Bizonyosan elérkezik számomra is az a nap, mikor azt hiszem, hogy megtaláltam a férfit, akit kerestem és csúnyán megesal majd engem az a nap . . . Előre látom a jövőt. Vak leszek . . . Most jósolom meg, mikor még tisztán látok ... De ha így van, miért kell élnünk? Miért, mikor csak alávalóság és gonoszság van a világon? . . . Miért? . . . Már értem. Azért, mert az élet, bármit mondjunk is, gyönyörű dolog és mert élhetünk boldogan is, ha nem hatolunk túlságosan a dolgok mélyére. Ne számítsunk barátságára, hálára, hűségére, becsület-

ségre, hanem emelkedjünk bátran az emberi nyomorúságok fölé és álljunk meg köztük és Isten között. Szedjük le az élet minden rózsáját, ne tegyünk rosszat embertársainknak, ne mulasszunk el az öröm óráiból egy pillanatot sem, rendezzük be életünket úgy, hogy minél kényelmesebb, minél melegebb és pompásabb legyen, emelkedjünk, amennyire csak erőnktől telik, a tömeg fölé s legyünk hatalmasok! Igen, hatalmasok, hatalmasok, minden áron!! ... És akkor a többiek tisztelni és félni fognak. Akkor erősek leszünk és az erő az emberi boldogságok koronája. Gyáva embertársaink meg nem marhatnak, mert az erő szájkosárral tartja őket.

Nem furcsa, hogy így okoskodom? Ez az okoskodás, ilyen csikókorban, újabb bizonyítéka a világ romlottságának. Nagyon át lehet itatva szennyel és gonoszszággal, ha ilyen rövid idő alatt ennyire megutáltam. Hiszen még csak tizenöt éves vagyok.

De bizonyítéka az Isten irgalmának is, mert ha a világ rútságát teljesen megismertem, akkor be fogom látni, hogy *ketten* vagyunk: *Ő* fenn a magasban, *én* lent a mélyben. Ez a bizonyosság lesz az erősségem. A közönséges dolgokkal csak annyira törődöm majd, hogy lépcsőként rajtuk át emelkedem s boldog leszek, mert nem gondolkodom azokkal a kicsinyes érdekekkel, melyek körül az emberek forognak, melyeken veszekednek és falánk, éhes kutya módjára tépik és marják egymást.

Hiszen szót találok eleget, de hová emelkedem? Hogyan? . . . Mikép? . . . Merre mutattok, látomások?!

Gondolataim a magasban szárnyalnak, mindig fent szárnyalnak, lelkem a végtelenbe vész, hatalmas tettekre érzek erőt magamban s mártír mindez, ha ismeretlenül kell e sötét zugban senyvednem?

Hát ez a baj? Nyomorult társaim hiányát kesergetem?, Hiszen sohasem rettentem meg, ellenkezőleg, kerestem az embereket; nélkülok üres lenne a világ, — csakhogy mean becsülöm túl az értéküket s a magam javára igyekszem fordítani, amit lehet.

Tömegre, közönségre vágyom! Mit nekem az a néhány kivételes lélek? A fény, a nagyvilág, az élet zaja kell nekem!

Ha eszembe jut, hogy . . . Térjünk vissza az örökös unalmas válaszra: — várjunk! — Ha tudnák, hogy a várakozás mibe kerül nekem!

De azért szeretem az életet s ép úgy szeretem kínjait, mint örömeit. Szeretem Istent, szeretem az ő világát, szeretem minden rútságával, szeretem rútsága dacára s szeretem talán épen rútsága miatt.

Még mindig szép az idő, enyhe meleg van s a fák feketén hajladoznak a fényes holdvilágban. Azt a képet, mely ablakomból elém tárul, a világ legszebb tájáért sem adnám oda. Nizza szép, de olyan szomorú, olyan nagyon szomorú itt minden.

Kicsit olvasok még s azután folytatom életem regényét.

Miért nem tudunk túlzás nélkül beszélni? Ha sötét gondolataim folyását nyugodtabb mederbe tudnám terelni, helyesebb színben látnám a világot. Elhamarkodott ítéleteim torzképet alkotnak róla.

Még vannak magasztos lelkek, nemes tettek és becsületes szívek, csakhogy kivételesen és olyan ritkán, hogy kirínak a mindennapi embertömegből.

Azt hiszik majd, hogy azért gondolkozom így, mert valami kellemetlenségem volt, — de nem; a mindennapos apró kellemetlenségeken kívül nincs semmi bajom. Ne lásanak a naplómban semmi mást, mint amit írtam; lelkiismeretesen vezetem s nem hallgatom el egyetlen gondolatomat, egyetlen kétségemet sem. Olyan híven másolom magam, mint amennyire szegény eszemtől kitelik. S ha mégsem hinnének nekem, ha mégis más értelmet akarnának belemagyarázni, mint amit mondok, alaposan tévednek. Nem fognak találni semmit, mert nincs benne semmi más.

Október 9., — szombat. — Ha Bourbon hercegnőnek születtem volna, mint Madame de Longueville, ha grófok szolgálnának körül, ha királyok lennének rokonaim és barátaim, ha az életben tett első lépésem óta, csak meg-

hajtott főekkel és sürgölődő udvaroncok seregével találkoztam volna, ha utam címerpajzsokkal lenne kikövezve, ha menyezetes királyi ágyban aludnék, ha dicsőséget dicsőségre halmozó kevély ősök beláthatatlan sora előzött volna meg, ha mindezt a kiváltságot együtt és egyszerre bírhatnám, akkor sem lehetnék büszkébb és gögösebb, mint amilyen vagyok.

Istenem, légy áldott! Gondolataim, melyeket Te sugallsz, megtartanak az egyenes úton, hogy pillanatra se tévesszem szemem elől a fényes csillagot, mely felé haladok. — E pillanatban ugyan egyáltalában nem haladok, de mindegy; haladni fogok s ilyen csekélységért nem ronthat el az ember egy ilyen szép mondatot.

Kétségbeejt a saját parányiságom! Elpusztulok a tétlenségben, elsenyvedek a sötétben. Világosságot, világosságot, világosságot! . . .

Honnét derenghet? Melyik oldalról? Hogyan, mikor? Nem bánom, mindegy, csak virradna már!

Nagyság után való örült vágyakozásom perceiben nincs tárgy, mely méltó volna, hogy érte nyulalt; megáll a tollam, ha mindennapi dolgok nevét kell leírnom. Oktalan megvetéssel nézek végig környezetemen és sóhajtván biztatom magam: bátorság, előre, — ez az idő csak átmenet s oda vezet, ahol boldog leszek.

Október 15., péntek. — Majd elfeledtem! Nagynénémmel bementünk az óvárosba, hogy a Saint-Reparate templom előtt gyümölcsöt vásároljunk. Az asszonyok rögtön körülfogtak s én halkán elénekeltem a „Rossigno che volá”-t. El voltak ragadtatva, sőt néhányan az öregebbek közül táncra is kerekedtek. Beszélgettem s kimerítettem az egész provenceal tudományomat. Egyszóval, népszerűségem diadalát ültem. Az almás kofa nagy tisztességtudással meghajlott előttem s azt kiáltotta: „Che bella regina!”

Nem tudom, hogy a közönséges emberek miért szeretnek, de én is jól érzem magam köztük. Jóakarattal beszélek velük, mintha királynőjük lennének s az olyan kis ünneplések után, mint amilyen a mai is volt elégedetten távozom. Ha királyné volnék, imádná a népem.

December 27., hétfő. — Különös álmom volt. Lanttal kezemben magasan a föld felett repültem, de lantom húrjai minduntalan meglazultak, úgy, hogy egyetlen hangot sem tudtam kicsalni. Szüntelenül emelkedtem, végtelen látókör nyílt meg előttem s különös kék, sárga, bíboros, szivárványszínű, aranyos, ezüstös, bodros szélű felhők között lebegtem. Egyszer-egyszer elszürkült, aztán újra felragyogott minden s még mindig feljebb-feljebb szálltam, ijesztő, roppant magasságra. Már a felhők is ólmosszürke, hideg fényel csillogtak fel hozzám és mégsem féltem. Aztán eltörpült, -eltűnt minden, meglazult húrú lantomat karamba szorítottam s lepillantottam a mélységben vöröslő kis gömbre, a földre.

*
* *

Egész életem benne van a naplómban. Akkor vagyok legnyugodtabb, amikor írok. Jobban mondva, — csakis akkor vagyok nyugodt.

Ha! nemsokára meg kell halnom, elégetem, ha öreg kort érek, kiadom. Azt hiszem, ha ugyan szabad így kifejeznem magam, hogy a női gondolkodásnak, a női létnek és minden, minden ügye-bajának nincs még egy másik ilyen hű fényképe. Szóval érdekes lesz.

Ha fiatalon kellene meghalnom és naplómat szerencsétlenségemre el nem égethetném, azt mondanák: — Szegény gyermek! Szerelmes volt, azért voltak ilyen kétségbeesett gondolatai. — Hát csak mondják; nem bizonyítom az ellenkezőjét. mert mennél jobban bizonyítanám, annál kevésbbé hinnék el.

Van-e ostobább, gyávább, aljasabb valami a világon, mint az emberi nem? Nincs, nincs! Az emberi nem arra van teremtve, hogy elveszítse . . . Elég, elég! Azt akarom mondani, hogy elveszítse az emberi nemet.

Hajnali három óra, s amint néném mondja, virrasztással nem sokra megyek.

Türelmetlen vagyok. Hiszem, hogy elérkezik még az én időm is., bár valami azt súgja, hogy sohasem jön el s hogy egész életem várakozásban, örökös várakozásban folyik le. Pedig várni . . . várni! . . . ,

Haragszom és nem sírok, nem vetem magam a földre. Nyugodt vagyok. Rossz jel; jobb, ha kitombolja magát az ember.

December 28., kedd. — Hol fázom; hol forróság önt el. Tudom, hogy a nagy lelkek nem engedik át magukat a bosszúságnak, hogy nem tördelik kezüket mélységes megvetésükben a Nizzához hasonló városok miatt, de hogy csak fejemet rázzam, megvetően mosolyogjak s ne törődjem velük, túlságosan sok volna tőlem. A sírás és a dühöngés mégis csak szerez valami kis gyönyörűséget.

Olyan agyonkínzott vagyok, hogy mindenféle zene megrikat, hacsak nem (táncra szól. Az operai hősökben magamra ismernek s a legmegszokottabb frázis szívémen talál.

Harminczéves nőnek bátran díszére válnék ez a hangulat, de hogy valaki tizenöt éves korában érzékenykedjék s minden ostoba, érzelgős mondásra elpityeregje magát! . . .

Épen az imént kitért karokkal vettem magamat térdre, zokogva imádkoztam s olyan merően szegeztem tekintetemet szobám egyik pontjára, mintha Istennek ott kellene lennie, mintha előttem állana.

Úgy látom azonban, Isten nem hallgat rám, pedig elég erősen kiabáltam. Azt hiszem, gorombaságokat mondtam neki.

Olyan kétségbeesett, olyan szerencsétlen vagyok, hogy semmi kívánságom sincsen. Akkor sem mozdulnék, ha az egész ellenséges nizzai tábor elém térdepelne.

De igen, igen, beléjük rúgnék! Mert hiszen bántottuk-e! mi őket?

Istenem, így fog eltelni egész életem?

Hétfőn galamblovóverseny lesz. Nem is érdekel, pedig azelőtt? ...

Szeretném, ha a világ valamennyi írójának tehetségét magamba gyűjthetném, hogy mélységes kétségbeesésemet, Megsebzett önérzetemet és vágyaim megsemmisülésének kínját le tudnám írni.

Hát csak kívánnom kell valamit, hogy ne teljesedjék! . . .

Találók-e valaha olyan éhes, minden utcagyerektől

üldözött kóbor kutyát, olyan megterhelt, reggeltől estig hajsolt fáradt lovat, olyan taposómalom szamarát, templom egerét, olyan állás nélküli számtantanárt, elcsapott papot, vagy akármiféle nyomorult ördögöt, aki eléggé összetiport, elég nyomorult, szomorú, megalázott, eléggé porbasujtott legyen ahhoz, hogy magamhoz hasonlítsam.

S ami a legborzasztóbb, az elszenvedett megalázatok nem suhannak el fölöttem, de lelkesemben hagyják átkozott nyomukat.

Soha nem fogják megérteni a helyzetemet, soha neim fognak számot vetni körülményeáimmal. Csak nevesse nek . . . nevesse nek! Talán akad még valaki, aki megsirat. Istenem, könyörülj rajtam, hallgass meg; esküszöm, hogy csak Tebenned bízom még!

Olyan élet, mint az én életem olyan egyéniséggel, mint az én egyéniségeim! !

Hiszen még csak a koromhoz illő multságokban sincs részem! Azt sem tehetem meg, mit minden kurta-szoknyás amerikai leány megtehet; mégcsak nem is táncoltok! . . .

December 29., szerda. — Istenem, ha megengeded, hogy úgy éljek, mint szeretnék, Isteniem, ha kegyelmedbe veszel, megígérem, hogy elmegyek Karkovtól Kievig gyalog, miínt a zarándokok. Ha ráadásul azt is megengeded, hogy törekvéseimj célt érjenek, ha teljesen boldoggá teszel, akkor Jeruzsálembe zarándoklók s az ut tizedrészét teszem meg gyalog.

Nem vétek, amit (mondok? A szentek fogadalmat teljesítettek s én, amint látszik, feltételeket szabtok. De nem, Isten látja, hogy jó a szándékom s megj bocsáíjtja, ha mégis rosszat tennék, mert tudja, hogy jót akartam.

Istenem, könyörülj rajtam, végy irgalmadba, légy rajta, hogy beválthassam ígéreteimet!

Szűz Máriám, talán bolondság tőlem, de úgy képelem, hogy mert asszony vagy, különösen kegyelmesnek és türelmesnek kell lenned; végy különös pártfogásodba s esküszöm, hogy vagyonom tizedrészét kegyes célokra fogom áldozni . . . Ha rosszat tettem, nem akarva tettem. Bocsánat érte!

1876.

Róma, január 1., szombat. — Nizza, Nizzám! — van-e a világinak Parist leszámítva, szebb városa, mint te? Csak Paris és Nizza, csak Nizza és Paris! Hiába, csak Franciaországban ellet az élet!

Tanulni akarok, hiszen azért jöttem ide, de csatlakoztam Rómáiban.

Igazán Rómában vagyok, nem csalódom? Lehet-e Nizzán kívül más városban élni? Más dolog beutazni a városokat vagy pedig megtelepedni valamelyikben.

No majd megszokom!

Szinte úgy képzelem, hogy Nizzában minden esemény megszűnt s minden ellet megállott, mikor eljöttem s hogy csak akkor mozdulhat újra, ha visszatérek. Csacsi! Nélküled is él, mozog és mulat Nizza és biztosan nem fáj senkinek a feje a „fehérruhás teremtés” miatt.

Bárcsak nyelvüktől is távol maradhatnék, míg szemüktől távol vagyok.

Azt mondják, beszélnek rólam; nem tudom elképzelni.

Alig várom a májust, hogy úgy, mint szeptám, kalap nélkül, a Promenade des Anglais-en egy szép reggelen kutyáimmal együtt megjelenjek.

Itt szegény, átültetett növény vagyok. Kinézek az ablakon s a Földközi-tenger hullámai helyett elhanyagolt házakat látok; kinézek a másik ablakon s a Castello helyett a szálló folyosóit kell nézmem. A toronyóra ütését vélem hallani, pedig csak a szálló órája: csendült meg.

Csúnya dolog, ha az ember a szokás rabja és utálja a változást.

Január 5., szerda. — Láttam a szent Péter templomot» Csoadás! Különösen baloldali oszlopcsarnoka nagyszerű, mert magasságban egyetlen ház sem emelkedik föléje s az a látvány, melyet az ég kék háttéréből kiemelkedő oszlopok nyújtanak, valósággal elbűvölő. Az ember a régi Görögországba képzeli magát.

Az Angyalaidat és aiz Angyalvárat is ilyennek képzelteim.

Nagyszerű, fenséges!

Hát a Colosseum?

Mondhatnék-e valamit róla Byron után?

Január 10., hétfő. Felkerestük Mgr. de Falloux-t, de beteg s már húsz napja ágyban fekszik. Tőle Antonelli grófnőhöz mentünk, ki azonban tíz nappal ezelőtt elutazott Rómából, Végiül a Vatikánba hajtottunk. Még sohasem volt dolgom a hatalmasokkal s azért nem is tudhatam, hogyan kell eléjük járulni, de ösztönöm megsúgta, hogy nem úgy tettünk, mint kellett volna. Hiszen gondolják csak el kérem, hogy Antonelli bíborosról van szó, a cím nélkül bár, de tényleg uralkodó pápáról, ki úgy a múltban, mint a jelenben is, a pápai politika rugóit mozgatja.

Mi azonban fenkölt nyugalommal közeledtünk a jobboldali oszlopsorhoz, az ajánlkozó vezetők seregét nagy ügyel-bajjal elhárítottam s a lépcsők alján a legelső őrtáilló katonától őkegyelmessége utam tudakozódtunk. A katona tisztjéhez utasított, ez egy másik, furcsán öltözött katonát adott mellénk, aki azután négy óriási, különböző színű márványból faragott lépcsőzeten át nagy, négyszögletes udvarba vezetett. Ilyen udvart nem vártam volna s semmiféle palota belsejében, habár a leírásokból nagyon jól tudtam, mi az a Vatikán!

Ilyen megmérhetetlen nagység láttára nem kívánom, hogy valaha megszüntessék a pápaságot. Nagyok ők, mert nagy dolgokat teremtettek s tiszteletet érdelmelnek, mert életüket, kincsüket és hatalmukat arra használták, hogy olyan titokzatosan nagyszerű életkolosszust adjanak az utóknak, mint a Vatikán.

Ebben az udvarban kökatonákat, egy katonatisztet s két testőrt találtunk, kik úgy voltak öltözve, mintha játékkártya filkói lettek volna. Újra Őkegyelmessége után tudakozódtam. A tiszt udvariasan megkérdezte nevemet, felírtam, bevitték s újra vártunk. Köziben magam is elcsudálkoztam, hogy milyen képtelenségbe fogtunk.

A katonatiszt azt mondta, hogy rossz időben jöttünk, a kardinális ebédel s valószínűleg senkit sem fogad. Küldöncünk valóban vissza is jött s jelentette, hogy ökegyelmessége visszavonult lakosztályába és senkit sem fogad, mert gyöngélkedik, de ha olyan szívesek leszünk és itt hagyjuk név jegyünket, holnap valószínűleg fogadni fog.

Elmentünk tehát s jót neveltünk Antonelli bíborosnál tett sikerült látogatásunkon.

Január 14., péntek. — Tizenegy órakor eljött Katorbinsky, fiatal, lengyel rajztanárom s egy Krisztus-arcú modellt hozott magával. Csak vonásai s arcszíne enyhébbek valamivel. Félábú a szerencsétlen, csak fejhez ül. Katorbinsky azt mondja, mindig róla festi Krisztust.

Be kell vallanom, kissé odalett a bátorságom, mikor egyszerre, minden előkészület nélkül a vászon elé kellett állnom, hogy természet után fessek le valakit, de azért vettem a krétát, s bátran meghúztam a körvonalakat. — „Jól van, — mondta mesterem, — most csinálja meg ecsettel ugyanezt.” — Ecsetet fogtam s megtettem.

— Jól van, — ismételte Katorbinsky, — most már festhet.

Hozzáláttam s másfél óra alatt el is készültem.

Szerencsétlen modellem meg sem moccan s én nem akartam hinni szememnek. Binsával két vagy három lekére volt szükségem, míg a körvonalakat felvázoltam s most minden egyszerre készült el, vázlat, színezés, alapozás és hozzá még természet után. Meg vagyok magammal elégedve s meg is érdemlem. Nehéz valamit kedvemre tenni s magamhoz különösen szigorú vagyok.

*

* *

Semmi sem vész el a világon. Hová párologott hát el a szerelmem? A szeretet fluiduma egyenlő mértékben van szétozva minden teremtett lény, minden ember között és csak látszólag jutott több vagy kevesebb egyesekre természetük, jellemük és körülményeik szerint. Minden ember folytonosan szeret, habár más és más dolgot és

mikor úgy látszik, mintha már egyáltalában nem tudna szeretni, fluidiuma szóban, írásban vagy egyszerűen sóhajtás és gondolat alakjában Istent vagy a természetet keresi fel.

Vannak emberek, kik csak esznek, isznak, nevetnek és semmi mással nem tudnak foglalkozni. Ezeknek fluidumát vagy állati ösztöneik emésztik föl, vagy pedig szeneinek ugyani, de szeretetüket megkülönböztetés nélkül tékozzolják mindenre és mindenkire. Ezek azok, kiket jóindulatú embereknek szokás nevezni és akik senkit és semmit nem szeretnek mélyen, igazán.

Van egy másik csoport, kikről rendszeren az a hír jár, hogy senkit sem szeretnek. Pedig szeretnek bizony, csak-hogy az ő sajátos, más embertől különböző módjukon.

Vannak végül olyan szerencsétlenek is, kik igazán nem szeriéinek és pedig azért, mert nagyon szerettek egykor s azóta megszűntek szeretni. Tévedés, tévedés! — Tegyük fel, hogy igazán nem él több szeretet bennük . . . Dehát miért kínlódnak, miért szenvednek akkor? Azért, mert Csak úgy képzelik, hogy nemi szeretnek már, de valójában még mindig szeretik a hűtlent, ki szerelmükkel visszaéli, vagy a drága lelket, kit elveszítettek.

Az én fluidumom minduntalan kitör belőlem, hevesebben működik, mint bárkié. Szétvetne, ha magamba fojtaná! Jelenleg jótékony erő gyanánt egy jámbor piros muskátlira árasztom s a szerencsétlen még csak tudomást sem vesz róla. Pedig most ez a muskátli a bogaram, gyönyörködöm benne s egy csomó mindenfélét találok ki róla. Megszoktam, hogy gondoljak rá s ami egyszer szokásommá lett, arról neim igen tudok lemondani,.

Szomorú vagyok! Félek félni . . . Valahányszor valami rossztól tartok, mindig beteljesedik. Nem merek imádkozni, mert csak imádkoznom kell, hogy amit szeretnék, ne sikerüljön!

Azért természetesen mégis imádkozom, hogy legalább magamnak ne tehessenek szemrehányást.

Január 20., csütörtök. — Facciotti kipróbálta a hango-
mat; két hang híján három oktávig viszem. El volt ragad-
tatva s én oda vagyok a boldogságtól. A hangom, a kin-

csem! Hiszen az az álmom, hogy színpadon arassak diadalt. Ép annyira szeretném, mint akár férjhezmenni egy herceghez.

Elmentünk a Montetverde műterembe, azután pedig d'Bpinay marquist kerestük fel, kihez ajánlólevelünk volt. D'Epinay csodás szép szobrokat készít, minden tanulmányát, minden vázlatát megmutattál. Madame M . . . úgy említett előtte engem, mint valami rendkívüli és művészi hajlamú lényt. Gyönyörködtünk és megkértük, hogy készítse el a szobromat. Húszezer frankba fog kerülni Drága, de szép lesz. Elmondtam neki, hogy nagyon szeretem magamat. Egy szobor lábához mérte a lábamat, de az enyém kisebb. D'Epinay csodálkozva kérdezte, hogy nem Hamupipóke vagyok-e?

Nagyszerűen tudja beállítani és öltöztetni a szobrait. Égek a vágytól, hogy engem mintázzon.

*
* * *

Istenem, hallgass meg! Ha mindent el kellene veszítenem, legalább a hangom maradjon meg. Istenem, tarts *me*^ irgalmaidban, ne engedd, hogy életemet kínlódás és bánat töltsé foé. úgy szeretnék kilépni a nagyvilágba! Az idő mulik s én nem haladok; egy helyhez szegzetten kell várakoznom, mikor élni, rohanvást, szágullvást élni akarok, mikor a türelmetlenség lobogva lángol bennem.

„Sohasem láttam még ilyen lázas életkedvet!” — mondta Doria rólam.

Ismernetek kellene, hogy el tudjátok képzelni a türelmetlenségemet, a keserűségemet.

Irgalmazz Istenem! Irgalmazz! Csak benned bízom, csak hozzád fohászok, csak téled várhatok vigasztalást!

Január 22., szombat. — Dínát fodrász fésülte meg, én is megfésültettem magam, de az ostoba állat szörnyen elcsúnyított. Átfésülködöm s tíz perc múlva elindultunk a Vatikánba. Sohasem láttam hasonlót azokhoz a lépcsők-höz, feljárókhoz és szobákhoz, melyeken áthaladunk.

Mint a Szent Péter templomiban, itt sem találok kivetni valót. Egy vörös atlaszruhás szolga gyönyörűen festett hosszú folyosón vezet bennünket végig, amelyet falba mélyeszteti bronz domborművek és caméák díszítenek. Jobbra és balra merevhátú székek sorakoznak s a háttérben IX. Pius pápa mellszobra áll, amely alá vörös bársonnyal bevont aranyos karszéket helyeztek. Bár a fogadás ideje háromnegyed tizenkettőre volt kitűzve, mégis egy óráig kellett várakoznunk, míg széthúzódtak az ajtófüggönyök, hogy a fehér ruhát és bíbor palástot viselő, elefántcsontgombos botra támaszkodó Szent Atya fényes testőrök, díszruhás katonatisztek és néhány bíboros kíséretében megjelenjen.

Sokkal öregebb, mint az arcképein. Az alsó ajka lelóg, mint az öreg kutyáé.

Mindenki letérdelt; a pápa legelőször hozzánk lépett s megkérdezte, hogy kik vagyunk. Egy bíboros a kihallgatást kérők jegyzékéből felolvasta nevünket.

— Oroszok? — Szentpétervárról?

— Nem, Szent Atyám, — felelte anyám, — Ukrajnából.

— A leánykák is önökkel jöttek? — kérdezte tovább.

— Igen, Szent Atyám.

Mi jobboldalt álltunk; a baloldalon levők térdepeltek.

— Álljanak fel, álljanak fel! — szólt a Szent Atya, Dina fel akart emelkedni.

— Nem, — mondta — maradjon; a baloldalon lévőknek szóltam.

Ezzel előbb Dina fejére tette a kezét, mintha nagyon mélyen le akarná hajtani, azután csókra nyújtotta jobbját Dinának is, nekünk is. Sorba ment s mindenkihez intézett néhány szót. Mikor a baloldalon lévőkhez ért, mi állottunk fel. Majd középre lépett, mire minden jelenlévő újra letérdelt s igen rossz franciasággal kis beszédeit mondott, melyben a mostani jubileum alkalmából tartott bueszarándoklásckat a haldoklók bűnbánatához hasonlította s azt fejtegette, hogy az örök üdvösséget lassanként kell megnyernünk azzal, hogy mindennap cselekszünk olyanlamit, ami Istennek tessenék.

— Lassanként, lépésről-lépésre haladva kell hazát

szereznünk, — mondta — de a mi hazánk nem London, nem Szentpétervár, nem Paris, hanem az ég. Ne várjuk be életünk utolsó napját, de gondoljunk reá mindennap és ne csak most, mikor a jubileum közeledik. *Non e vero?* — fűzte hozzá olaszul s a kíséretéhez fordul. — *Anché il cardinale . . .* (a nevet elfeledtem) *lo sá.*

A megszólított bíboros s a többiek nevetni kezdtek; olyasmi lehetett, ami reájuk vonatkozott. A Szent Atya is jókedvűen és nevetve vonult ki, de előbb még áldását adta a jelenlevőkre s megszentelte a felé nyújtott olvasókat, érmekeket és egyebeket. Nálam is volt olvasó és rögtön bezártam a szappanos dobozomba, mikor haza értlöm.

Míg az aggastyán beszélt és megáldott, arra kértem Istent, engedje meg, hogy a pápa áldása valódi áldássá váljon rajtam és megszabadítson minden bajomtól.

Néhány bíboros azonban éppen úgy megnézett, mintha a nizzai operaház előcsarnokában állottak volna.

Január 23., vasárnap. — Oh, mennyire unatkozom! Ha legalább mind együtt lehetnénk! Micsoda bolond gondolat volt, hogy így elváltunk egymástól. Együvé tartozunk, együtt kell maradnunk, közösen viselve kisebb a teher. Soha, soha többet nem engedem, hogy elszakadjunk. Százszorta jobb volna, ha nagyapáim, nagynéném, Walitsky s a többiek velünk lennének.

Február 7., hétfő. — Ahogy a hotel előtt kiszálltunk a kocsiból, két fiatalembert láttam, kik visszatérésünkre várahoztak. Asztalhoz ültünk, de a két fiatalember még mindig a tér közepén állott s az ablakunkat figyelte.

Anyám, Dina és a többiek már nevetni kezdtek, de én óvatosabb vagyok s mert nem akartam esetleg hiába izgatni magamat két gazfickó miatt és mert nem is tudtam biztosan, vajon ugyanazok-e; kik a hotel kapujában vártak reánk, leküldtem Leonát a szomszédos üzletbe azzal az utasítással, vegye őket alaposan szemügyre és számoljon be róluk. — „Teljesen kifogástalan urak”, — mondotta. Most már mi is az ablakhoz mentünk és a zsalun keresztül figyeltük őket. Közben sok szellemes megjegyzés hangzott el a két szerencsétlen rovására, kik ilyen állhatatosan tették ki magukat esőnek, hónak és szélnek.

Hat órákor jöttünk haza s a két őrangyal háromnegyed tizenegykor is még mindig egyhelyben állva várt ránk. Micsoda láb kell ahhoz, hogy valaki öt óra hosszat egyhelyben, álljon !

Február 14., — hétfő. — Olaszunk szokása szerint, ma este újra megjelent. Anyám leküldte Fortunét papirost vásárolni. Barátunk megszólította. Beszélgetésüket ideírom, mert ha nem is olyank lasszikus, mint a Therameneusé volt, azért ép olyan érdekes s a Fortuné vidékies kiejtéssel fűszerezett előadása sem utolsó dolog.

„Lemék papírt venni, hát az az úr megszólít. Aszongya: „Itt laknak a hölgyek?” Mondok, hogy igen. Hát aszongya: „Ha meg akarnák nézni a villámat, nyitott vagy csukott kocsi küldök nekik, amelyet akarnak.” Mondok neki, hogy hát nem is ösmerősök. Hát, aszongya, ösmerik egymást. A kisasszonyok mamája ismeri ötöt és minden este találkoznak a vila Borghéseben vagy a Pinción. Hát hogy annyit beszélünk, elhozta a kártyáját. Mikor esmeg lemegyek, újra megállít. Hát mondok, az úrnőim megtiltották, hogy beszéljek. Erre aszongya: „Haza mék és levelet írok. Félóra múlva itt leiszek, jöjjön le érte.” Hát mondok, nincs érkezésem, hogy minden pillanatban leszaladgájjak. Hát aszongya: *„A kisasszonyuük eresszenek le egy szál fonalat az erkélyükről, arra rákötöm.* Van-e fonaluk? — Mondok, hogy iszon nem is ösmerősök. Aszongya rá, hogy: „Mongyák meg a hölgyek, ki mutasson be nekik. Elmék és ide hozom.” — Hát erre semmit sem mondtam; hát aszongya, hogy azért a kisasszonyért járt ide, „amelyikük tennap fekete ruhában, libegő hajjal vót a Borghese villában. (Dina.) Hát ászt is mondta, ha meg tetszenék nézni az ő villáját, szívesen megmutatná és ha akarják, elküldené a kocsiját.”

Látni kellett volna Fortunét, mikor beszélt. A karját hátán keresztbe fűzte, fél lábbal előre lépett, száját fülig' húzta s szemével úgy sandított, mintha ő volna a világ legnagyobb ördöge.

Spanyolosan kezdi az udvarlást, az bizonyos; annyit mulattunk rajta, hogy Lola majdnem elájult a nagy nevetéstől. Regénybe illő dolog.

Eleinte bosszankodtam, szemtelenségnek tartottam az eljárását, de később, mikor láttam, milyen mulatságot szerz Dinának és édes anyjának, megfeledeztem haragomról s magam is a nevetőkhöz csatlakoztam.

Diina olyan pírós lett, akár a bazsarózsa. Most majd megint fölveszi fölényes és kihívó modorát, pedig ilyenkor igazán kiállhatatlan.

Gazdag ember lehet, ha villája van, Istenem, bár elvenné Dinát! Jobban örülnék, mint akármi másnak. S épen most küldték meg Worthtól új ruhánkat is. Dináé fehér virágmintás, olyan, mintha naracsvirággal volna behintve.

Február 15., — kedd. — Rossi itt volt s rögtön körülfogtuk, ki ez az úr? — „Antonelli gróf, a kardinális unokaöccse.” — No erre ugyan magunktól is rájöhetünk volna.

Antonelli gróf G . . .re hasonlít; azt pedig mindenki tudja, hogy G . . . tökéletes szépség.

Ma este ritkábban nézett rám s jobban szemügyre vehettem. Meg is néztem alaposan; nagyom csinos. Meg kellett azonban vallanom, hogy nincs szerencsém, nem tudom kihívni magamra mások figyelmét a tekintetemmel. Antonelli megnézett ugyan engemet is, de csak mérsékelten, úgy mint az előző napokban. Sokáig várt reánk s mikor készüldödni kezdtünk, felkapta lorgnettejét és le sem tette többet.

— Azért kérdeztem, hogy kicsoda, mert nagyon hasonlít fiamhoz, — magyarázta Rossinak anyám.

— Igen kedves fiú, — mondta Rossi; — afajta csélcsap természet, vidám, szellemes és nagyon szép.

Jól esett hallanom. Régen volt olyan kedves estém, mint a mai.

Unatkoztam, kedvetlen voltam s minid csak azért, mert nem volt kire gondolnom. Ma estétől megváltozom és élni kezdek.

— Nagyon hasonlít a fiamhoz, —ismételte anyám,

— Aranyos fiú, — bólintotta rá Rossi, — s örömmel mutatom be, ha megengedik.

Február 18., — péntek. — Fényes, nagy álarcos és jelmezes bál volt a Capotoliumban. Tizenegy órakor mi is elmentünk, én, Dina és Dina édes anyja. Hosszú, uszályos

fekete selyem ruhát vettem fel, de nem voltam dominóban. Ruhámnak szoros dereka van, melyet ezüst csipkével díszített fekete selyemfátyol borított. Ugyanebből: a fátyolszővetből készült a csuklyám is, mely olyan könnyed és olyan bájos, hogy sikerültebbet még nem remekeltek a világon. Álarcom fekete bársonyból és csipkéből készült, világos keztyűt viseltem s néhány rózsát s gyöngyvirágot tűztem övembe. Elragadóan bájos voltam; megjelenésünk óriási feltűnést keltett.

Eleinte nagyon féltem s senkit sem mertem megszólítani, de; a férfiak körülfogtak s végezetül olyanoknak is elfogadtam a karját, akiket most láttam először. Nagyon mulatságos volt, de azt hiszem, legtöbben rám ismertek. Hiszen mindegy, de elkerülhettem volna, ha nem öltözöm annyi csínnal.

Három fiatal orosz majdnem rám ismert s hogy megbizonyosodjanak kilétem felől, mögém kerültek s oroszra fordították egymás közt a beszédet, mert remélték, hogy elárulom magam. Én azonban olaszul szóltam kísérőimhez, mind megállapították magukról, hogy ostobák voltak, rólam, hogy olasz vagyok s azzal tovább mentek,

Cesare herceg hozzám lépett:

— Keresel valakit?

— Antonellit, Eljön vajjon?

— Biztosan, Addig is maradj velem. Te vagy a világ legbájosabb hölgye.

— Nini, itt is van már, — fordultam Antonellihez. — Drágám, kerestelek.

— Ugyan, hagyj el!

— De mert először állunk egymással szemtől-szemiben — figyelmeztettem, — ügyelj a nyelvedre! Vigyázz, különben megeshetik, hogy távolból többnek néztelek.

Szellemes és találó megjegyzés lehetett, mert Cesare és még két másik férfi jókedvűen felnevettek. Éreztem, hogy megismeritek,

— Hiszen felismerünk az alakodról, — mondták többen. — Miért nem vagy most is fehérben?

— Becsületesem, — kiáltotta Cesare, mikor látta, hogy csak Antonellivel foglalkozom, — úgy látszik, ötödik kerék vagyok itten.

— Én is úgy hiszem, — mondtam; — elmehetsz.

Karomat fiatal lovagom hámjába öltöttem s a jelenlevőkkel annyit sem törődve, mint a káposztafej ékkel, végigsétáltam a termieken,

Antonelli nagyon szép fiú; arca halovány, szeme fekete, az orra finom, keskeny, szép füle, kis szája, szép fogai vannak a bajusza, hetyke, huszonhárom éves kis bajusz. úgy bántam vele, mint ahogy fiatal, könnyelmű, bolondos fiúkkal szokás s ő a világ legtermészetesebb hangján mesélt el, hogyan szökött meg tizenkilenc éves korában az apai háztól, hogyan merült be fülig az életbe, mennyire életunt, hegy soha sem szeretett senkit igazán, stb.

— Hányszor voltál szerelmes? — kérdezte tőlem.

— Kétszer.

— Igazat szólj!

— Talán többször is.

— Szeretném, ha én is benne lennék a „többször”-ben.

— Milyen elbizakodott vagy, — feddtem a fiút. — Mondd csak, miért gondolja mindenki, hogy én vagyok a fehérruhás idegen?

— Hasonlítasz rá. Azért vagyok veled. Fülig szerelmes vagyok belé, — mondta.

— Nem vagy nagyon kedves, hogy éppen nekem vallod meg.

— De mit tegyek, ha úgy áll a dolog?

— Bizonyosan eleget bámulod is. Mondhatom, nagyra lehet vele. Képzelem, mennyire adja a bankot, — ingerkedtem,

— Nem, nem, sohasem! — tiltakozott. Mondhatsz bármit róla, de ezt igazán nem szabad ráfognod!

— A vak is látja, hogy szerelmes vagy belé.

— Beléd is, hiszen hasonlítasz rá.

— Csakhogy én szebb vagyok,

— Egyre megy. Adj egy virágszálat.

Egy szál virágot nyújtottam neki s borostyánágot kaptam cserébe. Aggodalomba eltett levertsége és szomorú beszéde.

— Olyan vagy, mintha pap lennél. Igaz-e, hogy nem-sokára felszentelnek? — fordítottam a beszéden.

Nevetett.

— Utálok a papokat. Katona voltam.

— Ugyan, hiszen papi intézetben nevelkedtél.

— Gyűlölöm a jezsuitákat. Mindig miattuk veszünk össze családommal.

— Pedig hiú vagy drágám és jól esnék, ha csókolgat; mák a papucsodat.

— Micsoda imádni való kis kezed van, — vágott közbe és kezét csókolta.

— Miért bántál velem eleinte olyan különösen? — kérdeztem tőle.

— Azt hittem, idevaló vagy és ki nem állhatom a római nőket.

Valóban, mikor Cesareval hármásban váltunk, Antonelli baloldalt mellém ült s míg én Cesareval beszélgettem, a világ legügyetlenebb módján próbálgatta, hogyan öleljen meg.

— Ha el nem kergeted ezt a kis bolondot, én megyek el innen, — — mondtam a hercegnek és Cesare elkergette a kis bolondot.

Idáig még csak otthon, színházban vagy sétatéren találkoztam férfiakkal, de édes Istenem, milyen másképp viselik magukat ott, minit az álarcosbálon. Amilyen tartózkodók és méltóságteljesek a kocsijukban meg a szalonokban, épen olyan kapkodok és ostobák itten és butaságot 'butaságra halmoznak. Egyedül Dória tudta megőrizni méltóságát, talán azért, mert mindig nagyon felülről nézi a világot. Tízszor is faképnél hagytam fiatal imádómat és mind a tízszer reám talált.

Dominica már régen távozásra intett, de a kis buta mindig visszatartott. Két karosszékbe húzódtunk s más irányt adtunk beszédünknek. Szent Ágostonról és Prévost abbéről vitatkoztunk.

Végre elindultunk és senkinek sem jutott eszébe, hogy hozzánk csatlakozzék, mert hiszen majdnem valamennyien felismertek.

Jól mulattam és kiábrándultam.

Antonelli tetszik is, nem is, de azért . . .

A haszontalan papfióka megcsókolta a kezemet s elcsente a fél keztyűmet.

— Tudod, — mondta, — nem ígérem, hogy halálomig

szívem fölött fogom viselni, bolondság lenne, de azért kedves emlékem lesz.

Hogy kilétünkkel tévedésbe ejtsük a tarkaságot, Fortune még ott maradt s később egyedül jött haza.

Február 27., — hétfő. — Tisztelettel jelentem, hogy megbolondultam. Lássuk csak. Keresek, találok, elképzelek magamnak egy férfit, akiben élek, akire esküszöm, akire minden tettem vonatkozik, és azután, mikor már széllelbékít fejem egészen belegabalyodott, bajlódni fogok vele, sőt talán még búsulnom és sírnom is fog kelleni miatta. Nem akarom az ördögöt falra festeni, de előre, látom, hogy mi lesz.

Mikor kezdődik már az igazi római karnevál? Idáig csak mindenféle színű kendőkkel díszített erkélyeket s néhány álarcot láttam.

Február 23., — szerda. — Szomszédaink megint megjelentek. Az asszonyka nagyon kedves. Pompásan díszített kocsik vonulnak -fel. Troily és Giorgio gyönyörű lovaktól vont kocsiban ülnek, fehér nadrágos kocsis tartja a gyeplőt. Ez a legszebb fogat. Minket virággal dobálnak. Dina pirul, anyja örömtől sugárzik.

A jelzőágyú eldőrdült, indítanak és Antonelli mégsem jön. De a tegnapi fiatalember újra itt van és mert páholyunk szomszédos, beszélgetni kezdünk. Csokrot nyújt át, egy szál kaméliával viszonzom s elmondja mindazt a kellemeset és szépet, amit jónevelésű férfi elmondhat egy olyan fiatal leánynak, akinek még nincs bemutatva. Esküszik, hogy a kaméliát megszártja s örök emlékül az óráifa teszi. Megígéri, hogy Nizzába jön és megmutatja megőrzött szirmát annak a virágnak, melynek emléke örök időkig virulni fog lelkében, stb. stb. Szóval, nagyon mulatságos volt.

B . . . gróf, a szép ismeretlen, épen javában mulatott, mikor a páholy alatt a zszibongó népségre letekintve, a felköszönő A . . . it pillantom meg. Dina virágcsokrot dob neki, s erre mintegy parancsszóra, egyszerre tíz kar is égnek liendül, hogy még röptében elkapja. Egyiknek, egy suhancnak sikerült is, de ezt Antonelli a legnagyobb hideg-

vérrel torkon ragadja s izmos kezével addig szorongatja, míg el nem engedi zsákmányát. Igen szép jelenet volt. Antonelli valósággal fenségesnek látszott. El voltam ragadtatva és párolásomat feledve, majd újra elpirulva egy kaméliát dobtam neki és csokrom szalagja is vele hullott. Elkapta, zsebre tette és eltűnt. Zavarodott kedéllyel fordultam újra B . . . -hez, ki az alkalmat felhasználva, olaszos kiejtésemre s már magam sem tudom, mi egyébre, mondott néhány hízelgő bókot.

A versenyparipák futását a közönség zajos lármája és füttye kíséri, de a mi páholyunkban csak arról az elragadó ügyességről folyik a szó, mellyel Antonelli a csokrot megszerezte. Olyan volt, mint egy oroszlán, mint egy tigris; nem vártam volna ettől a törékenynek látszó fiatal embertől.

Olyan, amilyennek mindjárt eleinte hittem; a lankadt bágyadtságunk és az erőnek különös vegyüléke.

Mintha most is látnám összeszorított öklét a csavargó torkán.

Lehet, hogy nevetséges, amit mondani akarok, de azért kimondom.

Ezek a cselekedetek azok, melyekért egy férfit azonnal meg lehet szeretni. Olyan nyugodt maradt, míg elbánt a fickóval, hogy a gyönyörűségtől elállt a lélekzetem is.

Még itthon is, valahányszor szóba hozzák, úgy elpirulok, mint a piros rózsza.

Háromnegyed órával később, mikor szomszédommal épen legjavában szórakoztam, egyszerre csak egy legényt láttam közeledni, ki aranyos papírba csavart hosszú rud végén óriási bokrétát cipelt s nagy zavarban volt, mert nem tudta, kinek kell átnyújtania. Végül egy páholyunkra mutató botvég felém irányította.

Antonelli vizonozta a kaméliát. Eleinte nem értettem a dolgot, mert nem láttam Antonellit s pillanatig haboztam is, mielőtt nagynehezen átemeltem a gyönyörű csokrot a korláton, de aztán mosolyogva pillantottam a furfangos papfíókára.

— Jaj, de gyönyörű! — kiáltotta az angol hölgy mellettünk.

— E bello veramente! — ismerte be B . . . gróf kissé kelletlenül.

— Igazán bájos, mondtam én is, lelkem mélyéig meghatva. Trofeumtomat magamhoz szorítva szálltam kocsit» s tekintetem mégegyszer felkereste a tömegben álló haszontalan papfiókát, ki mikor látta, hogy a csokrot elfogat dorn, nyugodtan kalapot emelt s eltűnt szemem elől.

Egész este csak róla beszélők, minden társalgást félbeszakítok, hogy újra — meg újra szóba hozzam. — Imádni való ez az Antonelli, ugyebár? — kérdezem trefásan minduntalan, de tartok tőle, hogy komolyan gondolom. El akarom hitetni enyéimmel, hogy komolyan foglalkoztat a fiú, de sehogysem sikerül; majd hinni fogják, ha később tagadni fogom és igazuk lesz.

Türelmetlen vagyok, szeretnék újra az erkélyen állani s nem bánnám, ha átalbatnám addig az időt.

Február 28., — hétfő. — A farsangi felvonulás javában folyt s szomszédaink már mind helyükön ültek, mikor a Corsora nyíló erkélyre kiléptem. Lenéztem az útra s velünk szemben egy fiatal ember társaságában a Cardina-Hnót pillantottam meg. Zavarba jöttem, elpirultam s felálltam a helyemről, de ekkora a csúnya papfióka már el is tűnt előlem; zavaromban anyáimhoz fordultam, hát éppen akkor nyújt kezét valakinek, . . . Pietro Antonellinek, . .

Így vagyunk? Az erkélyemre jöttél? Nem is rossz.

Az udvariasság szabályai szerint pár percig anyám mellett maradt, azután mellém ült.

Mint mindig, úgy most is az erkély jobb szélén ültem azon az oldalon, ahol balkonunk a szomszédéval határos. B . . . még nem érkezett meg, helyén egy idege? angol férfi ült, kit az angol hölgy rögtön bemutatott, és aki nagyon szeretett volna kedves lenni.

— Milyen visszavonultan élnek most, — kezdte Antonelli, az ő behízeglő nyugodt hangján. — Nem járnak már színházba?

— Beteg voltam; még most is fáj az ujjam.

— Melyik? — kérdezte s meg akarta fogni a kezemet. — Tudja-e, hogy minden este elmentem az Apollóba, de sohase maradtam öt percnél tovább.

— Miért?

— Miért? — ismételte s merően a szemembe nézett.

— Igen, miért?

— Mert csak magáért mentem s mert magát nem találtaim.

Ilyen módon forgolódott körülöttem még jó ideig, nagyon megtetszett nekem.

— Adjon egy szál rózsát! — kérte.

— Miért?

Az ilyesmi ugyan fogas kérdés, de én szeretem az olyan kérdéseket, amelyekre vagy egyáltalában nincs, vagy csak ostobaság a felelet.

— Ugyan, nézze csak azt az égi meszelőt, szóltam s rámutattam egy óriási kalapot viselő, hosszú álarcosra. Ha be tudja verni a kalapját, magáé lesz a rózsám.

Erre isteni multság kezdődött. Antonelli és Plowden egymással vetélkedve dobálták a hervadt bokrétákat az álarcos fejéhez, aki tűzbe jött s viszont minket vett célba. Én a Cardinalino és Plowden háta mögé rejtöztem, de azért a csokrok vagy jobban mondhatnám seprők, csak úgy röpködtek körülöttem. Végül betörték az ablakot és levertek egy utcalámpát. Nagyszerű volt.

B . . . tól nagy kosár virágot kaptam; el-el pírul és ajkát harapdálja. Igazán nem tudom, mi leli. De hagyjuk is ezt az unalmas legényt és térjünk inkább Pietro Antonelli szemére.

Gyönyörű szeme van, különösen, ha nem nyitja nagyon tágra. Akkora a szembogara, hogy a szeme színe sem látszik tőle s mindannyiszor megdobbán a szívem, valahányszor ránézek.

Március 5., — vasárnap, A Villa Borghésében nagy verseny folyik; valaki arra vállalkozott, hogy egy óra és öt perc alatt negyvenszer teszi meg a Piazza di Siena-tól a villa bejáratáig vezető utat. Persze, nagy fogadásokat kötöttek; maga a bájos hercegnő is fogadott. Zucchini is itt van; nevetnem kell, ha látom Doria és egy sereg ismerős is megjelent. A pázsiton sétáló díszes közönség a lóverseny napjaira emlékezteti az embert.

Hirtelen megpillantom a Cardinalinot s Debeckhes fordulva beszélgetni kezdek, mert érzem, hogy elpirultam.

— Jó reggelt) — köszön, hogy hozzánk érkezik.

— Jó reggelt!

Íme, két férfi, kik bár különböző módon, de nagyon tetszenek nekem. Az egyik Dória, a másik Antonelli,

Dória hűvös méltósága megdöbbentő.

Antonelli kedveskedő vidámsága elbájol.

Pietro Antonelli szemmelláthatóan tetszik nekem.

Mondtam nekik, hogy ibolyát ettem, mire Plowden és a Cardinalino elkunyorálják a csokromban lévő ibolyaszálakat és lenyelik. A két számár. Antonelli végezetül még a roj tómból kihúzgált selyemszálakat is megette.

Antonelli kedves fiú; mulattatnak a bohóságai. Kártyát szed elő s kér, hogy játszam vele. Plowden is szeretne játszani.

Csakhogynem lehet ám! — csattan fel kerekre nyitott szemmel a papfióka.

De igen, igen, lehet, — mondom. — Játshatunk mi hármásban is, hiszen mindegy.

Mindegy!? — ismétli s olyan szemrehányóan néz rám, mintha bántottam volna¹.

Még most, írás közben is fülemben csendül a hangja. Szerelmes vagyok belé. Kimondom bátran, amint érzem. Szomorú vagyok, há távozik, sohasem lehetek eleget vele. Ostobaság ennyire belebolondulni valakibe!

— Ha másért nem, legalább azért légy kedves B . . . — hez, hogy Pietrot bosszantsd, — ajánlja Dina,

Bosszantani, féltékennyé tenni? Ahhoz igazán semmi kedvem. Rút, utálatos dolog a szerelemben; épen annyira aljas, mint festékkal kendőzni magát. Nagyon sokszor megkínózunk valakit véletlenül, akaratlanul, de hogy készakarva tegyük? Nem, sohasem.

Meg azután hiába is teszem föl magamban, hogy kedves leszek, úgysem tudom betartani. Ugyan kedveskedhetek-e és tréfázhatok-e valakivel, ha a Cardinalino jelen van és vele lehetek?

A haszontalan kölyök anyámnak udvarolgat s anyám „Kedves fiam”-nak szólítja őt.

Szeretem, hogy olyan kedves anyámhoz. Panaszkodik a szüleire, kik nem engedik, hogy fogatot tartson. Haragusznák rá, mert nagyon sok pénzt eltékozolt tizenhét éves korában, mikor katonának szökött. Áprilisban lesz huszonhárom éves. Korra is, viselkedésre is gyermek.

Március 6., — hétfő. — Tegnap, verseny alatt, földre ejtettem a csokromat. Antonelli utána ugrott, fölvette, de a szűk helyen, a nagy tolongásban csak térden csúszva kerülhetett vissza.

— Hogyan fog visszajönni most? — aggodalmaskodott Dina.

— Semmiség, — feleltem én.

— Igen, semmiség, — feleltem én.

— Igen, semmiség, — duzzogott a kicsike és buzgón veregette térdéről a port. — Nevetségessé teszem magam s még azt mondják, hogy semmiség. — Tovább húzódott s elnézett a távolba, hogy lássam, mennyire meg van sértve.*)

Három óraker már a Porta del Popolonál voltunk. Debeck, Plowden és Antonelli csatlakoztak, Antonelli nyeregbe segített s megindultunk.

Egybeszabott, testhezálló fekete posztó lovagló ruhám van, Laferriere remeke. Könnyű, puha, tapadó; egészen különleges szabású, nyoma sincs rajta a megszokott angol merevségnek.

— Milyen csinos lóháton, —; mondta Antonelli.

Plowden minden áron mellettem akart maradni s szörnyen terhemre volt.

Pietro aggodalmaskodott, mit csinál anyám, ki nyitott hintóban jött utánunk,

*) 1877. május havában hozzájegyezve: Egyszer s mindenkorra kérem, hogy sem most, sem azután ne vegyék túlságosan komolyan elragadtatásomat. Magam sem hittem mindent, amit Antonelliről írtam, túloztam és szépittem, mert regényt akartam eljátszani.

Mikor a Cardinalinoval magunkra maradtunk, természetesen a szerelemre fordítottuk a beszédet

— Az Örök szerelem sirja a szerelemnek, — állította a gyerek. — Mindennap mást szeressünk.

— Igen helyes gondolkozás, — gúnyolódtam. — Kardinális nagybátyjától tanulta el?

— Igen, — nevetett a fiú.

Semmiházi papfióka! Azt hiszem, komolyan megharagudtam rá, olyan nyugodtan beszélt.

Kint, a sík mezőn vágatni kezdtünk és átugrattunk árkot-bokrot, mindent, ami csak utunkba akadt. Úgy nyargaltunk, akár a szélvész. Nagyszerű volt. Kitűnő lovas.

Március 7., — kedd. — Tréfán kívül beleszerettem a garabonciásba. Vagyis ez még mindig nem szerelem. Elhozta az arcképét, anyámnak adta s most, hogy elment, elhoztam anyámtól, magasan elé állítottam és gyönyörködöm benne. Addig fogom nézni, míg el nem alszom. Elbeszélgetek vele gondolatban s annyi mondanivalót találok . . .

Március 8., kedd. — Lovaglórúhába öltözöm s négy órakor a Porta del Popolo előtt állok, ahol a Cardinalino két lóval vár ránk. Anyám és Dina kocsin jönnek utánunk.

— Menjünk erre, — mondja lovagom s megjelöli az irányt.

— Menjünk hát.

Szép fekvésű zöld mezőre érünk. Farnésina-nak nevezik. Beszélgetni kezdtünk.

— Kétségbe vagyok esve! — kezdte.

— Mikor szokott kétségbeesni?

— Mikor kívánok valamit és nem tudom megszerezni.

— A holdat szeretné?

— Nem, a napot.

— Hol van? — kérdem és körülnézek. — Azt hiszem, már leáldozott.

— Az én napon mellettem ragyog; maga az.

— Elég, elég!

— Sohasem szerettem igazán. Megvettem a nőket, mert mind könnyelmű volt, akivel eddig dolgom akadt.

— S mikor engem meglátott, belémszeretett?

— Igen, rögtön; még első este a színházban.

— Azt mondta, hogy már elmúlt.

— Csak tréfáltam.

— Honnan tudjam, mikor tréfál, vagy mikor beszél komolyan?

Hiszen az látnivaló!

Helyes; csaknem mindig meglátszik, hogy valaki igazat szolt-e, csakhogy magához nincsen bizalmam s a szerelemtől alkotott dicső véleménye épen nem gerjeszt bizalmat bennem.

A szerelemtől való véleményem? . . . Szeretem s maga nem akarja hinni. Vagy úgy?! — szól, mert észbe kapott s elfordulva ajkát harapdálja, — hisz akkor senki sem vagyok, semmit sem tehetek!

— Ugyan, ne kétszínűsködjék, — mondom nevetve.

— Kétszínűsködöm! — kiáltja s dühösen megfordul; — azt hiszi, hogy kétszínű vagyok!?

— Egyebet is hiszek. Ugyan maradjon veszteg! Ha valamelyik barátja most véletlenül erre járna, egész bizonyos vagyok benne, hogy jelentős szemhunyorítással fordulna felé és összenevetnének a hátam mögött,

— Rólam tesz fel ilyesmit! Én lennék ilyen kétszínű? Persze, persze, ha így gondolkozik . . .

— Ne kínozza a lovát. Forduljunk vissza — sürgetem.

— Hát nem hiszi, hogy szeretem? — kérdi hozzám-hajolva s olyan mélységes komolysággal néz szemembe, hogy remegni kezd a szívem,

— Persze, hogy nem, — mondom, de már kevésbbé Szilárd a hangom. — Forduljon meg a loval és menjünk,

— Lehet-e magát nem csodálni? — kérdi néhány lépést téve, megáll előttem, — Hiszen olyan szép, de azt hiszem, nincsen szíve.

— Ellenkezőleg; biztosíthatom, hogy kitűnő szívem van.

— Kitűnő szíve van s nem akar szeretni?

— Attól függ, kít, — ingerkedem.

— Nagyon elkényesztették, ugyebár?

— Miért ne kényesztettek volna? Nem vagyok ostoba, jó vagyok, csak nagyon heves vagyok.

Lassan, lépésben haladtunk, mert utunk nagyon lejtős

volt s lovaink minduntalan megbotlottak a göröngyben s el-elcsúsztak a sikamlós, száraz fűvön.

— Nekem rossz természetem van; — vallotta Pietro, — hirtelen haragú, indulatos, dühöskölő ember vagyok, de meg akarok javulni. — Ugrassuk át ezt az árkot?

— Nem, nem akarom.

Lekerültem a kis hídra. Pietro átugratott.

— A dombot elhagytuk, — mondta — most már ügetve mehetünk a kocsig.

Ügetésre nógatom lovamat, de mikor már alig pár lépésnyire vagyunk a kocsitól, vágtatni kezd. Jobbra fordítom, de hiába, egyre sebesebben vágtat. Antonelli mindenütt nyomomban van. Meg akarom fékezni a paripát, de megbokrosodik és elragad. A síkság nagy, száguldvást száguldók, hajam vállamra omlik, kalapom földre repül, elerőtlenedem és félelem fog el. Hallottam, hogy Antonelli mögöttem vágtat, éreztem, micsoda izgalmat állanak ki miattam a kocsiban, szerettem volna leugrani, de lehetetlen. — Bolond eset, hogy így pusztuljak el, gondolom, mert minden erőm elhagyott már s végem van, ha nem kapok segítséget.

— Rántás meg a zablát, — kiált rám Pietro, ki nem bir utolérni.

— Nem bírom, — suttogtam magamban.

Karom reszketett. Egyetlen pillanat még s eszméleteimet veszítem, ha Pietro épen most mellém nem ugrat s korbácsával fejbe nem üti szörnyetegetemet. Karon ragadom, hogy fenntartsam magam s hogy megérinthessem.

Ránézek; olyan sápadt, akár a halál. Sohasem láttam ilyen dúlt arcot

— Istenem, Istenem, mennyire megijesztett, dadogta a fiú.

— Bizony, maga nélkül lezuhantam volna; nem bírtam megzabolázni. Jó, hogy így történt . . . Csinos kis ügy volt, — mondtam nevetve. Hol a kalapom?

A kocsihoz közeledtünk; Dina kiszállott s élém jött. Anyám magánkívül volt, de nem tett szemrehányást. Tudta, hogy valaminek történnie kellett köztünk s nem akart kérdésekkel terhemre lenni.

— Most majd lépésben megyünk a városig.

- Jó lesz, — feleltem-
- De mennyire megijesztett! Hát maga félt-e?
- Nem, egyáltalában nem.
- De igen, láttam!
- Semmiség volt.

Pár perc múlva már a „szeretem” igét ragoztuk. Elmondta, mi minden történt vele első este óta, hogy engem az Operában megpillantott s hogy már akkor rögtön ott hagyta páholyát, hogy a mi páholyunkból kilépő Rossival találkozhasson.

— Mert tudja meg, — mondta, — anyámon kívül soha senkit sem szerettem eddig; az ismeretségeim?! . . . Senkire sem néztem a színházban, sohasem mentem el a Pinciora. Ostobaságnak tartottam minden ilyesmit, kinevettem a többieket s most magam is ott sétálok.

— Énmiattam?

— Maga miatt. El kell mennem-

— Kell? Ugyan miért?

— Igen, kell. Hajt valami. Hiszen talán megközelíthetném magát akkor is, ha regényekből szedett szerelmi nyilatkozatokkal állnék elő, de az ilyesmi butaság lenne. Csak magára gondolok, magáért élek. Persze, az ember nagyon is földi lény, sok mindenkivel találkozik, sok mindenfélére kell gondolnia; eszik, beszél, más dolgokkal is törődik, de magára sokat gondolok, különösen este felé.

— A clubban talán?

— Igen, a clubban is. Sokszor bent töltöm az éjjelt; szivarozok, ábrándozom s magára gondolok. És ha később, magáról álmodozom, egyedül maradok a sötétben, valóságos látomásom van s magát képelem magam mellé. Soha, — folytatta, — sohasem volt még ilyen érzésem . . . Minden gondolatom maga körül forog. Mióta nem jár az Operába, én sem voltam többet. Különösen akkor gondolok magára, ha egyedül vagyok. Ilyenkor magát is odaképelem. Esküszöm, hogy sohasem érzem, amit most érzek s ebből következtetem, hogy ez a szerelem. Látni szeretném és elmegyek a Pinciofa; megint látni vágyom, haragszom is érte s aztán mégis magáról álmodom. És ez nem lehet más, csak szerelem.

— Hány éves?

— Huszonhárom. Tizenhét éves koromban kezdtem élni. Százszor lehettem volna már szerelmes s egyetlen egyszer sem történt meg velem. Sohasem tartogattam titokban őrzött virágot, fényképet, mint tízenyolc éves pajtásaim; bolondság, véltem. És ha tudná, hogy most mennyit időzik magánál gondolatom, mennyi mindent tudnék elmondani és . . .

— És nem mondhatja el?

— Nem. Ostobává tett a a szerelem.

— Ne higgye, egyáltalában nem ostoba, — biztattam.

— De nem szeret, — mondta — és felém fordult.

— Olyan kevésbé ismerem, hogy igazán nem tudom ínég, — feleltem.

— De ha majd jobban megismer, fog-e szeretni egy kicsit? — kérdezte halk, gyöngéd hangon — és félénken nézett szemembe.

— Lehet, — válaszoltam épen oly gyöngéden.

Majdnem éjszaka volt már, mikor a város elé értünk.

Beszálltam a kocsiba. Pietro anyámhoz lépett, ki néhány utasítást adott neki következő alkalomra a lovakat illetőleg s aztán elváltunk.

— A várvavárt viszontlátásig, — köszöntötte Antonelli édesanyámat.

Némán nyújtottam kezét, megszorította, de máskép, mint eddig,

— úgy-e, hogy kitaláltam, — diadalmaskodott Dina, — Antonelli mondott valamit, Mária rendreutasította, a ló a hirtelen mozdulattól megijedt s megvolt a baj!

— Igazad van, kedvesem, Antonelli csakugyan sok mindent mondott.

— így történt-e? kérdezte Dina,

— Teljesen így, — válaszoltam hideg nyugalommal.

Itthon átöltöztem, pongyolát öltöttem s fáradtan, kábultan, de boldogan borultam le díványomra. Először semmit sem értettem a törtétekből, mindent elfeledtem. Teljes két órára volt szükségem, míg újra eszembe tudtam idézni, mit most papírra . vetek. A gyönyörök gyönyörét élném át, ha hinni tudnék, de bájos, gyermeke«, őszintének ható modora dacára sem bízom benne. Így van az, ha ostoba ember. Vagy talán jobb így?

Tízszer is félbeszakítom az írást, hogy ágyamra dülve álmódozzam, mosolyogjak s szegény agyamat visszaemlékezésre kényszerítem.

Lám, lám, míg én megzavart lélekkel fekszem itt, addig ő a clubiban mulat.

Különösen érzem magam, mintha nagyon ostoba lennék. Megnyugodtam, de még mindig kábult vagyok a szavaitól. Emlékszem, azt is mondta magáról, hogy nagyra, vágyó.

— Minden úriember nagyravágyó, — mondtam én. Szeretem, ahogy velem beszélt. Nem szónokolt, nem érzeltett, látszott rajta, hogy hangosan gondolkodik. Nagyon kedves bókokat mondott, többek közt ezt is:

— Hogyan tud. mindig ilyen csinos lenni?

— Annál jobb, így még csinosabb. Mikor borzas, akkor még . . . (megállt és nevetett,) akkor még . . . nem tudom, hogyan is mondjam, . . . még ingerlőbb.

Most jut eszembe az a jelenet is, hogy mikor már vagy századszor mondta: „Szeretem!” — s én ugyanannyiszor feleltem rá: „Nem hiszem,” megrázkódott a nyeregben, elengedte a kantárszárát s lesütött szememet keresve (nem kacérságból sütöttem le), így kiáltott fel: „Hát mégsem hisz nekem!” — Pedig abban a percben igazat mondott. Föl-emeltem fejemet s láttam tágranyított, sötét, dióbarna szemén, láttam nyugtalan tekintetén, mely a gondolatomba, a lelkem legmélyébe akart behatolni. Nyugtalan, izgatott, *ingerült* volt & tekintete, merthogy az én szemem kerülte az övét. Nem készakarva kerültem el; elkerültem, mert sírva fakadtam volna, ha az ő szemébe nézek. Zavarba jöttem, elérékenyedtem, nem tudtam, mitévő legyek s ő azt hihette, hogy játszani akarok. Pedig biztosan tudom, hogy abban a percben igazán nem hazudott.

— Most szeret, — feleltem, — de egy hét múlva már nem fog szeretni.

— Bocsánatot kérek, nem vagyok szoknyahős! Soha senkinek sem udvaroltam, senkit sem szerettem. Ismerek egy hölgyet, ki mindent megtesz, hogy beleszeressek. Őt hat találkát adott s egyre sem mentem el, mert nem tudnám szeretni. Látja, kérem!?

Elég, elég, sohasem végzem be, ha mindig újrakezdem;

az írást és az emlékezést, hiszen annyi mindent mondtunk egymásnak.

Aludjunk inkább!

Március 14., — kedd. — úgy emlékszem, arról volt szó, hogy ma is kilovagolunk. Szegény kis fiu utcai ruhában és bérkocsiban jött elénk.

— Kérje meg atyját, hogy fogatot tartson!

— Már kértem, de ha tudná, hogy az Antonellik milyen hajthatatlanok, — kesergett.

Rosszul esett, hogy nyomorúságos fiakkerben kell őt látnom.

Elköltözünk a Hotel de Londres-ból. A Via Babuino egyik szállójának első emeletén vettünk szép, nagy lakást. Előszoba, káoszalon, nagyszalon, négy hálószoba és egy dolgozószoba tartozik hozzá s azonfelül bőven van helye a cselédségnek is.

Március 16., — csütörtök. — Tíz óra felé eljött Pietro. Nagyon szép és nagy fogadótermünk van, két zongora is áll benne. Egy Mendelssohn-dalt kezdtem halkán játszani, de Antonelli a saját románcát duruzsolta a fülembé. Mennél komolyabban, szenvedélyesebben szónokolt, annál jobban nevettem s annál hidegebben bántam vele.

Nem tudom Antonellit komolyan venni.

Minden mondást elragadónak találunk, ha olyan ember szájából halljuk, akit szeretünk. Engem még közömbös ismerőseim is mulatságosnak találják olykor; mennyivel inkább mondhatják azok, kiknek nem vagyok közönyös. Pietrónak egyik gyöngéd szerelemmel suttogott mondatát valami igazán mulatságos ötlettel szakítottam félbe, úgy, hogy természetesen ő is nevetni kezdett. Erre szemrehányást tettem neki, azt mondtam, nem tudok hinni az olyan gyerekes emberben, aki sohasem komoly, de mindig nevet, mintha bolond lenne. Így tettem többször is; végén már egészen kétségbe esett. Elmesélte, hogy mindjárt legelső estén megszeretett, mikor meglátott az Operában.

— Annyira szeretem, — mondta, — hogy bármit megtennék magáért. Mondja, hogy lőjem föbe magam s megteszem.

— És az édesanyja?

— Anyám megsiratna, bátyáim azt mondanák: „Könynyebb, ha ketten osztozunk!”

— Csakhogy nem vágyom ilyen bizonyítékra, — intettem a fiút.

— Mondja, mit tegyek hát? Vessem magam ki az ablakon?

Az ablakhoz rohant, de visszatartottam. Kezemet nem engedte el többet.

— Már megnyugodtam, — szólt kissé később s úgy látszott, mintha könnyeit nyelné. — De vannak pillanatok, amikor . . . Istenem! . . . ne vigyen a végsőkig kérem, szóljon egy szót. Könyörgök, beszéljen!

— Ugyan, ne bolondozzék!

— Lehet, hogy a fiatalság bolondsága beszélt belőlem de nem hiszem. Sohasem éreztem még, amit ma, amit épen imént éreztem itten. Azt hittem, megőrülök.

— Egy hónap múlva elutazom és elfelejt.

— Követni fogom.

— Csakhogy nem engedik meg.

— Ki tilthatja meg nekem!? — kiáltotta s felugrott.

— Nagyon fiatal még, — mondtam s Mendelssohnról másfajta, lágyabb és mélyebb zenedarabra tértem át. Egy nocturnot kezdtem játszani.

— Keljünk egybe, gyönyörű jövő ragyog felénk, — rimázkodott.

— Ha akarnám.

— Ugyan, akarja hát!

Izgatottsága nőttön nőtt. Meg sem mozdultam, mégcsak a színem sem változott.

— Jól van, — mondtam, — tegyük fel, hogy magához megyek s mi lesz aztán, ha két év múlva nem szeret többet?

Azt hittem, rögtön megfullad.

— Micsoda lehetetlen gondolat! — kiáltotta s könnyes szemmel térdelt elém.

Haragos pirosan húzódtam tovább. Jámbor, jőtevé zongora, te!

— Hiszen maga olyan jóságos, — hebegte a gyerek.

— Persze, hogy jó vagyok, különben már rég kiutasí-

tottam volna, — feleltem s elfordultam, mert nevetnem kellett.

Nyugodtam és meglegedetten álltam fel és tüntetően kedves voltain a többiekhez.

A társaság oszlani kezdett.

— Ideje már? — kérdezte könyörgő tekintettel.

— Bizony ideje, — felelte anyám.

Anyámnak és Dinának röviden beszámoltam a történetkről, azután bezárkóztam s azóta arcomat tenyerembe hajtva és ujjaimat hajamba rejtve ülök itt talán egy órája is már s elgondolkozom, mielőtt írni akarok. Számat adok magaminjak magamról.

Azt hiszem, tisztáiban vagyok magammal.

Szegény Pietro, nem hagy hidegen, — sőt egyáltalában nem, de azért mégsem tudnék a felesége lenni.

Elpusztulnék gazdagság, művészet, a Ruspoli, a Doria, Torlonia, Borghese, a Chiára gyűjtemények kincsei nélkül. Mindenek fölött hiú és nagyravágyó vagyok és a nagyságot, dicsőséget szomjúhozom ... És szeretni valakit, akit az ember jóformán alig ismer? Talán ha ismerné . . . Mindegy, akkor is tudná szeretni! . . .

A nagyravágyás nemes szenvedély.

Mi az ördögnek nem jön Antonelli helyett másvalaki?

Neveket cserélgetve, egyre ezt a kérdést hajtogatom.

Március 18., — szombat. — Pillanatra sem lehettem egyedül Piétróval. Dühös vagyok. Szívesen hallgatom, hogy szeret. Mióta megvallotta, asztalomra könyökölve el-elgondolkozom. Talán én is szeretem őt. Ha fáradt vagyok, ha félálomba merültem, azt hiszem, szeretem Piétrót. Miért is vagyok hiú? Miért vagyok nagyravágyó? Miért okoskodom annyit? Képtelen vagyok percek öröméért nagyság és kiélegített hiúság dicsőséges éveit feláldozni.

Igen, mondják a regényírók, csakhogy egy perc öröme elég ahhoz, hogy fényével és melegével egy egész hosszú életet beragyogjon. Nem úgy van! Ma fázom és szeretek, holnap talán melegem lesz s nem fogok szeretni. Ilyen hőmérsékleti ingadozásokon fordul meg az emberi sors.

Pietro búcsúzásakor „Jó estét!” mond, kezemet kezében

tartja s közben tízfélét is elkérdez, csakhogy húzza-halossza az időt.

Ezt is elmondtam anyámnak; mindent elmondok.

Március 20., — Ostobán viseltem magam ma este.

Halkan beszélgettem garaboncásommal s engedtem, hogy olyan dolgokat remélhessen, melyek sohasem teljesedhetnek. Ha többen vagyunk, alig-alig, hogy szól; ha ketten marabunk, szerelemről s házasságról beszél. Féltékeny a gyerek, dühösen féltékeny. Vajon kitől félt hát? Az egész világtól.

Hideg közönyt mutatok s csak úgy, felülről hallgatom a csacsogását s mégis engedem, hogy kezemet kezébe vegye. Majdnem anyáskodva nyúlok keze után és ha szerelme még nem vette volna el az eszét, — ő mondja így, — jól láthatná, hogy szemmel tartóztatom s csak szóval kergetem.

Elmondom neki, hegy sohasem fogom szeretni, pedig szeretem, vagy legalább is úgy teszek, mintha szeretném, Ezer csacsiságot összehordok. Más férfi nem nyugtalankodnék, — másvalaki, aki idősebb nála, — de ő tör, zúz, szét-tép egy kendőcskét, összetör két ecsetet, átszúrja a festővásznamat. Ilyenkor kézenfogom s megmagyarázom neki, hogy bolond.

Tágranyilt, haragos fekete szemét arcomra szögezi s én megállom, hogy ne nevessek, míg biztatgatom: „Ugyan vágjon valami tréfás arcot!” Pietro elneveti magát s én úfyt teszek, mintha megharagudnám.

— Hát nem szeret? — faggat.

— Nem szeretem.

— Ne is reméljek?

— Istenem, mindig remélnünk kell; remény nélkül nem élhetnénk. Csakhogy ne bennem reménykedjék.

Nevetve mondom s szinte egészen nyugodt ő is, mikor eltávozik.

Március 24—25., — péntek, szombat. — Antonelli egy negyedórával hamarabb érkezett, mint szokott. Sápadt, érdekes, nyugodt és szomorú a fiú.

Mikor Fortune bejelentette, tetőtől talpig hideg, kimért

udvariasságba burkolóztam, mert előre elhatároztam, hogy meginzom.

Teljes tíz percig nem szólítottam el anyám mellől . . . Mindenre féltékeny a jámbor! ... A szerelem szomorú állapot!

Búcsúzásunk is hidegen ment.

— Megesküdtem, hogy nem jövök többet.

— Hát miért van itt?

— Nem akartam udvariatlan lenni kedves, jó anyjához, ki olyan szíves hozzám.

— Ha csak ezért jött, vissza is fordulhat és szükségtelen, hogy valaha visszatérjen. Adio!

— Nem igaz, magáért jöttem.

— Az más.

— Érzem, hogy nagy ostobaságot követtem el, — hebegte.

— Mi lenne az?

— Hogy megmondtam . . . hogy bevallottam ...

— Mit?

— Hogy szeretem, — mondta s úgy összeszorította az ajkát, mintha sírást akarna visszafojtani.

— Na, na, na; nem ostobaság.

— De igen, nagy, mérhetetlen nagy ostobaság volt» mert, mert úgy játszik velem, mintha bábu vagy lapda lennék.

— Furcsa ötlet.

— Úgy van. Tudom, ismerem. Tudom, hogy természete. Szeret játszani az emberekkel. Csak játsszék hát, játsszék; megérdemlem.

— Jól van. Játsszunk.

— Vallja be, hogy múltkor a színházban, azért küldött el, mert megakart szabadulni tőlem.

— Nem akartam biz' én.

— Nem akart lerázni magáról?

— Ugyan kérem, nincs szükségem ürügyre, ha meg akarok szabadulni valakitől. El tudom intézni egyszerűen is, mint a B... esetében.

— És nekem azt mondta akkor, hogy nem igaz!

— Beszéljünk másról, — szóltam.

Arcát kezemre fektette.

— Szeret? — kérdezte.

— Nem én, csöppet sem.

De már nem hitte el.

Anyám és Dina beléptek s Pietronak néhány perc múlva távoznia kellett.

Március 27., — hétfő. — Este vendégeink voltak, köztük Antonelli is.

Újra a zongora mellett ültünk.

— Tudom, — mondta, — hogy magával csak az a férfi boldogulhat, kinek szokatlan nagy türelme van s aki nem szereti olyan mélységes mélyen, mint én szeretem, bár tudom, hogy maga egyáltalában nem szeret engem.

— Nem szeretem, hagytam rá.

— No látja! — kiáltott fel Pietro. — Mit csináljunk, ha csak egyikünk tud szeretni? Maga hideg, akár a jég-csap, én meg annyira lángolok magáért.

— Szeret? Talán az én szerelmem is megjöhet még.

— Mikor?

— Mondjunk hat hónapot.

— Még hat hónap hát? Szeretem, örültem szeretem s maga csak gúnyolódik.

— Igaza van, eltalálta. De gondolja meg, hogy akkor sem mennénk sokra, ha szeretném, — mondtam neki, — hiszen nagyon fiatal vagyok még s aztán nagy akadály a *vallásunk* is.

— Manóba is, tudom jól. Azt hiszi, hogy előttem nincs akadály? Nem említem őket, mert hiszen úgysem szeret, . . . Mit szólna hozzá, ha megszöknénk?

— Szamárság!

— Várjon, várjon; hiszen nem beszélem rá! Szamárság annak, aki nem szeret, de bezzeg nem volna s-zamárság, ha tudna szeretni.

— Hagyjuk el, kérem.

— Már abban *is* hagytam. Csak akkor folytatnám, ha szeretne.

— Nem szeretem.

Valóban nem szeretem s mégis megengedem, hogy ilyesmiről beszéljen. Igazán érthetetlen!

Azt hiszem, beszélt az apjával s hogy nem talált

szíves barátságra. Nem tudnám rászáni magam. Nem ismerem ugyan a körülményeit, de semmi esetre sem akarnék idegen családban élni. Elég gondom van nekem az enyéimmel is, mit csináljak egy sereg idegennel? úgy-e szokatlan bölcsesség” az én koromban?

— Bármerre utazzék, követni fogom, — mondta Pietro múltkoriban.

— Jöjjön Nizzába, — hívtam ma este.

Lehajtotta fejét és nem felelt. Ebből gondolom, hogy beszélt a szüleivel.

Egyáltalában nem értem magamat; szeretem és mégsem szeretem.

Március 29., — szerda, — Említettem, hogy Antonellinek igen sok akadály áll útjában.

— Szeretem, — mondta ma, — bármi nagy dolgot meg tudnék tenni magáért,

— No hiszen; a pápa majd kiátkozza, a bíbornak kiátkozza és a tulajdon édes apja is ki fogja átkozni

— Ha magáról van szó, nem törődöm velük. Törődöm is én a világgal! — Maga sem törödnék, ha szeretni tudna. Ha olyan szenvedélyes szerelemmel szeretne, mint én szeretem magát, nem beszélne úgy, amint beszél s az egész világból nem látna meg senkit azon az egyen kívül, akit megszeretett,

Pietro nem az az éretlen fiatalember, akinek eleinte hittem. Napról-napra emberebbnek látom s valósággal tiszteletet ébreszt bennem.

Március 30., — csütörtök, — Bezárkóztam szobámba, ráfordítottam a kulcsot s csöndes magányomban az én fontos ügyemmel foglalkozom.

Néhány nap óta visszás helyzetben vagyok Pietróval, És vajon miért visszás a helyzetem? Azért, mert Pietro megkért, s mert nem utasítottam vissza rögtön, kereken; mert beszélt a szüleivel s mert szülei nehézkes gondolkozású emberek; végül, mert anyám és Visconti között legújabbán a következő párbeszéd folyt le:

— Határoznia kell Nagyságos Asszonyom, hogy hol akarja leányát férjhezadni, — kezdte Visconti, mikor a

Pietro vagyonát és személyes kiválóságait már kellőképpen feldicsérte,

— Nem gondolkoztam rajta, hiszen a lányom olyan fiatal még, — mondta anyám.

— Nem, Nagyságos Asszonyom, döntenie kell. Külföldön vagy Oroszországban adná inkább férjhez?

— Inkább külföldön, mert ott nevelkedett. Azt hiszem, külföldön boldogabb lenne.

— Azt is tudnunk kell, hogy az Önök családja beleegyeznék-e, hogy Mária katolikus emberhez menjen nőül s hogy, a születendő gyermekek is katolikusok legyenek.

— Családom mindent örömmel fogad, ami lányomat boldoggá teszi.

— Mily viszony állhatna fenn az önök s a férj családja között?

— Azt hiszem, hogy a lehető legkellemesebb viszonyban lehetnénk, annál is inkább, mert hiszen a két család vagy egyáltalában nem, vagy csak igen ritkán találkoznék.

— Pietro Antonelli nagyon kedves fiatalember s nagyon gazdag is lesz, csakhogy a pápa az Antonelli-családnak minden ügyébe beleszól s a pápa nehézségeket fog támasztani.

— Miért mondja mindezt nekem, Visconti? Hiszen nincsen szó házasságról? Szeretem azt a fiatalembert, mint gyermekemet, de nem a jövődőt látom benne.

Körülbelül ennyi, mit a beszélgetésből édes anyám elmondott nekem.

Legjobb volna, ha elutaznánk; semmit sem veszünk, ha programmunkat jövő téltre halasztjuk.

Menjünk holnap már; készülődni fogok; csak még meg nézem azokat a műremekeket, amelyeket nem láttam eddig.

Az bánt legjobban, hogy az ellenvetés nem a mi részünkről, de az Antonelli család részéről jön. Gyalázat! Fellázad a büszkeségem!

Menjünk Rómából!

Igazán nagyon kellemetlen, hogy ők ne akarjanak engem, mikor nekem nem kellene ők. Róma olyan pletykafészek, hogy már mindenki rólunk beszél s én vagyok az utolsó, aki megtudom. Ez mindig így van.

Természetesen, dühbe jövök, ha eszembe jut, hogy elveszik a Pietromat, de hála Istennek, nagyravágyó vagyok és valami többet, nagyobbat szántam magamnak annál. Ha Antonelli tényleg beillett volna terveimbe, nem haragudnék; de egy olyan ember, akiről már régen megállapítottam magamban, hogy nem hozzám való! — S akkor még azt merik mondani, hogy a *pápa nem egyezik belé!*

Dühös vagyok, pe, dig ez még nem minden.

Este eljön Pietro.

Visconti báró kijelentései miatt hidegen és gyanakodva fogadjuk, mert hiszen a leírt társalgás után egész nap nem tettünk mást, mint tanakodtunk és gyanakodtunk.

— Holnap elutazom, — mondja Pietro.

— Hová?

— Terracinába; azt hiszem, nyolc napig maradok távol.

— Eltávolítják! — mormogja oroszul anyám.

Azt hiszem én is. Gyalázat! Sírni tudnék dühömben.

— Milyen kellemetlen, — felelem.

Azok a fekete csuhások! . . .

A társalgás akadozik. Anyám úgy meg van sértve, Annyira haragszik, hogy fejfájása fokozódik s szobájába kell vezetnünk. Dina szintén visszavonul. Hallgatagon meg egyeztek, hogy egyedül hagynak Pietroval, mert csak így tudhatjuk meg az igazat.

Mikor egyedül maradtunk, kissé remegve ugyan, de megkezdtém a támadást.

— Miért megy el? Hová megy?

Nagyon tévedne, aki azt hinné, hogy épen olyan nyiltan és őszintén felelt, mint ahogy kédeztem. Erősen kertetl.

— Mi a jelszava? — kérdezte egyenes válasz helyett tőlem.

— Senki előttem, senki mögöttem, semmi nélkülüm!

— Az enyém is ez.

— Nem veszem észre.

A mentegetőzésnek valóságos áradatával válaszolt s Védekezését kezdet és vég nélkül való szerelmi nyilatkozatait heves kitéréssekkel és szemrehányással szötte tele, Nyugodt méltósággal hallgattam végig.

— Annyira szeretem, hogy belehalok, — végezte, — de nem bízom magában. Mindig gúnyolódott, mindig kinevetett, mindig a vizsgálóbíró hideg tekintetével ítélte meg s most azt akarná, hogy őszintén bevallják mindent, mikor tudom, hogy sohasem fog szeretni?

Mozdulatlan és hideg maradtam s azt sem engedtem, hogy megfogja a kezemet. Mindenáron meg akartam tudná az igazat, mert a sok kétség és gyanakodás már nyomorultul megkínzott.

— Gondolja talán, hogy szerethetek valaha egy olyan férfit, kit nem ismerek s ki titkokat rejteget előttem? Szóljon s hinni fogok; szóljon s ígérem, hogy megfelelek. Ismétlem, hogy megfelelek.

— De ki fog gúnyolni, ha bevallom. Érti-e, hogy igazán nagy titokról van szó? Teljesen le kell lepleznem magam, ha elárulom. Azok közül a nagyon benső dolgok közül való, melyeket senkinek a világon nem szokás elmondani.

— Nekem elmondhatja, — sürgettem.

— *Elmondom*, de ha kinevet . . .

— Esküszöm, hogy nem nevetem ki.

Mikor már többször is szentül megfogadtam, hogy nem nevetek és senkinek nem fecsegek ki, Pietro a következőket mesélte el:

Múlt évben, mikor Vicenzában katonáskodott, harmincnégyezer frank adósságot csinált. Adósságát édes apja nem akarta kifizetni s emiatt tíz hónapja már, mióta hazaérkezett, haragban vannak egymással. Múlt napokban Pietro kijelentette, hogy elmegy hazulról, mert nagyon ridegen bánnak vele. Édesanyja kérlelni kezdte s tudtára adta, hogy atyja rendezni fogja adósságait, ha megfogadja, hogy változtat életmódján. „De hogy szüleiddel kibékülhess, előbb Istent kell megengesztelned.” Pietro ugyanis nagyon régen nem gyónt már.

Szóval, nyolc napra a San Giovanni e Paolo klaszterbe, a Colosseum közelébe kell visszavonulnia.

Mondhatom, fáradságomba került, hogy ne nevessek, micsoda botorság! De a Rómában lakó katolikusoknak természetes.

Ez hát a nagy titok!

A kandallóhoz támaszkodtam s elfordítottam tekintetem, mert a szemem, ördög tudja miért, tele lett könnyel. Mellém könyökölt: percekig nem szóltunk egy szót sem, egymásra sem néztünk. Azután még elbeszélgettünk egy órahosszat, de hogy miről? . . . Valószínűleg szerelmünk-ről. Minden titkát kitudtam, mindent megtudtam, amit meg akartam tudni.

Atyjával nem beszélt meg, de anyjának mindent elmondott s meg is nevezett.

— Biztosíthatom, — mondta, — hogy szüleimnek nincsen kifogásuk maga ellen, csak a vallás az akadály.

— Természetes, hogy nem lehet kifogásuk ellenem, mert ha beleegyezem, hogy magához menjek, maga lehet nagyra vele s nem én.

Nagyon ügyelek, hogy szigorúan tartózkodónak lásson, amilyen valóságban is vagyok és hogy édes anyja, aki nek mindent elszokott mondani, erkölcsi felfogásom tisztaságát megismerje.

Sohasem beszélt velem olyan bizalmasan, mint ma este.

— Örülten szeretem, imádom, ismételtette nagyon halkán és sebesen. — Mondja, szeret-e egy kicsit?

— Mit használ nekünk, ha szeretem is?

— Boldogok leszünk.

— Nem tudora rászálni magam s különben is mit szólítok szüleink?

— Biztosíthatom, hogy az én szüleimnek nem lesz ellenére. Tartsuk meg az eljegyzést!?

— Csak lassan! Hogyan beszélt édes anyjával, mit mondott neki?

— Azt mondtam: Édes anyám annyiszor kívánta, hogy megházasodjam. Végre találtam valakit, akit szeretek; feleségül veszem és komolyan hozzálatok az élethez. Anyám azt felelte, hogy ezt a komoly lépést nagyon meg kell gondolnom s egy csomó tanácsot adott.

— Egészen természetes. És az atyjának szólott-e már?

— Nem.

— Azért kérdem, mert a városban beszélnek rólunk, édes anyám is meghallotta s nagyon haragudott miatta.

— Anyám feltétlenül beszélt atyámmal.

Két óra elmúlt; sohasem leszek készen, ha a történetnek csak a felét is le akarom írni. Azután meg buta módon, az ember csak a közömbös dolgokat tudja leírni; az édes, elbájoló dolgokra nincsen szavunk, pedig csak ezeket érdemes olvasni.

Vasárnap két órákor a zárda előtt leszek. Pietro meg fog jelenni az ablakban s fehér kendővel fogja törölni az arcát.

A vallomás után rögtön anyámhoz siettem, hogy megsebzett önérzetét megnyugtassam. Mindent elbeszéltem neki, de vidám hangon, nehogy szerelmesnek gondoljanak.

De már elég! Nyugodt és boldog vagyok és hangosan örvendezek az enyéim előtt, kik már lecsüggesztették miattam a fejüket.

Késő van, menjünk aludni.

Március 31., péntek. — Igazán erős bizonyítéka szerelmének, hogy mindent elmondott nekem. Természetesen, nem nevettem ki. Fényképet kért tőlem, magával akarja vinni a klostromba.

— Ugyan-ugyan, hogy kísértésben legyen?!

— Hiszen úgyis mindig magára gondolok majd. Nagyon nevetséges ez a nyolc napi zárdai élet. Mit mondanának barátai a Caccia-Clubban, ha megtudnák.

Én magam soha senkinek sem fogom elárulni. Anyám és Dina nem számítanak, mert ők ép úgy hallgatni fognak mint én. Pietro klostromban; képtelenség!

Vagy talán csak kitalálta ezt a mesét? Bosszantó az ilyen kétkedő természet. Senkiben sincsen bizalmam.

Nem tudom elképzelni, hogy szegény Pietro csuhába öltözzék, cellába legyen zárva s naponként négy prédikációt, két misét és néhány vecsernyét hallgasson végig.

Istenem, ne büntess meg a hiúságomért! E&küszöm, hogy alapjában véve jó a lelkem és képtelen vagyok minden alávalóságra és gonosz cselekedetre, csak a nagyravágás a szerencsétlenségem.

Róma szépsége és letűnt nagysága fejembe szállott; Caesar, Augusztus, Marcus Aurelius, Nero, Caracalla, pápa, ördög és pokol akarok lenni!

Akarnék és nem vagyok semmi ...

De azért mindig ugyanaz vagyok; mindenki meggyőződhetik róla, aki elolvassa naplómát. Ha részletekben és árnyalatokban változom is, jellememnek fő vonásai mindig ugyanazok maradnak.

Szép dolog, ha valakit klastromba zárnak!

Mennyire unhatja magát szegény gyerek! Hibáztam, hogy elárultam a titkot az enyéimnek, nem vagyok méltó bizalmára, de nem tehettem máskép. Anyám nagyon haragudott.

— Hogyan utasíthatnak bennünket vissza, — mondta, — mikor nem is kívánunk semmit tőlük? Hányan merik feltenni, hogy Pietro ránk nézve valami nagy szerencse! Igazán sértés!

Igaza volt édes anyámnak! Meg kellett nyugtatnom s fel kellett emelnem magamat magunk előtt.

Indulgentia plenaria perpetuo pro uivis et defuntis.
Amen.

Április 3. — megjött a tavasz. Azt mondják, hogy tavasszal minden nő megszépül. Magamról ítélve, igaz ... A bőr, bársonyosabb, a szem csillogóbb, az arcszín üdébb.

Április harmadika van, még tizenöt napig maradunk Rómában.

Milyen különös! Míg posztó-kalapot viseltem, tél volt; tegnap szalmakalapot tettem fel s egyszerre kitavaszkodott. Csak a ruha és a kalap okozta a változást. Mással is így vagyunk. Sokszor egyetlen szó, egyetlen mozdulat elég, hogy valami olyan dolgot váltson ki belőlünk, amely már régóta fejlődött, régen megvolt, bár nem látszott lenni és hogy igazán létrejőjön, szüksége volt még erre az utolsó kis lökésre.

Április 5., — szerda. — Mindenkiről beszámoltam, aki udvarol nekem, de az udvarlásnak nincs rám nézve jelentősége. Mindössze annyit jelent, hogy nem vagyok elég komolyan elfoglalva. Festek, olvasok ugyan, de ez munkának kevés.

Aki olyan nagyravágyó, mint én vagyok, annak a művészetek közül a festést kell választania. A festőművészet remekei halhatatlanok.

Sem költő, sem filozófus, sem tudós nem lehetek. Énekesnőnek vagy festőnek kellennem. Ez már valami! De a fődolog, hogy divatba jöjjek, hogy hírnevem legyen.

Ne vonjatok vállat, ne ítéljetek meg tettetett közönyvel, szigorú, rideg lelkek! Hogy igazságosak legyünk. Ti is ilyenek vagytok. Titkolóztok és nem mutatjátok, de a lelketek legmélyén igazat adtok nekem, ha kimondom, hogy *a hiúság, a hiúság, a hiúság* a kezdete és a vége, az örökös és egyetlen oka mindennek a nagyvilágon!

Amit nem a hiúság indított meg, annak a szenvedély a mozgatója. A szenvedély és hiúság egyedüli urai a világnak.

Április 6., — csütörtök. — Szomorú, üres, boldogtalan, vágyakozó szívemre naplómban keresek vigasztalást.

Törekvéseimet, végtelenben csapongó vágyamat, lázas életkedvemet mindig és mindenütt lebékózzák. Olyan vagyok, mint a békába vert paripa, mely hiába ágaskodik, hiába prüszköl és tajtékzik, nem bír elszabadulni.

Április 7., — péntek. — Kínlódom, gyötrődöm! Orozszul úgy mondanám: macska van a szívemben. Milyen találó! úgy belém-belém karmol ez a macska! Leírhatatlan szomorúság fog el, ha arra gondolok, hogy esetleg megszeretek majd egy férfit, akinek nem fogok megtetszeni.

Pietro nem jött el; csak ma este szabadul a klostromból. Láttam klerikális, képmutató bátyját, Paolo Antonellit Alacsony, sárga, fekete emberke, tiporni való álszent jezsuita!

Ha a klostromról szóló történet igaz, akkor neki is kell tudnia róla. Képzem, mennyire kuncog befelé magában, hogyan siet tovább adni a barátainak , , . Pietro és Paolo gyűlölik egymást.

Április 9. — vasárnap. — Élő hittel, alázatos szívvel, buzgó lélekkel gyóntam és áldoztam ma. Anyám és Dina

is megáldoztak. Azután misét hallgattunk; minden szavát
lelkembe véstem és ájtatosan imádkoztam.

Nem borzasztó, ha az ember ismeretlen, megdönthetetlen hatalomnak van alávetve? Arról a hatalomtól beszélek, amely Pietrot eltüntette. Van-e valami, amit a bibornok meg ne tehetne, mikor csak az egyház embereit kell megmozgatnia? A papság hatalma végtelen; titokzatos cselszövéésébe lehetetlen belelátni.

Az ember fél, csodálkozik és elámul. Csak a világtörténelmet kell olvasnunk, hogy minden nagy eseményben ráakadjunk kezük nyomára. Hatalmuk szálai olyan megszűre húzódnak, ahová a gyakorlatlan szem még el sem láthat.

A világ teremtése óta, nyíltan vagy alattomban, de mindig, minden országban az övék volt a főhatalom.

Túlságosan merész volna, ha Pietrot csak úgy, hirtelen, örökre eltüntetnék! Lehetetlen, hogy vissza ne jöjjön Rómába, mikor annyira erősködött, hogy visszatér.

Vagy semmit sem tesz, hogy visszajöhessen? Nem törzűz, nem kiabál?

Istenem, most gyóntam, most oldott fel a pap és máris esküdözöm és haragszom. Az embernek épen olyan szűksége van egy új bűnre, mint a levegőre, mert nem élhet különben.

Miért van az ember röghöz kötve! Lelkiismeretének súlya miért tartja lenyűgözve? Azért, mert ha lelkiismerete tiszta volna, túlságosan is megkönnyebbülne és mint a piros léggömböcskék, egyenesen az é^{be} repülne.

Szokatlan elmélet. Nem baj!

És Pietro nem jön vissza.

De ha úgysem szeretem! Nyugodt és okos akarok lenni és nem tudok.

A pápa áldása, a pápa arcképe szerencsétlenséget hozott. Azt mondják, mindig szerencsétlenséget hoz.

Valami úgy sípol a mellemben, vörös a körmöm és köhögök.

Semmi sem bosszantóbb, mint ha az ember nem tud

imádkozni. Az imádság egyetlen vigasza, annak, aki cselekedni nem tud. Imádkozom, de nem hiszek. Irtózatoss! Nem az én hibáin.

Április 10., — hétfő. — Örökre benttartják . . . Nem, csak arra az időre, míg Rómában vagyok.

Holnap Nápolyba megyünk. Nem sejtik a cselet s ha egyszer kiszabadult, lesz gondja, hogy rámtaláljon. Nem is ez nyugtalanít, hanem a jelen bizonytalanság ez az előre nem látott, nem várt ravaszság bánt.

Fel-alá járkálok szobámban, mint a sebzett farkas és halkán sóhajtozom.

Még megvan a borostyánág, amit a Capitoliumon adott. *Szomorú* emlék.

Igazán nem tudom, mi lelt; nevetséges, de úgy van.

Ostobaság, hogy még mindig tudok méltatlankodni,, sírni és imádkozni. Hiszen még mindig mindennel így jártam. Megszokhattam volna s nem kellene az Eget hasztalan és felesleges jajongással fárasztanom.

Nem tudom, mit gondoljak Pietróról. Gazember-, gyáva, vagy kínlódó gyermek? . . .

Nagyon nyugodt, de szomorú vagyok. — Édesanyám azt szolcta mondani, hogy csak jól szemügyre kell vennünk a dolgokat és meglátjuk, hogy semmiért sem érdemes búsulni a világon.

Anyám véleményét teljesen helyben hagyom, de hogy igazát még jobban elismerjem, előbb meg kellene alapjában ismernem ezt az esetet. Eddig csak azt tudom, hogy különös kaland.

Április 12., — szerda. — Egész éjjel vele álmodtam; erősítgette, hogy igazán a klastromban volt.

Csomagolnak; ma este Nápolyba megyünk. Gyűlölöm már ezt a kóborlást.

Mikor leszek már olyan boldog, hogy egy helyben, egy városban, a saját otthonomban élhessek, hogy mindig ugyanazt a társaságot láthassam és csak időnként, csak kedvtelésből utazgassak?

Rómában akarnék élni. Rómában akarnék szeretni és meghalni.

De nem, mégsem. Ott szeretnék élni, ahol jól érzem magam. Szeretni mindenütt s meghalni sehol: ez a vágyam. Az olasz, akarom mondani a római életet azonban eléggé szeretem; még maradt rajta valami az antik nagyságból.

Olaszországról és az olaszokról sokszor hibás fogalmunk van. Szegénynek, kapzsinak és dekadensnek képzeljük. Pedig ellenkezőleg. Más országokban ritkán találtunk olyan gazdag családokra, olyan fényűzéssel berendezett palotákra, mint itt. Természetesen csak a főurakról beszélek.

A pápák uralma alatt Róma a világnak a maga nemében egyetlen és korlátlan hatalmú városa volt. A római hercegek valóságos udvart tartottak, alattvalóik és védenecik voltak, mint az antik világban és úgy éltek, mint a kiskirályok. A római családok nagysága ebből az időből való! Sajnos, két nemzedék múlva nem lesz már sem nagyság, sem gazdagság, mert Róma alá van vetve a királyi törvényeknek s odajut, ahová Nápoly, Milánó és a többi olasz város jutott.

A nagybirtokok darabokra hullnak, a muzeumok és képtárak kinoséi a kormány kezére kerülnek és Róma egykori oligarchái apró emberekké zsugorodnak, kiknek nyomorúságát a hajdani nagy név már csak kopott színházi köpenyegként takargatja. És mikor a fényes, hajdan rettegett nevek a porba hullottak, mikor a nemességet lábbal tipró király azt fogja hihetni, hogy íme ő maradt egyedül hatalmas, akkor elérkezik az a pillanat, amelyben ráeszmél, hogy mivé lesz az olyan ország, amelynek királya és népe közt hiányzik az összekapcsoló osztály.

Nézzük csak Franciaországot . . .

És nézzük meg a szabad, a boldog Angolországot. Angliában annyi a nyomorúság! — mondják. Igaz, de azért általánosságban mégis csak az angol nép a legboldogabb. Nem a kereskedelmi fejlődésükről, hanem az ország belső állapotáról beszélek.

Aki hazáját köztársasággá akarja átformálni, próbálja meg előbb az otthonában!

De miért tanakodom olyan dolgon, amihez nem értek s amiről annyira egyéni a véleményem.

Mit szól majd Pietro, ha visszatér s nem talál engem Rómában? Jajveszékelné fog. Úgy kell neki! Nem tehetek róla.

Nápoly, április 13., csütörtök. — *Vedere Napoli e poi morire!* — sem az egyiket, sem a másikat nem kívánom.

Hét óra van. Csak Nizza lehet most ilyen gyönyörű. Ablakomból olyan pompás fogatokat látok, melyekhez hasonló alig van Rómában. Nápoly híres fogatairól s lovairól.

Magától ment, vagy menesztették? That is the question.

A nagy tükörrel ülök szemközt. Tetszem magamnak, fehér ruhámban, leomló hajammal Beatrice da Cencire hasonlítok.

Istenem, hol egy Dumas regény! Megőrizne, hogy ostobaságot írjak s főképp, hogy el is olvassam.

Bezárkóztam s már többször sírva fakadtam, akárcsak Rómában. Gyűlölöm a változást. Mindig szerencsétlen vagyok, ha először időzöm egy-egy új városban . . .

Ráparancsoltak, engedelmeskedett s ha tudott engedelmeskedni, nem is szeretett engem igazán.

A katonáskodást ki tudta dacolni. Elég, jaj, utálat!

Nyomorultság! Alávalóság! Nem gondolok többet a gazemberre! *Ha kesergem, csak a magam szomorú sorsán kesergem, csak a magam szegény, fiatal, megcsalt életét siratom.*

Hiszen vétkeztem eleget én is, talán többet is vétkeztem, mint más; de tettem jót is és igazságtalanság az élettől, hogy mindig, mindenben megaláz.

Összekulcsolt kézzel, égre emelt tekintettel állok szobám közepén, de valami csak azt súgja, hogy hiába imádkozom, nem kaphatok mást, mint ami rám van mérve.

„Egyetlen fájdalommal sem sújthat több, egyetlen szenvedéssel sem jöhet kevesebb,” — mondja Falloux bíboros ökegyelmessége.

Csupán egyetlen megoldás van: a megadás. Hitemre! Nehéz dolog! ... S lesz-e jutalma, vajon?

Amilyen zavarodott és kapkodó vagyok, úgy képzeletf., hogy égő, vak hittel, szenvedélyes forró imával talán mégis mehetnék valamire.

Isten töredelmes megadást kíván s én erre nem vagyok képes.

Hiszi-e Isten, hogy aki győzni tudna, megadja magát?

Nem, nem! Csak az adja meg magát, aki küzdeni nem bír, akinek vér helyett víz van az ereiben.

Érdeme-e türelmes természetű embernek a türelem? Milyen boldog lennék, ha túrni és lemondani tudnék, de nem tudok! Nem tudok, nem bírok, lehetetlen! Nem mondok le önként; csak akkor adom meg magam, ha már elfáultam, ha végkép letörtem!

Istenem, könyörülj rajtam, adj türelmet, adj egy megértő, rokon lelket! Olyan fáradt, olyan nagyon fáradt vagyok s nem a küzdelem fárasztott ki, hanem a csalódások.

Április 13. — Ablakot nyitottam, hogy füsttel telt szobámat kiszellőztessem. Három hosszú hónap óta most látok először tiszta, kék eget s először csillog át hozzám a tenger a parti fásor lombkoronája mögül. Az éjszakai fényben pompázó tenger úgy elbűvöl, hogy mindenképen írnom kell róla. Istenem, milyen üdítő látvány Róma szűk, sötét utcái után! Te gyönyörű, csendes, nyugodt éjjel! Oh, ha Pietro itt lehetne!

Nos, ha ezt vesszük szerelemnek?!

Nem lehet aludni ilyen tündéri holdfényben.

Gyáva, gyöngé, hitvány teremtés! Nem vagy méltó a legutolsó gondolatomra sem!

Április 16., — húsvétvasárnap. — Nápoly nem tetszik nekem. Rómában sötétek és piszkosak a házak, de ami a régiségüket és építésmódjukat illeti, palotaszámba mehetnek. Nápoly is piszkos, de a házai francia ízlésben épült, értéktelen kártyavarak.

Adnak nekem majd a franciák! Nyugodjanak csak meg. Jobban szeretem és jobban csodálom Franciaországot, mint bármelyik nemzetet, de be kell vallanom, hogy épületei sehol sem érik el az olasz, de különösen a római és firenzei paloták nagyszerű tömörségét és könnyed fenségét.

Április 18., — kedd. — Délben Pompeibe indultunk. Kocsin mentünk, mert a kocsit nagyon szép és gyönyörű kilátás nyílik a Vezúvra, Castellamarera és Sorrentora.

Az ásatások nagyszerűen sikerültek.

Különös érzés a holt város utcáin járkálni.

Hordszéket fogadtunk s felváltva pihentünk benne anyámmal.

A csontvázak borzalmasak; egyik-másik szívettepő helyzetben meredt meg. Benéztem a házakba, megnéztem a falfestményeket s képzeletem felépítette a romokat és benépesítette a kihalt utcát.

Micsoda világot remegtető erő működött itten!

Anyám egyszer a házasságról beszélt.

— Az asszonynek a legjobb férj mellett is szenvedés a sorsa, — mondotta.

— A nő, — mondom én, — olyan a házasság előtt, mint Pompei volt a kitörés előtt; s azzá lesz a házasság után, amivé Pompei vált a kitörés után.

Igazam van?!

Nagyon fáradt, nyugtalan és szomorú vagyok. — Csak nyolc órára értünk haza.

Április 19., — szerda. — Nézzük a hátrányát a helyzetemnek:

Pietrónak, nélkülem, megmarad a köre, a világa, a barátai, egyszóval megmarad és megvan mindene, kivéve engem; nekem, Pietró nélkül, semmim sincsen.

Én neki csak csinos csecse-becse vagyok^ ő nekem mindenem volt. Még a törekvéseimet is eliele,dtette veiein. arra sem gondoltam már, hogy szerephez jussak a világ színpadán is boldog voltam, hogy elfelejthettem.

Mindenesetre kiadom majd naplóm, bármilyen irányba terelődjék az életem.

Minden kézben forgó könyv az író képzeletének a szütlöttje s ennél fogva erőltetettek a helyzetei, hibás a szereplők jelleme. Az én naplóm igazán megjátszott életnek a tükre. Azt mondhatjuk rá, hogy a fénykép mindig unalmas a költött dolgok meséje pedig érdekes. Sok embernek ez a véleménye.

Olyasvalamit ajánlok fel, amit még soha senki sem adott. Az eddig kibocsájtott levelezések, naplók és enilék-ira/tok mind kitalált vagy meghamisított adatok és arra vasinak szánva, hogy tévedésbe ejtsék a világot

Nem érdekem, hogy csaljak. Sem politikai törekvést, sem törvénybe ütköző büntetést nem kell leplezgetnem. Csak az én dolgom, ha szeretek vagy ha nem szeretek, ha sírok, vagy ha nevetek. Legfőbb törekvésem, hogy lehetőleg pontosan fejezzem ki magam. A stílusomról és helyesírásomról nincs valami magas véleményem. Bár oldalszám nem ejtek hibát, mégis becsúszhatott a szavak eme ropant tömegébe. A helyes franciaság ellen is sokszor véték. Hiszen idegen vagyok. Ha azonban a hazám nyelvén kelene beszélnem, nem menne így sem. -

De nem erről akartam írni, nem ezért nyitottam ki füzetemet. Azt akartam elmondani, hogy még mindig nem hajnalodik, hogy kínzó gondolataim a szokottnál is jobban gyötörnek s hogy hangos jajongással szeretnék könnyíteni szorongó lelkemen. De hiszen soha sincsen máskép.

Az égbolt szürke, a Chiajan csak néhány bérkocsi s olykor egy-egy mosdatlan helybeli jár. Az ostoba módon körbe ültetett fáktól még csak a tengert sem lehet látni. Nizzában, a Promenade des Anglais-n, egyik oldalon villasor van, a másikon a tenger hullámai szabadon mossák a parti kövezetet. Itt Nápolyban, egyik oldalon házak meredeznek, a másikon, az utca hosszában, valami kert-féle húzódik és azon is túl üres, nagy, köves, szemetes terület következik, melyen korhadó fagerendák, törött géprészek hevernek szanaszét. Szomorú, Idétlen hely.

A Chiaját bezáró fás, bokros térség azonban igazán kedves; itt jól érezheti magát az ember. Ha innét a kikötő felé sétálunk, baloldalon az utcát, jobboldalon a tengert látjuk. A hullámok zúgva törnek meg a part védőfalán, melynek párkányára egész sereg osztriga- és kagylóárus rakja lei portékáját. A kikötő területét s a hozzá tartozó épületeket és felszerelést vasrács zárja körül. De amit a kikötő körülkerít, az már nem tenger, az már csak zavaros, piszkos, háborgó víz, melynek hullámai szomorúan csapdossák a kőlépcsőket.

Mindig lehangol a borús idő, de ma, de itt különösen nehéz ólomsulllyal nehezedik lelkemre.

Szállóbeli lakásunk halálos csöndjét bántóan zavarja meg a kocsiknak s csengős szekereknek kívülről behangzó zörgése. Az égbolt szürke, a szél meg-megrázza az ablak-

táblákat. Olyan szánalomraméltó, olyan nagyon szánalomraméltó vagyok és nem az égbolt, nem a tenger az oka, hanem a föld.

Április 21., _ péntek. — Mikor ma reggel a fogadóterembe léptem, szó szoros értelemben elkábultam az erős virágillattól. A szoba valósággal tömve van virággal. Doenhoff, Altamura és Tortonia leptek meg velük. Doenhoff egész virágasztalt küldött. A lámpaállvány helyére állították . . . De hiszen nem erről akarok írni.

Nos tehát; Ha igaz, hogy van lelkünk; ha valóban a lélek a test rugója; ha lélek az a megfoghatatlan valami bennünk, mely érezni, szeretni, gyűlölni és vágyakozni tud; ha tehát a léleknek köszönhetjük, hogy egyáltalában vagyunk, hogyan lehetséges, hogy egy-egy seb, mely nyomóruht testünket érte, betegség, vagy az ételnek, italnak hiánya nagyobb hatalom legyen nála és lelkünket kiűzhesse belőlünk?

Kereket forgatok és addig kell forognia, amíg én akarom. A lelketlen kerék nem állíthatja meg az én kezemet. Épen úgy nem volna szabad az sem, hogy lelkemet, létem értelmét s testem mozgatóját a fejemen ütött seb vagy akár egy meg nem emésztett tengeri rák űzze ki belőlem. Nem volna szabad és mégis így van. — Következésképen a lélek tisztáin csak kitalálás. És ez a következtetés épenugy megsemmisíti legdrágább hitünket és titkos reményünket, mint ahogy a tűzvész lángja elhamvasztja a színházi díszleteket.

Róma, — április 24., — hétfő. — Annyi minden mesélni valóm volt egész nap s most íme, semmire sem emlékszem. Csak annyit tudok, hogy a korzón Antonellivel találkoztunk. Boldogságtól ragyogó arccal futott kocsinkhoz s megkérdezte, itthon leszünk-e ma este. Igen, itthon leszünk. Hála Istennek!

Eljött s épen olyan elfogulatlanul csevegtem vele a fogadóteremben, mint a többiekkel. Elbeszélte, hogy négy napig klastromban, azontúl pedig vidéken volt. Kibékült az egész családjával, meg akar komolyodni s hasznos tagja lesz a társadalomnak. Szemrehányással illetett, azt mondta, hogy bizonyosan jól mulattam Nápolyban, hogy szokásom szerint kacérkodtam s mindez azt igazolja, hogy nem sze-

retem őt. Amint mondja, látott akkor vasárnap a San Giovanni et Paolo kolostor előtt s bizonyságul, hogy igazat Beszél, leírta, milyen ruhát viseltem és mit csináltam. Be kell vallanom, hogy igaza volt.

— Szeret? — kérdezte.

— Hát maga?

— Megint újra kezdi, megint ingerkedik?!

— És ha bevaillanám . . . !

Nagyon megváltozott; harminc éves férfi lett belőle a húsz nap alatt. Még a beszéde is más; olyan józan és megfontolt, hogy csodálatos. Egy jezsuita vesztett el benne!

— Kétszínű lettem, — mondja. Megokosodtam, meghajlok atyám akarata előtt, mindenre igennel felelek és gondoskodom a jövőmről.

Holnap talán többet is írok, ide ma este olyan ostoba vagyok, hogy már igazán szégyen!

Április 25., — kedd. — Holnap eljövök, — mondta, — mintha megakarna nyugtatni, — és komolyan megbeszélünk mindent.

— Fölösleges! — mondtam. — Látom, hogy mit tarstak nagy szerelméről. Nem szükséges, hogy visszatérjen. Megbántott. Haraggal válunk el és rossz lesz az éjszakám maga miatt. Menjen, menjen; eldicsekedhetik vele, hogy megbántott! . . .

— Mi baja, miért ilyen különös? — kérdezte. — Holnap, ha nyugodtabb lesz, beszélünk még.

És még ő panaszkodik, ő kesereg, hogy visszautasítom, hogy mindig kinevetem és hogy nem szeretem! Bár az ő helyében én magam sem beszélnék másképp, mégis úgy találok, hogy az a férfi, aki igazán szerelmes, nem beszélhet ennyire fontoskodva, ennyire felülről lefelé, mint ő.

Megkaptam a magamét s többé nem érinteni ezt az ügyet.

Kezdje ő, ha akarja!

úgy látszik, nem szeret már. Hideg zuhanyt kaptam, legalább felfrissít majd és forrásba hozza a véretem.

úgy kell nekem, most legalább kedvemre dühönghetek; dühönghetek!

Esik; az inas Visconti bárót, az aranyos, szellemes

öreg urat jelenti be. Ahogy az Odesealchi házasságáról beszélünk, hirtelen Pietrora kerül a szó.

— A kis Antonelli, amint önök nevezni szokták, — mondta a báró, — igazán nem megvetendő parti. A szégyen bíboros napról-napra hanyatlik, ami azt jelenti, hogy unokaöccsei egy szép napon milliomosok lesznek s velük együtt milliomos lesz természetesen Pietro is.

Azt hallottam, hogy a kis Antonelli szerzetbe lep, — mondta anyám.

— Szó sincs róla! Biztosan tudom, hogy egészen máson töri a fejét.

Később Rómáról beszélgettünk. Említettem, mennyire szedetem Rómát és mekkora áldozatomba kerül, hogy jel-hagyjam.

— Ne menjen, maradjon nálunk, — biztatott Visconiti,

— Bár maradhatnék!

— Igazán örvendek, hogy Róma ennyire szívéhez nőtt.

— Hogy épvesn szívről beszélünk! — kiáltottam. Látta már az enyémet? Megmutassam?

Megmutattam kis ezüst szívemet. Apácák szokták viselni az ilyent.

— Rómában maradok és zárdába lépek, — magyaráztam.

— Én is reménylem; hogy itt marad, de másképen. Majd találunk módot rá, majd találok . . . szólt az öreg-úr s erősen megszorította kezemet.

Anyám sugárizik, én sugározom; rózsás hajnali fény szállott reánk.

Este váratlanul népes társaság érkezik, köztük Pietro is.

A társaság egyik asztal koré telepszik, én Pietroval a másikhöz húzódom. A szerelmet fejtegetjük, a szerelmet általában s a Pietro szerelmét külön. Siralmas elvei vannak, vagyis inkább olyan bolondos, hogy még csak elvei sincsenek. Olyan könnyeidén beszélt szerelméről, hogy igazán nem tudom, mit gondoljak s ennek dacára mégis annyi lelki hasonlatosság van közöttünk, hogy bámulatos.

Nem tudom; mit beszélünk, mit nem, de öt pere alatt ki is magyaráztunk minident, meg is békültünk, sőt a hazafi-

ság kérdésébe is belebonyolódtunk. Pietro győzte jobban: szóval; én inkább hallgattam.

— Elutazik csütörtökön, — kérdezte.

— Elutazom; maga meg elfelejt.

— Azt már nemi Nizzába megyek én is.

— Mikor?

— Amikor csak tehetem. Most még nem mehetek.

— Miért nem? Tudni akarom!

— Apám nem enged.

— Mondja meg neki az igazat.

— Természetesen meg fogom mondani neki, hogy maga miatt megyek, mert szeretem s mert feleségül akarom venni; — de most rögtön nem mondhatom meg. Nem ismeri apámat. Már megbocsájtott ugyan, de még nem merek semmit sem kérni tőle.

— Beszéljen vele holnap.

— Nem merek. Még nem bízik bennem. Három évig nem szólt hozzám. De egy hónap múlva Nizzában leszek,

— Egy hónap múlva már én nem leszek ott.

— Hová megy?

— Oroszországba. S a vége csak az: elutazom, maga pedig el fog felejteni.

— Két hét múlva Nizzában leszek és . . . És akkor együtt utazunk, Szeretem, szeretem! — ismételte s elém térdelt.

— Boldog most? — kérdeztem és fejére tettem kezemet.

— Boldog vagyok, mert hiszek a szavában, hiszek magában.

— Jöjjön velünk együtt Nizzába!

— Bár elmehetnék!

— Mindent lehet, csak akarni kell.

Április 27., — csütörtök. — Istenem, aki olyan irgalmas voltál mindig hozzám, könyörülj most is rajtam!
És Isten megsegített.
Az állomáson fel s alá sétáltam a Cardina linóval.

— Szeretem, — mondotta — még akkor is szeretni fogom, ha ez lesz szerencsétlenségem,

— És mégis belenyugszik, hogy elutazzam?

— Ne beszéljen így! Nem tudja, mit szenvedek. Eddig legalább azt tudtam, hogy hol van és mit csinál. Mióta ismerem, egészen megváltoztam, Csak maga nem akarja meglátni rajtam, csak maga bánik még most is úgy velem, mint éretlen gyerekekkel szokás. Nincs olyan ember, aki ne követett volna el ostobaságot életében és nincs joga, hogy botlásaimért üresfejű semmiházinak tartson. Maga miatt szakítottam multammal, maga miatt szenvedtem, maga miatt közeledtem családomhoz.

— Énmiattam ugyan nem! Nem tudom, mi részem lenne e családi kibékülésben, — vettem közbe.

— Az, hogy nagyon komolyan vettem a mi ügyünket.

— Hogyan érti?

— Mindig azt akarná, hogy matematikai pontossággal fejezzem lá magam, — panaszkodott Pietro, — pedig vannak dolgok, melyeket nem mondhatunk ki egészen s melyek úgylát maguktól értetődnek. Dehát maga mindig csak kinevetett.

— Nem igaz, — tiltakoztam.

— Szeret?

— Szeretem. Most pedig figyeljen ide; nem szoktam ismételni, amit mondok. Megkívánom, hogy rögtön higgyenek nekem. Meg vagyok sértve, mert szavaimat gyöngéd alázat helyett csak úgy könnyen, félvállról vette és másra magyarázta, sőt mert egyáltalában kételkedni mert a beszédemben. A végsőkéig visz az ilyesmivel!

Zavartan szabadkozott. Azután már alig volt időnk a beszédre:

— Ír majd? — kérdezte,

— Nem, nem írhatok; de maga írhat.

— Ez aztán szép szerelem! — kiáltotta.

— Ne kívánjon sokat, — intettem. Már az is nagy kedvezmény tőlem, fiatal leánytól, ha megengedem, hogy írjon nekem. Jó lesz, ha megjegyzi magának. De már be kell szállanom. Ne vesztegessük: az időt hiábavaló beszéddel. Fog írni hát?

— Írok. Hiába is nem akarnék, hiszen annyira szeretem, mint ahogy soha senkit nem fogok szeretni még az életben, — fogadkozott a fiú. Maga is szeret engem?

Igent bólintottam.

— Mindig fog szeretni?

Újra bólítottam.

— Viszontlátásra hát!

— Mikor?

— Jövő évben.

— Ne, ne menjen még!

— Isten velem!

És anélkül, hogy keztenyújtottam volna, felszálltam a vonatra, ahol enyéim már mind együtt voltak.

— Még nem adott kezet, — kiáltott Antonelli — utánam ugrott.

Kezet nyújtottam.

— Szeretem, — mondta és elhalványodott.

— Viszontlátásra!

Egyre sápadtabb lett.

— Gondoljon néha rám. Én részemről egyebet sem fogok csinálni.

— Megígérem. Viszontlátásra!

A vonat megindult. Elérzékenyülve tekintett utánam. Alig tudott nyugalmat erőltetni az arcára. Néhány lépést tett a kijárat felé, de mert még mindig látott engem, önkénytelenül megállt, felém indult s gépies mozdulattal húzta szemére kalapját. Azután . . . Azután eltűnt előlem.

Annyira megszoktam és megszerettem Rómát, hogy igazán szerencsétlenné tett volna a távozás, ha négy óra tájban, mikor a holdat megpillantottam, nem akad hirtelen egy nagyszerű ideám.

— Látod ezt a sarlót? — kérdeztem Dínát.

— Látom.

— Két hét múlva gyönyörű holdtölte lesz,

— Az igaz.

— Láttad holdvilágnál a Colosseumot?

— Láttam.

— Én nem láttam.

— Tudom.

— Azt is tudod, hogy szeretném látni?

— Elhiszem.

— Szeretném bizony s ebből az következhetik, hogy tíz-tizenkét nap múlva újra Rómában leszek. Megnézem a Colosseumot is, meg a lóversenyt is.

— Ne mond!

— De bizony úgy lesz! Nénémmel megyek vissza kocsiházunk, mulatunk s nagyon jól fogjuk érezni magúinkat kettesben, nélkülöd és anyám nélkül.

— Jól van, — szölt közbe anyám, — úgy lesz, amint kívánod, megigérem.

És megcsókolt.

Nizza, — április 28., péntek. — Elaludtam, de rémes álmaim voltak.

Nem akartam a vöröses talajt és az egyhangú olajfákat látni s tizenegy órakor lefeküdtem. Egy órakor Nizzában voltunk. Nagynéném Colignon kisasszonynak, Sapogenikovéknak és még néhány más ismerősnek társaságában, boldogan sürgölődött körülöttünk.

— Higgyék el, nagyon szomorú vagyok, hogy vissza kellett jönnöm, de nem tehettem másképp, — kiáltottam még mielőtt kinyithatták volna fülkénk ajtaját.

Valamennyiüket megöleltem.

Gyönyörűen bebútorozták lakásunkat, A szobám elragadó. Égszínkék selyemmel van kárpitozva. Mikor az erkély ajtajából igazán szépen gondozott kertünkre, a sétatérre és a tengerre kitekintettem, nem állhattam meg, hogy hangosan fel ne kiáltsak:

— Mondjanak bármit, Nizzánál szebb, bajosabb és költőibb hely nincs a világon!

Május 4., — csütörtök, — Nizzának május az igazi ideje. Az ember belebolondulhat a gyönyörűségbe. Holdfénynél kóboroltam a kertiben, A békák kardala egybeolvadt a parti kavicsokat görgető hullámok szeliden, lágyan mormogó zenéjével. Isteni dallamok, isteni nyugalom!

Nápolyról csodákat beszélnek. Sajnálom, de Nizzát jobban szeretem. Nizzában szabadon csapdossa a partot a tenger, Nápolyban kőfallal vetettek gátat elé s még ezt a nyomorúságos, kőfalas partot is elcsúfították ráhevenyészett deszkabódékkal, kofasátrakkal, miegyébbel.

„Gondoljon néha rám. Én, részemről, egyebet sem fogok tenni.”

Istenem, bocsáss meg neki, nem tudta, mit beszél. Megengedtem, hogy írjon s nem él az engedelemmel. Vajon sürgönyöz-e anyámnak, amint megígérte?

Május 5. — péntek. Miről is beszéltem? Igen! hogy Pietro eljárását nem tudom mentegetni.

Nem vagyok szerelmes s nem értem meg, ha valaki habozik.

Regényekben olvastam, hogy vannak férfiak, akik azért feledékenyek és közömbösek, mert szerelmesek.

Szeretnék hinni a regénynek.

Kedvetlen és álmos vagyok. Ilyenkor jól esnék, ha Pietro mellettem ülne és szerelméről csacsogna. Szeretném, ha valami szépet álmodhatnék, azt, hogy ő itt van. !A valóság veszedelmes.

Kedvetlen és szomorú vagyok s ilyenkor mindig elézékenyedeim.

Mikor múlik el tőlem a levertségnek, az üres unalomnak, a vágyakozásnak, a szomorúságnak ideje?!

Mikor élhetek már kedvem szerint, mint nagyvagyonu, nagynevű, rokonszenves férfi felesége? Nem vagyok olyan kalmárlélek, mint amilyennek látszom s megkívánom, hogy férjem rokonszenves legyen, bárha ez is csak önzés tőlem.

Borzasztó lehet olyan férfi nevét viselni, akit semmire sem becsülünk és akinek sem gazdagsága, sem tekintélye nincsen, amivel kárpótolni tudna. Szűz Anyám, oltalmaz mazz tőle!

Május 6. — szombat. — Mondjam-e mi újság? Borzasztóan szeretném látni Pietrot!

Ma este olyan ünnepet rendeztem, melyet régen nem láttak a francia városok utcái. Nizzában még dívik a májusi ünnep szokása. Úgy ünneplik, hogy az utcasarkokon kifüggesztenek egy lámpát, alája virágkoszorút és énekelve táncot lejtének körülötte. Mióta azonban Nizza francia város lett, a régi szokás kezd kimenni a divatból és már alig lehet itt-ott egy-egy virágos lámpást látni.

*) Tournier le Mai.

Nos hát, ilyen tavaszi ünnepet rendeztem s csalogányihempmek neveztem el, mert a nizzaiak legszebb és legnépszerűbb dala, a *Rossigno che vola*, a csalogányt ünnepli.

Az utca közepére lombokból és virágokból furfangosan összeállított nagyszerű díszletet készítettem és velencei lampionokkal aggattam körül

Triphont, nagyapa inasát, kertünk falára vezényeltem, ahol az volt a feladata, hogy tűzijátékot rendezzen és időről-időre bengáli tüzet gyűjtson. Magánkívül volt a boldogságtól. Mindéhez a sok csodához egy hárfa, egy flóta és egy hegedű hangját szerződtettem és volt bor is, amennyi csak kellett. Én és Olga egy létra tetejére kapaszkodtunk, de mert a boldog asszonynépség egymásután feljánlotta a maga erkélyét, végre is a szomszédos terraszon telepedtünk meg. Azután négyen, én, Olga, Mária és Dina, kiálltunk az utca közepére, sorra táncba vittük a leányokat s mindent megtettünk, hogy a vígság még nagyobb legyen.

Énekeltem és minden táncost megforgattam a jó nizzaiak, de különösen a mi negyedünk lakóinak örömére, kik „Mária kisasszonyt” valamennyien ismerik és nagyra becsülik.

Jobb hiányában népszerűsködöm s népszerűségem anyámnak nagyon hízeleg. Ilyenkor nem sajnálja a költséget sem. Legjobban tetszettek dalaim, melyeket itteni tájzólással énekeltem

Nagyon szerettem volna beszédet is tartani a létra tetejéről, de aztán nagyszerényen lemondtam szándékomról, bár Olga ugyancsak ráncigálta a szoknyámat.

A zene és tánc azonban olybá tűnt nekem, mintha álomban láttam volna. Máskor is vagyok így. Mikor befejezésül egy rakétából pompásan sziporkázó csillag szállott fel és mi hazatértünk, a megelégedés halk moraja zúgott körülöttünk.

Május 7. — vasárnap. — Különös, kétségbeesett elégtelt szerez, ha megvethetjük az embereket s nem kell illúziókban ringatnunk magunkat felőlük. Ha Pietro elfelej-

tett, égbekiáltó igazságtalanság esett rajtam s új nevet jegyezhetek gyűlöletem és bosszúvágyam táblájára.

De legyen bármilyen az emberiség, mégis szeretem és pedig olyannak szeretem, amilyen. Embereik között élek, hozzájuk tartozom, nélkülök nem lehetne sem vágyom, sem boldogulásom.

Ostobaság. Dehát ilyen a világ; ami nem szomorú, az mind hiábavalóság s ami nem hiábavaló, az mind szomorú.

Holnap Rómába utazom. Részint szórakozni akarok, részint módot akarok találni, hogy Antonellit megvetéssel sújtsam.

Róma, május 11., — csütörtök. — Mint már kedden feleztam, tegnap a hét órai vonattal nagynéném kíséretében elutaztam Nizzából.

Pietrio szerelmét kegyetlen próbának akarom alávetni.

Úgy kell neki, megérdemli! Nagyon ostoba a gyerek, ha fel tudja tételezni, hogy szeretem őt.

Két órakor megérkeztünk, kocsiba ugrottam, néném utánam, jegyeinket leadtuk és . . . és . . . Rómában vagyok! Istenem, hogy ezt is megértem!

Podgyászunk csak holnap érkezik; meg kell elégednünk útigúnyánkkal, ha már ma is akarunk valamit látni. Szürke utazóruhám és posztó kalapom azonban nagyon csinos. Legelőször is a Corsora hát! Néném, akár beleszédülhet, annyit fecsegek és mutogatok neki, mintha bizony magától észre nem venne semmit.

Nini, a *Caccia-Club*! Mintha villám futna rajtam végig. A Cardinalino éppen ott áll s még száját is nyitva feledi, aztán lekapja kalapját s fülig szaladó mosollyal köszönt reám.

A Villa Borghése előtt megállapodunk, hogy megtekintsük a mezőgazdasági kiállítást.

Sietve végigjárjuk a termeket, megcsodáljuk a sok szép virágot és mindenféle növényt és összeakadunk Zucchini-val. Nagyon sok ismerőssel találkozunk.

Harmadszori megjelenésem roppant feltűnést kelt, hiszen Rómában már mindenki ismer.

Simonetti is felénk tart; bemutatom nagynénémnek s azt mondom, hogy csudálatos véletlenből kerültem vissza. Pietro ott terem. Ránézek; megérti, hogy közeledhet. Sugárzik a boldogságtól s látszik a szemén, hogy szívére vette a történeteket.

Megismertetett klastrombeli élményeivel. Rávették, hogy bemerjen négy napra s aztán, hogy ott volt, bennfoglák tizenkét napig.

— Miért hazudott, miért mondta hat, hogy Terracinoban volt?

— Mert szégyeltem bevallani az igazat.

— És barátai tudják a Clubban?

— Tudják. Eleinte nekik is azt mondtam, hogy Terracinoban voltam, de később, hogy éppen a klastromról volt szó, nevetve elbeszéltem s ők is velem nevettek. Csak Tortónia volt dühös.

— Miért?

— Mert nem volt hozzá bizalmam és nem vallottam meg neki mindjárt.

— Azt is elmondta, hogy múltkor, látszólag véletlenül, egy rózsafüzért hullatott ki a zsebéből? Azért tette, hogy örömet szerezzen apjának s elhitesse vele, hogy állandóan olvasót hord magánál. Egész este bosszantottam és ingerkedtem vele, de mondhatom, pompásan megfelelt.

Május 13., — szombat — Sem az érzéseimet, sem a gondolataimat nem tettem s azért bevallom, hogy semmiféle méltatlanságot nem tudok elszenvetni. Íme, most is sírok. Hallom a könnyek halk zaját, amint írásközből a papíromra peregnék. Nem vagyok csúnya, ha sírok, de előbb mégis hanyatt feküdtem, hogy a könnycseppek befelé ömöljenek. Hiába, nem használt semmit.

Ahelyett, hogy elmondanám, miért, íme, most arról beszélek, hogy hogyan sírok! Dehát magam sem tudom! Nem vagyok tisztában a dologgal. Fejemet a díványra hajtva tanakodom, mi történt? Hogyan állunk hát? Elfelejtett volna? úgy látszik, igen. Teljesen közömbösen beszélt velem s közben olyan halkán ejtett ki egy-egy szót, hogy meg sem értettem. Hangoztatta, hogy jégcsap vagyok, akit csak közlelől lehet szeretni, hogy Amerikába

vándorol, hogy csak addig szeret, amíg lát s elfelejt, mi-
helyt nem vagyok a szeme előtt.

Megmondtam neki kurtán, hogy ne beszéljünk többé
a dolgról.

Nem, nem tudok most írni! Képzeltető, hogy mi dúl
bennem, mennyire fel vagyok háborodva!

*
* * *

Nem tudok írni s valami mégis kényszerít. Nincs
nyugtom, míg nem mondtam el mindent.

Én készítettem a teát s beszélgettünk. Már féltizen-
egyre járt az idő, mikor Pietro megjelent. Simonetti kis
idő múlva búcsút vett s hármásban maradtunk. A nap-
lómra, vagyis inkább a benne fölvetett kérdésekre került
a szó és Antonelli megkért, olvassam el, amit Istenről és a
lélekről gondolok. Kimentem hát az előszobába s hires
fehér dobozom elé térdeltem, hogy a kérdéses füzetet ki-
keressem. Pietro tartotta a gyertyát. Lapozgatás közben
mindkettőnk; érdeklő helyekre bukkanjam, felolvastam
s így majdnem fél órát töltöttünk együtt.

Azután, hogy újra a fogadóterembe mentünk, Pietro
elmesélte életének apró eseményeit. Félig rémülten, félig
irigykedve hallgattam, mi mindenben ment át tizeennyolc
éves kora óta.

Megijeszt, mennyire a családja Hatalmaiban van; ugyan
hogy bírja ki ezt a feltétlen, függést! Attól is eltilthatják,
hogy engem szeressen s biztosra veszem, hogy ebben is
engedelmeskednék.

Visszarettenek a papoktól, szerzetesektől, Antonelli
egész családjától. Hiába mesélte, hogy milyen jók, a hi-
deg ráz, ha túlkapásaikra, a zsarnokságukra gondolok.
Valósággal félek tőlük s félek Pietro két testvérbátyjától
is. Különben olyan mindegy; a választás és a visszautasít-
ás joga az enyém.

Hála Istennek, csak hogy megoldódott a nyelvem. De
rossz volt tegnap, hogy nem tudtam kifejezni magam.

Minden, mit ma este és már ezelőtt is hallottam s
amire a hallottakból következtetnem kell, idegen és ért-

hetetlen dolog nekem. És máikor Pietro este eltávozott, csak azon sajnálkoztam, hogy olyan messze még a holnap reggel. Sírni szerettem volna a bizonytalanságtól; vagy talán a szerelemtől?

Államat balkezemre fektettem, bal könyökömet jobb kezem tenyerébe támasztottam, szemöldökömet összehúztam, ajkamat megvetően lebiggyesztettem s gondolkozni kezdtem. Arra a sok mindenre gondoltam, amit szeretnék s amit nem tudok elérni.

Azután írni kezdtem; közben ábrándoztam, újra írtam s leírtam azt, ami itt következett.

Május 17., — szerda. — Tegnap is sok mondanivalóm volt, de az még mind semmi a maihoz.

Újra szerelméről beszélt. Biztosítottam, hogy hiába is hozza elő, mert szüleim úgysem egyeznének bele.

— Igazuk volna — felelte elgondolkozva. — Senkit sem tudnék boldoggá tenni. Anyámnak is megmondtam. Magáról beszélünk s azt mondtam: „Mária olyan vallásos, olyan tökéletes én pedig olyan nyomorék, olyan nagyon nyomorult és hitetlen vagyok.” Lássá, tízenkét napig voltam klostromban, elmélkedtem, imádkoztam és mégsem tudok hinni. Nincsen vallásom és nincsen hitem.

Ijedten néztem rá.

— Pedig hinnie kell — mondtam s megfogtam kezét.

— Térjen meg s higgyen.

— Nem tudok és hit nélkül senki sem szerethet. Ugye, hogy *nem*?

— Hm, hm.

— Nagyon szerencsétlen vagyok — panaszkodott. — Talán el sem hiszi nekem. Látszólag jóban vagyok az enyéimmal, de csak látszólag. Valóságban gyűlölöm őket! Gyűlölöm az apámat, a testvéreimet, sőt gyűlölöm az édes anyámat is s ha megkérdéznék, miért, magam sem tudnám okát adni. Szerencsétlen vagyok . . . Óh, a papok! — kiáltotta s gyűlölettől eltorzult arcát és ökölbe szorított kezét az égre emelte. — Ha maga sejtené, hogy mik a papok!!!

Öt perc telt bele, míg lecsillapult.

— Maga az egyetlen, akit szeretek. Akkor vagyok boldog, ha együtt lehetünk.

— Bizonyítsa be*

— Mivel?

— Jöjjön Nizzába,

— Ne hozzon ki újra türelmemből. Tudja jól, hogy nem mehetek.

— Miért nem?

— Mert apám nem ad pénzt; — mert nem akarja, hogy Nizzába menjek.

— Értem. De ha megmondaná, hogy miért megy?

— Akkor sem engedne. Anyámnak elmondjam, de nem hisz nekem. Annyira megszokták a könnyelműségemet, hogy egyáltalában nem bíznak bennem,

— Jöjjön Nizzába, javuljon meg.

— Miért mennék, hiszen megmondta, hogy visszautasítanak?

— Azt nem mondtam, hogy én is kosarat adok.

— Túlsok volna; csak álom lehetne, — szólt s szemembe nézett.

— Szép álom volna?

— Szép, gyönyörű!

— Megkéri hát az édesapját?

— Megkérem. Csakhogy apám nem akarja, hogy megházasodjam. Nem érek másképp célt, csak ha a gyóntatóval beszélek.

— Hát beszéljen.

— Istenem, még maga biztat?

— Nos hát, tudja, ami azt illeti, nem is magáért teszem. Megsebzett önérzetemnek tartozom vele.

— Én vagyok a világ legnyomorultabb teremtese — kiáltott fel.

Fölösleges és lehetetlen, hogy keserű kifakadásainak áradatát ismételjem. Csak azt említem még, hogy százszor is elsuttogta, hogy szeret, hogy gyöngéd, lágy hangjának nem tudtam ellenállni, hanem közelebb húzódtam hozzá s jó barát módjára megbeszéltem, meghánytam-vettem vele minden ügyét. Vigasztaltam, hogy van még boldogság a földön és van Isten az égben. Azt akartam, hogy

higyen és az én szememmel lássa, az én hangommal imádja az istenséget.

— Most pedig készen vagyunk, — szóltam és elhúzódtam tőle. — Isten velem!

— Szeretem!

— Hiszem — feleltem és megszorítottam a kezét — de igazán sajnálom magát.

— Sohasem fog szeretni?

— Ha független lesz.

— Ha majd halva leszek!

— Ilyen körülmények között, mint a mostaniak, igazán nem szerethetem, mert szánom és mert megvetem. Hiszen maga akkor is szótfogadna családjának, ha megtiltanák, hogy szeressen engem.

— Lehetséges.

— Szörnyűség! — kiáltottam.

— Szeretem — mondta, talán már ezredszer.

Sírva ment el, A másik asztalhoz léptem s azt mondtam oroszul nénémnek, hogy a kis barát bókokat mondott s holnap majd mindent elbeszélék. Köziben Pietro visszatért és búcsúzni kezdtünk.

— Nem, nem, ne búcsúzzunk még!

— De igen, igen, Isten áldja! És tudja meg, hogy eddig szerettem, mai beszélgetésünk azonban véget vetett szerelmeknek.

— De . . . — dadogta.

— Isten áldja!

— Nem lovagolunk ki Tivoliba holnap?

— Nem.

— Igazán fáradt, vagy csak mondja?

— Nem vagyok fáradt. A fáradtság csak üreg. Nem megyek, mert nem akarom többet látni.

— Ne mondja, ne mondja! Lehetetlen! — kiáltotta Antonelli, ki még mindig szorongatta kezemet.

— Isten áldja meg!

— Hiszen maga biztatott, hogy beszéljek apámmal és menjek Nizzába azután, — kiáltotta már a lépcsőről.

— Az akkor volt.

— Elmegyek, ha addig élek is!

Elrohant.

Három nap óta új gondolat kínoz; félek, hogy meghalok. Köhögök s úgy sajnálom magam. Tegnapelőtt éjjel két órakor még mindig a fogadóteremben ültem. Nagynéném sürgetett, menjek aludni már. Nem tudtam mozdulni s azt mondtam, hogy ez már a halál jele.

— Hiszen ha így folytatod, nincs is más hátra — mondta néném.

— Nem baj — feleltem. — Kevesebb lesz a kiadás, kisebb lesz a számla Laferrière-nél.

Köhögési roham jött rám s hanyattvettem magam a díványon. Néném nagyon megijedt, de kiszaladt, mért el akarta hitetni velem, hogy nagyon: megharagudott!.

Május 19., — péntek. — Néném a Vatikánba ment s én, ha már nem lehetek Pietroval, szívesebben maradtam egyedül itthon, öt óra tájban azonban el fog jönni; megígérte. Nagyszerű lenne, ha néném nem kerülne addig haza. Nagyon szeretnék egyedül maradni Pietroval, de úgy, hogy véletlenül ne lássék, mert a történetek után nem mutathatom, hogy én kerestem az alkalmat.

Énekeltem, de fáj a mellem. Ostobaság, hogy menyire tetszem magamnak új szerepemben.

Úgy vagyok fészülve, mint a capitoliumi Venus; fehér a ruhám, akár Beatrice-é, rózsafüzért szorongatok és gyöngyház keresztet viselek nyakamon.

Mondjanak bármit, Isten fogalmának egyszerű fensége nem elégíti ki az emberi szívet. Szükségünk van egy kis bálványimádásra, valami kézzelfogható jelre s ezért nézegetjük a képekét, ezért csókoljuk a feszületet.

Tegnap este megszámláltam olvasóm gyöngyeit. Éppen hatvan szem. Hatvanszor vettem magam térdre, hatvanszor érintettem homlokommal a földet. Már lélekzetem is elállt, de megtettem, mert úgy véltem, hogy Istennek tetsző cselekedet. Képtelenség volt ugyan, de jó szándékból eredt.

Számontartja Isten a jó szándékot?

Hopp! Elő az új Testamentommal; lapozzuk fel! — Nem találok a szent könyvet s egy Dumas-regényt vettem elő. Nem egészen mindegy.

Nagynéném négy órakor hazajött, de huszonöt perc alatt elértem, hogy kedve támadjon és megnézzék a Santa

Maria Maggiore-templomot. Most van fél öt. Ügyetlen voltam, csak öt órákor kellett volna kiteszkolnom. Félek, túlkorán talál hazajönni.

Végre Antonelli grófot jelentették. Egyedül voltam. Nénémnek az a szerencsés ötlete támadt, hogy a Santa Maria Maggiore után a Pantheont is megtekinti. Hangoosan vert a szívem. Félttem, hogy Pietro is meg találja halani. Éppen úgy történt, mint a regényekben.

Mellém ült s bevezetésül megfogta kezemet. Azonnal visszahúztam.

Azzal folytatta, hogy szeret. Udvariasan visszautasítottam.

— Lassabban, képem — ajánlottam; nagynéném rögtön megérkezik.

— Pedig annyi mondanivalóm van!

— Igazán?

— De ha a nénje mindjárt hazajön?

— Mondja el gyorsan; siessen.

— Fontos, komoly dolgok.

— Lássuk hát!

Nem kellett volna megírnia, amit irt rólam.

— Ne emlegessük. Figyelmeztetem, hogy nagyon ideges vagyok. Vagy beszéljen világosan, vagy ne mondjon semmit.

— Rendben van a dolgunk — újságolta Pietro. — Szóltam anyámnak s ő beszélt apámmal.

— No és?

— Ugye, jól tettem?

— Semmi közöm hozzá. Saját magáért tette.

— Nem szeret?

— Nem én.

— Pedig én örültem szeretem.

— Ószintén sajnálom, — mondtam mosolyogva, de azért engedtem, hogy megfogja a kezem.

Beszéljünk komolyan, kérem. Csak egyszer hallgasson komolyan rám. Szeretem ... Megvallottam anyámnak is ... Legyen a feleségem!

— Végre hát! — ujjongtam magamban, de nem adtam választ.

— Jó lesz? — kérdezte.

— Jó — nevettem én.

Nekibátorodott.

— Be kell avatnunk valakit a dologiba.

— Miért? — kérdeztem.

— Nem intézhetem el egyedül. Szükségünk van egy komoly, nyugodt, tekintélyes emberre, aki apámnál szószólónk legyen, szóval, aki mindent eligazítsn és közbenjárjon, ahol csak kell. Kit kérjünk meg?

— Viscontit — ajánlottam.

— Igaz — mondta komolyan. Magam is Viscontira gondoltam. Éppen nekünk való ember. Olyan öreg, hogy bátran rábízhatjuk ezt a tisztséget. Csakhogy — folytatta — nem vagyok elég gazdag, nincsen pénzem. Szívesen vállalnék púpot a hátaimra pár millióért.

— Nálam nem sokra menne vele.

— Na, na, na!

— Ezt már sértésnek veszem, — szoltam és felemelkedtem.

— Nem magáról beszélek; maga kivétel.

— Akkor hát ne beszéljen pénzről, kérem.

— Istenem, magával sohasem lehet tisztában az ember! ... Hát igent mond, hozzám jön?

Kezet akart csókolná, de olvasóm keresztjét nyújtottam neki. Megcsókolta.

— Milyen vallásos — szolt és rámnézett.

— Hát maga? Magának van-e hite?

— Én csak szerelmes vagyok. Szeret engem?

— Nem szoktam kifecsegni érzéseimet.

— Az égre! Csak egyszer tudnám meg, hányadán vagyok magával!

Pillanatig haboztam, de aztán kezemet nyújtottam neki.

— Várjunk csak, — mondtam — apámnak és nagyapámnak nagyon erős kifogása lesz egy katolikus házasság ellen.

— Még ez is?

— Igen, ez is.

Karonfogott s maga mellé húzott. Éppen szembe kerültünk a tükörrel. Festenivalók voltunk egymás mellett.

— Tehát megbízuk Viscontit — folytatta Antonelli.

— Jó lesz.

— Ő lesz a bizalmasunk. De gondolja, hogy boldogok leszünk, ha ilyen fiatalon házasodunk össze?

— Csakhogy a házassághoz még az én beleegyezésem is szükséges.

— Természetesen. Feltéve, hogy beleegyezik, gondolja, hogy boldogok leszünk?

— Hiszen ha beleegyezném, maga nagyon boldog lehetne.

— Hát jöjjön hozzám. Legyen a feleségem.

Nevettem.

Pietro kiabált és végigtáncolt a szobán.

— Milyen boldog leszek! Milyen furcsa lesz, ha gyermekeink lesznek!

— Megbolondult kérem?

— Megbolondított a szerelem.

E pillanatban hangok hallatszottak a lépcső felől. Leültem és lehetőleg nyugodtan, vártam belépő nagynénémre.

Mínta, mázsányi súly esett volna le szíve mről, egyszerre vidám lettem. Pietro sugárzott a boldogságtól.

A mi lakosztályunkat kivéve, a szálló egész első emelete üres. Este gyertyát gyújtottunk és sorra jártuk a hatalmas termeket, melyekben a régi olasz paloták hajdani nagyságának illata lebeg. Néném velünk tartott. Nem tudtam, mitévő legyek.

Egy nagy, sárga teremben félóra ra megállapodtunk. Pietro az apját, a kardinálist és a bátyjait utánozta. Néném a mit sem sejtő Pietroval orosz nyelven mindenféle boldogságot íratott és nagyszerűen mulatott rajta.

— Írja le ezt is — szóltam s könyvet nyújtottam át, melynek »első lapjára pár szót jegyeztem: „Éjfélkor vegyen búcsút és várjon rám lent.

— Olvassa el. Megértette?

— Igen, megértettem.

— Kitérültem az írást.

Szokatlan izgatottság vett erőt rajtam. Pietro minden pillanatban az óráját nézte s féltem, néném kitalálja, hogy miért. Mínta bizony ki lehetett volna találni. De hát ilyen a rossz lelkiismeret.

Éjfélkor felállít, jóéjszakát kívánt s erősen megszorította kezemet.

— Jóéjszakát — köszöntem én is és összevillant a tekintetünk.

— Holnap korán kell indulnunk, kedves néném!

Tessék szobájába vonulni. Az ajtaját majd becsukom, akkor nyugodtan írhatok, hamar készen leszek s lefekhetem én is.

— Megígéred?

— Megígérem.

Néném ajtajai bezártam, gyors pillantást vettem a tükörbe s megindultam a lépcső felé. Pietro olyan óvatosan csúszott elő az ajtóközéből, mint az árnyék.

— Szerelmes embereknek a hallgatása is sok mindent mond s én annyira szerelmes vagyok — mormogta fülembe.

Dumas regényeire gondoltam, s nagyon tetszett nekem, hogy most én is regényjelenetet játszom el,

— Holnap elutazom s nem gondoltam rá, hogy sok komoly megbeszélni valónk van még. — magyaráztam.

— Hiszen az ember ilyenkor mindent elfelejt.

— Jöjjön — mondtam s behajtottam a külső ajtót is, úgy hogy csak keskeny fénysugár világított ki ránk.

A folyosó végén lévő lépcsők alsó fokára ültem. Pietro mellém térdelt.

Minden pillanatban léptek neszét véltem hallaná és moccanni sem mertem helyemen. Minden lehulló esőcsepp zajára összerezentem,

Senki sem jöhet — türelmetlenkedett Pietro.

Maga könnyen beszél; magának diadalmas kaland, ha rajtakapnak, de én elvesztem — szóltam s félighunyt szempillám alól figyelmesen vizsgáltam arcát.

Mi rossz van abban, ha egyedül vagyunk? — kérdezte, félreértve szavaimat. Mellettem biztonságban van, hiszen szeretem.

Kijelentését kéznyújtással jutalmaztam.

— Magához mindig illedelmes voltam és sohasem feledkeztem meg a tiszteletről.

— Nem mindig. Egyszer már meg akart ölelni.

— Ne emlegesse, könyörgöm! Hisz úgy kértem akkor, hogy bocsássa meg. Könyörögve kérem most is!

— Megbocsájtottam — mondtam gyöngéden.

Meleg, boldog érzés járt át. Ez hát a szerelem? Váriam, hogy melyikünk neveti el hamarabb magát. Nem tudtam elhinni, hogy komoly legyen a dolog.

Le kellett sütnöm szememet meleg pillantása előtt.

— Látja, látja, — szólalt meg Pietro — megint elfeledjük, hogy meg kell *beszelnünk* a teendőnket. Legyünk komolyak és lássunk hozzá.

— Igaz, kezdjük hozzá.

— Igazán elúszik holnap? Kérem, könyörgöm, halassza el!

— Lehetetlen, a néném ...

— A néni olyan jó. Maradjanak.

— Nagyon jó, igaz, de nem egyezik bele. Így hát Isten áldja meg ... talán örökre!

— Nem, nem, hiszen megígérte, hogy feleségem lesz!

— Mikor lesz az még!

— E hó végén Nizzába megyek. Ha beleegyezik, hogy kölcsönt kérjek valakitől és megszökjem Rómából, akár holnap ott lehetek.

— Nem engedem meg. Nem engedném szemem elé kerülni többet.

— Nem akadályozhatja meg, hogy ne menjek Nizzába, akár bolondság árán is, ha másképp nem lehet.

— De igen, igen, megtiltom!

— Akkor meg kell várnom, míg apám pénzt ad.

— Reményilem, lesz annyi belátása — mondtam.

— Azt tudom, hogy nem ellenzi ügyünket, mert anyám már beszélt vele. Ali lesz azonban, ha mégsem ad pénzt? Tudja, hogy nem vagyok önálló, tudja, hogy semmiben sincs szabad kezem.

— Követeljen!

— Adjon tanácsot. Maga, aki Istenről, a lélekről úgy tud beszélni, akár az élő könyv, maiga itt is megmondhatná, mitévő legyenek.

— Istentől kérje — mondtam s feléje nyújtottam a keresztet. Készen voltam, hogy ha komolyra veszi, én is komoly maradok, ha nevetni fog, vele nevetek.

Először mozdulatlan arcomba nézett, aztán imádkozva hajtotta le fejét és homlokához szorította a feszületet, — Imádkoztam — szólt.

— Szívből?

— Szívből. Folytassuk... Tehát felkérjük Visconti bárót...

— Igen.

— *Igent* mondtam, de magamban azt gondoltam: „*Majd elvállik.*”

— De nem most mrádjárt — tettem hozzá. Várjunk még.

— Két hónap múlva.

— Mulattatni akar? — kérdeztem s úgy elcsodálkoztam, mintha képtelenebb dolog nem is történhetnék a világon.

— Mondjunk hat hónapot.

— Nem elég.

— Egy évet hát?

— Legalább egy évet. Vár addig?

— Ha nem megy másképp. De csak akkor várok, ha minden nap láthatom.

— Jöjjön Nizzába, siessen, mert egy hónap múlva már Oroszországba megyek.

— Oda is követni fogom.

— Nem követhet.

— Miért nem?

— Anyám nem engedné.

— Senki sem tilthatja még.

— Ugyan ne csacsiskodjék.

— De mikor annyira szeretem!

Felé hajoltam, nehogy egy szavát is elveszítem

— Legyen a feleségem! Édes szerelmem!

Beletévedtünk a szerelem banális szótengerébe, mely azonban isteninnek tetszik, ha az ember igazán szerelmes.

— Igen, — suttogta — gyönyörű lesz magával járni végig az életet... mindig magával... a maga lába előtt térdelni... csak magát imádni... Együtt öregszenek meg, olyan öregek leszünk, hogy már tubákat szippantunk és még mindig szereisu fogjuk egymást... Szeretni... örökre egyetlenem!...

Felindulásában nem talált más szavakat, de ezek az agyonkoptatott szók bársonyos simogatásként hangzotak, mert tőle hallottam.

Összekulcsolt kézzel nézett fel rám.

Megpróbáltunk okosan beszélni, de hiába; újra lábamhoz omlott s fojtott keserőséggel panaszkodta, hogy az én szerelmem nem lehet oly forró, mint az övé, mert az övéhez fogható nem volt és nincsen.

Azt akarta, hogy kölcsönösen meggyónjuk egymásnak eddigi életünket.

— A maga titkai engem nem érdekelnek — mondtam.

— Vallja be legalább, hányszor volt szerelmes? — kérde,

— Egyszer.

— Kibe?

— Valakibe, akit nem ismertem, akit csak tízszer vagy tizenkétszer láttam az utcán s aki nem is tudta, hogy létezem. Tizenkét éves voltam és soha nem váltottam vele egyetlen szót sem.

— Ugyan! Csak mese.

— A legigazibb valóság.

— Csak képzelődés lehetett.

— Pedig úgy volt. És nem is szégyenle magam ezért a szerelemért, mert valami egészen különös égies vonást láttam benne. Nem volt közönséges, „földi szerelem”.

— És a hős? Hova lett a hős?

— Nem tudom. Megházasodott s valahol messze van.

— Micsoda bolondság!

Derék Pietrom félig hitetlenül, félig megvetően pillantott rám.

— Higyje el, hogy így volt s lássa, a maga iránti szerelem egészen másvalami.

— Én az egész lelkemet magának adtam s maga csak a lelke felét adja nekem — kesergett.

— Elégedjék meg velem és ne kívánjon többet.

— Hát a többi titka? Van-e más is?

— Nincsen.

— Bocsásson meg, de nem hiszem, (óh, a szemtelen!)

— El kell hinnie.

- Nem tudom.
- Elég szégyen! — kiáltottam dühösen.
- Felülmúlja a képzeletemet — védekezett.
- Mert már mélyre sülyedt!
- Meglehet.
- Azt sem hiszi, hogy még senkinek sem engedtem, hogy megcsókolja a kezem?
- Bocsásson meg, igazán nem hihetem.
- Üljön ide — mondtam — s most maga számoljon be nekem.
- Elbeszéltettem vele mindent, amit ügyünkre vonatkozólag hallott valahol.
- Nem haragszik meg? — kérdezte.
- Csak akkor haragszom, ha nem mond el mindent.
- Nos hát! Azt tudja, ugye, hogy családunkat itt mindenki ismeri?
- Tudom.
- Maguk pedig idegenek Rómában.
- És?
- Anyám írt Parisba és érdeklődött maguk után.
- Nagyon természetes. Mit mondtak rólam?
- Még semmit. De mondjanak bármit, az én szerelmemen nem fog változtatni.
- Nincs szükségem elnézésre...
- Most még a vallást kell megbeszelnünk.
- Igen.
- Legyen katolikus — mondta a lehető legnyugodtabb hangon.
- Szigorúan és kurtán mondtam meg a magamét.
- Hát azt akarja, hogy én térjek át? — csodálkozott Pietro.
- Nem akarom, mert megvetném érte.
- Igazat megvallva, csak a kardinális miatt jöttem dűhbe.
- Úgy szeretem! Olyan szép így! Olyan nagyon boldogok leszünk!
- Felelet helyet magamhoz vontam s megcsókoltam a haját, a homlokát, meg a szemét. Nem magamért, miatta tettem.
- Mária! Mária! — hangzott néném hangja.

— Tessék?! — kiáltottam vissza nyugodtan s az ajtónyíláson bedugtam a fejemet, hogy úgy tessék, mintha a hang szobámból jönne.

— Két óra. Menj már aludni. . .

— Megyek.

— Levetkőztél?

— Igen. Ne tessék zavarni!

— Feküdj le!

— Mindjárt fekszem!

Visszatértem, de Pietrot nem találjam. Elbújt a lépcső alá a szerencsétlen.

— Beszéljük meg még a jövőnket, — mondta és visszaült helyére. — Hol telepszünk meg? Szereti Rómát?

— Szeretem.

— Akkor hát Rómában maradunk, de nem költözünk a családomhoz, külön fogunk lakni,

— Természetes! Anyám nem is engedné, hogy a férjem családjában éljek.

— van. Az én családomnak különben is olyan különös elvei vannak. Nem bírná ki velük. Szép kis házat veszünk magunknak az új városrészben.

— Jobban szeretnék egy nagyot, — szoltam és elhúztam a számat.

— Jól van, nagyot veszünk.

Belemélyedtünk jövőendő háztartásunk rendezésébe. Minden szavából látszott, mennyire szeretne már szabadulni mostani helyzetéből.

— Nagy társaságunk lesz, nagy-lábon fogunk élni úgy-e? — kérdeztem.

— Igen, igen! Beszéljen még, mesélje el, hogyan lesz, mint lesz,

— Olyan jól és kellemesem rendezzük be az életünket, ahogy csak lehet.

— Rajta leszünk. A családommal már körülbelül tisztában van, de még hátra van a kardinális.

— Jó barátságot kötünk vele.

— Persze, persze, igyekezni fogunk. Mást is mondat. A bíboros arra az öccsére hagyja vagyonának nagyobbik felét, kinek leghamarabb lesz fiúgyermek. Igyekezünk

kell hát, hogy rögtön fiunk legyen. Nem vagyok elég gazdag, szükségem van a pénzre.

— Az mellékes, — mondtam megütözve, de fegyelmiztem magam, hogy megvető mozdulatom ne áruljon el. Nem tudtam, nem *akar-e* kelepcebe csalni.

Pietro beleunt a komoly beszédbe s lehajtottá fejét

— *Occhi neri!* — mondtam s tenyeremmel befödtem szemét, mert megijedtem tőle.

Elém térdelt és annyit, de annyit fecsegett, hogy kellemetlenül éreztem magam s visszaparancsoltam a helyére.

Nem, nem lehet igazi szerelem. Az igazi szerelem szavait nem találhatja az ember bántónak, közönségesnek.

Valami kedvetlenség félét éreztem.

— Ugyan, legyen esze!

— Szeretem, tisztelem! — felelte és összekulcsolta a kezét.

Igazán szeretem, vagy csak képzelem? — Ki mondhatná meg? Annyi bizonyos, hogy ha valahol kétség támad ... ott már nem lehet kétség többet.

— Szeretem, — mondtam s megszorítottam mindkét kezét.

Nem felett. Talán nem értette meg a súlyt, mit a szavaimba helyeztem, vagy talán úgy találta, hogy természetes?

Megállt a szívverésem. Ez a pillanat igazán a gyönyörök pillanata volt s tisztaságának gyönyörét Pietro is átérezte, mert hozzám hasonlóan mozdulatlan és néma maradt.

De újra félelem szállt meg s megmondtam, hogy haza indulhat.

— Már csak egy pillanatot várjunk még. Olyan jó így együtt. Szeret? Szeretsz? Szeretsz mindhalálíg?

Roszsul esett, hogy tegez. Megalázásnak éreztem.

— feleltem, de már kelletlenül. — És maga fog szeretni? — kérdeztem tőle.

— Hogyan is kérdezheti, drágám. Egyetlen vágyam, Hogy itt maradassunk mindörökre, hogy ne kelljen soha távoznom innen.

— Éhen halnánk, — feleltem, más, jobb felelet Hiányában, mert a „drágám” megszólítás erősen bántott.

— Szép halál volna! Egy év múlva hát? — kérdezte s majdnem megevett a szemével.

— Egy év múlva, — *ismételtem*, hogy a jelenet tökéletes legyen. Olyan bensőségesen, határozottan és ünnepestélyesen viselkedtem, mint ahogy szerelmesekhez illik.

E pillanatban újra felhangzott néném hangja, aki szobámban még mindig világosságot látva, türelmetlenkedni kezdett.

— Hallja? — figyelmeztettem.

Megcsókoltuk egymást s azzal elfutottam, vissza sem néztem. Épen úgy történt, mint a regényekben. Brr! Elégedetlen vagyok magammal! örökre élő kritikája maradok magamnak, vagy azért borzadok, mert nem szerelek igazán?

— Négy óra! — kiáltotta néném.

— Csak két óra múlt tíz perccel s különben is, tessék békében hagyni!

Levetköztem s közben azon gondolkoztam, ha valaki láttia volna, hogy éjfélkor bementem a lépcső melletti üres szobába és onnan csak éjfél után két óraker jöttem vissza; ha tudná, hogy két teljes órát töltöttem egyedül a hevesvérű olasz ifjak egyik legléhábjával, akkor az a valaki nem hinné az értem tanúskodó jó Istennek magának sem, hogy az együttlétünk igazán ártatlan volt. Magam sem hinném, ha én volnék az a másik. Ilyen a látszat! így ítélik el az emberek egymást olyan dolgokért, melyekből *majdnem semmi sem igaz*.

— Borzasztó! Belepusztulsz ebbe a késői lefekvésbe — kiáltotta néném.

— Ha szid a néni, akkor nem mondok semmit.

— Ugyan ne bosszants!

— Megbánja a néni!

— Mi történt? Te makrancos gyerek!

— Nem írtam. Pietróval beszélgettünk.

— Hol? Szerencsétlen!

— Az előcsarnokban.

— Szent Atyám!

— Nem tud meg semmit a néni, ha kiabál.

—Antonellivel voltál!?

—Igen.

— Tudtam! — kiáltotta olyan hangon, hogy bele-
remegtem. — Megéreztem épen most, mikor hívtalak!

— Hogyhogy?

— Azt álmodtam, hogy anyád hozzám jött s azt
mondta: „Ne hagyd egyedül Máriát Pietróval!”

Hideg borzongás futott végig rajtam; megértettem,
hogy veszélyből szabadultam. Milyen könnyen megrágál-
mazhatnak, talán még Nizzába is hire megy majd.

— Nem tehetik, — mondta néném. — Senki sem té-
telezi fel rólad s ha itt még beszélne is, megírni nem
meri senki

Nizza, — május 23., — kedd. — Szeretnék tisztába
jönni magammal: szeretem Pietrot vagy nem szeretem?

Azokhoz a hatalmas, nagy, gazdag alakokhoz képest,
kiket képzeletem alkotott, Pietro nagyon kicsike . . .
H . . . herceg mellett?! Istenem!

Még várok talán. Várni; de kire? Talán egy H ...-hoz
hasonló milliomos hercegre? És ha nem jön értem?

Be akarom beszélni magamnak, hogy Antonelli ügyes,
csinos gyerek, — de ha közelebbről figyelem, még igazán meg-
lévő jó tulajdonságairól is megfeledkezem.

Szomorú napom van.

Colignon kisasszonyt festem. Világoskék háttért álli-
tottam össze. A vázlat már elkészült s nagyon meg vagyok
elégedve magammal is, meg modellemmel is. Meg sem
moccant.

Tudom, hogy még nem jöhet levél Pietrótól és mégis
nyugtalan vagyok.

Ma este szeretem a fiút Legyek a felesége? Míg sze-
relmünk tart, boldogok lennénk; de azután? . . .

Félek, hogy a középszerűség kegyetlen bosszút áll
rajtam. Hiszen most is úgy teszek, mintha én lennék a hely-
zet ura. Nyomorúságos állapot!

Várjak! Mire várjak?!

Hátha senki sem jön? . . . Ejh, ahhoz túlságosan csi-
nos vagyok. Hiszen alig vagyok még tizenhat éves s
máris kétszer és félszer lehetett volna grófné belőlem. —
Pietro *felet* számít.

Május 24., — szerda, — Ma este, hogy elköszöntem, *megcsókoltam* anyámat.

— Épen úgy csókolsz, mint Pietro, — nevetett anyám.

— Megcsókolt téged? — kérdeztem.

— Máriát csókolta meg, — kiáltotta nevetve Dina, ki azt hitte, hogy a legképtelenebb dolgot mondja.

— Oh, Dina! — mondtam olyan fájdalmas hangon, hogy anyám és nagynéném egyszerre fordultak feddő szemre eh anyással felé.

— Ilyet csak gondolni is! Máriát, a büszke, gógös, tartózkodó Máriát csókolta volna meg férfi?! Máriát, ki nek szép elveit mindnyájan ismerjük?

Halálosan elszégyeltem magam.

Miért, miért kellett eltérnem elveimtől! Nem ismerem be, hogy gyöngeségből, vagy vonzódásból tettem, nem mondhatom, hogy szerelmes voltam. Megvetném önmagát, ha ez a mentség volna a kibúvóm.

Környezetem megközelíthetetlennek ismer és nem hinne saját szemének. Én magam is annyira megszoktam már sokszor hangoztatott szigorú elveimet, hogy nem tudnék hinni tulajdon magamnak sem, ha nem saját naplóm lenne a tanúm.

Tanulság: csakis olyan férfit engedjünk közel magunkhoz, kinek szerelméről bizonyosak vagyunk; akkor nem vádolhat meg lelkiismeretünk. Udvarlókhoz szűrőszak legyünk, mint a tüske.

Bátorítsuk szerelmesünket, ha félénk és komoly, de legyünk szigorúan tartózkodók, ha könnyelmű férfival van dolgunk.

Istenem, be örvendek, hogy olyan könnyen és pontosan ki tudtam fejezni, amit gondoltam.

Május 26., — péntek. — Néném azt állítja, hogy Antonelli még gyermek.

— Igazad van, — helyesli anyám.

Beismerem s egyszerre megvilágosodik előttem, milyen szükségtelenül, oktalanul ejtettem foltot lelkemen ... *mert* bizony foltot *ejtettem* ... ok nélkül ... szerelem nélkül . . . Rettenetes!

Mikor eltávozott, — ott, akkor, Rómában, — meg-

néztem a tükörben magam, mert azt hittem, bizonyára megváltozott az ajkam színe. Olyan érzékeny vagyok, hogy senki sem lehet érzékenyebb. Mióta arcomat csóknak szennye érte, úgy érzem, piszok tapadt hozzám és mintha huszonnégy órás út kőszénfüstös porát kellene magamról lemosnom.

Antonelli jogosan állíthatja, hogy szerettem és hogy meg nem történt házasságunk kétségbe ejt.

A füstbement házasság mindig a leány életén ejt foltot.

Mindenki azt fogja mondani, hogy szerettük egymást és senki sem fogja hinni, hogy én szakítottam Pietróval. Nem fogják hinni, mert nem vagyunk elég kedveltek és elég hatalmasok. És a látszat a világnak ad igazait Tombolni tudnék tehetetlen haragomban!

Visconti elejtett szavai ragadtak túlságba . . . Igaz, hogy szívesen hallgattam házassági ajánlatát, mert hízelgett önérzetemnek, de szögezzük le, hogy én magam sohasem adtam határozott ígéretet. Fiatal, elbizakodott barátom azonban nem tudott hangomból olvasni; őt megtévesztette, hogy szabad volt megfognia és megcsókolnia kezemet. Neki, kit a boldogság egészen elkábított, nem is jutott eszébe, hogy kételkedjék.

Tudtam, hogy játékunk komolyra megy, hiszen épen azért találtam benne örömet, de arra nem voltam elkészülve, hogy a fiú családja s az ismerősök ekkora lármát csapjanak. Nem voltam elkészülve, mert én magam nem vettem elég komolynak az egész ügyet.

Hiába, az ember feneketlen zsákja az önzésnek s hiúság kendőjébe burkolja magát. Az az egy vigasztal még, hogy ingerkedésem és hideg közönyöm kétségbeesésbe kergeti.

Vigasznak vigasz, de nem elég.

Szeretném összehasonlítani kínlódásunkat. Talán enyhítene az enyémen. Nem hiszem, hogy Pietro is ennyit szenvedne; vagy csak azért képzelem, mert az ő kínlódását nem én érzem?

Azt tartják, hogy a szóke nő költőibb lelkű, mint a fcarna; én ellenben azt állítom, hogy a szókek anyagtasak csak igazán.

Nézzük meg jól Tizian pompás nőképednek aranyos haját, duzzadó, vérpiros ajkát, sötétszürke szemét, egész rózsás testét és valljuk be őszintén, igazán, mi mindent juttatott eszünkbe. A pogányok Venusa s a keresztények Magdolnája kivétel nélkül mindig szóke.

A barna nő, ki tulajdonképen csak játéka a természetnek, épen úgy, mint a szóke férfi is csak véletlenség' böi Leihet szóke, a bársonyos szemű, halvány arcú barna nő könnyebben maradhat tiszta és szent.

A Borghése palotának van egy gyönyörű Tizian képe: *Az égi és a földi szerelem*. Az égi szerelmet jelképező rózsás arcú, szép asszonynak, ki gyöngéd mosollyal fűrösztli kis gyermekét a szókokút vizében, barna a haja. A földi szerelem asszonya ellenben, ki hátrakulcsolt kézzel támaszkodik a képen már magam sem tudom mihez, szóke hajú, sőt erősen vöröses szóke. Általában, a nőnek a szóke, a férfinak a fekete a rendes, normális hajszíne. Minden másféle változat, főképen a néha oly csodálatosan szép ellentétes színek mind természetellenesek.

H . . . herceghez hasonló szép férfit nem fogok egyhamar látni. Hatalmas vállas termetű; baja és bajusza aranyosan szóke, apró szürke szemének átható tekintete van s ajkának hajlása olyan, mintha a Belvederi Apollo szobrát mintázták volna le.

Egész megjelenésén, egész lényén fenséges nyugalom és gögös közöny ömlik végig. Látszik, hogy csöppet sem törődik az emberekkel. Vagy talán csak a szerelmesek tekintetével látom ilyennek? Nem gondolnám.

Hogyan tudtam a herceg után egy jelentéktelen, fél-szeg megjelenésű, barna arcú, csúnya, szikár termetű, fekete, tüzes szemű férfiba gabalyodni! Hogyan tudtam, még akkor is, ha közben három év pergett le már. Igaz, hogy az a három év, melyet tizenháromtól tizenhat éves korunkig élünk át, három századnál több a lányok életében.

Még most sem szeretek senkit sem úgy, mint a herceget, pedig H . . . igazán nem lenne büszke rá s nem

törődnék velem. Sokszor egész regényt gondolok ki, minden férfi ismerősömet felvonultatom benne és szerepeltetek olyanokat is, kiket csak hírből ismerek s idáig egyetlenegy sem találkozott közöttük, kinek szívem szerint el tudnám mondani: „Szeretek!” Még a koronás fők sem kedvre valók, de vannak nagyon sokan, kiknek semmi körülmények között nem mondanám ej . . . Megálljunk! És a valóságban mégis megtettem! . . .

Istenem, hiszen igaz, nem tagadhatom, de annyira nem gondoltani komolyan, hogy még csak szóra sem érdemes

Május 28., — vasárnap. — Séta után ablakomhoz ültem. Csodálatos; mintha nem változott volna semmi körülöttem, mintha most is a múlt esztendőben volnék. Sohasem hallottam a nizzai dalokat ilyen bájosaknak, a békák zenéjét, a víz csobogását, a prózai kocsizörgésen át letompított távoli énekszót ilyen megnyugtatónak.

Horatiust és Tibullust olvasom. Tibullus szerelemről regél s most ez kell nekem. A latin szöveg mellett itt van mindjárt a francia is; jó gyakorlat. Csak az a könnyelműségből vállalt szerelmi história ne ernyesztett volna így el. Félek, félek.

Nem kellett volna Antonellinek semmit sem ígérnem, így kellett volna szólnom hozzá:

„Köszönöm a megtiszteltetésit, de míg szüleimmel nem beszéltem, nem felelek. Intézzék el szüleink egymás között. Ami engem illet, — fűzhettem volna hozzá, hogy gyöngédebb legyek, — nekem nincs kifogásom ellene! — Ennyi; hozzá egy kedves mosoly és csókra nyújtott kezem épen elég lett volna. Nem juttattam volna bajba magam és Rómában sem beszélnének.

Sokszor akad jó ötletem, de mindig későn.

Persze, hogy jobban tettem volna, ha úgy felelek, minit ahogy fentebb olvashatták, csak hogy nem találtam volna örömet benne és aztán . . . hiszen úgy is olyan rövid az élet ... és azután ...

Rosszul tettem, hogy nem mondtam el szép feleletemet, de mikor igazán nagy zavarban voltam. Ha értelmes vagy, elhiszed, ha nem vagy értelmes, nem hiszed el.

Május 31., — szerda. — Nagy szellemek találkoznak! Ma Rochefoucauldöt olvasom s egyre-másra olyan gondolatokra bukkanok benne, melyeket én is leírtam már. Azt hittem új, eredeti gondolataim vannak s most íme kisül, hogy már régen végig gondolta másvalaki, sőt le is írta őket. Aztán Horatiust, La Bruyère-t s még mást is olvastam ma.

Féltem a szememet. Festés közben többször meg kell pihennem, mert minden elhomályosodik előttem. Nagyon megerőltettem, mert hiszen folyton csak írok, olvasok és festek.

Ma este átnéztem régebbi latin dolgozataimat; nagyon érdekelnek. Fölfedeztem egy Conifuciusról írt igen érdekes munkát; le van fordítva franciára is. Nincs nagyobb jótéteménye a világnak, mint a munka, különösen a szellemi munka. Mindenén átsegíti az embert.

Nem értem, hogyan tudják az asszonyok kötéssel vagy hímzéssel tölteni szabad idejüket. Ha csak kezünk dolgozik és agyunk pihen, számtalan haszontalan, sőt veszedelmes gondolatunk támad és ha valami bánatunk van, mely különösen nyomja szívünket, bárhogy kínlódjunk is, nem tudjuk elterelni róla figyelmünket.

Ha nagyon boldog, nyugodt életem volna, szívesen himezgetnék én is, hogy közben boldogságomról gondolkozzam . . . Nem, nem tudnék semmit sem csinálni; becsukott szemmel álmodznék.

Kérdezzenek meg mindenkit, ki csak ismer engem, hogy mit tart rólam s azt fogják felelni, hogy én vagyok a világ legvidámabb, leggondtalanabb, legboldogabb fiatal teremtése. Annak gondolnak, mert szeretek sugárzónak, büszkének és megközelíthetetlennek látszani és mert nagyon szeretem a komoly vagy bohókás szócátákat.

Lelkem legmélyét csak naplómban tárom fel. Látszólag egészen más vagyok. Bátran elhihetnék rólam, hogy soha életemben nem volt semmi csalódásom. De meg hozzá is vagyok szokva, hogy emberek és események hódolva szolgáljanak nekem.

Június 3., — szombat, — Előbb, hogy öltözőszobámból kiléptem, babonás félelem fogott el. Gyertyát lobog-

tató hosszú, fehér ruhás női alak suhant el mellettem, ki fejét meghajtva, panaszosan nézett reám. Olyan volt, mint a német legendák fehér asszonyai. Ne tessék megjedni, saját magamat pillantottam meg a tükörben.

Félek, nagyon félek, hogy lelki kínjaimra testi szenvedés következik.

Miért esküszik minden ellenem?

Bocsásd meg, hogy sírok, én édes Istenem! Annyian vannak, kik szerencsétlenebbek nálam; van, kinek betevő falatja sincs s én csipkeágyban alszom; van kinek írtak kavicsa hasogatja véresre lábát s én puha szőnyegen sétálok; van, kinek az égbolt egyetlen takarója, én fölém pedig kék selyem mennyezet borul. Ha talán könnyeimért sújtánál Uram, tedd, hogy ne kelljen hullaniok.

Mindahoz, mit eddig szenvedtem, már, most valami belső szégyenkezés, önmagamtól való undorodás járul.

„Antonelli gróf feleségül kérte, de akadályok merültek fel, mire Antonelli meggondolta magát és visszalépett.”

Jóindulatú tetteknek rendesen ilyesmi a jutalma.

Oh, ha tudnák, milyen kétségbeesett érzés lett úrrá rajtam, micsoda mélységes szomorúság kerítette hatalmába lelkemet. Hát minden összeomlik, amihez hozzányúlok!?

És a képzeletem tovább dolgozik és újra és újra hallom: „Antonelli gróf feleségül kérte,” — stb. stb.

Június 4. vasárnap. — Mikor Jézus meggyógyította a betegeket, tanítványai azt kérdezték, miért nem tudták meggyógyítani ők is. Jézus azt felelte nekik: — „A ti hitetlenségtekért. Mert bizony, bizony mondom nektek, hogyha annyi hitetek volna, mint a mustármag, azt mondanátok eme hegynek: „Menj el innét amoda,” — elmenne és semmi lehetetlen nem volna nektek.”

E szavak egyszerre megvilágosították lelkemet és életemben talán először hittem igazán Istenben, önfeledten álltam fel, összekulcsoltam kezemet, égre emeltem szememet, boldogan mosolyogtam; el voltam bűvölve.

Nem fogok kételkedni soha, soha többet, de nem azért, hogy érdemül tudják be fönn, hanem azért, mert meg vagyok győzve, mert hiszek.

Tizenkét éves koromig nagyon el voltam kényeztetve, minden kívánságomat teljesítették, de a neveléssel sohasem törődtek. Tizenkét éves koromban tanítómestereket követeltem magamnak, megtörtént s a programot magam állítottam össze. Mindent egyedül magamnak köszönhetek . . .

A felmagasztaltság percei után attól félttem imént, hogy túlzásba esem, mert már a zárdáról kezdtem gondolkozni. De nem. Átszellemülten, túlboldogan, de nyugodtan aludtam el és megnyugodva ébredtem.

Június 5., — hétfő. — A. tenger sima tükréből visszaverődő gyönyörű holdfényes ég tíz óráig tartott ébren hármunkat, Dinát, Colignon kisasszonyt és engemet, az erkélyemen. Meghánytuk-vetettük az embereknek egymáshoz való viszonyát és a barátságról vitatkoztunk. Elmondtam a hitvallásomat. A vitát az idézte elő, hogy Sapokenikovékről beszélgettünk, akik még most sem írtak.

Mindnyájan tudjuk, hogy Colignon kisasszony menynyire ragaszkodik hozzájuk. Mindig van valakije, kihez imádó rajongással ragaszkodik. A legromantikusabb és a legszentimentálisabb nő a világon. Be akarja bizonyítani, hogy a barátságnak s az emberekben való hinnitadásnak micsoda boldogító ereje van.

Én az ellenkezőjét vitatom.

— Gondolja csak, — mondom neki — milyen nagyon szomorú lennék most, ha Sapogenikovékkal szorosabb barátságot kötöttem volna.

Az ember csak akkor bánja meg jótetteit, másokhoz való gyöngédségét, figyelmét és jóindulatát, ha hálátlanság a fizetése. Minden mélyérzésű embernek nagyon nagy fájdalmat okoz, ha látnia kell, hogy rokonszenvét és barátságát méltatlanra pazarolta.

Lássa, Mária, én nem vagyok a maga véleményén.

Figyeljen még kérem. Itt van például mindjárt az én esetem; halálra fárasztom magam, hogy magának valamit megmagyarázzak; — kimerítem minden érveimet s mikor már egy óra hosszat magyaráztam, bizonyígtattam

és érveltem, akkor veszem észre, hogy minden szavam süket fülekre talált.

Ebben az esetben, igen, — felelte.

Lássa kérem és mégsem kárhoztatom érte. Egyáltalában senkit sem kárhoztatok semmiért, mert hiszen senkitől sem várok semmit, sőt épen akkor csodálkoznék, ha nem találkoznék sikertelenséggel. Biztosíthatom, hogy leghelyesebb, ha az ember az én szempontomból nézi a világot és embertársait nem zárja túlságosan a szívébe, hanem lépcsőfokoknak használja őket, a saját személyének érvényesítésére.

De Mária!

Hja, magának más a felfogása! Nézze például, meg vagyok győződve róla, hogy maga nyilatkozott már kedvezőtlenül rólam. Sapogenikovék előtt is és mások előtt is. Olyan biztosan tudom, mintha a saját fülemmel hallottam volna és mégis épen olyan vagyok magához, mint ezelőtt voltam s mint amilyen ezután leszek.

Azért olyan bizalmatlan mindenkihez és azért jut ilyen és ehhez hasonló gondolat az eszébe, mert mindig a filozófusokat olvassa.

Nem vagyok bizalmatlan, csak nem bízóm az emberekben; ez pedig nagy különbség.

Lássa, Mária, maga nem érez igazi barátságot senki iránt.

No és jobb volna, ha éreznék? Tegyük fel, hogy Máriát és Olgát másképp értékeltem volna, mint akik Igazán; hogy többet láttam volna bennük kedves, jó leányoknál, akik velem mulattak, de rajtam nem mulattak, míg én elég gyakran kinevettem és lesajnáltam őket. Tegyük fel, hogy ehelyett Olgával igazi, mély barátságot kötöttem volna. Írtam neki Rómából, de három hétbe telt, míg három szót felelt rá. Újra írtam s arra már egyáltalában nem jött felelet. Mit szól az ilyesmihez? És nem ez az első eset.

Hogyan kívánhat valamit barátaitól, ha semmit sem ad nekik cserébe?

Meg mindig nem értjük egymást. Én olyan kedves és szíves vagyok hozzájuk, amilyen csak lehetek. Mindent megteszek értük, amit tudok, kérjenek fel bármire, öröm-

mel teljesítem, de a szíveimet nem adom senkinek, mert higgye el, bosszantó dolog, hogy az ember méltatlanságot szenvedjen érte.

Nem lehet bosszantó, ha tudjuk, hogy jót tettünk és hogy kötelességünket teljesítettük.

A barátság nem kötelesség. Sem jót, sem rosszat nem követünk el, ha valakit megajándékozunk vele. Persze, a maga barátsága nem túlságosan kényes, magának lelki szüksége, hogy folytonosan barátkozzék. Az igazi, a lélek legmélyéből jövő barátság azonban borzasztóan szenved, hogy ha hálátlansággal találkozik.

Szégyelje magát, aki hálátlan tudott lenni.

Az önzők így mondják. Régebben azt hittem, hogy az egész világot szeretem. Most látom, hogy ez az általános, nagy szeretet tulajdonképpen csak általános közönyösség. A legnagyobb jóindulatot érzem magamban embertársaim iránt. Látom a gyarlóságukat s lehetőleg elnéző vagyok hozzájuk. Olvasta valaha Epiktetost? Azt tartom én is, hogy ami a barátságot illeti, sztoikusnak kell lennünk. Hirtelen, váratlan lökésekre önkéntelen mozdulatot teszünk s ez a mozdulat nem függ akarunktól. Első érzelmeink azonban akarunktól függenek s az érzelmek terén úgy kell berendezkednünk, hogy ne érhesse az emberek részéről váratlan meglepetés.

A maga olvasmányai atheismusra vezetnek; meglássa, Mária, hogy végre majd semmiben sem fog hinni tudni.

Nem félek tőle. Ha gondolataimat ismerné, nem mondana ilyent.

Minden filozófia veszedelmes.

Szilárd nézetű embernek nem árt meg. De lássa: ha mindent jól összevetünk, egyetlen egy igazán értékes dolog van a világon, — természetesen csak az érzelmi dolgokat értem, — s ez a szerelem.

Ebben igazat adok, — mondta Colignon kisasszony.

Nincs nagyobb gyönyörűség a földön, mintha szerelemért szerelmet adhatunk cserébe.

Igaza van, — felelte.

És a szerelmet ne is fejtegetjük. Ne lássunk benne mást, mint azt a boldogságot, amelyet adunk s amelyet

kapunk. A szerelem isteni dolog; minden szép emberi tulajdonság, alázatosság, gyöngédség, szenvedély, állhatatosság, komolyság, minden-minden benne található össze. Vagy jó, fejtegetjük a szerelmet, de hagyjuk ki a játékból a szerelmes embert. Az emberi lélek nagyon hasonlít a barlang mélységeihez. Egyszer hideg nedveségre, egyszer tisztátalanságra találunk benne, vagy épen átjáróra bukkanunk, de igen gyakran arra kell eszmélnünk hogy barlangunknak nincsen is mélysége. — Hanem azért én mégis szeretem az embereket.

Ha ilyen közönyösen ítél meg mindent, akkor nem élvezheti az életeit.

Pedig nem vagyok közönyös, csak nem becsülöm értékükön túl az embereket.

* *

Anyám sírt, néném dúlt arccal jár-kél; rólam és gyötrelmeimről beszéltek.

Lecsüggesztett karral, merően előre szegzett tekintettel, összehúzott szemöldökkel tértem haza. Az ég tiszta kék, a levegő üde, a fák virágosak voltak körülöttem, a forrás vize vígan csörgedezett, de én nem láttam én nem hallottam semmit belőle. Azt sem tudtam, merre járok, csak mentem, mentem.

Nem történhetik meg, hogy bár Pietro méltatlan volt rám, én mégis szeretem?

Uram! Mi hát az ember és mi a szerelem?

Minden össze van zúzva bennem: önérzet, büszkeség,, szerelem.

Június 6., — kedd. — Elolvastam a tegnap írt lapot, sóhajtól, könnytől nehéz.

Két óra felé végre annyira felülemelkedtem helyzetemen, hogy haragom elmúlt s csak a megvetéstől sóhajtoztam még. Az ember csak akkor gondolkozzék az elszenvedett igazságtalanságon, ha meg tudja bosszulni magát. Ellenkező esetiben önmagunkat alacsonyítjuk le, mert túlságosan nagy jelentőséget tulajdonítunk olyan egyéneknek, kik nem érdemlik tőlünk. Én sem egyéneket hibázta-

tok; magamon, helyzetemen, szüleim nemtörődömségén gondolkozom. Ez volt az igazi ok.

Mulatságos lett volna, ha az Antonelli-család eltekint a vallási kérdéstől és felajánlja Pietro kezét. Semmi szín alatt sem lettem volna a felesége.

De az a gyötrő gondolat, az a szégyen, hogy rosszat beszéltek nekik rólunk!

Mindenki tudott már házasságunkról s természetes, ha nem akarják hinni, hogy én utasítottam vissza a fiút. Igazuk van. Nem egyeztem talán bele? Nem adtam alkalmait a beszédre? Nem bánom, jól tettem s nem az én hibám, ha a dolog mégis rosszra fordult.

Minket nem ismernek, ellenben itt-ott hallanak egy-egy elejtett szót; találgatnak, hozzáfűznek, megnagyítják. Uram Istenem, hogy az emberek nyelve ellen nincs segítség!

Ne értsenek félre kérem, nem panaszkodom, csak a tényeket szögezem le.

Nem tudom, kire panaszkodjam, kire haragudjam, hál megvádolom, megvetem az egész világot.

Hát az a szerelem, melyet én képzeltem, nincsen sehol? Csak álom lenne, csak képzelet? Az ártatlanság, a lelki tisztaság üres szók csak?

Mikor utolsó este leosontam hozzá, hogy beszéljek vele, egyszerű légyotthon túl nem látott Pietro tettemben semmi egyebet?

Ha hozzá simultam, csak vágy remegtette? Ha mély-ságes komolyan merültem szemébe, mint az antik-világ titokzatos papnője, csak találkozóra gondolt, csak nőt látott bennem?

És én magam vajon szerettem-e őt? Nem, azaz, hogy azt a szerelmet szerettem benne, melyet irántam érzett.

A szerelemben sem ismerem az alakoskodást. Azt hittem, hogy szeretetem Pietro személyének szól.

Ostoba, rövidlátó, fanatikus rajongó voltam. Nagyon-nagyon ostoba voltam.

Ha nem lennék ennyire ostoba, jobban ismerném az embereket.

Június 14., — kedd. — A diadalon kívül, melyet nagy bosszúságomra én szereztem meg a kis olasz fiúnak, a botrányt is látnom kell, mely ügyünkéből keletkezett.

Nem voltam ilyen kalandra elkészülve; nem hallottam még hasonlóról. Nem képzeltem, hogy ilyesmiben lesz valaha részem. Tudtam, hogy baj lesz, de nem hittem benne, nem számoltam vele, mint ahogy míg halottat nem látunk, nem számolunk a halállal sem. Oh az én szegény, az én szegény életem! . . .

* * *

Ha olyan szép vagyok, mint ahogy mondom, miért nem szeretnek? Megcsodálnak, belém bolondulnak, s azután mégsem szerelmes belém senki. Pedig nekem olyan nagy szükségem van a szeretetre.

Olvasmányaim romantikája fejembe szállott. Vagy inkább épen azért kedvelem a regényeket, mert romantikus hajlamú vagyok. Régi könyvekben lapozgatok, sóvárgó mohósággal kutatok szerelmes szavak, szerelmes jelenetek után, valósággal falom a betűket, elképzelem, hogy én is szerelmes vagyok s úgy fáj a szívem, hogy engemet nem szeret senki viszont.

Igen, szerelmes vagyok; nem adhatok más nevet az érzéseimnek.

S mégsem szerelem az, amire vágyom. Teret akarok magamnak. Csillogni akarok, a világ legelső asszonya akarok lenni. Vagyont, festményeket, palotát, ékszert, drágaköveket akarok. Fényes politikai, társadalmi, tudományos, jótékony köröknek, divatos, víg társaságnak én akarok a középpontja, a lelke lenni. Mindent akarok: mindent . . . mindenit! Add meg, Uram Isten!

Szédítő nagyravágyásomért meg ne büntess.

Hiszen vannak olyanok is, kiknek már születésükkor mindent megadott a sors s még nem is hálások érte, mert természetesnek találják.

Vétkezem, ha dicsőségre vágyom?

Nem, mert nagyságomat Isten dicsőítésére használnám, és mert boldog akarok általa lenni. Bűn az, ha az ember boldogságra vágyik?

Ki nyugodt, csöndes családi otthont teremtett magának s megtalálta benne boldogságát, azt az embert talán kevesebb vágy hajította, mint amennyi engemet úz? Nem, csak nem látott följebb, tovább.

Vajon erény, bölcsesség, nemes megadás vezérli-e a szerény, gyöngé akaratú embert, mikor a házi tűzhely oltalmában keres menedéket s ott óhajta eltölteni alázatos életét? Tagadom, tagadom, tagadom! Ott él, mert ott boldog, mert az ismeretlenség homálya nélkül nem tudna boldog lenni. Az élet zaját azért nem kívánja, mert nem bírja el. — Vannak olyanok is, kik meg sem próbálnak küzdeni; de nem bölcsességből, csupán gyávaságból. Valami tompa vágy dolgozik ugyan bennük s hogy mégis mozdulatlanul maradnák, annak nem keresztényi erényük, de tehetetlen, gyáva, tunya természetük a magyarázata. — Istenem, bocsáss meg, könyörülj rajtam, világosíts fel, ha rosszul okoskodom.

Június 22., — csütörtök. — Gúnyolódtam, ha Olaszországot dicsérték s tanakodtam, miért csapnak vele akkora lármát, miért emlegetik úgy, mint valami egészen különleges helyet? Pedig igazuk van. Máskép lélegzik ott az ember. Szabadabb, regényesebb, vidámabb, sóvárgóbb, boldogabb ott az élet, perzselő és édes, mint egének napja, gyönyörű, mint a vidéke. Lelkem szárnyai fölfelé ragadnak (néha egészen költő vagyok s egy-egy költői tulajdonság majd mindig kiütözik belőlem) s szeretnék felkiáltani én is Mignonnal:

Italia, reggio di ciel,
Sol beato!

Június 24., — szombat. — Vártam, hogy reggelizni hívjanak, mikor a doktor egészen elfulladva jött hozzám, s azt a hírt hozta, hogy levél érkezett Pietrótól. Nagyon elpirultam és szememet a könyvről fel sem emelve, kérdeztem:

No és mit ír hát?

Nem kap pénzt a szüleitől; — felelte — egyelőre magam sem tudok többet, — majd meglátja.

Nem kérdezősködtem; szégyellem volna nagyobb érdeklődést mutatni.

Szokásom ellenére, elsőnek értem az ebédlőbe, türelmetlenül ettem, de nem beszéltem.

— Igaz-e, amit a doktor mondott? — kérdeztem végre.

— Igaz, — szólt néném. — Pietro írt neki.

— Hol a levél, doktor?

— Itt van, nálam.

— Adja ide.

A levél június 10-én kelt, de mert Antonelli egészen röviden csak Nizzát írt rá, előbb az olaszországi Nizzát járta végig.

„Egész idő alatt azon igyekeztem, hogy szüleimtől az elutazásra engedélyt kapjak, de hallani sem akarnak a dologról . . .” stb., a végén pedig írja, hogy egyáltalában nem jöhet, hogy csak a jövőbe veti bizalmát, az pedig nagyon bizonytalan.

A levél olaszul volt írva; enyéim várták, hogy majd lefordítom, de nem szóltam egy szót sem. Hogy meg ne lássák, mennyire szenvedek, keresett lassúsággal fogtam, össze ruhám uszályát s elhagytam a szobát. Nyugodt arccal sétáltam a kertben, de szívemben pokol tüze égett.

Monacóban mulató barátok szoktak ilyen nevetséges választ kapni és nekem feleljen így valaki, nekem jöhessen ilyen híradás. Nekem, énnekem, aki képzelt magasságok felhőjében jártam! . . . Igazán én vagyok, akinek írták?!

Meghaljak? Isten nem akarja. Színpadra lépjek? Sem az egészségem, sem a türelmem nem bírja ki.

Mit tegyek, mit tegyek hát?!

Karosszékbe vetettem magam s merően a semmibe bámultam. Igyekeztem megérteni a levelet, megpróbáltam elterelni gondolataimat . . .

— Nem jösz a jósnőhöz? — kiáltott anyám a kertből.

— De igen, — feleltem s gépiesen felállottam. — Mikor?

— Épen most indulunk.

Mindent, akármit, csak töprengésem ne kelljen, csak elmenekülhessek önmagamtól.

A jósnő nem volt otthon. A hőségben megtett út nem használt ugyan, de nem is ártott. Felmarkoltam egy csomó cigaretta, előhúztam naplómát s hozzáfogtam, hogy dűhtől lángoló gondolataim leírása közben megmérgezsem dohányfüsttel a tudómet. úgy látszik azonban, hogy minden akaraterő elszállt belőlem.

Lassan és mereven, mintha álomban lennék, ágyamhoz mentem, lefeküdtem és félrehúztam a függönyöket. Közben jódarabon kiszakítottam a csipkét.

Kimondhatatlanul szenvedek. Vannak pillanataink, síkior már panaszkodni sem tudunk. Tönkrezúzva, agyongyötörve, miről is akarják, hogy panaszkodjam?

El sem képzelhetik, milyen undorodás fogott el és milyen nagyon csüggeteg vagyok. Szerelem! Te előttem ismeretlen fogalom! Hogy is van hát? úgy, hogy ez az ember sohasem szeretett; a házasság csak szabadulási alkalom lett volna neki. Arról, hogy tagadta, nem is szólok, hiszen már akkor sem hittem el neki.

Nem állítom, hogy mindig hazudott volna. Rendesen magunk is hisszük a hazugságunkat, míg kimondjuk, de azután? . . .

A Szentírás tilalma és a józan belátás ellenére is égek a bosszúvágytól. Csak nyugalom. Eljön még az én időm is, megbosszulom még én is magam.

*Chi lungo a tempo aspetta,
Vedé al fin la sua vendetta.*)*

Szobámba húzódtam, írtam néhány sort s aztán hirtelen elhagyott minden bátorságom és sírva fakadtam. Hiszen még gyermek vagyok. *Túlnehéz* még ez a fájdalom *egymagamnak*. Át akartam szaladni, hogy felköltsem nagynénémet. Csakhogy azt hihetné, hogy vesztett szerelmemet siratom s nagyon kínozna ez a gondolat.

Be kellene vallanom, hogy a szerelemnek semmi köze: sincs a bánatomhoz és szégyenleném megmondani.

*) Ki türelmesen vár, annak a bosszú ideje elérkezik.

Ostoba kis kölyök, éretlen tacsó, szerencsétlen flótás bőrébe bujtatott jezsuita, garabonciás diák! Ezt szerettem én? No és? A férfiak mindenféle kokottba, grisetbe, parasztlányba, mindenféle szedett-vedett aszszonyfélébe bele tudnak szeretni.

Nagy emberek, híres uralkodók jelentéktelen, értéktelen nőknek ajándékozták szerelmüket és nem vetette a szemükre senki.

Majdnem mebolondultam a tehetetlen dühtől. Minden idegszálam megfeszült. Énekelni kezdtem; az ének olyan jó megnyugtató.

Quanti ce n'é che s'entendomi cantare,

Diran: Viva colei, che a il cor contento.

S'is canto, canto per non dir del male!

Faccio per revelar quel c'ho qui dentro,

Faccio per revelar mi afflitta doglia,

Sebbene io canto, di piangere ho voglia,

Faccio per revelar l'afflittia pena,

Sebbene io canto, di dolor son piena. *)

Ha az egész éjjelt ébren töltenem, akkor sem tudnám mind elmondani, amit mondani szeretnék és ha el is tudnám mondani, még akkor sem mondanék újat, olyat, amit már régen el nem mondtam volna.

*

* *

Minden eszembe jut, amit Rómában hallottam és láttam és ha a meghunyászkodásnak, a szabadelvűségnek, vallási túlbuzgóságnak, lezüllésnek, szolgai meghódolásnak, romlottságnak, kényszer tisztaságnak, gőgös büszkeségnek és gyáva aljasságnak ottan tapasztalt bizarr keveredésére gondolok, el kell ismernem, hogy Róma a legkülönösebb, legravaszabb és legkitanultabb városa a világnak.

*) Hányan vannak, akik így szólnak, ha az énekemet hallják: Éljenek az elégedett szívűek. — Pedig, ha dalolok, csupán azért dalolok, hogy panaszt ne ejtsek, dalolok, hogy kiöntsem a szívem titkát, dalolok, hogy feledjem nyomasztó bánatomat. Mert, ha dalolok is, sírni volna kedvem; dalolok, hogy kiöntsem rettentő keservemet; — ha dalolok bár, fojt a bánat engem.

Rómában minden máskép van, mint másutt. Mintha más csillagzat alá jutott volna az ember.

Valóban, a mesés eredetű, mesés nagyságra emelkedett és mesés hanyatlásnak indult örök Városnak van valiami különös, magával ragadó ereje és úgy érezzük,, hogy kívül áll minden erkölcsi és minden természeti törvényen.

Róma az Isten, akarom mondaná a papok városa. Mióta királyi hatalom alá került, egészen megváltozott; no de persze, csak a liberálisok körében. A fekete csuhások nem változtak. Ezért nem értettem én az Antonelli ügyeit, azért volt mindén dolga olyan csodálatos és meseszerű, pedig hát csak olyan volt, mint a római ügyek általában.

Hát kellett nekem, hogy egy ilyen holdlakóra, egy bíboros unokaöccsére — egy ilyen római csodabogárra bukkanjak!?

Ej, hiszen hát az eredetit, a különlegest szeretem mindenben. Csakhogy Róma és a Rómában lakók kicsit — túlságosan különlegesek«

Jobb lesz azonban, ha álmélkodás helyett megtörtént eseteket mondok el Róma lakóinak furcsaságáról. Csodálatosabb lesz, mint az én sok csodálkozó felkiáltásom.

Hát például amikor Pietro hat évvel ezelőtt halálos beteg volt, az édes anyja olyan papírszalagot etetett vele, amelyre végesvégig az volt írva: *Mária, Mária, Mária!* A felírás a Szent Szűznek szólt, hogy a fiút meggyógyítsa. — Talán azért szeretett bele egy földi, nagyon is földi Máriába. — Orvosság helyett szenteltvizet adtak be neki.

De ez még semmiség. Lassanként minden az eszembe jut majd. Vannak még cifrább esetek is.

A bíboros sem jámbor ember. Mikor meghallotta, hogy Öccsének javuló szándékai vannak és klostomba vonult, nevetett és azt mondta, hogy bolondság, huszonhárom éves embert nem lehet nyolc napos zárdafofogsággal megjavítani és ha mégis azt színleli, hogy megjavult, akkor bizonyosan csak pénzre van szüksége.

Június 30., — péntek. — Mindig sajnáltam az öreget, de mióta nagyapa teljesen megvakult, különösen sajnálom. Szegény nagyapám!

Ma én vezettem le a lépcsőn és saját magam készítettem el a tányéran az ételt. Benne is meg van az öregeknek az a gyengéje, hogy fiatalnak akarnak látszani s ezért nagyon csínján, óvatosan kell vele bánnunk. De az én szolgálatomat szívesen fogadta, mert annyi gyöngédséggel ve-gyes határozottsággal bánok vele, hogy nekem nem lehet ellenállni.

Július 2., — vasárnap. — Micsoda hőség! Micsoda unalom! — Az unalmat nem helyesen mondom, mert aki-nek lelkében a sokféleségnek ilyen forrása buzog, nem pa-naszkodhatik unalomról. Nem unatkozom, mert olvasok, énekelek, festek, álmodozom, — csak nyugtalan és szo-morú vagyok.

Ebédelői gondok és háztartási bajoskodás között fog az én szegény, fiatal életem elmúlni? Az asszony élete csak tizenhattól negyven évig élet. Reszketek, ha arra gondolok, hogy csak egy hónap is elveszhet belőle.

Miért tanultam akkor, miért akartam többet tudni a többielcnél, miért törtem magam, hogy magamba szedjem mindazt a tudást, amely a híres emberek életrajzában bá-mulatra késztet?

Mindenik tudományágot megismertem, de csak az irodalomba, a történelembé és a fizikába hatoltam mé-lyebben. Azért tettem így, hogy *mindenről* olvashassak, *mindenről* tudjak, mi csak érdekes. Igaz ugyan, hogy min-denik tudományt érdekesnek találok, amelyikhez hozzá-kezek. Szinte égek a tudománytól.

Miért tanultam, miért gondolkoztam? Mire való a szépségem, a szellemem, a jó hangom? Hogy meghalljak és megpenészedjek elhagyatottságomban?

Egy lélek sincs körülöttem, akivel szót válthatnék! A tizenhat éves lelkeket, különösen ha ilyen magamfajták, nem elégíti ki a családi kör.

Igaz, hogy nagyapám okos, felvilágosodott ember, de öreg, vak és unalmas, mikor örökké Triphont, az inasát szidja és az ebédre panaszkodik.

Anyám szellemes ugyan, de nem eléggé tanult, nem tapintatos, nem életrevaló s a szellemét eltompította, hogy mindig csak egészségről, kutyáinkról, cselédségről beszél.

Nagynéném valamivel kellemesebb társalgó, sőt aki kevésbé ismeri, az határozottan sokra is tartja.

Sohasem beszéltem még a koruktól? Édes anyám még mindig nagyon szép lenne, ha nem volna beteges. Néném nem szép, de magas, szép alakja van s bár anyámnál pár évvel fiatalabb, mégis úgy látszik, mintha ő lenne az idősebb.

Július 3., — hétfő *Amor*”) *descrescit ubique crescere non possit.*

„A szerelem fogyni kezd, ha már nem emelkedik.”

Ezért van aztán, hogyha két szerelmes elérte a teljes boldogságot, szerelmük lassan, észrevétlenül gyengülni kezd, míg végre teljesen szétválnak egymástól.

Holnap elutazom. Nem tudom, miért sajnálom itthagyni Nizzát. Nem esik jól, hogy az előkészületeket látom.

Kiválasztottam a kottákat s a könyveket, amelyeket magammal viszek; van köztük egy lexikon, egy kötet Platon, aztán Dante, Ariosto, Shakespeare a néhány kötet Bulwer, Collins és Dickens-regény.

Goromba voltam nagynénimhez s kimentem a terraszra. Alkonyatig a kertben maradtam. A végtelen tengerben, fákban, a gazdag növényeikben s az idegenből került pálmákban és bambuszcsoportokban gyönyörködtem. A felbugyogó forrás, vízmedencénk kis barlangjának szikláról-sziklára pergő vízcseppjei, a fák sűrűje s az egész bájos környezet annyi szépségről és jólétről beszélnek, olyan varázserőt adnak ennek a darabka földnek, hogy láttára tétlen álmodozásba süllyed a lelkem.

Miért, hogy a víz mindig álmodozásra késztet?

A kertben maradtam s megcsodáltam az egyik nagy virágágyból kiemelkedő virágkosár gyönyörű rózsaszín canna indicáját és közben azon gondolkodtam, hogy milyen jól beleillik fehér ruhám és a hajamon viselt zöld levélkoszoru ebbe a csodálatos környezetbe.

Hát nincs más feladata, nincs más célja életemnek, mint hogy keresett művészettel öltözködjem, virággal díszítsem magam s a megjelenésem hatását lessem?

*) Syrus ugyan dolor-t írj de én amor-t mondok. Az igazság egyformán áll mindkettőre.

Őszintén szólva, azt hiszem, hogy nagyon unalmas lehetek annak, aki a naplómát olvassa. De hiszen olyan fiatal! vagyok még és olyan kevésbé ismerem az életet!

Nem tudok olyan merészen, olyan fennsőbbiséggel beszélni, mint azok az írók, kik felfuvalkodott önhietségükben azt hiszik, hogy teljesen kiismerték az embereket s hogy törvényeket és szabályt az ő szavuk diktál.

Szobalányom jön, hogy megmutassa a holnapra készített utiruhát; eszembe jut, hogy elutazom.

* * *

Bejöttem szobámba; kutyáim is bekísértek. Az asztalhoz húztam nagy fehér skatulyámat. Az van benne, mit legjobban sajnállok itthagyni, — a naplóm, — az életem fele! — Mindennap fellapoztam valamelyik füzetét, aszerint, hogy Rómára, Nizzára, vagy még régiebb dolgokra akartam vissza emlékezni.

Túlságosan szép volt!

A hold olyan gyönyörűen, olyan sápadt, tiszta fényrel világít, mintha ma utolsó este még egyszer, utoljára meg akarná városomnak minden szépségét mutatni. *Az én városomét?* Igen, az enyémet. Sokkal kisebb pont vagyok, semhogy valakinek eszébe juthatna, hogy elvitassa tőlem.

A napsugár nem közös birtoka-e mindenkinek? Átmentem a fogadóterembe; a kitárt ablakokon szabadon köszöntő holdsugár ezüstös fénybe mártotta a bútorok fehér vászonzuhuzatát és a fal fehér stucco díszzeit. Az ilyen szép, nyári este önkéntelenül mélére hangolja az ember lelkét.

Kétszer is végigmentem a szobán. Valami nagyon hiányzott, de azért nem voltam szomorú, — ellenkezőleg. Nem volt kívánságom, hacsak az nem, hogy lelkem mindig ilyen derűs, ilyen békés, ilyen lágyan hangolt legyen. Lelkem földöntúli csendes boldogsága kiáradt belőlem, zongorához ültem s elábrándoztam a tévelygő dallamokon, melyeket hosszú fehér ujjaim a billentyűkből kikerestek. De azért mégis hiányzott valami, — talán valaki?

Oroszországba megyek . . . Milyen szívesen lefeküdnék, hogy a várva-várt nap estéjét megrövidítsem!

Rómába húz a szívem. Róma olyan különös város, hogy nem lehet egyszerre megérteni. Az első napokban én is csak a Pínciot és a Corsot láttam. Nem értettem meg a lakatlan, fátlan Campagna emlékekben rejlő fennséges szépségét, a viharzó tengerhez hasonló hullámos rónaság néma beszédét, szanaszét legelő juhnyájait, egyszerű pásztorait, akik még ma is olyanok, mint kikről Vergilius regélt.

Mert csak a mi romlott társadalmi osztályunk ölt magára ezer- és ezerféle új alakot. A föld népe, a természet egyszerű emberei nem változnak, sőt nemzeti különbség is alig van közöttük.

A beláthatatlan síkság nyomasztó egyhangúságából megkapóan rajzolódnak ki a látóhatár kék égén a pogány világnak, műveltségünk megalapozójának leghatalmasabb műalkotásai, a roppant vízvezeték óriási boltívei. De vajon miért beszélünk pogányságról? Azért, mert mi, késői utódok, a modern világ pygmeonjai, kicsinyes gőgünkben azt hisszük magunkról, hogy civilizáltabbak vagyunk náluk, holott egyetlen érdemünk, hogy később születtünk a világra.

Semmiféle leírás nem adhat helyes fogalmat erről a bájos, pompás tájékról, a napsugárnak, a szépségnek, a szellemnek, a lángésznek, a műveltségnek hazájáról, erről a mélyre süllyedt szegény országról, mely olyan sokáig volt földre tiporva, hogy lehetetlen már valaha újra felemelkednie.

*

* *

Csak azért beszélünk dicsőségről, szellemről és szépségről, hogy a szerelemről beszélhessünk; csak nagyszerű keretbe akarjuk foglalni azt a képet, amely mindig új s mégis mindig a rétfi.

Őszintén fájjalom, hogy naplómát itt kell hagynom.

A naplómát, amelyre rábíztam fényt szomjazó lelkem minden törekvését, melyet ha valaha siker lesz a bér, úgy fog becsülni a világ, mint a lenyűgözött lángész kitörését s melyet a mindennapi lények hiú lázalmának ítélnek majd ha örökre elenyésem.

Menjek férjhez, hogy gyermekem tegyen!? Minden mosónő megteheti.

Ha legalább művelt és felvilágosodott, vagy gyöngéd és nagyon szerelmes férfire találnék.

De mit is akarok hát? Hiszen tudják. — A dicsőségre vágyom!

Nem a naplóm fogja megszerezni. A naplóm csak halálom után láthat világot, mert sokkal pőrébbre vetkőzött benne a lelke, semhogy életemben mutogathatnám. E napló nem lehet más, mint egy értékes, kiváló élet betetőzése.

Híres, értékes élet! Túlélénk képzeletnek magányban született, történelmi olvasmányokkal táplált bolondos, hiu álma! . . .

Egy nyelven sem beszélek tökéletesen. A hazám nyelvét csak a cselédséggel való érintkezésben ismerem, Olaszul és angolul azonban jól beszélek. Imi és gondolkozni franciául szoktam, de azt hiszem, hogy olykor véték a helyesírás ellen. Sokszor nem találom meg a szükséges szavakat s ilyenkor nagyon bánt és bosszant, ha valamelyik híres író munkájában ugyanazt a gondolatot bájosan és könnyűséggel találok papírra vetve!

A Corinne*) szerzője például így szól: „Bármit mondjunk is, az utazás a világ legszomorúbb szórakozása; csak íkkor érezzük jól magunkat egy idegen városban, mikor már azt kezdjük érezni, hogy a hazánk.”

Hányszor állott meg már türelmetlen tollam, azon bosszankodva, hogy ugyanazt a gondolatot nem tudom úgy visszaadni s végre is meg kellett elégednem ilyen, vagy hasonló felkiáltással: gyűlölöm az idegen városokat; — kinszenvedés minden új arc, amellyel találkozom!

Amint hogy a testünk egyazon anyagból épült s mégis színre, arcra, alakra, különbözünk egymástól, épen úgy, minden ember egyformán érez s a különbség csak az, hogy érzésünket milyen módon tudjuk kifejezni.

Majd meglátják, hogy egyszer valahol rábukkanok erre a gondolatra is, csakhogy máskép, szellemesebben, bájos könnyűséggel és lendülettel.

*) Mme de Stael,

Ki vagyok? Senki. Mi akarok lenni? Minden!

Nyugodj meg, te, a végtelenség útjain kalandozó fáradt lelkem! Térjünk vissza Pietrora, újra hozzá. Nyomorult kölyök!

Ne ítélj, hogy ne ítéltes! Hiszen szeretett, csak talán nem szeretett elég mélyen?

Egyformán szeretttük egymást s így hát nem is tehetünk egymásnak szemrehányást. — Eh! Az a legnagyobb baj, hogy meg kell válnom a naplómtól.

Betelt a füzetem. Ha Parisba érek, újat kezdek s az elég lesz az oroszországi utamra is.

Talán csak nem koboza el a határrendőrség azt az egy füzetet?

Pietro utolsó levelét is magammal viszem.

Átolvasom. írja, hogy szerencsétlen. Dehát akkor miért nem erősebb?

Nekem kiváltságosán önálló helyzetem van, igaz, könnyen beszélhetek; de mit tegyen Pietro? . . . Hallatlan! Oh, azok Rómában . . .

Szegény Pietro! Jövendő nagyságom akna ,nem engedi, hogy komolyan gondoljak rá. Lelkifurdalást érzek, ha foglalkozom vele.

Fényes álmom, drága istenségem; nyugodj meg, a Pietro-ügy csak időtöltés, csak muzsika, mely túlharsogja vágyakozó lelkem hangos panaszait. Nem gondolok szívesen rá, mert nem veszem hasznát. Még arra sem jó, hogy legelső foka legyen annak az isteni lépcsőnek, amelynek tetején nagyratörő vágyaim teljesedését fogom megtalálni.

Paris, Grand Hotel. — július 4.

Amor, ut lacryma, oculo oritur in pectus cadit.

Publius Syrus.

Július 5., — szerda. — Nagynéném és Amália (a szobalányom) kíséretében tegnap délután két órakor elhagytam Nizzát. Csokoládé, a szolgám megsértette a lábát s csak két nap múlva jöhet utánunk.

Édes anyám három nap óta folyton a távozásom miatt siránkozott. Olyan kedves és gyöngéd voltam hozzá, amilyen csak lehettem.

A férj, — a kedves, a barát, a gyermek szeretete támad és múlik, mert ők nem egyetlenek. De édes anyánk csak egy van, s az anya az egyetlen lény, kiben teljesen megbízhatunk, mert az ő szeretete örökkévaló, önfeláldozó és önzetlen.

Az anyai szeretet nagyságát most éreztem először át, hogy búcsút vettem. A H ... az L... az Antonelli iránt való szerelmemet ki tudtam nevetni. Milyen kevésbé jöhetnek számba az anyai szeretet mellett.

Nagyapa könnyekig elérzékenyedett, Az aggastyánok búcsújában mindig van valami ünnepélyes. Megáldott és egy Szűz Mária képet adott emlékébe.

A vasúthoz anyám és Dina kísérték ki.

Elváláskor víg és boldog arcot mutattam, máskor is Így szoktam, pedig igazán fáj a szívem.

Anyám nem sírt, de látszott rajta, hogy nagyon szerencsétlen és egyszerre mélységes megbánást éreztem, amiért itten hagyom és mert olyan sokszor bántam ridegen vele. — De hiszen, gondoltam, amíg szemem a fülke ablakából folyton őt kereste, nem szívtelenségből voltam én rideg; a fáj dialom, a kétségbeesés beszélt belőlem s most azért hagyom el, hogy változtassak az életemen.

Mikor a vonat megindult, szemem megtelt könnyel. A mostani elválást önkénytelenül utolsó római utammal hasonlítottam össze.

Kisebb volt akkor a szeretetem, vagy pedig egyáltalában nem eszméltem még rá, hogy micsoda fájdalom lehet egy ilyen búcsú az anyai szívnek?

Corinnet kezdtem olvasni. Ez az Olaszországról szóló könyv különös hatással van rám. Boldog voltam, hogy elibém varázsolta Rómát, az én gyönyörű Rómámat, minden kincsével.

őszintén bevallom, hogy Rómát eleinte nem értettem. Csak a Colosseumot láttam belőle s ha úgy tudnék írni, mint ahogy gondolkozom és érzek, gyönyörű gondolatokat jegyezhettem volna fel arról a pillanatról, mikor a gyönyörűségtől némán és helyhez szegzetten álltam a vestaszűzék és a Caesarok páholya előtt.

Fél kettőre Párizsba értünk, s meg kell állapítanom,

hogy Paris, ha nem is legszebb, de mindenesetre a legbájosabb és a legszellemesebb városa a világnak.

Avagy nincs-e meg Parisnak a saját külön története? Nem élte-e át a fénykor, a hanyatlás, a forradalmak, a dicsőség s a borzalom nagyszerű pillanatait? Igaz. De fényre mégis elhalványul Róma előtt, mert minden hatalom Rómában született meg.

Görögországot, a műveltség előcsarnokát, a művészek, a herosok, a költők hazáját Róma nyelte el. Minden, amit azóta gondoltak, építettek és faragtak, a régieknek az utánzása. Önállóságot, eredetiséget azóta csak a középkor mutatott fel. De hát miért? Talán kimerült, elavult a világ? Talán kimerült már az emberi szellem minden teremtő ereje.

Július 10., — hétfő. — Hiába beszélünk, hiába költjük az érzékeny regényeket, a fényleni tudás és a hatalom (ártalmas javai a világnak) sugárkoszorút fon szemünkben annak a feje köré, akit szeretünk s *majdnem meg tudja szerettetni* még azt is velünk, kihez semmi közünk sincsen.

Ez tiszta igazság. Hasztalanul tiltakoznak a szentimentális lelkek; sokszor kimutatták, hogy nincs az az erős, szilárd jellem, kit a jó megjelenés, a biztos fellépés, egyszóval a keret, ne befolyásolna.

Nézzük most már a szív szempontjából a dolgot.

Nem borzasztó, hogy két szerelmes az elválásnak, a kétségnek, a sóvárgásnak kínjait csupán ilyen hitvány ok, a pénzkérdés miatt szenvedje át? — Megvetem a pénzt, de belátom, hogy szükséges.

Akinek nincs anyagi gondja, annak szabad a szelleme és a szíve, az ilyen ember számítás és aljas mellékgonddalok nélkül szerethet.

Miért volt annyi asszonynak király a kedvese?

Mert az asszony hatalomra vágyik s mert a király a hatalomnak a megtestesülése; mert az asszonynak fára kapaszkodó gyöngye folyondárként erős, hatalmas támaszra van szüksége.

Lássák: szeretem Pietrot, de a szerelmemet mindig megingatja a bizonytalanság, a félelem.

Ha az önérzetem nem lett volna minduntalan megsebezve, ha férfiatlan függése nem átázott volna meg, akkory mélyen, igazán, tartós szerelemmel tudtam volna szeretni, így azonban a folytonos kétség bizonytalanná, hiábozóvá és szerencsétlenné tett s hol igent, hol nemet mondatott velem.

Ne tartsanak számító, kalmár léleknek. Nem a gazdagságért, hanem a szabad, a biztos fellépésért szeretem a gazdag embert. Azért követelem meg a gazdagságot, hogy független legyek és hogy ne nyögjem súlyát a szegénység kikerülhetetlenül brutális jármának.

Még tovább is folytathatnám, de bármii is mondanék, a veleje csak az, hogy tökéletes boldogság csupán ott lehetséges, ahol az anyagi kérdések éhes gyomorként nem követelöznek.

Igaz, hogy a szerelem legmagasabb foka, a szenvedélyes szerelem, mindenén átsegít, de csak pillanatokra. Utána csak még jobban érezzük az igazságát mindannak, amit elmondtam. — Ezt az okoskodást nem olvastam könyvből és tapasztalatom sines róla, de jöjjön ide minden élő lélek, mindenki, aki elmúlt tizenhat éves, tegye félre az álszégyenét, mely az őszinte vallomástól visszatartja s ismerje be, hogy igazat állítottam. *Csak az az ember tud kevéssel megelégedni, aki nem lát túl azon a kevésen, amije van.*

Július 13., — csütörtök. — Este M . . . grófnénál voltunk, férjhez akar adni.

— Nem, nem, — mondtam, — nem vállalom; énekesnő leszek. Nézze kedves grófnő, próbáljuk is meg: én felöltözöm szegény leánynak, s önök, ketten a nagynénemmel, elvisznek a leghíresebb párisi énektanárhoz és úgy ajánlanak be neki, mint valami szegénysorú olasz leánykát, akit a pártfogásukba vettek és akinek a hangjához reményeket fűznek.

— Mi jut eszébe! — szakított félbe.

— Ez az egyetlen mód, — folytattam nyugodtan, — hogy megtudjuk a hangomról az igazat. Van egy egyszerű,

tavalyi kis ruhám, mintha éppen erre az alkalomra készült volna, mondtam s lebiggyesztettem az ajkamat.

— Nagyszerű lesz! Igazán pompás gondolat!

Apám sürgönyözött, hogy már alig vár; István bátyám sürgönyözött, hogy elém utazik a határra; Sándor bátyám sürgönyözött, hogy Oroszországban kolera van. Azért nem félek bár nem vagyok fatalista és nem hiszem, hogy az embe'r sorsa előre meg van írva. Szilárdan hiszem ellenben, hogy az Isten akarata nélkül semmi sem történhetek es na Isten úgy rendeli, hogy meg kell halnom, hiába kuzdok a halál ellen, ha pedig hosszú életre vagyok kiszemelve, nincs a világnak az a járványa, amelyik elragadjon.

Egy óra van; néném könnyörög, hogy fekdjmem le.

— Ne tessék zavarni, — mondom, — megbolondulok, ha mindig háborgatnak!

De hát mi az, ami nem hagy még most sem nyugodni! Paris! Igen, Paris! A szellemnek, a dicsőségnek a közép-pontja: Paris, a fény, a dicsőség, a káprázat hazája!

Istenem, vagy alakuljon kívánságom szerint az eletem, vagy haljak meg! . . .

Július 14., péntek. Reggel óta nagyon vigyázok magamra; alig köhögök, nem mozdulok, majd megöl a hőség és a szomjúság, de mégsem iszom.

Egy óraker végre iszom egy csésze kávét, tojást, kérek, de úgy megszórom, hogy inkább tojásos só, mint szózott tojás.

Nem tudom, miért hiszem, hogy a só használ a gégének.

Egyszerű, szürke batiszruhát öltök, fekete csipkegal-lérkát tűzök rá és a barna kalapomat teszem fejemre. Mégis olyan csinos vagyok, hogy szívesen öltöznék akár más-kor is így

Végre elindulunk. M . . . grófnő hozzánk csatlako-zik és a Chaussée d'Antin 37. sz. alá érünk, ahol Paris leg-nevesebb énektanára, M. Wartel lakik.

M . . . grófnő már előbb felkereste a tanárt s beszél vele annak a fiatal olasz leánynak érdekében, akit a szülők a grófnő pártfogásába ajánlottak, mert tudni szeretnék, mit várhatnak leányuk zenei jövőjétől.

Wartel megígérte, hogy utána néz, de bizony csak nagy ügyvel-bajjal tudta fogadásunk idejét másnap délután négy órára kitűzni.

Három óraker értünk oda. Az előszobában megvárakoztattak. Amikor beljebb akartunk menni, az inas elállta az utat s addig nem engedett tovább, míg meg nem tudta, hogy mi vagyunk azok a hölgyek, kik a tanárnak be vannak jelentve.

Kicsiny szalonban foglaltunk helyet; a szomszédos teremben órát tartott a mester.

— A hölgyek csak négy órára vannak rendelve, — szólt egy fiatalember.

— Igaz, de engedje meg kérem, hogy ez a fiatal leányka meghallgassa az éneket.

— Parancsoljanak.

Egy angol hölgy énekelt épen. Végig hallgattuk az egész órát; a nőnek kellemetlen hangja volt, de micsoda iskola! Sohasem hallottam még így tanítani.

Méltatlankodva gondoltam Creschire, Tostira és Facciottira.

A mi kis szalonunk falát ismertnevű, nagy énekművészek fényképei borították. A legkedvesebb megemlékezés hálás szavai voltak rájuk írva.

Az óra négyet üt, angolunk eltávozik. Remegek s érzem, hogy elhagyott minden erőm.

Wartel felém int. Azt jelenti: Tessék beszélni!

Nem értem meg az intést.

— Tessék, kisasszony! Tessék! — sürget.

Belépek. Pártfogóim követnek, de mert tartok tőle, hogy jelenlétük zavarba ejt, megkérem, hogy forduljanak vissza a kis szalonba. Ezúttal ugyanis igazán félek.

Wartel tanár már nagyon öreg, de a kísérő zongorás fiatal ember.

— Ismeri a kottát?

— Ismerem.

— Mit tud énekelni?

— Semmit; de talán elénekelek egy skálát, vagy egy futamot.

Játszon egy futamot, Izé úr! — Milyen hangja van? Szoprán?

— Nem, alt.

— Meglátjuk.

Wartel, aki fel sem állott karszékéből, int, hogy fogjunk hozzá. Eleinte remeg a hangom, de aztán nekibátorodom és nyugodtan fejezem be, mert közben folyton a mester hosszú arcát figyelem és látom rajta, hogy meg van lepve.

— Jól van, — szól, — inkább mezzoszoprán. Az ilyen hang később magasabb lesz.

— Mi a véleménye? — kérdik a hölgyek, akik beléptek.

— Van hangja, de ki kell csiszolni. Fiatal, fejlődő hang, amely a kisasszony testi fejlődését fogja követni. A hangjának van terjedelme is, van színe is, csak ki kell még dolgozni.

— Gondolja hát, hogy érdemes lesz?

— Igen, igen, tanulnia kell.

— De szép hangja van-e? kérdezte a grófnő.

— Szép hangja lesz, — felelte az öreg, az ő különös, csendes, tartózkodó módján; — de még fejleszteni és csiszolni kell, az pedig nagy munka.

— Persze, persze, dolgozni kell!

— Rosszul énekeltem? — kérdeztem; — annyira féltem!

— Le kell győznie a félelmet, kisasszony, hozzá kell szoknia. Színpadon nem boldogulhat másképp.

El voltam ragadtatva, mert az a kevés jó, amit mondt, túlságosan is sok egy olyan szegény leánynak, akitől az öreg semmi hasznot sem vár.

Megszoktam, hogy hízelegjenek és úgy találtam, hogy ez a komoly, hivatalos hang nagyon is hideg, de azért megéreztem, hogy a mester meg van elégedve.

Az ilyesmi, mint: „Tanulni kell, — jó volt,” nagyon sok tőle.

A kíséző az egész idő alatt úgy rám bámult, mintha pontosan fel akarná, volna mérni az arcomat, a karomat, a

kezemet, a természetemet. Pirulva sütöttem le a szememet és megkértem a hölgyeket, hogy menjenek ki Wartel még mindig ült, én álltam előtte.

— Tanult már énekelni?

— Soha; azaz mindössze tíz órát vettem.

— Igen, igen, dolgoznia kell. Tud-e valami románcot?

— Tudok egy nápolyi dalt, de nincs itt a kísérete.

— Énekelj a *Mignont!* — kiáltotta néném a szomszéd szobából.

— Jól van; énekelje hát a *Mignont*.

Énekeltem; Wartel arcán először csak figyelem, aztán könnyű meglepetés, majd csodálkozás tükröződött, végül odáig jutott, hogy a taktust bólogatta, kedvesen mosolygott és velem énekelt.

— Hm! Khin! — köhécselt a kísérő.

— Igen, igen! bólogatott tovább a mester. Nekihevültem.

Maradjon nyugton! Ne mozogjon! Vegyen lélekzetet!

— Nos? — kérdeztük mindhárman egyszerre, miikor bevégeztem.

— Jól van! Jól van! — Izé, fogjon egy . . . (A manóba is, elfeledtem, hogy milyen hangot!)

A kísérő megütötte a . . . ? . . . t, a neve nem is fontos; *egyszóval* kipróbálta, milyen magasra viszem.

— A felső z-ig, — mondta az öregnek.

— Igen, mezzoszoprán; színpad szempontjából sokkal előnyösebb, sokkal értékesebb.

Még mindig csak álltam.

— Üljön le, kisasszony! — udvariaskodott a kísérő és tetőtől-talpig megnézett.

A divány szélére ültem.

— Dolgoznia kell, kisasszony, — szólt a szigorú Wartel. — Célt fog érni.

Még mondott egyet-mást az énekről, színházról, tanulásról, de mindent egyforma, szenvedélytelen, nyugodt hangon.

— Mennyi idő alatt képezheti ki a hangjai? — kérdezte a grófnő.

— Méltóságod megérti, ha azt mondom, hogy az a

növendéktől függ. Akinek több az inteligentiája, hamarabb, boldogul.

— Ennek a lánykának több van, mint kellene.

— Annál jobb! Annál könnyebben jut célhoz.

— Mégis, mennyi idő alatt?

— A teljes, a tökéletes kiműveléshez jó három év kell. Igen három évi munka. Jó három év!

Én hallgattam s magamban bosszút forraltam a szemtelen kísérő ellen, akinek az arca szinte azt mondta: „Csinos kis fruska, jó multság lesz!”

Néhány udvariaskodó szó után felálltunk. Wartel ülve maradt és jóindulattal nyújtott kezét. Az ajkamba haraptam,

— Menjünk vissza és mondjuk meg az igazat, — indítványoztam az előszobában.

Nagynéném elővette névjegyét. Nevetve tértünk vissza és elmeséltem csel fogásunkat a szigorú maestronak.

Látni kellett volna a kísérő arcát! Sohasem felejttem el. Megboszultam magam.

— Ha többet beszélgettünk volna, — rájöttem volna, hogy orosz, — mondta Wartel.

— Tudom, — feleltem, — azért vigyáztam, hogy ne beszéljek.

Kísérőim elmondták, mennyire óhajtottam, hogy az ő híres szájából halljam az igazat.

— Úgy áll, ahogy mondtam, hangja van, csak kitarása legyen.

— Lesz kitarásom; majd meglátja.

Nagyon boldog voltam, abba is beleegyeztem, hogy gyalog sétáljunk el a Grand Hotelig.

— Bárhogy is volt, kedvesem, — mondta útközben a grófnő, — én a másik szobából folyton a mester arcát néztem és mikor a Mignont énekelted, nagyon meg volt lepve. — így volt-e? — fordult nénémhez, ő maga is énekelni kezdett. Kérlek, egy ilyen híres ember! Pedig csak a szegény kis olasz lányról volt szó, akit lehetőleg szigorúan kellett megítélnie.

Együtt ebédeltünk, boldog voltam. Jókedvemben kitört belőlem minden eredetiségem és elmeséltem a vágyaidmat, a reményemet, az álmaimat.

Ebéd után még sokáig élveztük a terraszon a friss lebegőt és a Hotel sok vendégének sürgő-forgó tömegét Warteltől akarok tanulni. — És Róma? Még alszunk rá.

Késő van, holnap folytatom.

Július 16., — vasárnap. — Ha S . . . K . . . hercegnő szerencséjére gondolok, irigység és minden gonosz indulat felébred bennem.

Az a közönséges arcú, pirosképű, nagy orrú leány, akit Nizzában úgy lebecsültem!

Igaz, hegy szép, de ezt a fajta szépséget jövő szobalányomon szeretném látni, aki bizarr ruhába öltözve kísér, cipőmet fűzi és felfrissít a nagy legyezővel. — És most, íme egy zavaros, a nagyravágyó lelkek szerint megbecsülhetetlen pillanatban, királyné lett. Királyné! És a nevét feljegyzi a történelem . . .

És én!!!

Július 18., — kedd. — Ma nagyon különös dolgokat láttam. Alexisnél, a híres médiumnál voltunk.

Orvosi dolgokon kívül ritkán ad más ügyben tanácsot.

A szobában, melybe léptünk, félhomály derengett. M. . . grófnő kijelentette, hogy nem az egészségünkről akarunk kérdezősködni, amire a jelenlévő orvos visszavonult s mi egyedül maradtunk az alvó férfivel.

Az, hogy férfivel van dolgunk s főképp, hogy nem látam semmi hókusz-pókuszt, kissé lehűtött.

— Nem orvosi ügyben, — mondta a grófnő s kezemet Alexis kezébe tette.

A médium félig csukott szeme olyan üveges tekintetű volt, mint a halottaké.

— Jó, — mondotta, — csakhogy mielőtt másra térnénk, jó lesz megtudniok, hogy kis barátnőnk súlyos beteg.

Megijedtem; féltem, hogy valami rettentőt hallok s meg akartam kérni, ne beszéljen a betegségről. Mielőtt azonban szólhattam volna, kifejtette, hogy chronikus gégehurutom van, de a tudóm erős s az szerencsém.

— Gyönyörű hangja volt, — mondta részvétellel, — de már megy tönkre. Kezeltesse magát.

Már nem emlékszem tisztán, mi mindent mondott még a gégémről és a torkomról. Le kellett volna írunk. Holnap megkérdezzük.

— Erről az ismerősömről szeretnék hallani, — szoltam és egy zárt borítékot adtam kezébe, melyben a bíboros arcképe volt.

Mielőtt azonban ezt az igazán különös esetet elbeszelném, jegyezzük meg, hogy a megjelenésemben semmi, de semmi olyan külső jel nem lehetett, mely azt a látszatot ébreszthette volna, hogy gondolatban egy bíborossal foglalkozom. Soha senkinek nem szoltam róla. Azután meg egyáltalában valószínű-e, hogy egy elegáns, fiatal, előkelő orosz hölgy azért keressen fel egy médiumot, hogy pápáról, kardinálisokról, ördög-pokolról kérdezősködjék tőle?

Alexis a homlokát dörzsölgetve gondolkozott. Türelmetlenkedni kezdtem.

— Már látom, — szolt meg végre.

— Merre jár?

— Valami nagy városban, Olaszországban; — egy nagy palotában. Sokan vannak körülötte. Fiatal ember ... Nem! Csak az élénk arckifejezése csalt meg. Már ősz... egyenruhát visel . . . túl van a hatvan éven.

Növekvő izgatottsággal nyeltem a szavait; egészen elhültem.

— Egyenruhát? — kérdeztem; — különös . . . , nem katona.

— Nem, nem katona!

— És mégis egyenruhás?

— Különös ruha; . . . nálunk szokatlan ... ez a ruha ...

— Milyen ruha?

— Egyházi ruha . . . Várjon! . . . , Nagyon magas rangú, vezérszerepet visz . . . püspök . . . nem! . . . bíboros.

Olyan izgatottan ugrottam fel, hogy könnyű cipóm a szoba másik végébe repült, A grófnő majd meghalt a nevetéstől.

— Bíboros? — ismételttem.

— Igen.

— Mi a szándéka?

— Nagyon komoly dologra gondol, nagyon el van foglalva.

Alexis lassúsága és az a látható nehézség, ahogyan a szavakat kiejtette, idegessé tett.

— Igyekezzék megmondani kérem, ki van körülötte? miről beszélnek?

— Két fiatalember . . . tiszték . . . sokszor van velük; a fiatalok is *palotabeliek*.

A szombati fogadásokon tényleg láttam két fiatal tisztet, kik a pápa kíséretében voltak.

— Épen velük beszél, — folytatta Alexis, — idegen nyelven beszélnek, olaszul.

— Olaszul?

— A bíboros nagyon művelt ember, majdnem valamennyi európai nyelvet ismeri.

— Megmondhatja-e, hogy mit csinál ebben a pillanatban?

— Igen, látom. A két társa is egyházi férfi. Egyikük, egy nagyon magas, sovány, szemüveges ember, hozzá hajlik és valamit súg a fülébe. Nagyon rövidlátó . . . egészen a szeméhez kell tartania mindent . . .

— Manóba is! Ez az a férfi, akinek mindig elfelejtem a nevét, de Rómában mindenki ismeri, ő volt az, aki a Mat-téi-villában rendezett ebéden beszélt rólam.

— Mivel foglalkozik a bíboros? — kérdeztem, — mit csinált tegnap? Kivel érintkezett?

— Tegnap . . . tegnap nagy összejövetel volt nála... csupa papi ember . . . mind egyháziak . . . Komoly, nagyon komoly ügyet tárgyaltak tegnap . . . hétfőn. A bíboros nagyon nyugtalan, mert arról van szó, hogy...

— Miről?

— Arról beszélnek, azon dolgoznak, azt akarják . . .

— Mit akarnak? Gondolkozzék!

— Azt akarják, hogy ő legyen ... a pápa!

— Oh!

E szó s a médium megdöbbsent hangja villámütésként hatottak rám. Cipő már nem volt rajtam; lekaptam a kalapomat, lerántottam a hajamat és a hajtűket a szoba közepére szórtam.

— Pápa! — kiáltottam.

— Úgy van, pápa, — ismételte. — De nehézségekbe ütközik ... Nem neki van a legtöbb kilátása.

— Mégis, ki lesz hát a pápa?

— Nem látok a jövőbe.

— De igen, igen, próbálja meg kérem! Akarom hogy lásson! Próbálja csak!

— Nem, nem látom a jövőt, nem tudok beelátni!

— Ki ez a bíboros? Hogy hívják? Nem tudná a beszélgetésükből kivenni?

— A . . . A . . . Várjon! Az a baj, hogy ez az arc-kép, nem elég élethű s ráadásul meg a kisasszony is izgattott, hogy az idegei valóságos lökést adnak az én idegeimnek, ami borzasztóan fáraszt. Csillapodjék egy kicsit!

— Mikor olyan dolgokat hallok, hogy táncolnom kell. Tovább! Hogy hívják a kardinálist?

Alexis a fejét szorította és a vastag, sűrű, bélelt borítékot kezdte szolgálni.

— Antonelli!

— Már nem volt mit levetnem. A karosszékre vettem magam.

— Gondol rám?

— Ritkán ... és nem szívesen. Ellensége . . . Valami nem tetszik neki . . . valami politikai dolog.

— Politika?

— Az.

— Ő lesz a pápa?

— Nem tudom. A francia pártiaknak olyan kevés kilátásuk van, hogy az ő jelöltjük legyen a győztes, hogy ez a párt fel fog oszlanı és vagy az Antonelli, vagy a másik olasz pártba fog beolvadni.

— A kettő közül melyik lesz a győztes?

— Csak akkor tudom megmondani, ha már időszerű lesz a dolog. De tudom, hogy sokan vannak Antonelli ellen.

— Sokat kell még várni?

— Nem tudhatjuk. Egyelőre még van papánk; a pápát nem lehet megölni. A pápa él . . .

— Hosszú életű lesz Antonelli?

Alexis a fejét rázta.

— Beteg talán?

— Nagyon beteg.

— Mi baja?

— Köszvényes, a lába fáj . . . és tegnap, . . . nem, tegnapelőtt borzasztó rohama volt. A vére is rossz; azt nem magyarázhatom meg egy fiatal hölgynek.

— Nem is szükséges.

— Ne legyen annyira izgatott, — folytatta. — Nagyon kifáraszt. Lassabban gondolkozzék, nem tudom követni.

A keze reszketett és megremegetett engem is. Elengedtem és megnyugodtam.

— Beszéljünk most erről, — szóltam — és átnyújtottam a Pietro levelét, amelyik szakasztott olyan borítékba volt téve, mint a másik.

Elvette és a fejéhez, majd a szívéhez szorította, épen úgy, mint a bíborosét.

Ez a férfi, fiatalabb, sőt nagyon is fiatal. A levelet már régebben írta, még Rómában, de azóta elutazott . . . Most is Olaszországban van, de nem Rómában . . . Tenger mellett... Most vidékre utazott... szép vidékre ...De csak két napja, csak huszonnégy órája utazott el. A pápa közelében látom, van valami köze a pápához ... Antonellivel is öszszeköttetésben van... közeli rokonságban kell lenniök.

— Milyen a jelleme, a gondolkozása, a hajlamai?

— Különös, zárkózott, komor . . . nagyratörő jellem ...Állhatatosan gondol kegyedre... de az a fő gondja, hogy célhoz jusson . . . Nagyravágyó!

— Szeret?

— Nagyon; de szerencsétlen természetű. Nagyravágyó!

— Hát nem szeret?

— De szereti, hanem a szerelme épen akkora, mint a hiúsága. *Szüksége van bűnre.*

— Az erkölcsi világát akarom ismerni.

— A kegyed ellentéte, — felelte idegesen, de azért mosolyodva Alexis.

— Szokott-e találkozni a bíborossal?

— Nem, haragban vannak; a bíboros már régebben haragszik rá, politikai okok miatt.

Emlékszem, hogy Pietro mindig mondta: Nagybátyám nem ellenezné a Caccia Clubbot, és az önkéntességét — hiszen mit árthatnak neki, — ha nem volna a hátterben a politika.

— Közeli rokonok, — folytatta Alexis, — de a bíboros nincs megelégedve a fiatalemberrel.

— Találkoztak utóbbi időben?

— Csak türelem! Túlságosan sokat akar egyszerre íudni, pedig ezek nehéz kérdések. Összetévesztem ezt a kártyát a *másikkal*. Egy borítékban voltak!

Ez bizony igaz; tegnap még ugyanegy borítékban tartottam a kettőt.

— Kérem, próbálja megmondani.

— Most már látom. Ma két napja találkoztak, de nem voltak egyedül ... A fiatal egy hölgy társaságában volt.

— Fiatal volt a hölgy?

— Idősebb ... az anyja..

— Miről beszéltek?

— Semmi határozotról; zavarban voltak. Erről a házasságról; — csupán pár félénken célzó szó esett, ami alig érdemes az említésre.

— Milyen házasságról?

— Önnel.

— Ki beszélt róla?

— Anya és fia. Aníonelli nem szólt róla, csak referáltatott magának. Az elején különösen ellenezte, most már szelídült egy kicsit, jobban el tudja viselni a gondolatot.

— Mi a szándéka a fiatalnak?

— Szilárd elhatározása, hogy Önt feleségül veszi . . . de a bíboros nem egyezik bele. Csak legújabb időben enyhült az ellenséges indulata egy kicsit.

M . . . grófnő jelenléte nagyon zavart, de azért bátran tovább kérdeztem, bár a jókedvem teljesen odalett.

— Ha a fiatalember előtt csak a saját céljai lebegnek, akkor nem gondolhat reám.

— De igen, gondol. Mondtam már, hogy a nagyravágás és a szerelem nála egy és ugyanazon dolog.

— Igazán szeret?

— Nagyon.

— Mióta?

— Ne legyen olyan izgatott. Túlságosan nehéz dolgokat kérdez és engem is kifáraszt . . . Nem látom.

— Igyekezzék, próbálja!

— Nem látom . . . Régóta? . . . Nem, nem látom.

- Mi köze van a bíborosnak a fiatalhoz?
 — Közeli rokonok.
 — Van valami szándéka vele a bíborosnak?
 — Volna, de a politikai felfogásuk szétválasztja őket, bár most már jobb viszonyban vannak egymással.
 — Azt mondta, hogy Antonelli ellenségem.
 — Nagy ellensége. A házasságot vallási okokból sem akarja ... De kezd szelidülni . . . Bár alig. Minden a politikai viszonyok alakulásától függ . . . Antonelli és a fiatalember nem régen még elkeseredett ellenfelek voltak
 — . . . nyílt ellenségek.

*

* * *

Nos, kérdem szeretettel, mit szólnak hozzá, mit szólnak azok, kik az ilyesmit szemfényvesztésnek tartják? Ha szemfényvesztés, különös dolgokat produkál, úgy írtam le, ahogyan történt; lehet, hogy kihagytam talán egyet-mást, de semmit sem toldottam hozzá. Nem különös ez? Nem csodálatos?

Nagynéném nem hitt a médiumnak, mert dühös a bíborosra. Minden ok nélkül újra és újra kifakadt Alexis ellen, ami azért izgatott borzasztóan, mert tudtam, hogy maga sem hiszi, amit dühében mond.

Amilyen magasan hordoztam a fejem tegnap, olyan mélyen csüggesztem le ma.

Július 22.. — szombat. — Hogy még mindig nem érkeztem meg Oroszországba! . . . sürgönyben kérdezősködött anyámtól. Anyám azt írja, hogy I . . . és L . . . hűséges lovagjaim. Tudom, igaz! Már nem gondolok Pietrora. Nem méltó rá s hála Istennek, nem is szeretem.

Eddig minden este azon imádkoztam, tartsa meg az Isten Pietro szerelmét, hogy a diadal az enyém legyen. Tegnapelőtt óta nem kérem többet. De az Isten tudja, ha bár nem mondom is, hogy meg szeretném bosszulni magam. A bosszúállás nemes mesterség, ha nem is keresztényi. Tehetetlen, nyomorult lélek, aki a bántalmat el tudja feledni, mert az igazságtalanságot csak akkor felejtjük, ha semmiféle védekezés vagy megtorlás nem áll hatalmunkban.

Július 23., — vasárnap. — Róma . . . Paris , . .
Színpad . . . ének . . . festőművészet!

Nem, nem, előbb Oroszország! Oroszország lesz a *dörű*. Csak vigyázva, csak okosan. Ne térítsen le a helyes útról az ábrándok bohókás bolygótüze.

Oroszország mindenek előtt! Csak az Isten is megsegít sen.

Írtam anyámnak. A szerelemből kigyógyultam és fülig merültem új tervekbe. Istenem, segíts meg és minden jó lesz!

Szűz Mária, könyörögi értem!

Július 27., — csütörtök. — Végre tegnap reggel hét órakor elhagytuk Parist.

Utazás közben azzal szórakoztam, hogy Csokoládénak — kis szerecsen inasomnak — történelem órát tartottam és hála igyekezetemnek, a kis gazember elég jól ismeri már a régi Görögország történetét, tudja, hogy milyen volt Róma a királyság, a köztársaság s a császárság idejében és ismeri Franciaország történetét is, attól a királytól kezdve, akinek levágták a nyakát.

Elmagyaráztam a mostani politikai helyzetet is, szóval Csokoládénak egészen fontos ismeretei vannak, sőt még azt is tudja, hogy mi az a követ. Előbb elmondtam, aztán kikérdeztem.

Mikor elkészültünk és megkérdeztem, hogy melyik párthoz tartozik, a csirkefogó azt felelte:

— Bonapartista vagyok!

A tanultakat különben így adja elő: Az utolsó király, XVI. Lajos, nagyon jó ember volt, de a republikánusok, akik mindig pénzre és hatalomra törekszenek, levágták a nyakát, sőt levágták a feleségének, Mária Antoinettenek a nyakát is és köztársaságot csináltak. Franciaország nagyon tönkrement, Szerencsére született Corsicában egy ember Bonaparte Napóleon, aki olyan okos és bátor volt, hogy előbb ezredes, később tábornok lett belőle. Ez a Napóleon legyőzte az egész világot és a franciák nagyon szerették. Egyszer azonban, mikor Oroszországba ment, ott-hon felejtette a katonái bundáját és borzasztóan fáztak. Az oroszok pedig felégették Moszkvát, Napóleonnak vissza

kellett jönnie Parisba. Ekkor már császár volt. A franciák azonban nem szeretik az olyan embert, akinek nincs szerencséje és most már őt sem szerették. A királyok pedig, akik haragudtak rá, megakarták bosszulni magukat és megparancsolták, hogy mondjon le. Elment hát Elba szigetére, később visszajött száz napra Parisba, csak hogy az ellenségei megtudták és utána szaladtak. Napoleon menekülés, közben meglátott egy angol hajót és megkérte a kapitányt, hogy rejtse el. De a kapitány elfogta és Szent Hona szigetére vitte, ahol nemsokára meghalt.

Mondhatom, hogy Csokoládének sokban igaza van.

*

Ma reggel megérkeztünk Berlinbe.

A város szokatlanul kellemes benyomást kelt; a házak nagyon csinosak.

Egy szót sem bírok írni ma. Fáradt vagyok.

Két érzés van, amely a kevély és a szeretetreméltó lelkeknek közös tulajdona, Túlságosan érzékeny: a véleményük és túlságosan nagy a keserőségük, ha a véleményük helytelen volt.

Július 28., — péntek. — Berlin Firenzére emlékeztek. Vagyis csalt azért emlékeztet Firenzéire, mert ott is némmel voltam és akkor is hasonló körülmények között éltünk.

Legelőször is a múzeumban voltunk. Tudatlanságból, vagy előítéletből, de nem tettem fel a poroszokról, hogy ilyen múzeumok legyen.

Mint mindig, úgy most is a szobrok kapták meg legjobban a figyelmemet és azt kell hinnem, hogy eggyel több érzésem van, mint a többi embernek ezért tudom a szobrokat *különösen* jól megérteni.

A nagyteremben van egy szobor, melyet a szandálos láb után ítélve, Atalanta szobrának néztem, de melynek felirata mégis Psyché volt. Psyché-e, vagy Atalanta, egészen mindegy; bámulatra keltően szép úgy az alak, mint a mozdulata.

A görög tereméből tovább mentünk. A szemem is, az eszem is fáradt volt már és az egyiptomi művészet alkotásait csak azokról a különösen élénk, mondhatnám menekülni látszó vonalaikról ismertem fel, amelyek a vízbe dobtott kavics nyomán támadt gyűrűkre emlékeztetnek.

Semmi sem kellemetlenebb, mint ha olyan ember társaságában vagyunk, akit a mi érdeklődésünk tárgya nem érdekel. Néném unatkozott, duruzsolt és siettetett. Igaz is, hogy két óra hosszat álldogáltunk egyfolytában.

Legérdekesebbnek a szobrok, a régi metszetek és a miniatűr arcképek gyűjteményét találtam. Imádom őket. Imádom ezeket az arcképeket s míg gyönyörködöm bennük, képzeletem végtelen utakat jár be, visszarepül elmúlt századokba és hősokeket, kalandokat, drámákat terem... De elég lesz.

Folytassuk a képeken. Elérkeztünk ahhoz az időhöz, mikor a festészetnek e legtökéletesebb művészetnek, tökéletesednie kell.

A festészet legelső fokán kemény, merev vonalakat és túlélénk színeket használtak, melyek átmenet nélkül voltak egymás mellé rakva; a legújabb modor pedig színben és vonalban a lágyságnak olyan fokáig jutott, amelyik már az értelmet 'zavarja. Beszéljenek és írjanak bármit, hűen másolni a természetet senki sem tudta még.

Menjünk el csukott szemmel mindazok előtt a művek előtt, melyek a primitívek és a modernek*) képei közé esnek és ne vegyük figyelembe, csak e két szélsőséget.

Az elsőt a merevség, a vonalak keménysége és a ríktó színek jellemzik.

A kevés vonal az alakok szétömlő lágysága és a színeiknek a testszerűség rovására történő egybeolvadása jellemzik a másodikat.

Ha most azután, hogy így fejezzem ki magam, átvinné valaki az ecset hegyével a régiek túlélénk színeit a modernnek ízléstelenül puha alakjaira, megvolna a keresett tökéletesítés.

Hátra van még az a legújabb irány, amelyik színfol-

*) A modernekhez Rafaelt, Tiziant és a többi nagy mestert számítom. B. M.

tokkal fest. Teljesen téves felfogás, bárha lehet vele olykor hatást elérni.

A modern képeken ábrázolt élettelen tárgyaknak, mint például bútoroknak, házaknak, templomoknak is hibás a felfogása. Nincsenek pontosan megrajzolva, a vonataik széthullanak, elmosódnak, nem látszik úgy, mintha mozdulatlanul állanának, aminek az a következménye, hogy aiz élő alakok nem ütnek el eléggé az életteltől, illetve épen olyan élettelennek látszanak, mint azok.

Nos leányom, ha ennyire tisztában vagy, hogy mi kell a festészet tökéletesítéséhez? . . . Legyenek nyugodtak, dolgozni fogok s ami még fontosabb, célhoz is érek!

Rettenetes fáradtan indultam haza, de azért még megvettem útközben harminckét kötet angol könyvet, köztük egy csomó német fordítást.

— Már is egy egész könyvtár! — kiáltott kétségbeesett néném.

Mennél többet olvasok, annál többet szeretnék olvasni? mennél többet tanulok, annál többet akarok tudni. Nem azért mondom, hogy azt a bizonyos görög bölcsét utánozzam. úgy mondom, ahogy érzem.

Faust vagyok, önemet íróasztal előtt ülök, előttem könyv, füzet, papírtekercsek halmaza hever, . . .

Hol van Lucifer? Hol van Margarete? Óh jaj! Az én ördögöm, örült hiúságom, mindig velem van! Nem jogosult nagyravágyás, hasztalan iramodás az ismeretlen cél felé!

Gyűlölöm az arany középszert. Vagy lázasan lobogó életet . . . vagy mozdulatlan nyugalmat akarok.

Nem tudom, hogyan történt, de egyáltalában nem szeretem Pietrot; nemcsak hogy nem szeretem, de nem is gondolok reá, mintha csak álom lett volna az egész.

De Róma vonz; úgy érzem, hogy csak Rómában tudnék tanulni. Róma, Róma a láрма és csend, a tobzódás és ábrándozás, az árnyéle és fény hazája . . . Várjunk csak Árnyék és fény, — világos; ahol árnyék van, ott^f fénynek is kell lennie és fordítva. Kicsúfolod magadat .drágám? csak rajta, van miért Rómába akarok menni, mert Róma az egyetlen város, amelyikben a lelkem otthonosan érzi magát, az egyetlen amelyet Önmagáért tudok szeretni.

Berlinnek szép és gazdag múzeuma van, de vajon Né-

metországoknak az érdeme-e? Nem Egyiptomé, Görögországé és Rómáé.

Az ókori műrecek megtekintése után hazafelé kocszitunk s az úton a legmélyebb utálattal gondoltam a mi korunk művészetére, építészetére és divatjára.

Ha valaki a régiségtárból kijövet, fáradságot vesz magának, hogy az érzéseit elemezze, rá fog jönni, hogy szintén ugyanezt gondolta. Miért szereti ük mással azonosítani magunkat?

Igaz, hogy a németek kellemetlenül szárazak és materialisták, de egyéb jó tulajdonságukat el kell ismernünk; nagyon udvariasak és nagyon szolgálatkészek.

Legjobban azonban azt szeretem bennük, hogy az uralkodójukat és a történelmüket szent tiszteletben tartják. A köztársaság ragálya nem fertőzte még meg őket.

Egyik kormányforma sem ér fel egy ideális köztársasággal, csakhogy a köztársaság olyan, mint a hermélín: a legkisebb folt is tönkreteszti. Pedig ki látott már makulátlan köztársaságot?

*

* *

Csúnya hely ez a Németország, ugyan hogy is bírják ki benne az életet. Szépek a házak, szélesek az utcák, de sehol sincs semmi, ami a szellemet vagy a képzeletet ingerelni tudná. A legkisebb olasz város különb, mint Berlin,

Néném kérdi, hogy hány oldalt írtam már. — Legalább is százat, — teszi hozzá.

Valóban, úgy látszik, mintha folyton írnék, pedig nem; gondolkozom, álmodozom, olvasok, közben megint írok egy-egy szót s ez egész nap így megy.

Csodálatos, hogy mióta bonapartista vagyok, milyen jól megértem a köztársaság áldásait.

A köztársaság az egyetlen szerencsés kormányforma, csakhogy abban az alakjában, ahogyan Franciaországban ismerik, lehetetlen. Hiszen a francia köztársaság sáron és véren épült fel. Ugyan! miért töröm én a köztársaságon a fejem? Majdnem egy hete már, hogy mindig ez jár az eszemben. Boldogtalanabb-e Franciaország, mióta köztársaság lett? Dehogy, ellenkezőleg. Hát akkor mit beszélök?

És a kinövések? . . . Van az mindenütt.

Valami jó, liberális államforma kellene, olyan emberrel az élén, akinek nincs túlságosan sok hatalma, inkább csak az államot jelképezi; ne tőle függjön az állam értéke, de az ő személye legyen a biztosíték és sugározzon annyi fényt, amennyi kellemes a szemnek. — A köztársasági elnök mégsem ugyanaz.

De elég mára; legközelebb, ha megint tudok valami újat, megírom.

Július 30., — vasárnap. — Szomorú egy hely ez a Berlin. Látszik rajta a keresett egyszerűség, amely azonban csúnya és esetlen. Hídon, utcákon és tereken rengeteg sok a szobormű, de mind ostobán és ügyetlenül van elhelyezve. Berlin olyan, mint valami remekbe készült óramű; mikor az óraütés elhangzik, a katonaság kivonul, a hajóslegények evezni kezdenek és az utcán rosszul öltözött kalapos-kabátos hölgyek jelennek meg, akik kézenfogva vezetik csúnya kis gyermeküket.

Arra a gondolatra, hogy nemsokára Oroszországban leszek, ahol anyám és néném nélkül kell maradnom, ellágyulok és félni kezdek. Az is bánt, hogy annyi bajt okozok a nénémnek.

A per, a bizonytalanság, a sok egyéb minden s ráadásul még az a félelem, hogy nem változtatok a helyzetemen . . .; az a gondolat, hogy ha visszatérek, meg kell kezdenem előbbi életemet és új életfordulatra nem lesz reményem, nem lesz már előttem a vigasztaló, az erőt adó érzés: „Majd ha Oroszországba megyek” . . . Istenem, aki a lelkeembe látsz, könyörülj rajtam és légy velem.

Két óra múlva elhagyjuk Berlint, holnap Oroszországba érek. Nem, nem hagyom el magam, erős leszek... De ha hiába keresek szerencsét? Már megint? Az ember ne essék előre kétségbe.

Óh, ha tudnák, hogy mit érzek!

Július 31., — hétfő. — Tegnap este tíz órakor kimentünk nénémmel, Csokoládéval és Amáliával a vasúthoz Meglehetősen levert voltam, csak az vigasztalt, hogy nagy kényelmes, gázzal világított fülkét kaptunk, amelyik oly

volt, mint valami kis szoba s amelyikben egész úton egyedül lehettünk. A cselédség a szomszédos üres fülkében húzódott meg. Úgy szerettem volna elválásunk előestéjén kibeszélni magamat a nénémmel, de nem tudok közlékeny lenni, mikor tele van gyöngédséggel a lelkem. Nagynéném, aki attól félt, hogy a beszélgetés izgatni talál, vagy nem lesz kedvemre, szintén nem szólott, úgy hogy akarva, nem akarva Octave Feuillet „Nagyvilági házasság” című könyvébe merültem bele. Üdvös olvasmány, mondhatom; örökre megutáltatta velem a házaset minden bűneit . . .

E bölcs gondolattól eltelve, elaludtam és reggel négy órakor Eydtkühenben ébredtem fel, ahol már csak három órányira vagyunk a határtól.

A vidék teljesen sík, a fák sűrű lombja friss, üde, zöld, de az üdeségük olyan silány, olyan szomorú a Délvidék buja, gazdag növényzete után.

A Hotel de Russie kis vendéglőbe vezettek s két megszelt falú, súrolt padlójú szobácskában szállásoltak el, melyeknek világos fabútorzata szintén nagyon egyszerű.

Hála a magammal hordott sok útikelléknek, rögtön fürdőt készíttettem és átöltöztem. Egy piros arcú, kövér német nő tejet és tojást szolgált fel, megettem és írni kezdtem.

Fehér pongyolámból fedetlenül kilátszó formás, szép karommal, aranyos hajammal még ebben a szegényes kis szobácskában is bájos lehetek.

Kinéztem az ablakon. A domb nélküli, beláthatatlan, végtelen síkság elfárasztja a szemet. Úgy érzem, mintha valami roppant magas hegycsúcson állanék, amelyről az egész világot betekintem.

Csokoládé hiú gyerek.

— A kengyelfutóm vagy, — mondtam neki, — több nyelvet kell beszélned.

A gyerek azt felelte, hogy tud franciául, olaszul, kicsit oroszul és szívesen megtanul németül is, ha megtanítom.

Az előbb sírva jött panaszra, hogy a vendéglős olyan szobában akarja hálatni, amelyikben már egy zsidó lakik. Amália, aki bekísérte, majd meghalt nevetében. Komoly arcot vágtam, úgy tettem, mintha egészen rendbenlevőnek találnám, hogy a zsidóval egy szobában aludjék, de Csokoládé annyira zokogott, hogy végre is elnevettem magam és hogy megvigasztaljam, néhány oldalt olvastattam vele abból a világtörténelemből, amelyet külön az ő számára vettem.

Mulattat ez a kis néger; valóságos élő játék. Tanítgatom, ügyes kiszolgálásra szoktatom, elmondatom vele a bolidos ötleteit, egyszóval ő a kutyám és a játékszerem.

* *

Az eydtkühneni élet tetszik nekem; az ifjú Csokoládé tanítására adtam fejem, aki nagyszerű haladást tesz a filozófiában és az erkölcsökben.

Ma este, mikor a bibliát feleltem vele és a Júdás árulására került a sor, nagyon meghatóan beszélt el, hogy a fentemlített Júdás harminc ezüst pénzért eladta és csókkal elárulta Jézust.

— Barátom, Csokoládé! — mondtam neki, — el tudnál-e adni engem harminc frankért az ellenségeimnek?

— Nem, — mondta Csokoládé és lecsüggesztette a fejét.

— Hatvanért?

— Nem.

— Százhuszért?

— Annyiért sem.

— Ezer frankért talán? — faggattam tovább.

— Nem, nem — tiltakozott lesütött szemmel a kis szercsen, akinek majomszerű ujja izgatottan babrált az asztal szélén és a lába valóságos táncot járt az asztal alatt.

— De talán ha tízezer francot kínálnának, — folytattam meghatva.

— Akkor sem.

— Derék gyerek vagy! Mégis, ha valaki százezret adna

értem? — kérdeztem, hogy megnyugtassam a lelkiismeretemet-

— Nem, — mondta Csokoládé és a hangja mormogásba halkult — többet akarnék . . .

— Mit mondtál?

— Hogy több kellene.

— Nos, drága lélek, szólj hát; mondd hűséges alattvalóm, mit kérnél értem? Lássuk csak, két milliót, hármát, négyet? . . .

— Ötöt vagy hatot.

— Szerencsétlen! — kiáltottam, — hát az nem mindegy, hogy harminc francért vagy hat millióért adsz-e el?Γ

— Nem, mert ha olyan sok pénzem van, senkisémet árt-hat nekem.

— Végig vetettem magam a díványon és minden tanítói méltóságom ellenére harsogó kacagásba törtem ki. Csokoládé meg volt elégedve a hatással és átvonult a másik szobába .

— Tudják-e, ki főzte meg az ebédemet? Amália.

— Két kis csirkét sütött, különben meghaltam volna éhen. Hogyne, mikor italul is romlott Chateau-Laroset szolgáltak fel.

Furcsa hely ez az Eydtkünnen. Milyen lesz vajon Oroszország?

Augusztus 1., — kedd. — Kedvem volna regényt írni a lovagiasságról, mert az, amelyiket elkezdtem, a fehér dobozom aljában hever.

Azért időzöm nénémmel a mélyen tisztelt eydtkünneni vendéglőben, hogy nagyrabecsült nagybátyámnak a megérkezését lessem.

Meguntam a szobát és félkilenc felé magam mentem ki érte a vasúthoz; de mert vonat érkezésig még volt néhány percünk, Amália kíséretében sétára indultam.

Eydtkünnennek van egy nagyon szép, kövezett, árnyas fasora, melyet jobb oldalon igen csinos, tiszta házacs-kák határolnak; két kávéháza, sőt még valami vendéglő-féléje is van. A fasor közepe táján járhattunk, mikor a lokomotív füstje a sétánkat megszakította. Nem törődtem a kis lábommal, meg a magas sarkammal, de véleményen.

kőhalmazon, árkon-bokron keresztül rohantam az állomás-épület felé — és hiába.

Mit gondol drága atyám? . . .

Augusztus 2., — szerda. — Kezdődik a szomorúságok sorozata; hullik a hajam. Aki még nem próbálta, nem tudja, milyen nagy szomorúság, ha az embernek hullik a haja.

István bátyám sürgönyzött Konotopból; csak ma indul útnak. Még huszonnégy órai Eydkühnen tehát! Uram, irgalmazz! Az ég borult, hideg szél fúj, néhány lézengő zsidó s olykor egy-egy szekér zörgése kint az utcán és a mindenféle nyugtalanság sóhajai idebent.

Néném Rómát akarta ma este szóba hozni . . . Már régen nem sírtam — s most sem szerelemből sírok, viláért sem, — csak a nizzai életünk szomorú emléke jutott az eszembe.

Augusztus 3., 4., — csütörtök, péntek, — (Orosz nap-tár szerint júl. 23.) Tegnap délután három órakor újra kimentem a vonathoz s ezúttal tényleg szerencsém volt, mert a bátyám megérkezett.

Negyedóránál azonban nem maradhatott tovább, mert nem lévén útlevele, az orosz határállomásán, Wirballenben, becsületszavát adta a határrendőrség tisztjének, hogy a legközelebbi vonattal visszautazik.

Csak néhány percünk volt hátra; Csokoládé nagynémémért szaladt, de mikor néném megjött, alig válhattunk tíz szót bátyámmal. Néném nagyon aggódott miattam és mire a szállóba visszatértünk, bebeszélte magának, hogy a bátyám modorában valami különös hidegséget vett észre. Félig kimondott találgatásainak az lett a vége, hogy magam is félni kezdtem. Éjfélkor vonatra szálltam; néném sírt, én pedig mozdulatlan szemmel tekintettem felfelé, hogy a könnyeim ki ne peregjenek. A kalauz jelt adott s én, életemben először, magamra maradtam.

Hangosan sírni kezdtem; de nehogy azt gondolják, hogy a sírásnak nem vettem hasznát! . . . Dehogy! Azt tanulmányoztam természet után, hogy hogyan sír az ember.

— Most mar elég, lányom, — mondtam magamnak és

felálltam. Ideje is volt, Oroszországba értem. Az állomáson bátyám ölelő karjai, két csendőr és két vámhivatalnok fogadtak, olyan tisztelettel, mint ahogy hercegnőkhöz illik. A csomagjaimat sem vizsgálták át. Az állomásépület nagy, a vasúti hivatalnokok jól öltözöttek és rendkívül udvariasak. Azt hiszem, ideális országban vagyok, annyira jól megy minden. A legegyszerűbb orosz csendőr különb itt, máat akármelyik francia katonatiszt.

Szóljunk itt egy szót szegény cárom védelmére, akit azzal vádolnak, hogy a népéhez idegen. Ahány katonát csak láttam, (pedig van Wirballenben bőven) annak mind olyan a tekintete, mint a cáré. Azt már nem tudom megmondani, hogy tényleg a cárt utánozzák-e, vagy a mélyen homlokba húzott sisak kelti ezt a hatást. Ami azonban az utánzást illeti, Franciaországban nagyon jól tudják, hogy mándenik katona Napóleonra hasonlított.

Kényelmes fülkét kaptam s mikor bátyámmal már kibeszéltük magunkat, elaludtam.

A vasúti vendéglőkben nagyon jól lehet étkezni s gyakran kiszállottam.

A honfitársaim semmiféle különösebb érzést, semmiféle elragadtatást nem keltenek bennem, amit pedig szoktam érezni, miikor ismerős tájékat látok viszont. De nagyon rokonszenvesek és jól esik közöttük lennem.

Azután meg olyan udvariasak, úgy igyekeznek a kedvembe járni; minden orosznak annyi szíves jóság, annyi őszinteség van a modorában, hogy az embernek a szíve repes az örömtől.

Bátyám reggel tíz óraker ébresztett fel.

A mozdonyokat fával fűtik és így megmosakodtunk az utálatos kőszén füsttől. Tisztán ébredtem és a napom csevegésen és alváson kívül azzal telt el, hogy az ablakon át szép Oroszországunknak a római campá gnat*» emlékeztető végtelen sokságában gyönyörködtem.

Este féltizkor még világos volt. Áthaladtunk Gacsinán, az erőszakos édes anyja életében annyi zaklatást át-szenvedett I. Pál cár székhelyén, eljutottunk Czairszkoje-Szeloba s innét a vonat hwaronot perc alatt Szentpéter-várra repített minket.

Egy nagybátyával, egy komornával, egy szerecsennel

s rengeteg podgyással súlyosbítva, a Hotel Demonthban szállottam meg, pénz azonban csak 50 rubel volt a zsemben. Mit szólnak hozzá? Vacsorámat a szalonba hozattam, amely elég nagy, de sem szőnyeg, sem kép nincs benne. Közben bátyám belépett:

— Tudod-e, ki van itt, ki van a szobámban?

— Nem sejtem. Kicsoda?

— Találd ki, hercegnóm.

— Nem tudom.

— Issajevics Pált; bejöhet?

— Csak tessék.

Issajevics Albedinskyvel, Vilna kormányzójával időzik Pétervárott, ugyanazzal az Albedinskyvel, aki a cár régi kedvesét vette nőül.

Pál Eydtkühnenből küldött sürgönyömet akkor kapta meg, mikor épen indulóban volt. A hivatalos utat nem halaszthaíta tovább s azért megkérte a barátját, Muraviev grófot, hegy jöjjön elém. A gróf azonban feleslegesen fáradt, mert a vonatunk éjjel három órakor érintette Vilnát s én úgy aludtam, mint a mormota.

Ki mondhatja meg, jóság vagy önzés volt-e tőlem, de az egész estét igen vidám hangulatban töltöttem, mert éreztem, hogy Issajevics örvend nekem. Azt az örömet élveztem, amelyet neki szereztem. Van legalább lovagom a pétervári tartózkodásom idejére.

Még eddig csak droskát láttam az utcákon. A droska egy személynek való rugós kocsi, amely elé csak egy lovat fognak. Láttam a római Szent Pál-templom modorában épített kazáni székesegyházat és sok olyan házat, „ahol inni lehet”.

Mindenki a Margit hercegnő dicséretét zengi, — olyan jó, olyan egyszerű — mondják. Abban a nőben persze, aki nem hercegnő, semmire sem becsülik az egyszerűséget. Légy egyszerű, jó és kedves s ha nem vagy történetesen királynő, az alattad állók mindenféle szabadságot megengednek veled szemben, a veled egyenrangúak pedig sajnálkozva mondják: „Jó lélek” s azokat a társaidat helyezik eléd, akik sem nem jók, sem nem egyszerűek.

Vólnék csak én királyné! Milyen népszerű lennék, mennyire szeretnének!

Az olasz hercegnő, a férjével és kíséretével még mindig Oroszországban időzik. Jelenleg éppen Ki evet látogatták meg.

„Kiev az orosz városok anyja” — mondta a nagy Szent Waldemar herceg, mikor megkeresztelkedett és fél Oroszország népét is megkeresztelte a Dnjeperben.

Templomokban, zárdákban, szerzetesekben és ereklyékben Kiev a világnak leggazdagabb városa. Ami pedig a szerzetek arany- és drágakőincseit illeti, az egyenesen mesés; akárcsak az Ezeregy Éj meséiben, egész pincék vannak tele a sok drágasággal. Nyolc éve már; hogy Kievben jártam, de még mindig emlékszem azokra az ereklyékkel valószínűleg megtömött földalatti folyosókra, amelyekkel minden utca, az egész város alá van aknázva. E több kilométer hosszú folyosó két oldalán végesvégi szentek sírjai sorakoznak. Istenem, bocsásd meg a gorzskodásomat, de lehetetlen, hogy ennyien lettek volna.

Augusztus 6., — vasárnap. — Templomlátogatás helyett aludtam s azután Nina jött értem, hogy elvigyen villásreggelire. A papagálya rikácsolt, a leányok kiabáltak, én énekeltem, szóval Nizzában éreztük magunkat. A kétüléssel zárt hintó elég nagy volt, hogy helyet adjon a három gráciának, akik szakadó esőben indultunk el, hogy megtekintsük az Izsák-székesegyházat, mely malachitból és lapis lazuliból való oszlopairól volt híres. Az oszlopok fölbecsülhetően értékűek, de ízléstelenek, mert a kétfajta kő, a zöld malachit és a kék lapis lazuli kölcsönösen rontják egymás hatását. A templom mozaikmunkája és a festményei azonban eszményien szépek; Szűz Máriát, a szenteket és az angyalokat igazán ilyennek képzeljük el. Az egész templom márványból való. A gránitoszlopos homlokzatok gyönyörűek, de nincsenek összhangban az aranyozott, bizánci modorú kupolával. Az épület benyomása különben nem kellemes, mert a középső kupola túlságosan hatalmas, nagyméretű és tönkreteszi a négy kis sarokkupola hatását, melyek pedig egyenként nagyon szépek lennének.

A templom belsejének gazdagon aranyozott ornamentikája a lehető legerősebb hatású díszítések tarka

színpompája nagyon ízléses és kellemes, csak a két lapos lazuli oszlop ne lenne bent. Pedig ezek is gyönyörűek lennének másol.

Éppen parasztesküvőt tartottak. A mátkapár csúnya volt s ezért nem is néztük sokáig őket. Szeretem ezt a derék, jó, tisztességtudó, gyermeteglelkű orosz népet. Asszonyok és férfiak kivétel nélkül megállanak minden templom, minden kis kápolna, minden szentképes fülke előtt és az utca közepén olyan nyíltan vetnek keresztet, mintha senki sem volna a közelükben.

Az Izsák-dóm után a kazáni székesegyházat tekintettük meg. Itt is esküvő volt, még pedig bájos menyasszonnyal. Ez a székesegyház a római Szent Péter-templom mintájára épült, de az oszlopsora kissé szertelen; úgy látszik, mintha nem kapcsolódnék szervesen az épülethez és nem is elég hosszú, nem adja ki a teljes félkört, ami különös, bevégtetlen színezetet ad az egész hatalmas építménynek.

A Newskyn megnéztük Nagy-Katalin cárnő szobrát,

A Szenátus előtt, a Téli Palota közelében, amely, mellékesen megjegyezve, olyan, mintha valami óriási kaszárnya lenne, Nagy-Péter cár lovasszobra áll s egyik kezével a Szenátusra, másikkal a Névára mutat. A nép ezt a mozdulatot különös módon magyarázza. A cár, mondják, azért mutat egy kezével a folyóra, a másikkal a Szenátusra, mert figyelmeztetni akar, hogy inkább fojtsd magad a Néva vizébe, mintsem hogy a Szenátust igazságtalansággal vádoljad.

Odább, Miklós cár szobra arról nevezetes, hogy a szobor súlya csak két támasztó pontra, a ló két lábára nehezedik, holott más, hasonló szobroknál harmadik, kiegészítő támasztó pontul a fark szerepel. Ez a különlegesség a következő gyászos reflexióra fakasztott: „A forradalmárok annál könnyebben döntik majd le.”

Mi, három grácia, együtt ebédelitünk. István bátyám és Pál nézőközönség voltak. Mind a kettő egészen komolyan udvarolt, ami borzasztóan zavart. Jobban szerettem volna, ha Giroval és Máriával egyedül lehetnék.

Esik és náthás vagyok. Anyámnak ezt írtam: „Szent-Pétervár igazi piszokfészek! A kövezet olyan rossz és

ha kocsival megyünk, úgy ráz, hogy az fővárosnak már igazán szégyen. A Téli Palota válságos kaszánya, a színház szintén; a székesegyházak díszesek, de otrombák és esetlenek.

Számítsuk hozzá még az időjárást is s akkor teljes a gyönyörűség.

*
* *

Nagyon csüggedt vagyok s a Pietro arcképéből próbáltam erőt meríteni, de most már nem is látom elég szépek, hogy elfelejtsem, mennyire értéktelen senki ember, aki csupán megvetésre érdemes.

Nem haragszom rá, mert megvetem, de nem személyes sérelemért, hanem az életfelfogásáért, a gyöngeségeért... Egyébként meg is próbálok szavaikkal kifejezni azt az érzést, amelynek nevet szeretnék adni. Azt a gyöngeséget, amely a jóra, a gyöngédségre, a szenvedett igazságtalanság megbocsájtására készlet, illelhetjük gyöngeség néven. Annak a gyöngeségnek azonban, amely a rossz felé, a hitványságok felé hajt, *gyávaság* az igazi neve.

Azt hittem, jobban fogom érezni az enyéim hiányát. Hiszen hát nem érzem tökéletesen jól magam, de azt inkább a kellemetlen és közönséges modorú emberek, (szégyen bátyámat beleszámítva, aki pedig olyan szép férfi), jelenléte okozza és nem azoknak a távolléte, akiket szeretek.

Augusztus 7. — (július 26.) — „Mi csak a középkorban tudtunk valami ecedetit teremteni” — irtam naplóm utolsó füzetének valamelyik lapján.

— Mi, — kicsodák? A keresztények. — Megjavit-e igazán a világ, vagy pedig csak más alakban támadtak fel ugyanazok az emberi erkölcsök, amelvek már a világ kezdete óta törekszenek a tökéletesedésre?

A nemzetek élete hasonló a folyó életéhez, amely nevet és irányt változtatva olykor sziklák között rohan, olykor homokos síkságon hömpölyög, olykor hegyek közt zúg, olykor a föld alatt tombol, olykor a tenger áriával

keveredik, de azért rendületlenül halad előre azon az ismeretlen úton, amely eléje szabott.

Ki szabta elé?

Isten? Vagy a természet? Ha a természet az Isten, úgy mi csak tehetetlen bábjai vagyunk, mert a természete előtt porszem az ember és nincsenek emberi érdekek.

A filozófusok szerint az Isten létét a világegyetem gépezetének működése bizonyítja; de vajon az az Isten-e *MZ*, akit a mi képzetünk alkotott?

A természet, a csillag világok mozgatója, *fizikailag gondozza* a mi földünket. De ki a gondviselője az emberi léleknek, az emberi szellemnek? Fel kell tennünk, hogy van más Isten is azon a megsejtett hatalmas lényen kívül, aki a mindenséget mozgató erők megszemélyesítője.

Fel kell-e tennünk? Miért?

Ennél a gondolatnál megzavartak s egyelőre nem tudom tovább.

A postán voltam fényképeimért és kezembe jutott atyámnak egy Berlinbe küldött sürgönye is. Azt táviratban közli, hogy „valóságos áldás” lesz a megérkezésem.

Sapognikovéknál a lányokat ágyban találtam s velük maradtam egy kicsit. Beszélgetés közben Rómára terelődött a szó s ottani kalandjaimat és élményeimet olyan hévvel adtam elő, hogy Giro és Mária gurultak a nevetéstől.

Nagyszerűen éreztük hármasban magunkat; ennyit és így nevetni csak mi, három grácia, tudunk. A jókedv visszahatásaként azonban hazafelé vezető útam mélységes szomorúság vett erőt rajtam.

Éjfél volt, mire Imre bátyámmal és Ninával szállásunkra értem.

Szent-Pétervárt éjjel kell látni. Még nem tárult elém szebb látvány, mint amelyet a sötétkék, holdas éj fényében fűdő lámpasorral megvilágított Néva folyó nyújt. A házaknak és a hidaknak az alaktalanságát, a rossz kövezet hibáit eltakarja a jótékony éjszakai árnyék, amely azonban annál inkább kidomborítja a szélesen kiépített kőpart fennséges méretét. A tengernagyi palota tornyának csúcsa az ég kékjébe néz, az Izsák-székesegyház hafalás kupolájának finom körvonala ellenben a csillogó, sötédfátyolon keresztül olyan titokzatosan tűnik elő,

mintha az égből valami óriási árnyék ereszkedett volna alá.

Télen szeretnék itt lenni.

Augusztus 9., — szerda; (július 28.) — Egy fillérem sincs. Kellemes állapot. István bátyám kitűnő ember, de sokszor a hideg borzongat, ha látom. Ma reggel iszonyú dühös voltam rá, de egy félóra múlva már úgy nevettem Sapogenikovéknál, mintha semmi sem történt volna.

Csernicsev doktor éppen náluk volt s úgy szerettem volna a rekedtségem ellen valami orvosságot kérni, de hát pénzem nincs s a pap sem prédikál ingyen. Kényes helyzet, mondhatom. Azért nem búsulok, elég, ha akkor szenvedjük el a kellemetlenséget, mikor már a nyakunkon van; kár lenne-előre pityeregni.

Négy óraker Ninával kocsiba ültünk és a péterhofi állomásra hajtottunk. Mi, a három grácia, fehér ruhát viseltünk és hosszú porköpenyt vettünk magunkra.

A vonat már indulóban volt, jegy nélkül, de négy gárdatiszt kíséretében ugrottunk fel. A tisztet bizonyosan fehér tolllam és gráciáim cipőjének piros sarka igazította meg. Bennem is, Giroban is úgy tombolt a jókedv, akárha vidám katonalóban, amely csillogó szemmel hegyezi a fülét a zenére...

*
* *
*

Hazatérve vacsora, István bátyám és Sándor bátyámnak a pénzküldeménye vártak reám. A vacsorát megettem, István bácsit kitudskoltam, a pénzemet zsebre-vágtam.

Azután, egész különös módon valami nagy szomorúság, az egyedüllétnek szomorú. fojtó érzése lepott meg. A tükörbe néztem; a tekintetem ugyanolyan volt, mint azon az emlékezetes utolsó romai éjszakán. Az emlékek szokatlan erővel rohantak meg.

Arra kért, hogy legalább csak egy napot maradjak még. — Lehunytam a szemem a gondolatom visszaszállott hozzá.

— Maradok, — suttogtam, mintha neki mondanám

— veled maradok drága szerelmem, jegyesem, életem, boldogságom. Szeretlek, bár méltatlan vagy rá, de szeretlek, mert akarlak szeretni...

Fel-alá járkáltam s aztán a tükör elé érve, hirtelen kitört belőlem a sírás. Joól áll nekem, ha egy kicsit sírok.

Amilyen hamar megíratott szeszélyes ötletem, olyan hamar bele is fáradtam a sírásba s hogy írni kezdtem, már meg is mosolyogtam önmagamat. Dehát az ilyesmi gyakran megörténik velem. Kigondolok egy regényt, egy-egy drámáat s úgy elmulatok a hőseimmel, vagy úgy elksergem a sorsukon, mintha igazán élő emberek lennének.

Imádom Szent-Pétervárt, de aludni nem lehet itten nagyon rövidnek az éjszakákák, alig sötétedett, máris virrad.

1876. augusztus 10. — (július 29.) csütörtök. — A mai estém emlékezetes marad. Imádozt árnyékomat, H... herceget, kezdem elfeledni. Bergamoscónál ki volt téve Vladimir nagyherceg fényképe és nem tudtam elszakadni tőle, Kellemesebb, tökéletesebb szépséget Képzelnem sem lebet, Giro velem lelkesedett s a végén megcsókoltuk a képet. Iserik-e azt a-gyönyörűséget, amelyet egy fényképnek adott csók okoz?

Az iskolás kislányok is így tesznek. — Hiába a cárért s a nagyhercegekért így lelkesedik az ember. Olyan tökéletes szépek valamennyien, hogy igazán nincs miért megütközni ezen a csókon, de én mégis elszomorodtam s teljes egy óra hosszat elrágódtam rajta. Ostoba voltam; H... hercegért rajongtam akkor, mikor Oroszország nagyhercegét imádhattam volna. Csakhogy az ilyesmit nem lehet magunkra erőszakolni. Különbén is H... herceget magamhoz hasonlónak, magamhoz méltónak tekintettem. Elmúlt, elfeledtem. Ki lesz a szívem új bálványá? Senki. A dicsőséget s az *igazi férfit* fogom keresni.

Az a sok fölös szeretet, amely a szívemben van, ezen-túl is elpazarlódik anélkül, hogy lelkem mélyének gazdag forrásai valaha kiapadhatnának.

Honnét szedted ezt a gondolatot, drágám? Tulajdon én magamtól, kedves olvasóm.

Szabad a szívem, senkiért sem lán-gol, de szünetlenül keresi, akiért lán-golni fog. Hamar rá kell akadnom, mert

szerelem nélkül olyan az élet, mint az üres palack, amelyből kifogyott a bor. Csakhogy, jó borral kell megtölteni. Képezetem lámpása meggyuladt; vajjon szerencsésebb leszek-e, mini az a Diogenes nevű szegény bölcse?

Augusztus 12. — (július 31.) — szombat. — Már minden rendiben volt, Issajevicstől elbúcsúztam. Sapogenikovék a vonathoz kísérték s ott vettük észre azt a boszszantó dolgot, hogy rosszul számítottunk, nem elég a pénzem. Vissza kellett térnem Nináékhoz s este hét óráig vártam, míg a bátyám a szükséges pénzt előteremtette a városból.

Ez a kaland meglehetősen levert s mikor végre hét óraker mégis elindultunk, annál kellemesebben lepett meg az a tíz-tizenkét fiatal gárdatiszt, aki hat zászlót vivő, fehérruhás testőr társaságában a perronra lépett. Az aranyifjúság azért vonult ki, hogy ünnepélyesen elbúcsúzzék két tisztársától, kik a kormány engedelmével Szerbiába mentek. A cár nem akar háborúba keveredni, pedig valóságos kis forrongás van Szerbia miatt. A szerbek sorsa minden orosz, szívet meghat, nagy összegeket írnak alá a javukra és másról sem esik szó, mint annak az orosz ezredesnek és néhány tisztnek az igazán hősiességéről, akik a szorongatottak segítségére siettek. Különben is lehetetlen, hogy ne érezzünk szegény szerb testvéreinkkel, akiket az embertelen, civilizációt és erkölcsöket nem ismerő barbár török nemzet olyan zavartalanul marcangol és fojtogat.

És még csak nem is adakozhatok!

Moszkva előtt egy órával félretettem a könyvem, hogy minden figyelmemet ősi fővárosunknak, ennek az igazi, hamisítatlan orosz városnak szentelhessem. Szent-Pétervár a német városok utánzata, de mert oroszok utánzótták, többet ér, mintha igazán német volna. Moszkvában minden eredeti orosz; orosz az építkezés, a vasúti kocsik, a házak, az ösvényeken álldogáló parasztok, akik a vonat után néznek, a patakon átvezető kis fahidak az utak sara, szóval orosz, minden és „mindenen rajta van az orosz őszinte becsületességnek, egyszerűségnek vallásosságnak, lojalitásnak a bélyege.

A templomok különös, zöldszínű, fügealakú kupolája kellemesen lepi meg a közeledőt.

A hordár, aki a csomagjainkat átvette, tisztelettudó alázatossággal kapta le a sapkáját, de azért olyan széles mosolygással köszönt ránk, mintha régi, jóbarátok lettünk volna. Milyen távol áll ez az üdvözlés a francia vigyorgó szemtelenségétől és a németek esetlen, otromba merevségétől.

Míg zárt kocsinkon a szállóig hajtattunk, a kocsi ablakából figyeltem az utat.

Hűvös idő jár, de nem éreztem azt a kellemetlen, egészségtelen nedvességet, ami Pétervárott volt. A város ősrégi és ami a kiterjedését illeti, Európának legnagyobb városa. Az utcák szabálytalanok, zeg-zugosak, dimbesdombosak és szabálytalan, nagy kövekkel vannak kirakva. A házaik ritkán magasabbak egy emeletnél, de az az egy emelet aztán igazán magas és hatalmas, nagy ablakok díszítik. Valóságos fényűzés, hogy egy-egy épület mekkora helyet foglal, de a telkek óriási méretei mellett senkinek sem jut eszébe, hogy az emeleteket egymásra halmozza.

A „Bazar-Stave-szálló” akkora épület, mint a párisi Grand Hotel, elsőemeleti nagy, kerek étkezőhelységét is ugyanarra a mintára építették, sőt nagy díszterme is van. Talán nincs olyan fényűző pompával berendezve, mint a Grand Hotel, de hasonlíthatatlanul tisztább és olcsóbb, mint amaz, a pétervári Demouth-szállót pedig sokszorosan felülmúlja.

A postások fekete, csukott kabátot, térdigérő, hosszúszerű csizmát és asztrachánprémes süveget hordanak.

Sok a nemzeti viselet, a nép ősi orosz módra öltözködik és a gyűlölt nemeit kabátot csak elvéve ha láttaim. Általában kevesebb a német vonatkozás, de azért, sajnos, van itt is bőven.

Valósággal zavarban voltam, míg egy bérkocsit lefoglaltam; a kocsisok olyan szívesen unszoltak, hogy az ember majdnem attól fél, hogy halálos sértést követ el, ha a másiknak a kocsiját választja. Végre mégis bentültünk egy különös alakú, magas, szűk kocsiban és megkezdtük versenyt vágatató körútunkat. Az utcakövezet, a közúti vasút sínjei, a gyaloglók, a szekerek, kocsik szélvészgyor-

sasággal repültek el mellettünk s minden pillanatban azt hiszem, hogy mi magunk is kirepülünk a rázós járműből. Nagybátyám nyögdecselt a nyugtalanságtól s én nevettem, nevettem rajta, magamon, vad száguldásunkon, a hajamat felborzoló szélen s az arcomat égető napsugáron. Egyszóval, nevettem mindenén és minden templom, minden kápolna, minden szentképes fülke előtt éppen olyan áhiátosan vetettem keresztet, mint az utca járó-kelő, jámbor népsége. Kellemetlenül csak az érintett, hogy annyi asszony jár mezítláb.

A Solodormikov-úton egy fehér fodrocskát vásároltam s aztán éppen olyan jó érzéssel, emelt fővel és mosolygó szájjal sétálgattam, akár csak otthon, Nizzában lettem volna. Holnap tovább akarok utazni, mert éppen csak annyi pénzem van, amennyivel István bátyámékhöz eljuthatok és úgysem tudnék semmit vásárolni.

II. Katalin vörös diadalíve sárga ornamentikával és zöld oszlopokkal van díszítve. Különös összeállítás, de azért el sem hinnék, milyen igazán szép, mert összhangban van a háztetők és a templomfedelek lombzöld vagy sötétvörös színével. A színek összeállításában mutatkozó jóleső naivitás megfelel az orosz lélek egyszerű jóságának. És a nihilisták már ezt is kikezdték. Mehistopheles már kerülgeti Margarétát. Átkozott propagandájuk megkezdte aknamunikáját, pedig borzasztó lesz az a nap, amelyiken ez a lelkében: szelíd, birkatürelmű, de megcsalt és félrevezetett jámbor nép fellázad, mert vérszomjas, őrjöngő düh nem fogja ismerni a határt.

Most még rajongó szeretettel csüggnek a cáron s hála Istennek, a vallásukon is. Megható az alázatosságuk és a hűségük.

A színház előtti téren rajokban nyüzsög a sok szürke galamb; arra sem ijednek fel ha a kocsikerék két ujjnyira gördül el tőlük. Az orosz nép nem eszi a galambot, mert a Szentlélek a galamb képében szállott alá.'

Ezúttal nem nézem meg a város nevezetességeit.

Moszkvának legalább egy hét kell. Visszatérőben, ha már lesz pénzem, végigjárom mindent. A Kremlint éppen csak, hogy megpillantottam, mert abban a pillanatban, mikor megmutatták, egy elhaladó bérkocsit vettem éppen szemügyre, amelyik malachit színűre volt festve.

A szálló vendégeinek névsorában megpillantottam Suvarov hercegnő nevét s rögtön átküldtem Csokoládét, hogy kérdezze meg, fogad-e. Csokoládé azonban azzal a hírrel tért vissza, hogy a hercegnő csak este hét órakor jön haza.

István bátyám alszik s én a fogadóteremben írok.

A moszkvai Szláv Egyesület kétségbeesett felhívást intéz a számológéculák és az étlapok hátlapján a közönséghez és az orosz papsághoz. Nekem is jutott egy a reggelimnél, mikor megérkeztem. Megőrzöm. A felhívás a lelkembe vágott. Miért nem könyörgik ki a cártól a háborút? Ha az egész nemzet térdre borulva rimánkodnék, hogy a barbároktól fojtogatott testvérei védelmére sietessen, vajon meg tudná-e tagadni tőlünk a cárt?

Csak azok az átkozott nihilisták ne lennének. De féltő, hogy ha a katonaság eltávozik, az ország valamennyi semmirekellő gazembere összefog és kikiáltja *mindjárt kezdetnek* a köztársaságot.

Milyen szomorú, ha az embert a tulajdon szép, reményekben gazdag hazája szívében ilyen kimos gondolatok gyöttrik!... Szinte szeretném ölembe venni ezt a jámbor, jó orosz népet, mint a gyermeket, elvinni messze-messze, hogy befoghassam a fülét és lezárjam a szemét minden botránkoztató beszéd, minden ocsmány tett előtt, hogy r.e. lásson semmit, ne halljon semmit, ami csúnya.

Istenem, hogyan csókolhattam szájon, hogyan adhattam én neki először a csókot? Oh én bolond, én kárhozatra méltó! Sírok a dühtől és reszketek az undortól!

Azt hihette, hogy nem először történt, — hogy nálam

könnyen megy, — hogy rendes szokásom! — Vatikán és Kremlin! Fojtogat a düh és a szégyen!

Pompás ebédemet egy csésze consommé, meleg kalács és friss kaviár vezette be. Az orosz kalácsot Moszkvában kell megízlelni s a moszkvai kalács majdnem olyan híres, mint akár a Kremlin. Egy adag halban két olyan óriási szeletet adtak, melyeket külföldön feltétlenül négybe osztottak volna. Magától értetődik, hogy nem ettem meg mind. Kaptam még egy félméteres átmérőjű borjúszeletet, zöld borsóval és kisütött burgonyával körítve és egy egész csirkét. A tetejes kis tányér kaviárról, amelyet elém tettek, azt állították, hogy „fél adag.”

István bátyám nagyszerűen mulatott s megmondta a pincérnek, hogy ez a mennyiség Olaszországban éppen négy ember számára való. A magas, szikár pincér, aki Doria hercegre hasonlított, mozdulatlan arccal és angolos nyugalommal azt felelte, hogy meg is látszik az olaszokon, azért olyan kicsiny termetűek és soványak. Az oroszok ellenben szeretnek jól élni, de aztán erősek és szálasak is. Erre a megjegyzésére méltóságteljesen elmosolyodott és olyan merev fabábu mozdulatokkal vonult ki, mintha fonálon rángatták volna.

Az óriási adagon kívül megvan az ételnek az az előnye is, hogy kitűnően van elkészítve s ebben sok bölcsesség rejlik: aki jóízűen eszik, annak jókedve van; aki jókedvű, jobban méltányolja az élet örömeit, nem esik kétségbe minden apró szerencsétlenségen és főképen kellemesebben van hangolva az embertársai iránt. Amennyire csúnya dolog, ha a nő falánk, éppen annyira szükséges, hogy egy kicsit ínycenc legyen. Ez éppen olyan elengedhetetlen kellék, mint a szellemesség és az öltözködni tudás, nem is említve, hogy az egyszerű, de választékos, finom táplálék kihat az egészségre, meghosszabbítja a fiataliságot, megőrzi a bőr üdeséget és fenntartja az alak kellemes puhaságát. Magam is bizonyosság vagyok rá. Saponikov Mária nem ok nélkül mondta, hogy az enyémhez

hasonló alakhoz sokkal szebb arc illenék, pedig jegyezzük meg, hogy nagyon is messze állok a csúnyaságtól. Saját magamnak is csettintennem kell a nyelvemmel, ha eszembe jut, milyen leszek majd húsz éves koromban... Tizenhárom éves koromban túlkövér voltam s mindenki tizenhatnak nézett. Most nyúlánk, majdnem tökéletes alakú és nagyon karcsú, sőt kissé talán túlságosan is karcsú vagyok; minden szoborral összehasonlítom magamat s még egyet sem találtam, amelyik hozzám hasonló karcsú és széles csípőjű lett volna. Hiba? A vállamnak azonban még telnie kell.

Mondtam-e, hogy teát is kértem, mire egy egész szamovárf, huszonnégy darab cukrot és öt csészére való tejszint tettem elém. Egyik kitűnőbb volt a másíknál. Mindig nagyon szerettem a teát, még akkor is, ha nem készítették túlságosan jól s most megittam öt csésze (kicsi csésze volt) tejszínes teát s három csészét tejszín nélkül, igazi orosz módon.

Nagyoroszország és a két fővárosa teljesen új előttem.

Mielőtt külföldre mentünk, csak Ukrainát és Krimiát ismertem. Azt a néhány orosz parasztot, aki házalgatva olykor a mi vidékünkre tévedt, majdnem idegennek tekintettük és megmosolyogtuk az öltözetüket és a beszédjüket.

*
* * *

Mondhatok, amit akarok, mégis igaz, hogy az a csók megszenteltelenítette és megfeketítette az ajkamat.

Tudós férfiak, cinikus asszonyok, megbocsájtom, ha túlságba vitt érzékenységet kinevetitek. Vitakozzam talán veletek? Meg is esküdjem? ... Nem elég, ha kényszerítés nélkül bevallom minden legkisebb ötletemet? Nem állítom, hogy érdemem, mert hiszen naplóm az életem s bármilyen jól mulassak, mindig arra gondolok, hogy mennyi elmondani valóm lesz ma este. Mintha bizony kötelességem lenne!

Augusztus 14., — (augusztus 2.) — Hétfő. — Tegnap egy órákor elhagytuk a fellobogózott, élénk Moszkvát,

melynek közönsége éppen a görög és a dán király érkezését várta.

István bátyám valósággal izgatott az egész úton.

Képzeld el, (hogy épen egy Cleopatráról és Marcus Anzoniusról szóló tanulmányt olvasok s közben folyton ilyesmit kell hallanom: Egyél kérlek! Nem fázol? Parancsolsz egy csirkecombot? Hát uborkát? Tetszik egy körte? Betegyem az ablakot? Mit találjanak, ha megérkezünk? Sürgönyöztem, királynőm, hogy fürdőt készítsenek a számodra. Hozattam egy márványkádát s az egész házat rendbeszedtem magas Fenséged fogadására.

Végtelenül jó ember, de rettenetesen unalmas.

Amáliának jól öltözött urak udvarolnak. Csokoládé kezd a saját feje után cselekedni és macskaszerű, alattomos, hálátlan természete bámulatba ejt.

Grusskoge áldomásán két kocsi, hat inas és drága fivérem vártak. Pál megnőtt, megvallásodott s olyan szép, mint valami római szobor. A lába aránylag kicsiny a magasságához. Khaptovkáig másfél órai kocsitartást kellett megtennünk s már eközben észrevettem az apám és a Babanin-család közt folyó vetélkedést és az apró törzsúrásokat. Mindenesetre ügyelni fogok, hogy helyén legyen, a fejem és sakkban tartom Pált is, aki egyelőre nagyon boldog, hogy viszontláthat.

Nem állhatok egyik család pártjára sem. Szükségem van az apámra.

— György két hétig várt reád, — mondta Pál — azt hittük, hogy már nem is fogsz jönni.

— Elutazott?

— Nem, Poltavában hagytam. Nagyon szeretne látni. Tudod, — mondta nékem — ilyen picike volt, mikor utoljára láttam.”

— És azt hiszi, hogy ő felnőtt, én meg kislány maradtam?

— Úgy gondolja.

— Éppen, mint én. Hogyan fejlődött?

— Mindig franciául beszél, a pétervári előkelő társágban forog; azt tartják, hogy fősvény, pedig csak körültekintő és takarékos. Összebeszéltünk, hogy Poltavában zenezóval fogadunk, de apa nem engedte, azt mondja, hogy a zene csak a királynét illeti meg.

Itt megjegyzem, hogy atyám szándékosan nem akart feltűnést kelteni. Meg kell győzőm róla, hogy én épúgy imádom az efajta bolondságot, akárcsak jómagam.

Megmívelt földek között tizennyolc verszetet kellett haladnunk, míg a falu alacsony, szegényes viskói előtűntek. A falusiak már messziről lekapták a kalapjukat. Alázatos, türelmes, jámbor képük meghatott, barátságosan mosolyogtam rájuk s ők csodálkozó mosollyal bólintgattak vissza.

Bátyám háza egy emeletes kis ház, melyet meglehetősen elvadult nagy kert vesz körül.

A parasztasszonyok és leányok feltűnően széparcúak és szépalakúak. Nemzeti viseletük térdig fedetlenül hagyja meztelen lábukat és ingerlő szabadsággal tünteti fel minden idomukat.

Mária néném a feljárónál fogad. — Megfürdöm és ebédhez ülünk. — Apró szócsaták Pállal. — Talán nem is tudja, hogy csipdelőzik, talán csak önkéntelenül enged az apától eredő ösztönzésnek. Nagyszerűen visszavágok s én alázom meg őt, holott Ő akart engem megalázni. Belátok a lelkébe. Nem hisz a sikereimben s a tüszúrások a társadalmi helyzetünknek szólnak. Csak „felséged” a nevem; atyám szemmeláthatóan meg akar törni, de majd én töröm meg őt. Átlátok a szitán; nagyon egyforma a természetünk.

Augusztus 15., — (augusztus 3.) — kedd. — A ház vidám és barátságosan világos. Mindenütt virág illatozik, a papagály rikácsol, a sok kanári csattog, a szolgálhad sürgölődik. Tizenegy óra tájban közeledő kocsicsengő vendéget jelez. Hameley érkezik, az egyik szomszéd. Ugye, angolosan hangzik a neve? Pedig hát ősrégi nemes, kis-orosz família. A felesége szintén az itteni Prodser-család sarja.

A poggyászsom nem érkezett meg, (egy állomással ha-

marabb szállottunk ki, mint kellett volna) s ezért fehér ponyolámban mutatkoztam. Micsoda óriási különbség van a mostani s az egy év előtti fellépésem között. Most egy éve még alig mertem felnyitni a számat, nem tudtam, hogy mit mondjak is íme, akárcsak; Margarete, egyszerre felnőttem. Hameley velünk reggelizett. Mit mondjak róla s általában; mit mondjak mindazokról, akiket látni fogok? Kitűnő emberek, de a vidék száz lépésről lerí róluk.

Ebédidő felé, amely a reggelit majdnem nyomon követi, új vendég állít be, az ifjabb Haméley. Fiatal, nagyon udvarias, sokat utazott ember. Közben megérkezik nyolc bőröndöm, aminek az a következménye, hogy két románcot énekelek közönségemnek s megnyekeregetem a zongorát. Azután hímezni kezdek s olyan, nemiermet felülmúló, tájékozottsággal merülök bele Franciaország politikai helyzetének a fejtegetésébe, hogy ki sem látszik a fülem,

A II. számú szakállas Hameley este tízig maradt.

Szegény hangom, még helyre sem! jött a szentpétervári zord klímától s máris este tizenegyig fárasztottam.

A boldog Khaptovkálban csak enni lehet; eszünk, azután sétálunk egy félórácskát, újra eszünk s így csak eltelik az idő.

Karomat Pál karjába fűzve sétálgattam s gondolatom tudja isten, hol csatangolt, mikor egy árnyas, alacsonyain összehoruló, lombos kis fasorba jutva, hirtelen eszembe ötlött, mit sutogna Antonelli, ha kart karba öltve, vele járnám meg ezt az utat. Hozzám hajolna s azon a különös, átható, szenvedélyes hangon, amelyet csak nekem tartogatott, azt mondaná: — „Beh jó itt együtt, hiszem, oly forrón szeretem!” ...

El sem lehet képzelni a hangjában rezgő gyöngédséget, mikor hozzám hajolva csak nekem beszélt, csak rae-kem suttogott, olyan dolgokról, amelyeket csupán én, — kizárólag csak én hallhattam. Ilyenkor a vadmacska puha mozdulatával hajlott felém, lángolt a szeme és a hangija, az a szerelmes szavakat mormoló fátyolos, megigéző hang, mely mintha egyszerre panaszkodott és rimánkodott volna, minden benne csengő alázatos gyöngédségét,

minden lobogó szenvedélyét csak az én számomra tartogatta.

De az Antonelli gyöngédsége alapján üres, tartalmatlan, mindenkinek kijáró gyöngédség volt s hogy mégis igazinak látszott, azt az Antonelli természete magyarázza, így vannak emberek, akik mimha mindig sietnének, mások mindig csodálkozok, némelyek mindig búsulni látszanak, pedig nem is szomorúak s így tovább.

Ha tudhatnám, hogy mi is volt igaz hát! Rómába mint férjes asszony akarok visszatérni, különben megalázva érezném magam. De még nem akarok férjhez menni. Most még szabad akarok lenni, még tanulnom kell, hiszen csak most találtam meg újra a hangomat!

Nagyon buta dolog volna, ha csak azért mennék férjhez, hogy Antonellit megalázzam.

Nem is ez a bibi, de még élni, élni akarok!

Elégedetlen vagyok magammal ma este és nem tudom, miért.

Augusztus 16. (4.) — szerda. — A szomszéd birtokosok egész serege, a környék előkelősége gyűlt ma össze. Jött egy hölgy, aki megjárta Rómát, rajong a klasszikus világért s olyan leánynak a boldog mamája, aki nem beszél. Hirtelen és váratlanul megjelent a vidék három őrangyala is, a jegyző, a kormányzósági titkár és a kerületi bíró. Nagybátyámnak, aki hét év óta békebíró, mindig van dolga a hivatalnokokkal.

Bátyám két év múlva államtanácsos lesz és alig várja, hogy érdemrendet kapjon.

Kék selyemruhában és valóságos kis piskótacipőben díszlegetem.

A jelenlévő urak épp oly kevésbé izgattak, mint Nizza ben szülött népsége, legfőljebb nevetnem kellett rajtuk. Nem mertek közeledni és tisztes távolból csodáltak egymást.

Augusztus 20. — (augusztus 8..) — vasárnap. — Pál fivérem kíséretében indultam el, aki nagyon figyelmes hozzám. Kharkovban két óra hosszat Vártunk Itt Sándor bátyámmal találkoztunk. Sürgönyeim dacára meglepte az érkezésem. Azt mondja, hogy apám nagyon

nyugalankodik, mert attól tart, hogy őt nem fogom felkeresni. Minden sürgönyömet elkérte, amelyet Sándor bátyámnak küldtem, hogy lássa, merre járok már.

Szóval, szeretetből-e, vagy önzésből, de mindenesetre nagyon izgatja a jövetelem.

Sándor bátyámnak apámra vonatkozó csípős megjegyzései mit sem változtatnak előre feltett semleges politikámon. A vonat kissé szűken voltunk, de bátyám bemutatatta Menzankanov csendőrezredest, aki átengedte a fülkéjét.

Jól érzem magam a hazámban, ahol mindenki ismer, ha nem is engem, az enyéimet. Tettünknek és lépéseinknek mi vagyunk az urai, mert mindenki elismeri az elsőbbségünket. De nem szeretnék itten élni. Nem, nem!

Reggel hat órakor Poltavába értünk. Egy lélek sem várt a vonatnál.

A ki mer, az nyer; a szállóból a következő levelet menesztettem apámnak:

„Poltavába értem s még csak egy kocsí sem áll rendelkezésemre!

Indulj azonnal, déli tizenkét óráig elvárlak. Valóban nem vagyok ilyen fogadáshoz hozzászokva.”

Baskircsev Mária.

Alig indítottam útnak a levelet, apám máris a szobámban termett s én előkelő, lassú nyugalommal öleltem át. A tekintete sietve végigszaladt; rajtam s láthatóan meg volt elégedve az arcommal és az alakommal.

Hogy megnőttél! Nem képzeltem volna. És milyen szép vagy. Jól van, jól van, ki hitte volna!

Ezt hívják fogadásnak? Még csak kocsí sem várt. Megkaptad a leveletem?

Nem, de a táviratod most érkezett és arra futvást jöttem, Reméltem, hogy én is beérek vonatérkezésig. Csupa por vagyok. Hogy hamarabb itt legyek, a kis E... trojkába ültem.

Pedig csinos levelet írtam előbb.

Olyat, mint amilyen utolsó sürgönyöd volt?

Majdnem olyat.

Jól van, nagyon jól van!

— Én már ilyen vagyok. Parancsolni szoktam.
 — Akárcsak én; de szeszélyes vagyok, mint egy ördög.
 — Én, mint kettő.
 — Látom, megszoktad, hogy szaladnak utánad,
 — Meg is követelem. Máskép nincs barátság!
 — No így bajosan férünk majd meg.
 — Vagy — vagy, apám!
 — De miért hangsúlyozod, hogy „apám.” Fiatal ember vagyok, ne öregíts. '

— Annál jobb.
 — Nem vagyok egyedül, E . . . Mihály herceg és Pál unokatestvéred jöttek velem.

— Tessék beszélj.
 — E . . . herceg nevetségesen furcsa halkszavú, mulatató kis figura. Olyan divatos, bő nadrágot visel, hogy háromszor is bele lehetne csomagolni és a keményített galéria a füléig ér.

A másikat röviden Paskának*) fogom nevezni; a vezetéknevét nehéz kimondani. Hatalmas, szép szál fiú, a haja gesztenyebarna, a bajusza orosz divat szerint van borotválva, ő maga komoly, egyenes, rokonszenves, nyílt-szívű, de hogy máskor is ilyen hallgatag-e, vagy csak most volt elfogult, azt még nem tudom.

Látszott rajtuk, hogy nagyon kíváncsiak reám. Apám el van ragadtatva. Az alakom egészen megbűvölte. Amilyen hiú ember, boldog hogy mutogathat.

Mi már készen állottunk az indulásra, de meg kellett várnunk, amíg a szolgálhad rendbe jön a podgyászommal, hogy a kíséret annál hatásosabb legyen. A menetünk négylovas zárt kocsiból, egy hatalmas nyitott kocsiból és egy ernyős droskából állott, amihez még a kis herceg suta kis trojkája csatlakozott.

Apám meglegedett arccal tekintgetett rám s nagyon erősen kellett tartania magát, hogy nyugodtnak, sőt közömbösnek lássék. Természete, hogy nem mutatja az érzelmeit.

*) A Pál név kicsinyítése.

Feleúton átültem a droskába s úgy száguldottunk, akár a szélvész; tíz versztet tettünk meg huszonöt perc alatt. Gavronziig még két versztnyi út volt hátra s újra apám kocsijába szálltam, hogy illendően vonuljunk be.

E . . . hercegnő, apám nővére és Miska herceg mostoha anyja a lépcsőn állva fogadott.

— Nézd, mennyire megnőtt, milyen nagy; nem csodálatos? Nézd, nézd! — mutatott be neki apám.

Nagyon meg lehet elégedve velem, ha a nővérek egyike előtt ennyit is kockáztatott. De ez az egy véletlenül igazán jó (asszony).

A tisztartó és más hivatalnokok üdvözöltek.

A szép nagy lakóház és a körülötte emelt kisebb épületek igazán festői, dombos helyen, fák között, patak partján fekszenek. A kert gondozott és az épületek nagyszerű karban vannak tartva; a házat múlt télen renoválták s majdnem teljesen újra is bútorozták. Apámék nagylábon élnek, de azért tüntetnek az egyszerűséggel, mely azonban mintha ezt mondaná: „Látod, nálunk mindennap így van.”

A pezsgő természetesen a reggeliről sem maradhatt el. Mánásos fitogtatás.

Az ősök arcképei, családkunk régi nemességének bizonyítékai kellemesen érintettek.

Szép bronzgyűjteményt, értékes sevresi és meissenii porcellánt, sok műtárgyat találtam. Valóban nem vártam ennyit.

Apám a szerencsétlen, elhagyott férjet játssza s csodálkozik, hogy épen őt érte ilyen sors, aki mindig a férjek mintaképe volt. Szobájában anyámnak nagy arcképe függ, melyet már elválásuk után festetett s apró emléktárgyakat gyűjt maga köré, melyek vesztett boldogságára emlékeztetik. Gyűlölettel fakad ki nagyszüleim ellen, akik feldúlták boldogságát.

Borzasztóan ügyelnek rá, hogy megérezsem, mennyire nem változtat semmit a jelenlétem a házi ügyek menetében.

Az urak kártyához ültek, én hímezgettem s csak olykor szóltam bele a társalgásukba, de mindenik megjegyzésem feltűnést keltett. Apám átadta a kártyát Babnak és felállott a játékasztaltól. Mellém telepedett s nagy figyelemmel hallgatta, hogy mit beszélek. Azután

bejártuk a vidéket. Előbb apámmal sétálgattam, majd Pál fivérem és a kis herceg karját fogadtam el.

Betértünk a volt dajkámhoz is, aki úgy tett, mintha a könnyeit törölgetné, pedig csak három hónapig gondozott. Az igazi gondviselő dajkám Csernakovkában él. Sokat jártunk.

— Hogy étvágyad legyen, — mondta apám. Panaszkodtam, hogy fáradt vagyok és nem merek a föbe ülni, mert félek a kígyótól és egyéb „vérszopó fenevadtól.”

Az atya tartózkodó, a leánya szintén. Ha hercegnő nagynéném, Miska és a többiek nem volnának velünk, sokkal könnyebben melegednénk össze.

Apám maga mellé ültetett s együtt gyönyörködtünk Miska herceg erőművészi ügyeskedéseiben, aki akikor tanulta a mesterséget, mikor egy kis kötéláncosnő szép szemétől megbabonázva, egy cirkuszi társaságot egészen a Kaukázusba követett.

Mikor magamra maradtam, eszembe jutott atyámnak egy napközben véletlenül elejtett, vagy szándékosan tett megjegyzése, mely most a képzeletemben nagyon nagy fontosságúvá dagadva, keserves sírásra fakasztott. A dívány sarkába húzódtam és míg a kárpit virágjára függesztett mozdulatlan szememből szüntelenül peregetek a könnyek, olyan kétségbeesetnek, olyan halálra kíntottnak éreztem magam, hogy a végén a legkönyösebb fásultságba sülyedt a lelkem.

Ez történt: Antonelliról beszélgettünk és vele kapcsolatban sok mindent elkerdeztek. Szokásom ellenére tartózkodóan felelgettem, egyáltalában nem említettem a sikereimet és hallgatóimra bíztam, hogy találgassanak, vagy sejtsenek, mígnem apám nagyon közömbös hangon közbevetette:

— Azt hallottam, hogy Antonelli három hónappal ezelőtt megházasodott.

Szobámba érve, e szavak újra fülembé csengtek s keservemben a földre vettem magam s csak azt éreztem, hogy én vagyok a világnak a legmegtiprottabb, a legnyomorultabb teremtése.

Előkerestem a levelét. „A vigasztalásnak legalább egy szavát küldje . . .” hangzik benne s kétségbeesett szívem már-már önmagamot vádolta meg.

S jöttek a régi gondolatok . . . Borzasztó, ha az ember szerelmesnek képzei magát és nem szeret! Nem, nem szerethetek egy ilyen majdnem tehetetlen, gyenge akaratú, másoktól függő embert. Nem igaz, hogy szeretem, hiszen mindig csak kínlódtam vele.

Zöld hálószobát és kék nappalit rendeztek be nekem. Istenem, ha elgondolom, mennyit vándoroltam tél eleje óta! Hányszor változtattam lakóhelyet, lakást, kísérőt, mióta csak Oroszországban vagyok.

Már nem érzem azt az elfogultságot sem, amely régebben mindig meglepett, ha lakást, rokoni kört, ismeretséget kellett változtatnom. A körülöttem lévő használati vagy luxustárgyak ép oly hidegen hagynak, mint környezetemnek rám nézve közömbös, vagy szeretettel hozzám hajló emberei.

Hogyan csaljam le apámat Rómába!

— A manóba is!

Augusztus 22., — kedd. — Most látom csak, milyen nagy különbség van az itteni viszonyok és István bátyám és Mária néném őszinte vendégszeretete között, akik a tulajdon szobájukat engedték át és a rabszolgák hűséges ragaszkodásával szolgáltak körül.

Egyebekben is más a helyzet. Náluk jó-barátok között és otthon voltam; itten megrögzött előítéletekkel kell dacolnom és kis lábam az apró civakodások százait s az egyéb kellemetlenségek millióit tiporja.

Apám kedélytelen, rideg ember, akit atyjának a rettegett tábornoknak bánásmódja még gyermekkorában megrontott. Alig szabadult fel az atyai szigor alól s alig jutott vagyonához, olyan sietve pótolta az életet, hogy félig tönkrement bele.

Mennél jobban el van érzékenyedve, annál kevésbbé mutatja, hogy mit érez s bár sokszor valósággal fojtogatja a gyermekes, kevély büszkeség, inkább eltűri, hogy, szívellenek tartsák. Ebben is hasonlítok rá.

A vak is láthatja, milyen boldog, hogy megérkeztem, ha egyedül vagyunk, nem állhatja meg, hogy ki ne mutassa egy kicsit.

Délután Poltavába mentünk.

Már ma reggel összetűztünk kissé a Babaninek miatt s útközben, a kocsin, vesztett boldogsága nevében, apám hevesen szidta nagyanyámat. A vér a fejembe tódult s keményen megmondtam, hagyja nyugodni a halottakat.

— Igen, a halottak! — kiáltotta — hej, ha szét-szórhatnám a porait annak az asszonynak ,, , .

— Csend legyen, apám! Szívtelen és nevetetlen vagy!

— Nevetetlen a te Csokoládéd, nem én!

— Te vagy nevetetlen és nevetetlenek mindazok, akikben nincs gyöngédség és tapintat. Nem hallgatom végig az ilyen beszédet. Ha én tudok hallgatni, gyöngédségtől, neveltséges, hogy más panaszkodjék. Nincs közöd a Babaninekhez; törődnél bár a feleséged és gyermekeid ügyeivel. Én nem emlegetem a te rokonaidat, hagyj békét te is az enyéimnek. Látod, hogy alkalmazkodom hozzátok, tanulhatnál tőlem!

Őszintén megbámultam magam az erélyemért.

— Hogyan mersz rendreutasítani engem?

— Rendreutasítlak és megismétlem! Megbántam, hogy Gavronzába jöttem!

Hátat fordítottam, mert fojtogattak a könnyek. Apám zavarban volt, de aztán nevetni kezdett és megpróbálta, hogy átöleljen:

— Béküljünk ki, Mária! Becsületszavamra fogodom, hogy soha többet nem beszélek erről neked.

Visszaültem eredeti helyemre, de semmi jelét sem adtam a békülésnek, amire apám megkettőztetett kedveskedéssel halmozott el.

— Drága gyermekem, kincsem, megérdemelnéd, hogy angyallá válj. (Önmagamnak kedveskedem.) Mindig tudtad, hogyan viseld magad, de most már különösen helyesen alkalmasod a teóriádat.

— Poltavában apám az úr, de micsoda nyomorúságos uraság!

Apám borzasztó büszke a két pompás sárga lovára s

mikor a könnyű, városi kocsiba fogva előálltak, alig mondtam nagy kegyesen annyit rájuk: „Nagyon szépek!”

Körülkocsiztuk a várost; olyan elhagyatott, akárcsak Pompei.

Hogyan lehet Poltavában élni? . . . Nem azért jöttem, hogy a városi állapotokat tanulmányozzam, tehát hagyjuk.

— Kár, hogy nem érkeztél kissé hamarabb, — mondta apám. — Nagy élénkség volt, akár bált is rendezhettünk volna. Most már, hogy a vásárnak vége, errefelé a kutya sem jár.

Egy üzletben festővásznat rendeltünk. Ez a bolt más-kor a poltavai előkelőség találkozóhelye; ma egy lélek sem volt benne.

A városi kertben sem járt senki.

Nem tudom, miért nem akar apám senkinek sem bemutatni; fél talán az erős kritikától?

Míg ebédeltünk, megérkezett M . . .

Mikor hat évvel ezelőtt Odesszában időztünk, anyám gyakran összejött M . . . nénivel, akinek György fia Pálnak és nekem mindennapos játszópajtásunk volt, udvarol-gatott és engem cukorkával, virággal és gyümölcssel hal-mozott el. Sokat nevettek rajtunk, mert György azt haj-togatta, ha valaha házasodni fog, csak engem vesz el, ami-re egy úr következetesen megjegyezte:

— Ez a fiú azt akarja, hogy miniszter legyen a fele-sége.

Az M . . . család kikísért a gőzhajóhoz, amelyen Wienbe utaztunk, Kisleány létemre rendkívül hiú voltam s mert elfelejtettem magamhoz venni a kis fésűmet, György a magáét adta nekem, mire a távozás pillanatában, szüleink engedelmével megcsókoltuk egymást.

— Tudja meg, imádni való húgocskám, — mondta Miska herceg, miközben M . . . az étterem lépcsőin felénk közeledett, — hogy György kissé nagyot hall és kissé os-toba ember.

— Nagyon jól ismerem. Nem ostobább, mint maga, vagy én s a hallása betegség következtében gyöngült meg, de inkább csak azért hall rosszul, mert a meghülés ellen vattát hord a fülében.

Már eddig is többen közeledtek felém, kezet fogtak

apámmal s látszott rajtuk, mennyire égnék a vágytól, hogy; velem, a külföldről érkezettel, megismerkedjenek, de apám egyiküket sem mutatta be és felém villanó szemhunyorításából azt vettem ki, hogy nem sokra becsüli őket. Félttem, hogy Györgyöt is ez a sors éri.

— Engedd meg, Mária, hogy Loovits M . . . Györgyöt bemutassam, — hangzott hirtelen-

— Mi már régóta ismerjük egymást, — feleltem és kecses mozdulattal nyújtottam kezét gyermekkori pajtásomnak.

Semmit sem változott; az arcszíne épen olyan rózsás, a tekintete ép oly révedező, a szája épen olyan pici és gögös, csak épen, hogy egy parányi bajuszka pelyhedzik felette. Tökéletes előkelőséggel öltözködik és a modora kifogástalan.

Kölcsönös kíváncsisággal szemléltük egymást; Miska gúnyosan mosolygott, anyám szokása szerint hunyorgatott a szemével.

Nem voltam éhes. Itt volt az ideje, hogy az ugyancsak a városi kertben lévő színházba menjünk. — Azt ajánlottam, hogy sétáljunk egyet és csak azután menjünk be az előadásra, mire az apák mintaképe köztem és György között termett s mikor a színház felé igyekeztünk, ugyancsak rajta volt, hogy elsőnek ajánlja fel a karját, — Becsületszavamra, elsőrendű apa, olyan, mint akikről a könyvek regélnek.

A mi vörössel kárpitozott, óriási első emeleti páholyunk szemben van a kormányzóéval.

A herceg csokrot nyújtott át s egész nap ugyancsak udvarolgatott, amiért kárpótlásul ilyen és hasonló kedves viszonzással halmoztam el: — Ugyan kérem! — vagy: — Maga még nagyon éretlen!

Kis közönség előtt jelentéktelen darabot adtak, A mi páholyunk mindenestre érdekesebb volt.

Pasa érdekes fiú . . . a gyermekességig egyenes és őszinte. Minden szót komolyan vesz és olyan kereken, olyan egyszerűen mondja ki, ami a szívéen fekszik, hogy

sokszor azt kell gondolnom, hogy jóhiszeműségének álarca alatt erőteljes, sarcastikus szellem rejtőzködik. Néha tíz percig sem szól semmit s ha ilyenkor megszólítjuk, össze-rezzen, mintha álomból ébredt volna fel. Ha megmosolygom egy-egy bókját s azt felelem: — Kedves volt magától, — duzzogva félreül s mormogva mondja: — Nem kedveskedem; csak azt mondom ki, ami igaz!

A páholyban úgy ültem, hogy mindenki láthasson és apám hiúságának kedveskedjem.

— Különös, különös, — mondogatta. — Szokatlan nekem az apai méltóság, meg kell szoknom a szerepemet, De azért még fiatal ember vagyok, úgy-e?

— Ha csak ez a gyöngéd van, kedves apám, teljék kedved. Kinevezlek testvérbátyámnak és Konstantinnak foglak szólítani. Jó lesz?

Belemegyek.

Nagyon szerettem volna háborítatlanul csevegni. M ... Györggyel, de Pál, Miska herceg, vagy apám, mintha csak készakarva tették volna, mindig közbeszóltak. Végre egészen behúzódtam a páholynak erkélyszerűen előre ugró kis sarkába, ahonnan már a színpalak között készülődő színészeket lehetett látni, a rögtön mellém telepedő Miskát vízért küldtem és intettem M . , .-nek, aki elfoglalta a mellettem megüresedett egyetlen széket.

Alig vártam, hogy megérkezzék, mondta, miközben alaposan szemügyre vett. — Tudja-e, hogy semmit sem változott?

— Az bántana, mert tíz éves koromban meglehetősen csúnya voltam.

— Nem, nem, tiltakozom! De azért mégsem változott meg.

— Hm!

— Már látom, mire kellett a víz, — nyafogott a herceg s felém nyújtotta a poharat.

— Jobb lesz, ha ügyel és nem önti le a ruhámat,

— Nem szép magától; — az én unokahúgom és mégis vele beszél.

— De gyermekkori jó pajtásom, míg magát csak most ismertem meg.

Minden apróságra visszaemlékeztünk.

— Milyen jól emlékszik az ember a gyermekkorára, pedig egészen kicsinyek voltunk mind a ketten, ugye?

M . . . nek egészen öreges a gondolatvilága. Olyan különös, mikor ez a fiatal, rózsásarcú fiú komoly, hasznos háztartási és gazdasági dolgokról beszél. Megkérdezte, van-e jó szobalányom és többek között ilyesmit is moodszott:

— Igen helyes, hogy annyi mindent tanult, legalánn ha gyermekei lesznek...

— Micsoda ötlet!

— Nincs-e igazam?

— De igaza van.

— Sándor bátyád van itt a feleségével, — szólalt meg apám.

— Hol, merre?

— Szemben velünk.

Bátyám átjött hozzánk s a következő szünetben atyám engemet küldött át Nadine nénémhez. Nagyon kedves kis asszony és igazán örvendtünk egymásnak.

Később Pállal a kertbe mentem, de apám rögtön utánunk sietett s karját az enyémbé fűzve, megjegyezte:

— Látod, milyen kedves vagyok a rokonaidhoz?

— Meg vagyok elégedve; de hát alá velem jó barátságban akar lenni, az vigyázzon is, hogy a kívánságaimat teljesítse.

— Na-na!

— Vagy, vagy! Nem tágítok! De valld be te is, apám, büszke vagy, hogy ilyen csinos, szép alakú, elegáns, szellemes, okos, kedves leányod van. Valld be!

— Igazság, bevallom.

— És gondold meg azt is, mennyire csodálkozó mindenki, hogy ilyen nagy gyermekeid vannak, mikor még te magad is egészen fiatal vagy.

— Tényleg nagyon fiatal vagyok még.

— Apám, vacsorázzunk itt kint?!

— Nem való.

— Ugyan apám, hiszen te vagy az itteni előkelőség marsallja, a poltavai aranyifjúság vezére, akit mindenki ismer; ha veled vagyok, senki sem botránkozhatik meg.

A kocsink vár.

— Épen erről akarok beszélni. A kocsis hajtson haza s mi majd bérkocsin megyünk.

— Téged ültesselek bérkocsiba? Soha! — És elegáns ember nem szokott itten vacsorázni.

— Apuskám, ha én nem tartom méltóságomon alulnak, nevetséges, hogy másoknak legyen kifogása.

— Hát jó, majd itten vacsorázunk, de csak azért, mert te kívánod. Én már torkig vagyok az ilyen élvezettel.

Úgyis történt; külön teremben vacsoráztunk. (Apám irántam való tiszteletből követelte.) Az asztalnál édes apám, Pál bátyám, Sándor bátyám, Nadine néném, Pasa, Miska herceg, M . . . György és én voltunk jelen. György egész este a vállamat takargatta a kabalámmal, mert amint mondta, okvetlenül meg fogok húlni.

Pezsgőztünk és Mischa egyik üveget a másak után bontatta, csakhogy az utolsó cseppeket az én poharamba ürítse, A férfiak felköszöntőket mondtak s míg a poharak összecsengtek, gyermekkori játszótársam hozzam hajolt, megértő, gyöngéd barátsággal szemembe tekintett s halkán suttogetta: „Édes anyja egészségére!” Hasonlóképen halk hangon, de barátságos mosollyal és hálás tekintettel mondtam köszönetet.

Pár pillanat múlva felkiáltottam:

— Eljen édes anyám!

Mindenki kocintott. M . . . legkisebb mozdulatomat is figyelemmel kísérte s meglátszott rajta, mennyire szeretné gondolatvilágomat, ízlésemet és hangulataimat kiismerni. Persze, az nálam nem megy olyan könnyen s most különösen vigyáztam magamra. Minden szavamra ügyelt s többször felkiáltott:

— Bájos teremtés! — de ezt olyan természetesen, annyi naivsággal és olyan őszinte örömmel mondta, hogy magamnak is örvendenem kellett.

Nadine nénémet apám kísérte haza a kocsiján; én is velük mentem s jóízűen elbeszélgettünk.

— El vagyok ragadtatva tőled, kedves Mussziám, választotta be Sándor bácsi. — Szüleidnek tisztelő gyermeke vagy s nagyszerűen etaláltad a módját, hogy édes apád szívébe juss. Nem tagadom, aggódtam érted, de ha így folytatod, igazán jóra fordul minden.

— Bátyámnak igaza van, — folytatta Pál. — Ha csak egy hónapig maradsz még, tökéletesen uralkodni fogsz apánkon, ami igazán áldás lesz mindannyiunkra¹.

Apám az én szobám mellett nyitattott magának szobát és inasát előszobám ajtaja elé állította.

— Reményelem, jól gondját viselem, — mondotta Sándor bácsinak. — Mindenki tudja, hogy mulató kedvű ember, bon vivant vagyok, de attól a pertől kezdve, hogy édes anyja az őrizetemre bízta, szentnek tekintem atyai kötelességemet, mert méltó akarok lenni a bizalomra.

Tegnap huszonöt rubelt kértem kölcsön apámtól, de csak azért, hogy ma megadhassam.

Mai elutazásunk ugyanolyan sorrendben történt, mint ahogy tegnap bevonultunk.

Alig értünk ki a városból, apám hirtelen hozzam fordult:

— Ma is háborúskodunk?

— Te kezdted!

Hirtelen átkarolt, a köpenyébe burkolt s a fejemet magához szorította. Gyöngédségét azzal viszonztam, hogy mozdulatlanul keblén maradtam s lehunytam a szemem. Néhány pillanatig így maradtunk.

— Most már felülhetsz.

— Jó, de takarj be, mert megfázom.

Köpenyt terített rám s én külföldi élményeimről kezdtem beszélni. Szóba hoztam Rómát, beszéltem a társaságunkról, Falloux bíbornokról, Visconti báróról, a pápáról s volt rá gondom, hogy igazán zártkörű és előkelő baráti körünknek a legkiválóbbjait emlegessem. Azután rátértem a poltavai társaséltre.

— Borzasztó lehet az itteni élet; az emberek vagy eltemetkeznek és megpenészednek a birtokukon, vagy elkártyázzák és elpezsgőzik magukhoz hasonló víg és lassanként elhülyült cimborák között az egész vagyonukat! . . . Mégis csak legfontosabb dolog a jó társaság,

— Vagy úgy!? Hát én rossz társaságiban vagyok talán? — nevetett apám.

— Ne érts félre, nem rólad van szó, csak úgy általában beszélek.

ddig-addig folytattam, míg megkérdezte, mennyibe kerül Nizzában egy nagy, fényesen berendezett lakás.

— Mert tudod, — mondta, — ha lemennék és lent töltenék egy telet, mindjárt más volna a helyzet . . .

— Kinek a helyzete?

— Az ég madaraié, — nevetett kissé ingerülten.

— Az én helyzetemről beszélsz? Nos, igazad lehet. Nizza azonban nem kellemes város . . . Miért ne jöhetnél Rómába télen?

— Már minthogy én menjek? . . . Hm . . . hm!

Mindegy, az első szó elrepült s nem talált süket fülre. Csak ne volna apám olyan befolyásolható! Megpróbálom,, hogy magamhoz szoktassam, hogy kellemes és nélkülözhetetlen pajtása legyek; megpróbálom, hátha választófalat tudnék közé és rosszlelkű nővére közé emelni.

Apám különösen azért boldog, mert látja, hogy minden tárgyhoz hozzászólok. Mikor ebédhez szólítottak, épen valami chemiai kérdésen vitakoztunk Kapitanenkóval, a ház egyik bemohosodott fejű régi barátjával, aki nyugalmazott testőrkapitány és minden tréfának céltáblája. Indulás közben apám megjegyezte:

— Igazad van Pasa, Mária nagyon okos leány!

— Apám, ne nevensz ki.

— Nem, nem, igazat mondok. Hm . . . Jól van, nagyon jól van!

Augusztus 23., — (11.) — szerda. Anyámnak majdnem olyan hosszú levelet írtam az itteni viszonyokról, mint amennyi a naplómban van. Több hasznát veszi, mint a világ összes orvosságának, Megírtam, hogy el vagyok ragadtatva, — még nem egészen —; pontosan beszámoltam minderről, bár még magam sem vagyok tisztában az eredménnyel. Majd elválík. Jó az Isten!

* *

Pasa apám nővérenek a fia, szóval első unokatestvérem. Érdekel ez a fiú, Ma reggel, hogy épen apámról volt szó, azt mondtam, hogy a gyermekek mindig megbí-

rálják a szülők tetteit s azután ők is ugyanazon a nyomon haladnak, hogy a saját gyermekeiknek legyen rajtuk mit bírálniok.

— Igaz, — helyeselte Pasa, — de engem az én fiam ugyan nem bírál, mert nem fogok megházasodni.

— Minden fiatalember ugyanezt mondja.

— Én nem vagyok mindenki.

— Hogyhog?

— Már huszonnégy éves vagyok és még egyszer sem voltam szerelmes; soha még asszonyon nem feledtem a szememet.

Természetes; túl fiatal lett volna hozzá.

Nos, más fiúk már tizennégy éves korukban szerelmesek.

— A gyermekszerelem még nem szerelem.

— Lehet, de azért én még sem vagyok olyan, mint a többiek. Heves, büszke, önérzetes vagyok és . . .

— De hiszen ez mind nagyon szép tulajdonság. Később, már nem tudom milyen alkalmából, azt mondta, hogy beleőrülne, ha elveszítené az édes anyját.

— Egy évig és azután . . .

— Nem, nem; biztosan tudom, hogy megőrülnék.

— Egy évig; az új arcok később mindent elfeledtetnek.

— Nem hisz a szent, az örök érzelmekben?

— Határozottan nem.

— Különös, hogy ilyen hamar összebarátkoztunk. Tegnapelőtt még Mária Konstantóvnának szólítottam, tegnap már Musszia öméltóságának neveztem és ma . . .

— Mussziának hív; hiszen felhatalmaztam rá.

— Igen, mert olyan kedves, olyan egyszerű a modora, hogy úgy tetszik, nagyon régen ismerjük egymást.

— Úgy találja?

Szórakozásból minden parasztot megszólítottam, akivel az úton és az erdőben találkoztunk és képzeljék csak, még egészen jól értem a nyelvüket.

Apám birtokát a Vorszkló folyócska öntözi, amelynek vize nyáron olyan sekély, hogy át lehet gázolná rajta, de

tavasszal folyammá dagad. Az az ötletem támadt, hogy megúsztatom a lovamat s lovaglóruhám uszályát összefogva, betereltem paripámat a vízbe. Térdig gázolt benne. Nagyon kellemes érzés volt és látványnak is szép lehetett.

Bár a napsütéstől és a kirándulás fáradságától erősen fel voltam hevülve és a hangom csak most kezd rendbe jönni, elénekeltem a római gyászmisék híres Lacrymosáját.

Apám a nyitott oszlopcsarnokban várt reánk s láthatóan meg volt elégedve.

— Hogyan tetszem lovaglóruhában? Jól áll? Kérdezd meg Pasát, jól lovagolok-e?

— Hm, jól van, nagyon csinos, hm . . . hm, — hűmögött, de látszott az arcán az öröm.

Egyáltalában nem sajnálom, hogy harminc öltözet ruhát hoztam; apámnak gyenge oldala a hiúság.

Most megérkezett M . . . György; inast és bőrdödöt hozott magával. Köszöntöttük egymást s pár szokásos, udvarias szó utáai eltűntem, hogy átöltözzem. Egyszerű indiai fátyolszövetből készült ruhában tértem vissza, amelynek két méter hosszú, mintás uszálya van s melynek elől nyitott derekát XV. Lajos korabeli divat szerint nagy, fehér szalfagcsokor fogja össze.

M . . . György a divatról beszélt s az öltözetemet dicsérte.

Ostoba fiúnak tartják, pedig mindenhez hozzá tud szólni, zenéről, művészetekről, tudományos dolgokról beszél. Igaz, hogy inkább én beszélek s ő csak bólogat: „Tökéletesen igaza van, helyesen mondta!”

Nem akartam kérkedőnek látszani s szándékosan nem említettem tanulmányaimat, de alig ültünk asztalhoz, valósággal provokáltak, egy latin verset kellett idéznem, s erre a doktorral vitába eredve, kifejtettem a klasszikus és a modern irodalomról szóló elveimet. Hallgatóim felkiáltottak, hogy csodálatos lány vagyok s egymásnak magyarázták, hogy még nem került olyan irányú társalgás a felszínre, amelyhez ne értettem volna.

Apám csakúgy dagadozott a büszkeségtől s hősiecs erőlködésre volt szüksége, hogy palástolni tudja.

A szarvasgombával töltött jérce konyhaművészeti kér-

déseiket vetett felszínre s M ... nek szeme-szája, tátva maradt, mikor ehhez is hozzászóltam, sőt a sophisták tanításával élve azt is kifejtettem, hogy a jó konyha, feltéve, ha mértéktelenségbe nem csap át, okvetlenül jó hatással van az ember szellemére.

Asztalbontás után az első emeleti nagy fogadótermekbe mentünk, A bálterem különösen nagy, tegnap hoztak bele új zongorát.

Játszani kezdtem. Kapitanenko kétségbeesetten hadonászott, hogy Pál öcsém fecsegését elnémítsa.

— Istenem, újra élek! — kiáltotta a szegény öreg. — Ez a zene elfeledteti velem, hogy már közel hat éve penészedem és rothadok a vidéken!

Pedig ma este nem játszottam jól, többször megakadtam, bár egyik-másik darabom igazán jól ment. Dehát mindegy; tudtam, hogy Kapitanenko őszintén beszél s rám is átragadt az az öröm, melyet játékkal szereztem neki.

Balról mellettem Kapitanenko ült, Miska herceg, Pál és M . . . György tőlem kissé oldalvást ültek és csendes elragadtatással figyeltek. A többieknek nem láttam az arcát. A „Ruisseau”-t játszottam s mikor elvégeztem, megcsókolták a kezemet.

Apám a díványon feküdt s a szemével hunyorgott rám, a hercegnő pedig, aki igazán jó asszony, szótlanul himezgetett.

Gavrooziban szabadon lélekzem; apám a kormányzó-ságnak egyik legtekintélyesebb embere és nem kell félnem, hogy valahol léhasággal vagy tiszteletlenséggel találkozom.

Tíz órakor apám megbontotta a társaságot és a vendégfiúkat a Pál gondjaira bízta, akiket fivéremmel együtt egy teljesen különálló házba, a vörös pavillonba szállásoltak.

— Ha elutazom Oroszországból, magammal viszléü* — mondtam apámnak.

— Talán; még gondolkozom.

Meg voltam elégedve. Egy pillanatra csend lett, azután közömbös dolgokról beszélgettünk s mikor apa szobájába vonult, bementem a hercegnőhöz, hogy még egy negyedórát vele csevegjek.

Apámat megkértem, hogy hívja meg Sándor bácsiékat s nagyon kedves levelet írt nekik,

— Mit szólnak hozzá? Az én művem!

— Ne nevéssenek ki, kérem. Nem szükséges messze lapoznunk, hogy naplómban nevetséges sorokat találjanak. Ha önmagam műbírálója akarnék lenni, bátran el tölthetném velem az egész életemet.

Augusztus 24., — (12.) — csütörtök — Kilenc órakerítmentem apám szobájába. Ingujjban találtam, sehogy sem bírta megkötni a nyakkendője csokrát. Megkötöttem és megcsókoltuk egymást.

Az urak teára jöttek s Pasa is megjelent, akit tegnap este az inas azzal mentett ki, hogy „fekvő beteg”. A többiek ugyanis kissé kigúnyolták esetlen medvedodoráért s ezt annyira szívére vette, hogy még ma reggel is alig lehetett a szavát hallani.

Miska tekejátékot hozatott és bolhaszínházat és croquetpályát szereltetett fel a tiszteletemre.

Meglehetősen kellemetlen esetünk volt ma; szóljanak hozzá kérem. Pál kivette a fényképalumból, apám képe mellől, egy ismert színésznő arcképét s erre ' apám kivette a saját arcképét is.

— Miért veszed ki? — csodálkozott Pál.

— Mert attól félek, hogy később az én fényképemre kerül a sor.

Ügyet sem vettem a dologra, de ma reggel Pál félrevont, átvezetett a másik szobába s megmutatta az üres könyvet, amelyben most már csak a kérdéses asszony arcképe volt,

— Azért vettem ki, — szólt, mert kedveskedni akartam apámnak. Ha azonban így állunk, kivettem a többi családi képet is, íme itten vannak.

— Mutasd.

Kikerestem közülük nagyapám, nagyanyám, anyám és a magam képeit és zsebre vágtam.

— Mit csinálsz? — kérdezte Pál.

— Azt csinálom, — feleltem nyugodtan, hogy elviszem a fényképeinket. Ez a társaság nem nekik való.

Pál majdnem sírva fakadt, kettészakította az albumot

és kirohant A fogadószobában voltunk, közben a többiek is átjöttek, mindent láttak s lesz, aki apámnak megmondja.

Nagy sétát tettünk a kertben, betértünk a kápolnába s meglátogattuk Baskircsev nagyszüleim sirboltját. György, volt a lovagom, az ő karjára támaszkodva jártam meg a lépcsőket. Miska hűséges és alázatos kutyaként kullogott utánam s kétségbeesett mozdulatokat tett György felé, míg Pasa előttünk járt s ha visszatekintett, olyan haragos volt a nézése, hogy el kellett fordítanom a fejemet.

Ha édes anyám tudná, hogy múltkor, a poltavai vacsorán, véletlenül én ittam ki a pezsgős üveg utolsó csöppjeit s mikor az egészségemre koccintottak, négyünknek a karja, Sándor bácsié és Nadine nénié, Györgyé és az enyém, mintha kézfogóra nyújtanánk, keresztalakban egyszerre csendítette össze poharát, de boldog lenne szegény édes anyám!

Igaz, hogy György olvadozik, de az is igaz, hogy én meg rémülten imádkozom, nehogy feleségül kérjen. Korlátolt eszű, nevetségesen hiú ember és az édes anyja valószínű boszorkány.

Gyermekkorunkat és az odesszai városligetei emlegettük.

— Már akkor is magának udvaroltam!

Elnéző, szórakozott mosoly a feleletem. György alázatosan könyörgő arcot vág s kéri, hogy legalább ruhám uszályát vihesse. Tegnap is megtette s el is nyerte a „slepphordó” nevet.

Croquet után kellemesen kifáradva a kínai szalonba mentünk (a kínai csecsebecsék és vázák után nevezünk el) s a földre telepedve, előszedtem a festékeimet és az ecseteket. Apám kételkedik tehetségemben. Miskát egy karosszékbe ültettem, magam vele szemben, a földön foglaltam helyet, Györgyöt festőállványnak léptettem elő s egy deszkalapot nyomtam a kezébe, amelyen Miska herceg karrikatúrája tizenöt percen belül megjelent. Míg festettem, a fiúk majd elnyeltek a szemükkel.

Apám meg volt lepve s Miska megcsókolta a kezemet.

Azután zongorázni mentem, mire a többiek is odagyűltek s a tegnapi sorrendben helyezkedtek el. Pasa a tá-

volból fülelt. Közben beszélgetni kezdtünk és György meg Miska azt tervezgették, hogy egy telet Szentpéterváron töltenek,

No hiszen, jó helyre kerülnek, — szoltam. — Akarják, hogy maguk elé fessek pétervári életüket? Majd később megmondják, igazam volt-e?

Mondja, mondja.

Legelőször is lakást keresnek s aztán megveszik a zsibárusnál a legízleltelenebb bútorokat, amelyek állítólag mind igen értékes régiségek és telefaggatják a falakat a legképtelenebb mázalatokkal, amelyekre valaha csak ráfoghatták, hogy eredetiek, mert a gavalléros élet megkívánja, hogy az ember műértő és régiséggyűjtő legyen. Azután fogatot tartanak és olyan kocsis' szerződtetnek, aki komázik magukkal, aki a bizalmas emberük és értékes tanácsot tud adni szívügyekben. Monoklit viselnek és hasonszórú barátok társaságában megvitatják a korzón a napi eseményeket. Az egyik barátjuk, akinek szellemeskedés a mestersége, rossz vicceket gyárt és maguk fuldokolnak a gyönyörűségtől. Megtudakolják, melyik napon lesz X kisasszony jutalomjátéka és hogy Y úrhölgy fogad-e már; megszólják A . . . hercegnőt és egekig magasztalják B . . . comtesset. Betérnek a clubba, ahol meghitt jó emberük, Jancsi vagy Miska pincér hódoló bakugrással rohan a szolgálatukra, egy lélekzetvétel alatt beszámol a tegnapi lefolyt vagy le nem folyt nagy vacsora eseményeiről és azon melegiben leadja Péter herceg botrányos esetét vagy Konstantin herceg kalandját. Valami divatos, erős innivalót szolgál fel és miközben maguk palástolhatatlan arcfintorgatás közt, de halált megvető hősi bátorsággal lenyelik, megtudakolják, vajon X. herceg tegnapi esti, vagy a maguk múltkor rendezett vacsorája volt-e költségeesebb és sikerültebb. Jancsi vagy Miska megvető mosollyal és habozás nélkül feleli: — „Mármint a tegnapi vacsorát értett« a Fenséges Úr?» — s elmondja, hogy a hercegségtek emlékezetes estélyen Japánban hizlalt pulykát és Kínából hozatott szarvasgombát szolgáltak fel. Büszke mozdulattal vetik oda a két rubel borraivalót s mielőtt a kocsijukba szállnak, alaposan körültekintenek, ott van-e most is a bámulok serege. Közömbösen tekint-

getnek szét a kocsi bakjáról s egy-egy bizalmas szót váltanak mozdulatlanul ülő kocsisukkal, akiről barátaiknak, mindennap elmesélik, hogy reggeltől estig három szamovár teát fogyaszt.

Az utolsó pillanatban érnek a színházba s hogy helyükre jussanak, könyörtelenül letiporlak azoknak a lábát, akik idejében érkeztek. Váltakozó, elegáns divat szerint, hol az ujjuk hegyét nyújtják köszöntésül barátjuknak, hol úgy megrázzák karját, hogy Krisztus a vargát sem különben és beszámoltatnak maguknak az új művésznő sikeréről. Felvonás közben kihívó tekintettel mustrálják a páholyok hölgyeit és azt hiszik, hogy a nők körül óriási sikert érnek el.

Pedig hát mennyire csalódnak! Mennyire tisztában vannak a nők a magukhoz hasonló fiatalemberekkel!

Minden vagyonukat egy-egy Parisban kiérdemesült színházi csillag lába elé rakják, aki azért jött Pétervárra, mert másutt már elkopott a hire.

Megvacsoráznak s holtrészegen terülnek végig a szőnyegen, de a gondos pincérek nem hagyják kedves vendégeiket békén szenderegni, hanem kabátot, miegyebet gyömszőlnek a fejük alá, takarókat kerítenek, magukra terítik bortól nedves frakkjukat s számba szedik az elhagyált, gyűrött inggallért.

Reggelfelé aztán haza vánszorognak, helyesebben valaki hazavezeti magukat és ágyba feküsznek. De milyen eltorzult, sápadt, szánalmas az ábrázatuk! A hangulatuktól pedig Isten menst! . . .

Harmincöt-negyven éves korukban azután végkép belebolondulnak valamelyik táncosnőbe és feleségül vesznek, de a házi perpatvarban az asszony veri el magukat és az ütleget csak jótékony ráadás ahhoz a nevetséges szerephez, amely a megcsalt férjnek jut a színpalak között ...

Nem folytathattam, mert György és Miska herceg elem térdeltek és könyörögve csókolgattak kezemet, hogy hagyjam már abba, mert olyan mesésen beszélek, akár valami könvv és már nem bírják a nevetést.

— Csak az utolsó pont ellen van kifogásom, — mondta György — A táncosnőt kivéve, szóról-szóra

igaza van. Nekem csak társaságbeli feleség kell. Csalá-
dias természetű ember vagyok és bolondulásig fogom
szeretni az otthonomat, a feleségemet és a sivalkodó kis
gyermekemet.

*
* *
*

Croqueteztünk s apám, aki észrevette György áll-
hatatos udvarlását, felügyelt ránk. Dehát kinek udvarol-
jon? Nincs vetélytársam.

Négy óraikor el kellett volna utaznia, de öt óraker
megkért, tartsuk itt ebédre s ebéd után kijelentette, hogy
ma éjjel már nem indul útnak.

Bútorokról, fogatról, libériáról, a háztartás vezetése-
ről beszélgettünk s élvezettel láttam, hogy apám minden
szavamat figyelemmel kíséri, sőt szokott, büszke, tartóz-
kodó modoráról is megfélekedzik és kérdezősködik.

György is sokat fecsegett, de úgy, ahogyan azok a jól
neveit, társaságban sokat forgó emberek szoktak, akikből
hiányzik a szellem.

A fényképeim nálam voltak és annyira könyörgött,
hogy adjak egyet, hogy utóbb is megszántam, hiszen gyer-
mekkori jópajtásom és teljesítettem a kívánságát. Medail-
ionos kis képemet azonban, amelyére kész lett volna „éle-
tének két évét” feláldozni, nem adtam neki.

Ah! Dio mio!

Augusztus 25. — (13.) — péntek. — György és Miska
reggeli után elutaztak.

Átrándultunk és megnéztük Pavlavszkot, apám másik
birtokát.

Apa nagyon jó hozzám, de ma ideges vagyok, beszélni
sincs kedvem és csak orgonaszót kellene hallanom, hogy
sírva fakadjak. De mert eszembe jutott, mennyire rosszul
esnék anyámnak, ha tudná, hogy itt semmiféle multság-
ban és ünneplésben nincsen részem, megkértem apát, hív-
jon vendégeket, rendezzen pár estélyt és mutasson be a
környék előkelőjeinek, akik különben méltán találhatják
itt idézésemet titokzatosnak és nevetségesnek.

— Ha örömet találsz benne, legyen meg, — szólt apám. — Elvigyelek a kormányzóékhoz?

— Vigyél el.

— Meglesz.

Megnyugodva jártam be a tanyát s bár a mezei munkák egyáltalában nem érdekelnék, mégis apróra megmagyaráztattam magamnak mindent, mert arra gondoltam, mennyire elcsodálkozik majd a társaság, ha látja, hogy, nemcsak Shakespeare költészetéhez és Plato filozófiájához tudok hozzászólni, de akkor is megállom a helyemet, ha a mezőgazdasági kérdések kapcsán az árpiavetés és a búza minősége vetődnek a beszéd felszínére.

Minden tudást hasznomra akarok fordítani.

Pasa festőállványt kerített s ebéd táján megérkezett Poltavából a két nagy festővászon is, melyeket György rendelt.

— Mi a véleményed Györgyről? — kérdezte apám. Röviden beszámoltam róla.

Nekem az első napokban ellenszenves volt, da aztán megszerettem, — mondta Pasa.

— És én kezdettől fogva tetszettem magának? — faggattam.

— Miért kérdi?

— Tudni szeretném!

— Megmondhatom. Az első perctől tetszett. Nem vártam ennyit magától. Azt hittem, hogy már nem tud oroszul, hogy kényeskedni fog és ... és hát csalódtam.

— Igazán örvendek.

Megemlítettem, hogy a letarolt mezők milyen szomorú hatással vannak reám.

— Egészen sárga minden. Hogy repül az idő! Pedig úgy tetszik, csak tegnap tavaszodott, — folytatta Pasa.

Mindenki mindig ugyanazt mondja.

— Mi boldogabbak vagyunk, mi délvidékiek. Nizzában nincs ekkora különbség az évszakok közt.

— De nem is élvezik úgy a tavaszt! — lelkesedett a fiú.

Annak is megvan a jó oldala. A hirtelen változás nincs jó hatással az ember kedélyére és boldog az az ember, akinek az élete izgalmak nélkül telik el.

— És mi köze mindennek a tavaszhoz?

— Oroszországnak a tavasza megcsalja az embert.

— Nem értem.

— Télen, mikor minden hideg, ködös, néma körülötünk, mi is ridegek, komorak, bizalmatlanok vagyunk, de ka eljön az első derült, mosolygó tavaszi nap, rögtön megváltozik egész lényünk, mert hiszen az időjárásnak roppant nagy befolyása van az emberek kedélyére, jellemére, sőt a meggyőződésére is. Tavasszal boldogabbak vagyunk és a boldogság megnesemesíti a lelkünket. Nem hiszünk semmi rosszban, még az emberi gyarlóságokban sem. Úgy gondolkodtunk, hogyha olyan gyönyörű Avilág és ha én magam olyan lelkesült, olyan áldozatkész vagyok és annyira megittasultam a saját létem boldogságától, másnak a szívében sem teremhetnek meg a gonosz indulatok. — igen, mindnyájan ezzel csaljuk magunkat. — Nálunk, délvídeken, nem kábítja el az embert ennyire a tavasz, s ebből következtetem, hogy az egyensúlyából ki nem zökkent lélek sohasem csálhatja meg ennyire magát, mert mindig tisztán, nyugodtan látja az életet.

Pasa annyira lelkesedett, hogy fényképet kért tőlem, mert egész életén át a nyakában akarja hordani.

— Annyira becsülöm és annyira szeretem, mint ahogyan életemben soha senkit sem szerettem még!

A hercegnő nagy szemeket meresztett, én nevettem és csókra nyújtottam a kezem.

Pirulva szabadkozott, de megcsókolta.

Nagyon különös, zárkózott természetű fiú.

Délután arról. beszéltem, hogy milyen mélységesen megvetem az emberi nemet.

— Mindenkiről ez a véleménye? . . . Hát én is gyáva és nyomorult vagyok? ...

Vörösen és izgatottságtól remegve rohant ki a szalonból.

Augusztus 26. — (14.) — szombat. — Gavronzi halálosan unalmas.

Apám és Pál arcképének a vázlatát csodálatos gyorsan, harmincöt perc alatt készítettem el.

Apám eleinte azt hitte, hogy csak dicsekszem a tudományommal, de most már boldogan elismeri tehetségemet és én magamon kívül vagyok az örömtől, mert a festészet komoly életcélom. Minden óra, amelyet festés vagy kacérkodás nélkül töltök, ólomsúly gyanánt nehezedik a lelkemre. (A kacérkodás azért szükséges, mert szerelemre vezet s a szerelemből jó házasság lehet idővel.) Az olvasás nem lehet életcél! Cselekedni kell!

Ma reggel apám bejött a szobámba és közömbös dolgokról beszélgettünk. Pál hamarosan eltávozott, mire a társalgás megakadt, de, mert éreztem, hogy apának mondanivalója van s mert megsejtettem, hogy ugyanaz, amiről én is szeretnék beszélni, szándékosan nem szólaltam meg. Azt akartam, hogy apám kezdje a beszédet s nera tagadom, élvezni aiktartam azt a gyönyörűséget is, hogy ezúttal másvalaki van zavarban s nem én.

Hm! . . . hm! . . . Mit is mondtál?

Én apám? Semmit.

Hm! . . . Hm! . . . De igen . . . Múltkor emlí* tted . . . hm . . . Rómáról mondtál olyasmit, hogy] együtt mehetnénk . . . Hm! . . . Hogyan is lehetne?

Nagyon egyszerűen.

De . . . de ha veled mennék és . . . Hm! . . . tegyük fel, hogy mama nem jönne . . . Nos, látod . . . ha nem akarna velünk jönni . . . Hm! . . . hogyan csináljuk, — akadozott apám és zavartan babrált a fésűimmal meg a kefémmel.

Óhó, kis hamis! — így vagyunk? gondoltam. — Közelednél hát? Beadnád a derekadat? Pompás! Nagyon jól van!

Anyám? Anyám velünk jön.

Gondolod?

Tudom. Anyám azt teszi, amit én akarok, ő csak bennem él; neki nincs akarata.

Apám láthatólag megkönnyebbült s kérdezősködni kezdett anyámról, időtöltéseiről s miegyébről.

Miért figyelmeztetett anyám, hogy apám kötekedő természetű, hogy kedvét leli benne, ha valakit zavarba hoz vagy megszégyení? Mert igaz.

De miért nem jövök én zavarba? Miért nem tud apa

engem megszegényíteni, holott édesanyámat teljesen megbénította?

Azért, mert apámnak több esze van, mint anyámnak volt, de mert nincs annyi esze, mint nekem van.

Különb is nagyon megbecsül, főképp azért, mert ha vitatkozunk, mindig leverem és mert a társalgásom nagyon érdekes az olyan orosz vidéki földesúr szemében, akinek szelleme a magányban és a tétlenségben tönkre ment, de aki elég művelt, hogy a mások szellemi fölényét megbecsülje.

Emlékeztetem ígéretére, hogy a poltavai előkelő, ségnek bemutat, de kivettem a szavaiból, mennyire nem látna szívesen abban a társaságban, amelynek ő a legelőkelőbb tagja. Mikor azonban kijelentettem, hogy határozottan ragaszkodom kívánságomhoz, megígérte, hogy teljesíteni fogja, tanácskozni kezdett a hercegnővel és összeállította azoknak a hölgyeknek a jegyzékét, akiknek bemutat.

— M . . .-né is közöttük van? — kérdeztem.

— Hozzá nem megyünk; nagyon visszavonultan él.

— Feltétlenül meg kell látogatnom, hiszen édesanyámnak barátnője volt. Engem is ismert gyermekkoromban, de mert meglehetősen kellemetlen modorú és elég csúnya kislány voltam, szeretném, ha így megváltozva ismerne meg.

Jól van, elmehetünk ... A te helyedben azonban én nem mennék el.

— Miért nem?

— Mert . . . hm . . . hogy is mondjam . . . azt hihetné . . .

— Mit hihetne?

— Mindenféle ostobaságot.

— Beszélj világosabban, nem szeretem a rejtvényeket.

— Azt hihetné, hogy szándékaid vannak . . . Azt gondolhatja, hogy a fiát akarod jövőbelidnek megszerezni.

— Györgyöt, apám? Soha! Nem hiszem, hogy a néni gondolna rá. Különb pedig György derék, kedves fiatalember s nekem gyermekkori jópajtásom, akit igazán szeretek, de feleségül nem mennék hozzá. Légy nyugodt,

édesapám, György nem az a férfi, akit álmodtam magamnak.

*
* *
*

A bíboros meghalt.

Nyomorult! . . . (Már mint az öccse.)

Asztalnál a vakmerő bátorságról beszélgetünk s azt a feljegyzésre méltó igazságot mondtam, hogy az olyan ember, aki fél a veszélytől és természete ellen mégis nekimegy, sokkal bátrabb, mint az úgynevezett bátor lelkűk, akik semmitől sem rettegnek, Mennél, nagyobb a félelem, annál nagyobb az érdem.

Augusztus 27. — (15.) — vasárnap. — Csokoládé kikapott. Életemben először büntettem meg valakit.

Rájöttem, hogy a fiú levelet írt az anyjának s megkérte, hogy Oroszországban maradjon, illetve magasabb bérért, mint amennyit tőlem kap, más családhoz szegődhessen. A hálátlansága elszomorított, behívtam, nyilvánosan lelepleztem és ráparancsoltam, hogy térdeljen le. A gyerek sírni kezdett és nem engedelmeskedett. Vállon ragadtam és térdre kényszerítettem. Eközben azonban a meglepett fiú, aki inkább szégyenkezésből, mint makacsságból ellenkezett, magára rántott egy állványt, amely sévresi porcellánnal volt megrakva. Amilyen heves vagyok, borzasztóan összeszidtam, azzal fenyegettem, hogy feljelentem a négerek konzuljánál és negyedik osztályon küldöm haza Franciaországba, abban a vasúti kocsiban, amelyikben a birkák és a borjúk utaznak.

— Szégyellj magad, Csokoládé! Szégyellj magad! Elveszett lélek vagy! Állj fel! Takarodj!

Úgy tettem, mintha borzasztóan haragudnék s mikor öt perc múlva a kis majom bejött és bocsánatot kért, art mondtam, hogyha csak Pál úrfi unszolására jött, mindjárt vissza is fordulhat.

— Magamtól jöttem.

— Belátod és szánod a hibádat?

A gyerek zokogott és öklével törölgette könnyeit.

— Beszélj hát, már nem haragszom.

— Megbántam.

— Ez egyszer még megbocsájtok, elmehetsz, de gondold meg, hogy a javadat akarom.

Csokoládé vagy nagy ember vagy akasztófavirág lesz.

Augusztus 28. — (16.) hétfő. — Apám hivatalos ügyben Poltavában járt. Megpróbáltam, hogy a hercegnőt filozófiai beszélgetésre bíriam, de bizony abból a szerelemről, az emberekről és a királyokról szóló közönséges csevegés lett.

Miska megérkezett és magával hozta Sándor bátyámat s valamivel később György is jelentkezett.

Vannak napok, mikor minden rosszul sül el. A mai kapóra ilyen volt.

György csokrot hozott a hercegnőnek s azután pár pillanattal később a birkatenyésztést tárgyalta, az ebédnél.

— Beszéljen inkább csokrokról, György — mondta apám, — jobban illik magához, mint a birkák.

— Csakhogy a csokrot a birkák adják, — szoltam én. Igazán nem gondoltam semmi rosszra, de mindenki meghökkent s én fülig elpirultam.

Később, este, meg akartam mutatni Sándor bácsinak, hogy György udvarol nekem és nem sikerült. Nem mozdult Miska mellől a szamárr!

Györgyről mindenki azt tartja, hogy nagyon ostoba. Védelmezni akartam, de ma este, nem tudom, azért-e, meri rossz kedvem van, vagy azért, mert meggyőződtem róla, de úgy találom, hogy a világnak igaza van.

Mikor az urak visszahúzódtak a vörös pavillonba, zongorához ültem s kiöntöttem egész napi rosszkedvemet és keservemet. Most pedig aludni megyek és Miklós nagyhercegről akarok álmodni; az talán érdekesebb lesz.

Olyan sápadt az orosz holdvilág; míg az urak cserkészni jártak, én azt néztem. Apám két napra Kharkovba ment. Borzasztó büszke a vadász-tudományára, ők vadásznak, én meg a holdat nézem.

Augusztus 29. — (17.) — kedd. — Tegnap észrevettem, hogy Pál rám mutatott a szemével és azt mondta Sándor bácsinak:

— Képzeld, kedves bátyám, egészen megváltoztatta Gavronziban az életet. Apára rá sem lehet ismerni s minden jobbra fordult.

Én tettem volna mindezt? Igazán? Nagyszerű lenne!

Álmos és kedvetlen vagyok ma reggel, semmihez sincs kedvem. Nem akarom elhinni, hogy az unalom a szórakozások vagy a multságok hiányának az eredménye és valahányszor unatkozom, mindig eltöprengem, hol van és *wk* hát az a belső ok, amelyből az életnek ez az átka fakad.

Itt, Gavronziban például, semmit sem kívánok, semmin sem búsulok. Minden úgy megy, mint a karikacsapás s mégis érzem azt a különös, elkedvetlenítő ürességet. Azzal üzzem el talán, hogy unalmas a faluban az élet? Nescio . . . Nem igaz! De mi az ördög ez hát?!

Mikor az öregek a kártyaasztalhoz ültek, Györggyel és Miskával átmentem a műtermembe, György észrevehetően megváltozott tegnap óta, — különös, zavart a viselkedése és nem jövök rá, hogy mi baja van.

A holnapra tervezett kirándulást csütörtökre halasztottuk és György arról beszél, hogy nagy útra megy.

Szórakozott voltam és a fiúk a szememre vetették. Egy idő óta gyakran megtörténik velem. Mintha más világban kalandoznék, beszélnek hozzám s nem hallom meg.

Az urak lementek a szép, árnyas, tiszta vízű, nem túlságosan mély folyóhoz, hogy fürödjenek s én ezalatt a hercegnővel a fedett kocsifolyosó fölé épített nagy erkélyen időztem.

A hercegnő többek között a következő érdekes dolgot mesélte el,

Miska tegnap azt mondta neki: — „Anyám engedd, hogy megházasodjam.” — „Kit vennék el?” — „Mussziát.”

— „Eredj, te ostoba! Tizennyolc éves korodban?”

Miska azonban annyira könyörgött és erősködött, hogy néném végtére is megunt a dolgot s azt tanácsolja, menjen a pokolba.

— Kérlek azonban, kedves Mussziám, — tette hozzá — ne említsd neki, mert amilyen dühös most, még megesz.

Mikor az urak visszajöttek, mi ketten még mindig a hőségtől gőzölgő erkélyen ültünk. Levegőről most nem is lehet szó és az este sem hozza meg a várva-várt üdítő

szellőt. A kilátásunk azonban gyönyörű. Velünk szemben a vörös ház és a többi elszórtan épített pavillon ékeskedik, jobbra, a hegyoldal sűrű lombátorából a csinos kis falusi templom kandikál elő s ide látszik a valamivel távolabb fekvő családi sírbolt is. Baloldalon a folyó, a szántóföldek, a szép facsoportok s a beláthatatlan, végtelen síkság nyújtanak igazán változatos, festeni való képet. És ha elgondolom, hogy mindez a miénk, hogy az egész gyönyörű vidéknek korlátlan urai vagyunk, hogy ez a sok apró házikó, a kis templom, a városhoz hasonló sok épületes belsőség és gazdasági udvar mind-mind bennünket vall urának, hogy hatvan béres és cseléd nekünk sürgölődik! ...

Türelmetlenül vártam az ebéd végét s aztán Pált félrevonva, megkérdeztem, nem tudja-e mit jelentett az a croquet közben véletlenül elejtett néhány szó, amely igazás kellemetlenül érintett.

— Nem vetted észre, hogy Györgynek tegnap óta megváltozott a viselkedése? — kérdezte Pál.

— Nem, nem vettem észre.

— Lásd, én észrevettem. Miska csacsiskodott.

— Hogyhogy?

— Tudod, Miska jó fiú, de még eddig csak könnyelmű nőekkel volt dolga s nem igen tudja, hogyan viselje magát. hölgyekkel szemben; ráadásul csípős nyelve is van, amit észrevehettél múlt napokban. Azt mondta, hogy szeretné . . . Egyszóval örülten szerelmes beléd s képes lenne miattad a legnagyobb galádságokra. Sándor bácsival is beszéltem már s azt mondta, meg kellett volna húznom a fülét. Ugyanezt mondja Natália néni is . . . ». Nos, Györgynek az édesanyja vagy az ismerősei beszéltek, hogy be akarod hálózni a nagy vagyona miatt. A tegnapi napig György még az egekbe emelt volna s tegnap már . . . Én tudom, hogy neked György nem kell és hogy nem törődsz vele, de azért mégsem helyes, s az egész pletyka mégis csak Miskától került ki.

— No és mit csináljunk?

— Ki kell találnod valamit, hiszen van elég eszed, több is van, mint kellene. Tudomására kell hozni és meg kell vele értetni a dolgot . . . ostoba fiú, de

megérti. Szóval . . . hogyan is . . . Legjobb lesz, ha egyszer ebédnél elmesélsz valami történetet, miegyebet, én majd a kezedre járok.

Ez volt az én ötletem is.

— Gondolkodni fogok, meglátjuk!

A mi poltavai színházlátogató esténk után történt, hogy Sándor bácsi is színházban volt s hallotta, amint híre járt, hogy megérkezett a Baskiresev leány, aki „híres szépség. Ugyanekkor az előcsarnokban Györggyel találkozott s a fiú dicshimnuszokat zengett rólam . . .

Ma este kiültünk a szabad lépcsőre s ez olyan szép kép volt, hogy meg kell örökítenem. Én ültem közepen, fent; az urak az alsóbb lépcsőfokokra telepedtek s Miska herceg előttem térdelt. Emlékeznek arra a képre, amely Goethe Eleonóráját ábrázolja? Nos hát, nemcsak az elhelyezkedésünk, de még a ruhám is emlékeztetett rá. Csak-hogy én nem tekintettem fel senkire, a lámpákat néztem.

Ha Pál le nem verte volna az egyiket, talán még most is kint ülnénk.

Jóéjszakát! Be unalmas is az élet!

Augusztus 30. — (18.) — szerda. Mialatt a fiúk a tűzjáték miatt a házikisasszonyt sürgették, a hercegnővel és Sándor bátyámmal a pápáról és Rómáról beszélgettünk.

A bíboros halálhíre nagyon felzaklatott.

Azt álmodtam, hogy Pietro meghalt. A koporsójához léptem s egy topázból készült aranykeresztes rózsa-fűzért akasztottam nyakába. Mire azonban ráadtam, már nem Pietro, hanem egy idegen férfi feküdt a ravatalon.

A halált az álomban házasságra magyarázzák. Elképzelhetik hát, milyen nagyon izgatott vagyok s az izgatottság nálam mozdulatlanságban és szótlanságban nyilvánul. Jaj annak, aki ilyenkor ingerkedik velem, vagy akár csak beszélgetni is akar.

Bátyám és néném a poltavai nagy erkölcsi romlott-Scigról beszéltek. Olyan megszokott dolog, hogy X . . . úrhölgy Y . . . úrral pongyolában sétál éjjel az utcán, hogy a városban már nem is igen emlegetik úgy, mint valami különösen elítélendő esetet.

A fiatal leányok viselkedése is nagyom léha . . . Mi-

kor azonban a beszélgetők a csók fejezetéhez értek, nagy léptekkel mértem végig a szobát.

Egy fiatalember szerelmes volt egy leányba, aki viszont szerette őt és a férfi mégis más leányt vett feleségül. Mikor megkérdezték, miért változtatta meg eredeti szándékát, azt felelte:

— „Mert megcsókolt. Én előttem tehát megcsókolt már mást is, vagy pedig ezután fog megcsókolni.”

— Helyes, — mondta Sándor bátyám. — Minden komoly férfi így gondolkozik.

Nagyon igazságtalan okoskodás, de annyira felzaklattott, hogy szobámba kerülve, alig bírtam magammal.

Mintha csak rólam beszéltek volna. Tehát ez lehetett ebben az esetben is az ok! . . .

Hát, sohasem fogom elfeledni tudni!? Istenem, olyan nagy volt-e a vétkem, hogy ilyen roppant büntetést érdemelek?

Megadom magam, Uram! Érzem, hogy gyötrő lelki-furdalásom fog kigyógyítani.

Amire a nevelés, a könyvek, a jó tanácsok meg nem tanítottak, arra megtanított a tapasztalás.

Köszönöm, Uram! — Tanácsolom azonban minden fiatal leánynak, legyen óvatosabb, ne játssza a szerelmeit és ne kísérletezzek a szívével. Az összetévesztett érzelmek nagyon nevetségesek.

Mennél nagyobb, mennél nemesebb valamely érzés, annál könnyebb kinevetni és nincs még egy olyan szántalmasan nevetséges valami a világon, mint a nevetségessé vált szerelem.

Rómába megyek apával, felkeresem a régi társaságot s meglátjuk, mi lesz.

« *

Pompás sétakocsizást tettünk. A herceg troikája fel sem vette Sándor bácsi tekintélyes súlyát és úgy repült, mint a villám. Miska maga hajtott. Imádom, ha gyorsan megy a kocsi; a három ló száguldvást futott úgy, hogy a gyors iramban alig jutottam lélekzethez.

Azután croquet-eztünk s ebéd felé megérkezett M ...

Györgv. Épen alkalmas „történeten” gondolkoztam, mikor a hercegnő véletlenül megemlítette a R... leányokat.

— Nagyon kedves lányok, de nincs, szerencséjük, — vélekedett György.

— Miért nincs?

— Annyit járnak jobbra-balra és nem találnak férjet. Egyszer már engem is meg akarnak fogni. Képzeljék, engem! . . .

Harsogó kacaj volt a felelet.

— Tégedet? Épen te tetszettel volna meg nekik? — ingerkedtek a fiúk.

— Miért ne? Ami azt illeti ... de értésükre adtam, hogy nekem nem kellenek.

— Hogy lehet valaki ilyen elbizakodott, — vettem oda én. — Igazán kellemetlen tulajdonság.

Mindenki nevetett és Györgyre, nem hízelgő módon villantak össze a tekintetek.

Igazán szerencsétlenség, ha valaki ennyire ostoba.

György különben ma is olyan zavart és tartózkodó volt, mint tegnap este. úgy látszik, még mindig attól fél, hogy meg találom fogni. És mindez Miska miatti

A fogadóterem másik végébe húzódott, csak ritkán szólt hozzám. Végre féltíz táján mellém merészkedett. Megvetően mosolyogtam.

Istenem, be ostoba dolog az ostobaság! Rideg és tartózkodó voltam hozzá s nemsokára visszavonultam.

Miska szamárságai csavarták el a fejét. A hercegnő mondta is ma este: „Nem is képzeled, hogy Miskában mennyi rosszindulat van és hogy milyen alattomos és ravasz természetű.”

De hogyan lehet valaki ennyire ostoba!

Augusztus 31. — (19.) — csütörtök. — Pál bejött és egészen megdöbbenve jelentette, hogy az erdőbe tervezett kirándulást apa nem engedi megtartani.

Felkaptam fészülőköpenyemet, átmentem apához s kijelentettem, hogy kirándulunk.

Apa három perc múlva szobámban volt.

Egy sereg meglehetősen nevetséges félreértés után szerencsésem elindultunk. Várakozásom ellenére pompás

hangulatban voltam. György egyszerű és természetes volt, akár az első napokban s az utóbbi idők kellemetlen feszültsége teljesen megszűnt.

Az erdőben pompás lakoma várt ránk. Az éhes társaság a legjobb étvággyal látott a falatozáshoz s nagyokat mulatott Miska rovására, aki elfelejtkezett a kirándulásról s most galádul letagadta, hogy éppen ő vállalta el a rendezését.

A fiúk néhány rakétát sütöttek el s aztán közmulattatásra egy zsidót szereztek valahonnan. A zsidó Oroszországban valahol a kutya és a majom között áll. Olyan lény, aki mindent tud és mindenre használható. Megverik, leitatják, rábizzák a bizalmas ügyeket, mulatnak rajta és kölcsön kérik a pénzét.

Olyan kimerülten értem haza, hogy egész éjjel sírni tudtam volna a fáradtságóti, ha az Amália fecsegése nem tereli más irányba a figyelmemet.

Legjobb, ha az ember könnyek és földreborulás helyett egyszerűen véget vet a rosszkedvének.

Ki nem állhatom, ha rosszkedvemben jeleneteket rögtönzök.

Szegény György! Megsajnáltam. Betegen ment el.

Szeptember 2. — (aug. 21.) — szombat. — Majdnem elájultam a nagy hőségben s mikor ebéd tételé Poltavából két fiatalember, két igazi majom érkezett, díszbe öltöztem ugyan, de ez semmit sem változtatott nyomott kedélyemen. A fiúk tűzijátékot rendeztek, melyet a velencei lampiónokkal díszített erkélyről néztünk végig. A vörös pavillon és köröskörül az egész udvar is lampionokkal volt feldíszítve.

Gyönyörű, nyugodt éjszaka volt és édesapám indítványára sétára indultunk. Hirtelen átöltöztem, lementünk a fáluba és letelepedtünk a kis korcsma előtt. A fiúk felköltöttek a hegedűst s előkerítették a falu bolondját, hogy táncoljon nekünk. Csakhogy a muzsikusunk a banda második hegedűse volt és sehogysem akarta tudomásul venni, hogy az első hegedű hiányzik, hanem most is csak a maga részét játszotta. Félóra múlva beleuntunk és egy bolondos ötlettől megkapva, hárman, apám, én és Pál, a

meredek kis falépcsőn felmáztunk a toronyba és félrevertük a harangot Teljes erőmből harangoztam. Soha sem hallottam még közélről harangozni; beszélni akartam szóra nyitottam a számat, az első pillanatban örült félelem csapott belém. A hang az ajkamon halt el, ami olyan rettenetes érzés volt, mint mikor nehéz, lidércnyomásos álomban veszélyről álmodunk és nem bírunk segítségért kiabálni.

Őszintén megvallva, nem mulattam túlságosan jól és igazán örvendtem, mikor szobámba vonulhattam, ahová¹ apa is utánam jött, hogy még alaposan kibeszéljük magunkat.

Én azonban fáradt és lehangolt voltam s beszélgetés helyett átsirdogáltam az estét. Apa többek között Györgyöt is szóba hozta s azt mondta, bár tudja, hogy anyámnak kedvenc eszméje, hogy a György oldalán lészen ő, mármint apám, a kisujját sem fogja mozdítani, hogy a tervbevett házasságot ezzel az értelmetlen pénzeszsákkal nyélbeüsse. Minden szavát helyeseltm. Azután más egyebekről beszéltünk. Apa olykor megbicsakolta magát, én azonban egy hajszálát sem engedtem a véleményeimből s végül is a legjobb egyetértésben kívántunk egymásnak jóéjszakát. Apám ma este, mint általában már hosszabb idő óta, meghatóan keckes volt s szokott rideg, száraz modora dacára úgy elhalmozott gyöngédségével, hogy igazán elérékenyedtem. Pedig ezúttal őszintén megmondtam azt is, hogy ígéretei dacára sem számítok az életben a segítségére, med tudom, hogy rosszindulatú nővére, T . . . nénire hallgat, aki őt mindenben befolyásolja,

— Engem? — kiáltott fel, — Tévedsz gyermekem, hiszen nővércím közül őt szeretem legkevésbé. Hidd el, ha megérkezik s téged itten talál, ő fog a legjobban kényeztetni s hüebb lesz hozzád, mint a leghűségesebb kutyád.

Szeptember 3. — (augusztus 22.) — vasárnap. — úgy látszik, mintha jól mulatnék. Szőnyegben hordoztak, mint annak idején Cleopatrá, megfékeztem egy lovat, akár csak Nagy Sándor és úgy festek, mini valaki aki. . . . még nem egészen Raphael.

Ma reggel az egész nagy társaság horgászni indult. A tisztavízű, mély, kellemesen árnyékos folyó partján szőnyeget terítettek le, arra ráheveredtem s a Poltavából át-rándult két majom s a mieink társaságában csöndes dinnyeévés között jól-rosszul eltöltöttünk vagy két órát. (A szőnyegre súlyt helyezek, nehogy azt hihesse valaki, hogy leereszkedtem a föld porába.) Hazafelé menet a fiúk összefogták a szőnyeg négy csücskét s úgy hordoztak benne, akár a hű alattvalók Cleopatrát; a kert rácsától pedig Miska és Kapitánenko összefont karja rendezett becses közreműködéssel „angyal-vivést.” Végül Pasa kapott az ölébe. Miután e szokatlan járművek valamennyiét végigpróbáltam, szerencsésen eljutottam a lépcső aljáig, melyen már a tulajdon lábamon méltóztattam fölhaladni, bár Miskát, aki görcsösen fogódzott az uszályom végébe, akkor sem rázhattam le.

A villásreggelinél elbűvölő öltözetben jelentem meg. Ruhám dereka égszínkéék crépe de chine-ből és valódi csipkéből volt művésziesen összeállítva, a nagyon hosszú uszályos, nehéz, fehér selyem szoknyát fehérrel, késsel és arannyal sávozott könnyű keleti fátyolszövet díszítette, amely elől hosszú tunikát formált, hátul pedig derékban kissé összefogva, szabadon omlott le az uszályra. Képezni sem lehet izlésesebb, de egyúttal bizarrabb öltözetet.

Isszonyú hőség volt, a férfiak egy része a kártyaasztalhoz menekült, mi többiek tikkadtan beszélgettünk s valaki szóba hozta és dicsérni kezdte apám gyönyörű, tüzes, fiatal, sárga lovait.

Néhány nap előtt szó volt róla, hogy az egyiket felnyergelik nékem, de annyira megijedt mindenki a tervtől, hogy elejtettem. Most azonban, részint mert le akartam győzni gyávaságomat, részint mert azt akartam, hogy a két poltavai aranyifjú elbámulva vigye szét a híremet, kiadtam a parancsot, hogy az egyiket nyergeljék meg.

Míg parancsomat végrehajtották, társasjátékkal mulattunk s apám, aki közelünkben a fűbe heveredett, elégedett büszkeséggel tekintett hol rám, hol a vendégfiakra, és az arcukról leste a hatást. Meg lehetett elégedve!

Shokatlan, de ennivalóan bájos öltözékemet fehér selyem kendővel egészítettem ki, melyet a nap heve le ne

égyiptomi módon úgy borítottam a fejemre, hogy elől simán, szorosan fekdjék a homlokomra, hátul pedig a hosszan lecsüngő rész szép redőkben lengjen le a vállamra. — A lovat elővezették és megindult a tiltakozó ellenvetések áradata. Kapitánenkóban felébredt régi lovastestőr szolgálatának emléke és a ló hátára merészkedett, de a tüzes állat annyira hányta-vetette magát, hogy a nézők gúnyolódó nevetése dacára is csak alig bírt a nyeregben megmaradni,

A ló ágaskodott, prűszkölt és toporzékolt és Kapitánenko az általános multság közepette kijelentette, hogy megülhetem. . . . de csak három hónap múlva. — Jól megnéztem az idegesen remegő állatot; melynek bőrén, mint a széltől korbácsolt víz felszínén, minden pillanatban kidagadt a lűktető 'erek hálózata és azt mondtam magamnak: — Ha nem győzöd le a gyávaságotat és nein merfászkedsz a nyeregbe, úgy cselekszel, mint ahogyan minden jól nevelt kisasszony tenne a helyedben, de ezeket a *majmokat* viszont nem is ejted bámulatba. Félsz drágáim? Animál jobb; az az igazi bátorság, amelyik fél a veszélytől és mégis nekimegy. Könnyű ott hősködni, ahol nem félünk. Azzal mutasd ki a bátorságotat, hogy olyan tetre erőszakolod magadat, amitől igazán visszarettensz.

Három-négy lépcsőfokot átuorva rohantam a szobámba, magamra kaptam fekete lovaglórúhámat és fekete bársonysüvegemet és leszaladtam, hogy diadalmasan . . . lóháton térjek vissza.

Előbb csak lépésben jártattam kerül a pázsitom Kapitánenko hátsolovat nyergeltetett s mellém szegődött. Éreztem, hogy a háznép és a vendégereg tekintete feszült figyelemmel függ rajtam s hogy megnyugtassam, a kedélyeket, újra a közelükbe lovagoltam. Apám, az egyik férfivendéggel a könnyű kétkerekű homokfutóba ült, a többiek a herceg trojkáiba ugrottak s e két kocsitól követve, a nagy fasoron át megindultam dicsőséges lovagló utamra. Magam sem tudom, hogyan — mint történt, de a baktátsból lassú, majd gyors ügetés, végül vágatás lett s mámorosan tértem vissza a kocsihoz, hogy a megérdemelt elismerő bókokat zsebre tegyem.

El voltam ragadtatva s fölhevűlt arcom ép úgy tüzelt:

akár paripámnak idegesen remegő orrcimpája. Ragyogtam, sugároztam! Hogyne, egy olyan ló, amely még sohasem érzett nyerget!

Este kivilágították a házat, melynek homlokzatáról messzire ragyogott nevem kezdőbetűje és tűzijátékot rendeztek a tiszteletemre. A falusi banda ráhúzta s az összegyűlt legények, leányok táncra perdültek a ház előtti széles térségen.

A szabadban temettek s hogy a nézők között utat törtünk magunknak, egy asszony felkiáltott:

— Hiszen olyan szép minden, minit a templomi körmenet; mintha az Úr Jézus szent testét vinnék!

Valóban úgy volt; csoportunkat fáklyafény világitotta meg s ahogy Miska az uszályomat fogta és emelte, úgy tetszett, mintha azt a fehér vászonleplet hordozná, melyet Jézus festett alakjával a nagypénteki ünnepi körmeneten a faluban végig visznek.

Miska elővette eróművészi tudományát és a falu ölfára, póznára, miegyébre kapaszkodott fiatalsága mozdulatlan ámulattal élvezte. Különös helyzetben megmerevít mozdulatlan körvonaluk s a vörös világitás erősen emlékeztetett azokra a komor hangulatú, régi képekre, amelyek kivégzésről és akasztásról beszélnek.

Férfiak és asszonyok egyaránt körülfogtak s különös, darabos, de behízeltő modorban ilyenfajta kedveskedésekkel halmoztak el:

— A ló különösen szép volt ma délután, de a lovasa százszorosan felülmúlta.

Ismerik azt a gyöngémet, hogy szeretek a néphez le szállani; most is szóbaálltam külön mindenkivel és kis híja, hogy nem állottam a táncolók közé. Érdekes, hogy a mi látszólag alázatos és naiv, valójában azonban az olasz néphez hasonlóan ravaszkodni szerető népünk tánca érzékibb és vérforralóbb a megvetett párisi cancanoknál, hogy egyebet ne mondjak rá. A táncolók nem dobálják a lábukat az orruk hegyéig, ami igazán csúnya lenne, de férfi és nő úgy hívogatja és csalogatja, úgy üldözi és kerülgeti egymást és olyan ingerkedő mozdulattal, kacsintással, mosollyal, sőt felkiáltással kísérik minden lépésüket, hogy az emberben igazán eláll a lélekzet.

A lányok keveset táncainak s akkor is nagyon egyszerűen.

Áldomást ittunk velük s aztán elhagytam e kedves vádiakat, hogy aludni menjek, de közben megállapodtam a lépcsőn, mire Pál és a többiek, a múlt esti sorrendben köröm telepedtek. Csokoládé nizzai dalokat adott elő s meg voltam elégedve az énekévet

Az ének után zenére: áhítoztunk.

A hirtelen előteremtett hegedüből a lehető legképtelenebb, cincogó, éles hangokat csaltam elő s a harsogó nevetéssel kísért lehetetlen hangzavar még Csokoládét is megfélemlítette.

— Szeptember 7. — (augusztus 26.) — csütörtök. — A kisorosz parasztleányok hétköznapokon vörössel és kékkel himzett bő ujjú, hosszú, durva vászoninget s efőlött szoknya helyett saját maguk szötte, térdén alul érő, fekete szövetdarabot viselnek, amelyet egyszerűen a derekukra tekernek és himzett, tarka övvel szorítanak le. Az ing alja szélesen ki van hímezve s a hímezés arasznyira kilátszik a fekete szövet alól. A nyakukban színes gyöngysort hordanak, széles fonalban lecsüngő hajukba néha több pántlikát is kötnek és a fejüket is szalaggal kötik körül.

Ma egy ilyen parasztruhát vásároltattam, felvettem és a fiúk kíséretében bejártam a falut. A falusiak nem ismertek fel a parasztos öltözetben, amely azonban nagyon jól állott nekem és igazán csinos voltam benne. A cipőm magasszárú, piros sarkú, fekete cipő volt. — Ezt a ruhát különben csak a leányok viselik, az asszonyok másképp öltözködnek.

Minden járókelőt köszöntöttem s hogy a korcsma elé értünk, letelepedtem a padkára.

Apám meglepetését kellett volna látni... el volt ragadtatva!

— Boszorkányos! Minden jól áll neki! — kiáltott s aztán mind a négyünket fölszedett a vadászkocsijába és megsétáltatott a falu utcáin. Útközben hangosan kellett nevetnem a jámbor parasztok elképedt arcán, akik szájatva tudakolták egymástól, ki lehet az a fiatal paraszt-

leány, akit „az öreg kegyelmes” és az „ifurak” így megkocsikáztatnak,

Nyugodjanak meg kérem, apa egyáltalában nem öreg még.

Az este hátralevő részét egy khinai tam-tam, egy hegedű s egy zenélő doboz bájos hangjai töltötték ki

A tam-tamot Miska verte, a hegedűn én játszottam, („játszottam”! Uram Isten!) a doboz magától nyekergett.

Apám korán szokott lefeküdni, de ezúttal szokása ellenére, éjfélig maradt velünk. Ha más eredményt nem értem volna el még életemben, apámat mindenesetre meghódítottam magamnak. Kikéri a véleményemet, meghallgatja tanácsomat s bármit mondok T... nénire, mindemben igazat ad.

A zenélő dobozt apám ajándékozta a hercegnőnek; ma van a névnapja s mindnyájan megleptük valamivel.

A házicseléség boldog, hogy körülszolgálhat, még az ebéd idejéről is én rendelkezem. Pedig ha eszembe jut, mennyire féltém ettől az idegen háztól és mennyire zavart a pillanatra meghatározott időbeosztása és szigorú házirendje!... És íme, most reám várnak és én határozom meg az időt, akárcsak Nizzában.

Apám imádja a vidámságot és nem találta fel az övéi körében.

Szeptember 8. — (augusztus 27.) — péntek. — Nyomorult félelem, megállj, mert legyőzlek! Nem féltém-e még tegnap a puskától? Igaz, hogy meg volt töltve, nem ismertem a szerkezetét és nem tudtam, hogy Pál menyinyi puskaport töltött bele. Féltém, hogy robbanni talál s nem óhajtottam ezt az ostoba halálnemet, sem azt, hogy az arcom örökre magán viselje a robbanás nyomát.

De csak rajta! Csak az első lépés nehéz. Tegnap először lőttem célba s ma már félelem nélkül fogtam kezembe a puskát; reménylem, Isten nem rója fel bűnömül, hogy minden lövésem célba is talált.

Igazán csodaszamba megy, ha Pál arcképe sikerülni fog, mert egyáltalában nem ül a képhez, ma tizenöt percig egyedül dolgoztam rajta. Egyedül? Nos, nem egészen

Miska mellettem lábatlankodott. Szerelmes belém a szerencsétlen!

Kilenc óráig csak megvoltunk valahogy. Láttam, hogy apám milyen türelmetlen s valósággal nyújtottam, nyújtottam az időt, mert észrevettem, hogy csak a mi távozásunkat lesi s aztán eltűnik kedvenc erdőjében . . . Valóságos medvetermészet.

Ma megint a szabadlépcsőre telepedtem udvarommal ... Szeretem a lépcsőt, mert a magasba vezet... Pásának utaznia kell holnap, de addig-addig beszéltem, hogy talán mégis marad, bár okosabb lenne, ha tényleg elutaznék, mert ez a testvéri szeretet, amelyet most érzünk egymás iránt, az ilyen mezei magányban élő, álmodozó, borongós kedélyű huszonnégy éves ifjában könnyen szerelemmé erősödik. Hárman, Miska, Pasa és én nagyon jól értjük egymást s a fiúk igazán szeretnek is, de ha ostoba emberrel van dolgom, én is elbutulok, megáll az eszem kereke, mert félek, hogy olyasmit mondok, amit nem ért meg, vagy arra magyaráz, hogy szerelmes vagyok belé. Györggyel már megjártam; a szerencsétlen flótás azt hiszi, hogy ő a minden lányok ideálja s ha az ember egyszer véletlenül rámosolygott, ámulást szimatol és összeesküvéstől félti a coelibátusát... Tisztában vannak vele kérem, honnan származik ez a szó?

Coelebs latinul annyit jelent, hogy gyámoltalan, de a szó érteimét vissza lehet vezetni a görög Koilos-ra is, ami odvasat, üresét jelent.

Oh, ti coelibatusban sínylődő, üresszívű gyámoltalanok!

* *

Mikor észere vettem, hogy édesapám szerencsésen kezet oldott, besiettem a hercegnő szobájába, megnevettettem, végigheveredtem az ágyán, aztán megfésültem Pasát, megcirógattam Miskát s annyi ostobaságot össze-csacsogtam, hogy most is alig bírom a nevetést.

Istenem, ne engedd, hogy a Pasához való szeretetem gyűlöletté váljék: olyan derék, olyan becületes az a fiú!

Puskinból olvastunk fel s olvasás közben a szerelemre került a szó,

Úgy szeretném megismerni a szerelmet! Vagy talán szerelem volt az a régi? Ha igen, akkor a szerelem csak nyomorúságos kínlódás, melyet azért vállalunk magunkra, hogy lerázhassuk...

— Sohasem leszel igazán szerelmes — mondta múltkor édesapám,

— Bár igazad lenne; hálát adnék Istennek — feleltem. Szeretném is, nem is.

Pedig gyakran álmodom szerelemről, de csak álombeli alakok a hőseim!

És A , . .? Szerettem-e? Vajon ilyen lett volna a szerelem? Nem hiszem. Ha nem lett volna bíboros unokaöccse, ha nem élt volna papok, szerzetesek és a pápa titokzatos büvkörében, ha nem a régi római világ ledült emlékei között ismerkedünk meg, sohasem bírtam volna megszeretni.

Dehát miért is védekezem? Olvasóim mindent tudnak, éppen úgy tudják, akárcsak én magam, hogy az A... titokzatos fekete szemét egy emlékezetes, mámorító ornerai, előadáson pillantottam meg és tudják azt is, hogy a zenének; mindenható az ereje. Pietro esete kellemes jóleső időtöltés volt, de nem volt szerelem.

Mikor leszek igazán szerelmes? Egyelőre még szórakozni, lelkesedni, sírni akarok, szét akarom szórni a szívem kincseit... csak úgy a szélbe!

Szeptember 9. — (augusztus 28.) — szombat.) — A napok nagyon nyom nélkül telnek; az életem legértékesebb részét vesztegetem el.

Kedves, vidám családi estéket töltöttünk együtt, melyeknek én vagyok a lelke . . . Miska és a többiek karoszekben hordoznak fel és le a lépcsőn s míg lefelé visznek, megbámulhatom formás kis cipőmet a tükörben . . . és ez hétszámra így megy.

De micsoda szellemi üresség lakozik itten! Komoly, tudományos vagy csak szellemes beszélgetés nem kerül soha, még véletlenül sem a felszínre. Pedig én olyan tudásvágyó vagyok, úgy szomjazom a tudományokat s a

művészetet és a hírük sem jut el ide ... A kártya és újra a kártya; nincsen más Isten. Szívesen bezárkóznék a szobámba, hogy olvassak, de hisz azért jöttem Gavronziba, hogy megszerettesem magam s ez ugyancsak furcsa és szokatlan módja lenne a megkedveltetésnek.

Rögtön folytatni fogom a tanulást, mihelyt csak egy kicsit megállapodnak a téli tervek.

* *

Ma este kellemetlen perpatvarunk volt Pál miatt. Apám felbiztatta ellene az inast, én *rendreutasítottam* apámat s apa *eltúrte* a rendreutasítást. Egyszóval paprikás volt a hangulat, izgatott voltam, a történetek erősen bántottak s a hangom úgy remegett, hogy már-már attól féltem, kitör a vihar.

Pálnak kellemetlen, nehéz természete van s mert volt, honnét örökölje, belátom, hogy édesanyám jogosan érezhette szerencsétlennek a házasságot.

Kérem, ne ütközzenek meg, ha a naplómban olykor kissé pongyola, sőt mondjuk ki, közönséges kifejezésekre bukkannak. Biztosíthatom önöket, hogy én magam nem vagyok közönséges s a póriás szavaknak azért adok tudatosan helyet, mert könnyen és találóan fejeznek ki sok olyan dolgot, amit különben csak körülírással tudnék megmagyarázni.

Szeptember 10., — (augusztus 29.) — vasárnap. — Becses személyem, apám, Pál és két unokabátyám kíséretében Portavába utazott..

Tapsolni szeretnék magamnak; mindenki az óhajtasomat lesi, becéznek, kényeztetnek és ami a legfontosabb, nagyon szeretnek. Apám kezdetben meg akart alázni, de most már megérti, miért tartozik nekem mindenki feltétlen hódolattal s néhány egészen gyerekes, apró dolgot kivéve, maga is megadja.

Apám környezete nem tud eléggé csodálkozni, hogy ez a minden családias érzést nélkülöző, kedélytelen, rideg ember mennyire felolvad a hozzám való gyöngéd sze-

retetben. Pál szemében kétakkorára nőtem,... de mert mindenkire jó vagyok, senki sem irigykedik rám, hártem az egész háznép szeret.

— Nagyon megváltoztál, mióta láttalak — mondta apa ma este.

— Előnyömré?

— Hm . . . Hogyan is mondjam ... Ha le tudnád vetni egyetlen, jelentéktelen kis hibádat, a heveskedésedet értem, ami bennem is megvan, te volnál a megtestesült tökéletesség.

— Hiszen hát...

Aki-nem ismeri apát, nem tudja értékelni, hogy mi-csoda óriási dolog egy ilyen kijelentése.

Ma este például az ölébe vont, megcsókolt (Hallatlan eset! — mondotta Pál) s azt mondta Miskának:

— Nézd, nézzétek meg jól ezt a kislányt! Olyan le-ány, akit igazán érdemes szeretni.

— Büszke vagy apuskám? Látod, hogy mit érek? — No, Miska, — fordultam unokabátyámhoz — ha leányom születik, neked adom feleségül, Gondold meg, jól jársz vele; hátba igazi uralkodó hercegnő lesz?

Poltavában írok. Reggel óta zuhog s olly rossz az út, hogy mikor a feleúton lévő átkozottan meredek hegyoldalra értünk, kis híja volt, hogy a szegény lovak meg nem tagadták az engedelmességet. Végül is apám vette kezébe a gyeplőt, a kocsis leszállott s versenyt futva a sáros úton a kocsival, folytonosan ostorozta a lovakat, melyeket vágatásra kellett bírni, nehogy megálljanak s mi visszacsúszunk a kocsival. Izgalmas jelenet volt; a csengők lármája, a folytonos ostorpattogás, apámnak, a kocsisnak és az inasnak nógató kiabálása és a Csokoládé megrémült arca élénken emlékeztettek egy kétes kimenetelű, izgatott lóversenyre, amelyet egyszer gyermekkoromban láttam.

Este nyolc órakor értünk a városba. Egyenesen Miska herceg lakására hajtottunk, aki Gavronziból már reggel öt órakor útnak indult, hogy mindent elkészítsen a fogadásunkra. A háza nagyon egyszerű külsejű kis ház, de belül annál pompásabb és kényelmesebb. A rendbehozattal még nem készültek el teljesen, de a szőnyegek, csil-

lárok, tükrök már fel voltak téve, a megvetett ágyak kézszen várakoztak s a vacsorához vásárolt borospalackok tekintélyes légiója az asztalon díszelgett.

A jól berendezett orosz házakban az előszoba után egy nagy csarnok következik; Miska házában a csarnok tiszta fehér. Nagyon csinos a gesztenyebarna színben tartott fogadóterem is. A számomra berendezett hálószobában csupa bájos, csinos bútort és csecsebecsét találtam s látnivaló volt minden darabon, hogy a legnagyobb gonddal, a leggyöngédebb figyelemmel készítették oda. Képzeljék csak, púder és pirosító volt az öltözőasztalomon!

Amint mondták, a rendezkedés este hét óráig tartott. Hét órakor vették észre, hogy a vacsoráról megfeledkeztek! Miska borzasztó zavarban volt és azzal akarta elütni a dolgot, hogy ilyen későn már nem is várt minket. Mi persze ingerkedtünk, amire a szegény gyerek mindjobban és jobban belezavarodott a jámbor fülletésekbe s a végén annyira szégyenkezett, hogy mikor este tíz óra táján a kaszinóból hozatott vacsorát felszolgálták, alig-alig mert megszólalni. Az aranyozott szép ezüsiserlegek kísértetbe vittek, kétszer is kiürítettem a magamét és a bor megoldotta a nyelvemet. Olyan csinos voltam s olyan aranyos jókedvem támadt, amilyen csak kivételesen szokott lenni. De ma nem is kellett sok hozzá; az egész nap a legjobb hangulatban telt el.

Édesapám megint ravaszkodott; most sült ki, hogy akiknél be akart mutatni, még mindig a birtokukon időznek.

Miskát aludni küldtük s hogy egyedül maradtunk, újra szóba került, hogy György milyen ostoba ember.

— De még milyen ostoba! — mondtam, — Csak nem gondoljátok, hogy én, aki olyan nagyratörő vagvok, aki annyit olvastam, tanultam és láttam, valaha a M.?.. György felesége tudnék lenni!?

Hm ... hm ...; igaz, nagyon ostoba fiú, — hümmögte apám s az arcáról láttam, hogy hirtelen nem tudja, mit csináljon, helyeselje-e a kijelentésemet, vagy pedig mondja ki őszintén a saját gondolatát, mely, körülbelül így hangzik:

— „Azért M . . . mégis csak jó párti — még a te számodra is.

— Most pedig feküdjünk le abba az ágyba, melyet Miska herceg a saját fenséges kezével vetett.

— *Le ha fatto ü lettől* — csudálkozott Amália. — *Un principe! Dio! Lei é propio una regina!*

— Micsoda éles kiabálást hallok? ... Amália hangja.

Azért kiabált, mert Pál kinyitotta az ablakot és megleste a fürdőjében; Haszontalan az a fiú!

Miska és Pasa már régen alusznak.

Az asztalom annyira meg van rakva illatszeres üvegcsével, tégelyel, rizsporos dobozakkal, fésűvel, tükörrel, miegyébbel, hegy alig tudom, hova tegyem a füzetemet, pedig apámon nyert diadalomtól elragadtatva, le akarom írni magamról, hogy aki nem szeret, az számár; aki pedig *rosszul* szeret, az nyomorult.

Szeptember 12. — (augusztus 31.) — kedd. — Micsoda mennyei élvezet, ha az ember Poltavában tölthet egy napot! Nem tudtuk, mihez kezdjünk az időnkkel, hát bejártuk apával az egész várost és olyan szerencsések voltunk, hogy megláthattuk Nagy Péter cár emlékoszlopát, amely a városi kert közepén díszeleg.

Tegnap, hétfőn éjjel elhagytuk Poltavát s ma, kedden, már Kharkovban írok. Nagyon vígan utaztunk, az egész vasúti kocsis a mienk volt.

Kharkov előtt Miska virágcsokorral ébresztett fel.

Kharkov gázzal világított szép, nagy város. A Grand Hotelbe szállottunk, amely olyan kényelmesen van berendezve, hogy igazán megfelel a nevének. A környékbeli aranyifjúság itt találkozik, itt étkezik, borozgat, itten csíp be s ilyenkor erősen barátkozik a hotel tulajdonosával, aki csudálatosképen mégsem bízza el magát s megtartja a köteles tiszteletet. Furcsa egy ország ez!

Francia fodrásszal fésültettem magam, alaposan megkínzott a szerencsétlen.

Reggelire tea, sütemények ...

Igaz! megnéztem az állatseregletet. Szegény bezárt, megkínzott: állatok elkedvetlenülítettek.

Összetalálkoztam Miklós bátyámmal., anyai családom

legifjabb férfitagjával, aki úgy tesz, mintha orvosi vizsgákra készülne. Szegény kis nagybátyámmal valaha együtt játszadoztunk, babáztunk, sokszor megcibáltam a fülét és meg is vertein.

Majdnem kicsordult a könnyem, mikor átöleltem, — Gyere csak, gyere, — mondtam — ne félj semmitől. Igaz, hogy apám nem szeret, de én annál jobban szeretlek. Nem változtam, most is az vagyok, aki gyermekkoromban voltam, csak épen hogy megnöttem. Kedves. Miklós kám, nem vagyok egyedül és sajnós, nem hívhatlak meg a reggelinkhez, de látogass meg holnap okvetlenül.

Felvillanyozva érkeztem a számunkra fenntartott knien ebédlőterembe.

— Hiszen ha annyira kívántad, meghívhattad volna, — mondta apám — nem haragudtam volna meg érte, legfeljebb kerekét oldottam volna valami ürüggyel.

— Jobb, ha nem említjük; ma egyáltalában nem vagyok veled megelégedve — feleltem hidegen.

Apám megadta magát.

Szeptember 14. — (2.) — csütörtök. — Pasa elválik tőlünk, de azért utolsó pillanatig jön-megy és cserélgeti a puskákat, mert olyan nagy vadász, mintha Nimród egyenes utódja lenne. Apám kérte, hogy jöjjön velünk, de a fiú nagyon makacs s ha már kimondta valamire a nem-et, nincsen a világnak az a hatalma, amiért visszavegye.

Fiatalosan fellengző ábrándjaiért „kis éretlen”-nek szoktam nevezni. Szemtől-szembe is így szólítom, mert biztos vagyok benne, hogy a kis éretlen nem veszi zokon. Az ő szemében én vagyok a világ legtökéletesebb lénye. Marasztaltam,

— Könyörögve kérem, ne marasztaljon. Nem engedelmeskedhetek.

Hiába kérleltem, pedig éppen azért szerettem volna visszatartani, mert tudtam, hogy lehetetlen.

Lola, az édesanyja és Miklós bátyám kijöttek a vonalhoz, hogy elbúcsúzzanak tőlem.

Épen akkor indult ötvenkét önkéntes is a szerb harctérre s az állomáson óriási embertömeg gyűlt össze.

Előbb,, Pállal azután Lolával, majd Miskával, Pasával sétálgattam aperronon.

— Pasa igazán nem udvarias ember — vélekedett Lola, mikor a fiú távozásáról beszéltem.

Nevetni szerettem volna, de azért komoly arccal léptem a fiúhoz és neheztelő, száraz hangon mondtam meg a véleményemet. Szegénynek könnybelábadt a szeme s én sietve álltam tovább, nehogy lerontsa nevető arcom szavaim hatását.

Alig lehetett mozogni a tömegben és csak nehezen juthattunk fülkénkhez.

A vidéki magány után érdekelt a sürgő-forgó, lármás embersereg és az ablak mellé ültem. Tisztán csengő férfikar hangzott fel. Valami templomi éneket énekeltek, de olyan szépen, mintha angyalok kara szólalt volna meg. A noi énekek nincs ekkora varázsa. Az érsek válogatott ifjú énekesiái voltak, akik áldást imádkoztak az önkéntesek seregére.

A férfiak levették kalapjukat, én pedig visszafojtott lélegzettel figyeltem a gyönyörűen vezetett karra és mikor az utolsó hang is elhangzott és a meghatott tömeg lelkesedésében kézzel, kalappal, zsebkendővel integetett az ifjú hősöknek, én sem tehettem mást, mint hogy félíg sírásra, félíg nevetésre álló hangon, csillogó szemmel és lelkesedéstől dagadó kebellemel velük kiáltottam a harsogó Éljenl-t.

Az éljenzés percekgig tartott és csak akkor szűnt meg, mikor a kar az orosz himnuszt kezdte énekelni. úgy találom, hogy a cár életéért könyörgő himnusz kissé furcsán hangzik azok után az imák után, melyekben a testvéri érzésből biztos halálba induló hősies ifju seregert könyörögtek.

És a cár mégsem indul a törökök ellen!

Az önkéntesek vonatja egetverő Hurrál-kiáltás között indul meg. Most véletlenül visszafordulok az ablakból és látom, hogy Miskán evőt apám pedig Hurrá helyett Durák-ot kiált.

— Apa, Miska, hát fából vagytok-e?! Istenem, nektek minden mindegy?

— Nékem nem mond Isten hozzádot? — kérdi Pasa, aki pirulva és bánatosan áll előttem.

A mi vonatunk is megindult.

— Vizszontlátásra! — kiáltom és lenyújtom az ablakból a kezem. Némán csókolta meg.

Miska a féltékenyt és a szerelmezt adja. Merően, hosszan néz reám, aztán földhöz vágja a kalapját és dühösen elfordul. Én meg figyelem és jót nevetek.

Újra Portavában vagyunk, ebben a kiállhatatlan fészekben. Kharkovban otthonosabb an érzem magam, mert mielőtt Wienbe utaztunk, egy egész évet töltöttem itten. Minden utcájára, minden üzletére emlékezem, sőt ma délután a vasútnál ráismertem arra az orvosra is, aki nagyanyámat kezelte. Megszólítottam és bár Miklós bátyám már említett előtte, mégis csudálkozott, hogy mennyire megnőttem, megszépültem.

Elkívánkozom,... le, délre. „Kennst du das Land, wo die Zitronen blüh'n?” Nem, nem Nizzába . . . Olaszországba.

Szeptember 15. — (3.) — péntek. — Pál elhozta reggel a Sándor bátyám kisfiát, a kis Istvánt. Eleinte nem ismertem meg, később pedig egyáltalában nem vettem tudomásul, hogy apámnak tetszik-e vagy nem a kis Babanin-ivadék jelenléte, hanem játszani kezdtem a kedves kicsikével.

Apa sok huzavona után mégis csak bemutatott a poltavai előkelőségnek.

Legelőször a kormányzóiknál voltunk. A kormányzóné igazán jómódom, kedves, művelt asszony; a kormányzó is megjárja. Épen küldöttséget kellett fogadnia, de azért mégis szerét ejtette, hogy átjöhessen a fogadásunkra, mert amint apámnak mondotta, nincs a világnak cza küldöttsége, amiért egy ilyen bájos ifjú hölgy látogatását elmulassza.

Távozáskor a kormányzóné a lépcsőig kísért s mi scrba vettük a többi előkelőséget.

Voltunk a helyettes kormányzónál, a Nemes Kiszaszonyok Intézetének igazgatónőjénél és Volkovitskynénél, aki a Kotsubey herceg leánya és a legkülönb vala-

mennyiük között. Aztán bérkocsiba ültem és felkerestem Sándor bátyámat, aki a családjával most éppen Poltavában tartózkodik.

Be jó, ha az ember az övéi körében leihet, ahol nem kell sem az örökös megszólástól, sem a kellemetlen célzásoktól tartania . . . Vagy talán csak azért találom az apám családját ridegnek és szeretetlennek, mert a mi családunk tagjai szokatlan szeretettel, megértéssel veszik körül egymást?

Családi ügyekről, szerelemről, súrlódásokról beszélgetve, kiét nagyon kellemes órát töltöttem az enyéim között, de aztán egyre-másra érkeztek az apáim hírnökei. Eleinte azt izengettem, hogy még nincs kedvem hazamenni. Végül apám maga jött-értem s mennem kellett, de azért kalaptű, zsebkendő, stb. keresés címén még vágy félóráig kihúztam, az időt.

Végre elindultunk. Mikor már azt hittem, hogy kissé lecsillapodott a kedvetlensége, megcsókoltam.

— Apám, nagy udvariatlanságot követtünk el.

— Hol, mikor?

— Mindenkit meglátogattunk, csak M... nénit nem, aki pedig ismeri anyámat és gyermekkoromban engem is ismert.

Lett erre haddelhadd. Apám kereken megtagadta.

A kormányzó beszélgetés közben megkérdezte, mennyi ideig maradók apámnál s azt feleltem, hogy reményelem, apám is külföldre jön velem.

— Hallottad, mit mondott a kormányzó, mikor arról volt szó, hogy magaddal viszel? — kérdezte apa.

— Nem hallottam. Nos, mit?

— Azt, hogy mint marsallnak miniszteri engedélyt kell kieszközölnöm, ha menni akarok,

— Kérd ki gyorsan, nehogy amiatt kelljen halasztanunk az utat.

— Kikérem.

— Igazán velem jössz?

— Elmegyek.

— Komolyan, mondod?

— Ígérem.

— Jó, hogy nyolc óra múlt s a csukott kocsi homálya

eltakarta arcom hamiskás mosolyát, mert nem bírtam volna nevetés nélkül megállani.

Szeptember 16. — (4.) — szombat. — Meg vagyok elégedve; mióta a kormányzók úgy feldicsértek, apám szemében még nagyobbra nőtem.

El van: ragadtatva a sikeremtől s mi tagadás, magam is- szívesen hallom, ha azt mondogatják: „ismeri a Baskir-csev-leányt? Igazi szépség.” (Szegény jámborok, semmit sem láttak még életükben?)

Gavronzi. — szeptember 17. — vasárnap. — Míg jövő dicőségemet várom, jobb foglalkozás híján férfiruhát öltöttem, vadásztarisznyát kerítettem a nyakamba és vadászatok.

Két óra táján indultunk el. Apám, Pál, Miska és én, négyen szállotunk fel a kis vadászkocsiba.

Most azonban holtpontra jutottam tudósításomban, mért igazán nem tudom, hogy azt a sok vadászszerszámot, meg az erdő fáit, bokrát vadásznyelven hogyan nevezik. Nádasokon, sűrű bozóton törtettünk át. Az erdő helyenként olyan sűrű volt, hogy alig bírtunk áthatolni. A szép, zöld ágak végigsimogatták az arcomat, a levegő csodásan lágy és tiszta volife, nap nem süttött és olykor-olykor finomszemű eső permetezett alá, de csak épen annyira* hogy az eltikkadt vadászt felüdítse.

Mentünk, mentünk, mentünk, mindig előre.

Megkerültem egy kis tavat s töltött fegyveremet kézenlétben tartottam, mert reméltem, hogy csak előbukkan egy vadkacsa valahonnan. Hiába!... vad nem akadt. . . . Már-már azon gondolkoztam, hogy vajon a lábam körül settenkedő gyikra süssem el a puskámat, vagy pedig a mögöttem lépkedő Miskát vegyem célba, akinek nagyon megtetszhetett férfiruhába bujtatott fenséges személyem, mert bűnös tekintetét egy pillanatra sem vette le rólam.

Végre is megtaláltam az arany középutat, melyet a boldogtalan Franciaország nem bír megtalálni és hirtelen elhatározással lelőttem egy tölgyfára telepedett mit sem sejtő öreg hollót, mely éppen azon csudálkozott, hogy apa és Miska a kis erdei tisztás közepére feküdtek le.

Kiszedtem a farktollait, tollbokrétát készíték belőle. A többiek ki sem lötték a fegyverüket, csak éppen hogy mentek, mentek előre.

Pál egy fenyőmadarat lött, — ez volt minden.

*

* *

Az a boldog anya, aki elveszttnek hitt, megsiratott kedves gyermekét váratlanul, épen, egészségesem látta viszont, nem lehet boldogabb, mint én vagyok, ha egy-egy rekedtség után újra megjön a hangom.

Ma este jókedvűen beszélgettünk, mulattunk a fogadóteremben, egy nagyot nevettem ... s egyszerre megnyílt, a torkom.

Valitsky doktor orvosságának köszönhetem.

Szeptember 19. — kedd. — Torkig vagytok a családomat illető sértő példálózásokkal és nem védekezhetem. Szeretném, ha olykor tenyeremmel foghatnám be édes. apjám száját, de félek, hogy elvesztem rajta a hatalmat... Apa jó hozzám... Miért ismétlem? Nagy eset! Viselkedhetne-e másképp a szép, szellemes, művelt, kellemes modorú, engedékeny és jó felnőtti leányával szemben, (apa maga mondja, hogy a felsorolt szép tulajdonságok mind megvannak bennem), aki volt olyan udvarias, hogy meglátogatta, semmit sem kér és nem kíván tőle és akivel méltán büszkélkedhetik bárki előtt?

Mikor a szobámban egyedül maradtam, legszívesebben a földre vettem volna magam, hogy kisírijam a bánatomat, de aztán uralkodtam a rossz kedvemen. Máskor is így fogok tenni. Közömbös emberek nem bánthatnak meg, mert nem veszem fel. A megbántás megalázás és én elutasítom magamtól azt a gondolatot, hogy X vagy Y idegen létre megalázzon.

Van, ahogy van; az élet mégis csak a legkellemesebb dolog a világon.

Szeptember 22, — péntek. — Lelkemre mondom, már meguntam! Elbutít, elzsibbaszt) ez a falusi magány. Apámnak is megmondtam s megmondtam azt is, hogy

koronás fő felesége akarok lenni. Persze szörnyűködött, túlfeszített képzelgésnek mondta és újra szidalmazni kezdte a családomat, csak hogy nem engedtem (ám! Az ember beismerheti és elítélheti magában a családja hibáit, de nem engedheti, hogy más bírálgassa!).

Azt felleltem, hogy mindezeket csak T . . . néni fogta reánk. Egyáltalában nem kíméltem drága nagynénemet és szerencsésen meg is találtam a módját, hogy a befolyását megingassam.

Róma, Róma! . . . Becsukom a szemem, megelevenedsz és benned időzöm. A Pincia tetején, a végtelen campagne eme magasan kiemelkedő szigetén állók és a tekintetem sorba felkeresi előbb a hatalmas síkság egyhangúságát megszakító vízvezeték roppant boltíveit, aztán a város kapuját, a Porta del Popolo-t, a Piazza hatalmas obeliszkjét és a Corso elejét díszítő két székesegyházat, melyeket, Bastolo bíboros emeltetett. Azután befűrom a Corsot, megcsodálom a Palazzo Veneziaát, felkeresem a Minervának szentelt kis templom megfeketedett romjait s végre a zezugos, szűk, komor utcák századokat látott palotasora előtt végighaladva, elötted állok, fenséges Colosseum ... Minden utcádat bejárom,... minden kövedet ismerem és újra élek . . .

Egy francia közmondás azt tartja: Loin des yeux, loin du coeur. Reám az ellenkezője igaz. Mennél messzebb kerülök egy-egy kedvenc helyemtől, annál szívesebben keresem fel gondolatban, annál értékesebbnek látom minden talpalatnyi földjét s akkor veszem csak igazán észre, hogy mennyire szeretem.

Sokat utazgattam, sok helyet bejártam életemben, de csak két város vonta magára különösebben a figyelmemet és a szeretetemet. Az egyik Baden-Baden, ahol gyermekéveimben két nyarat töltöttem s amelyik bániulaitiba ragadott paradicsomi szépségű kertjeivel, a másik Róma. Rómáról természetesen egészen más természetű a benyomásom, értékesebb és sokkal mélyebb.

úgy vagyok Rómával, mint ahogy némely emberrel szoktunk lenni; eleinte nem szeretjük, de amint megismerjük, napról-napra nagyobbra nő a szemünkben. És ez a fajta szeretet a legmaradandóbb, a legértékesebb.

Róma, Rómám!

Szent Péter gyönyörű temploma! Elnéztem olykor a játszi napsugarat, mikor fenséges szépségedtől megittasulva keresztülhatolt íves ablakaidon karcsú oszlopaid között, hogy fényből és árnyékból összeszöve még egyszer megismételje azokat a finom: körvonalakat, amelyek küllönben csak egyszer volnának meg a világon. A ragyogó márványtömböknek emberkéz emelte templomában a mennyei fény emelt magának másik szentegyházat...

Lehunyam a szemem és képzeletem Rómába varázsol ... Éjjel van s holnapra idegyűl a poltavai nagyfejek díszes társasága ... Szépnek kell lennem,... szép lesz-ek...

A falusi levegő pompás hatással van az egészségemre. Sohasem voltam ilyen üde, ilyen rózsás.

Róma, Róma!... és mégsem megyek Rómába?... Miért nem? Mert nem akarok! Pedig ha tudnák, micsoda áldozatomba kerül a lemondás, megszánnának. Íme, máris sírok...

.... december 24, — vasárnap. — Hűvösödik s előre fáztam a gondolattól, hogy reggel hét órakor fel kell kelnem; nyolc órakor még nem tudtam rászánni magam, de kilenc órakor sikerült megjelennem az ebédlőben. Fekete bársonysapkát és fekete lovaglóruhát viseltem és uszályomat olyan magasra kapcsoltam, hogy a vadászcsizmám sráráfa hímezett címer kilássék.

A vadásztársaság már együtt volt. Ott voltak Kameniski, Volkovicski, aki az Iphigenia legrémesebb fúriáját juttatta eszembe, Pavelka, egy kiállhatatlan ügyvéd, Salko, egy minden kritikán aluli építész, Schwabe, tizenkét vadászkutya boldog tulajdonosa, Ljubovits, a Kameniskihez hasonló óriás, valaki, akinek nem tudom a nevét, apám, Miska, Pál és én.

Mindenki fegyverről, történyről beszélt, aztán teához ültünk s reggeli közben szellemtelen, otromba tréfálkozás szavai repültek. Apámé s a mi két fiúnk bizony különbek. Apámmal kerültem egy kocsiba, a társaság többi tagja négy kocsin követett minket

Tudják-e, hogyan rendeznek hajtóvadászatot Orosz-

országban a farkasokra? Bocsánatot kérek, ha vétenék a vadásztudomány ellen, de nem ismerem a szavaikat.

A vadászatot legalább egy héttel azelőtt bejelentik a körületi főnököknek, (starosta) aki a hajtókról gondoskodik. Hozzánk ezúttal a poltavai nagyvásár miatt csak száz-húsz hajtót küldhetett. A mi embereinkkel együtt kétszáz hajtónk lehetett, akik hosszú, nagy hálókkal felszerelve, hat-nyolc négyzetkilométernyi területet zártak körül. Kotsubey herceg; is elküldte a hálóit a vadászatira, bár önmaga nem jöhetett el.

Hűvös volt és dideregtem. Apám az út két oldalán sorbaállított, számbavetett és megosztott bennünket. Az egyik csoportba a fegyveresek, a másikba a, fegyvertelenek jutottak.

Húsz-huszonöt hajtó puskát is hozott magával; a többiek a régi gallok lándzsájához hasonló hosszúnyelű dárdat kaptak. Ezzel szokták a hálóba került farkast leszúrni.

A hálókat olyan módom feszítik ki, hogy a hajtók lármája által felvert vad a mind szűkebbre és szűkebbre szoruló körben okvetlenül az előre lesbe állott vadászok puskája elé kerül.

A hajtók és vadászok szétoszolnak. A viaszosvászon sapkát viselő lengyel erdőmester, aki lóhátról intézi a vadászatot, jön-megy, (jobbra-balra válgat, földet érő hosszú dárdájával hadonász, kiabál, de tulajdonképen; nem csinál semmit.

Puskámat megtöltöm, zsebkendőt és keztyüt rejtegető vadásztarisznyámat vállamra akasztom, nagyot köhögök ... és készen vagyok.

Megtöltött puskámat a kezemben tartva, íme, egyedül állok a magányos erdő közepén. Ködös hideg fog körül és a lábam megdermed a nedves földön. A tegnapi eső fokozta az őszi hideget s annyira feláztatta az: erdő puha talaját, hogy vadászcizmám szöges talpa minden) Mipélnél a földbe süpped és fáradt lábam már alig vonszolja magát. Kívánacsiak, hogy mit csináltam egyedül? Nagyon egyszerű; előbb felnéztem a hideg, szürke, barátságtalan égre, aztán kíváncsi tekintettel sorba vettem az erdő karcsú növéseit, őszi színekben pompázó hatalmas fáit, végül

apám itt feledett nagy köpenyét megpillantva, ráfeküdtem és álmodzni kezdtem... Abban a pillanatban hozzámdörgölődő test melegét érzem, megfordulok s Egek!... három állat, három hízelkedő, bársonyos szőrű állat áll előttem. A Jonka-család; a nagy fekete kutya a két kis fekete kutyával, az I. és II. kicsi Jonkával.

Most hirtelen puskadördülés üti meg a fülem: ez a jel... A távolban, alig hallhatóan, mint a bogárzűmmögés, megindult a hajtók lármája. A hang mind közelebb-közelebb jön s szép álmom foszladozni kezd. Végül, mikor már annyira a közelembé érnek, hogy az az izgalom, melyet a tömegek vészes vagy akár jókedvű kiabálása okoz, reám is átterjed, felugrom, magamhoz szorítom fegyveremet s feszült figyelemmel kezdek hallgatózni. Most már nemcsak a kiabálást hallom, de azt is kiveszem, hogy a hajtók dárdával, doronggal csapdossák a cserjét, bokrot, hogy annál nagyobb legyen a vad rémülete.

Olyan izgatott vagyok, hogy minden pillanatban csörtetést vélek hallani a sűrűben. A farkas szereti a bozotos helyet.

A kiabálás egyre fokozódik s mikor az első emberi arcok megjelennek, hangosan dobogó szívem már csak szakadozva ver, sőt azt hiszem, egy pillanatra meg is remegtem. Pedig kár volt az izgalomért; a háló üres, a parasztok semmit sem hajtottak maguk előtt, csak egy szegény, remegő nyulacska akadt a hálóba s az óriás Kameraski, ez a vérszopó fenevad, azt az egyet is agyonrűgta.

A vadászok gratuláltak egymásnak a nagyszerű fogáshoz s megindultunk a nagy tisztás felé, ahol egy szénakazal tövében hideg húsféléket és szeszesitalt kínáltak körül. A hajtókat nyáron sütött birkahússal, kaláccsal és pálinkával vendégelték meg. Másutt szokatlan az ilyesmi, de Oroszországban egészen természetes.

A jámbor állatok, bocsánat, emberek kissé bizalmatlanul tekintettek arra a különös lényre, aki sem aszszony, sem férfi, de talán inkább mégis asszonyszemély, de nem lehet biztosan tudni, mert puskát hord a vállán és becsületes, csudálkozó arcukba nevet, amit pedig tudvalevőleg jóra való asszonynépség nem tesz meg. Apám elmagyarázta nekik az új lőtartási törvényt, de a magya-

rázata inkább Szerbia *éraelében* tartott szónoklat lehetett volna.

Pihenés után nyúl vadászatra; indultunk. Sokáig mentünk, mentünk az erdőben, mindig; a huszonkilenc agár után. Ezt a huszonkilenc agarat is Kotsubey herceg küldte át tegnap a vadászával.

A nap kisütött s az én jókedvem is visszatért volna, ha nem vagyok olyan borzasztóan fáradt. Két teljes órát gyalogoltunk már, de még egy nyúlfark sem került elénk. Végre is beleuntam, előkerítettem a kocsinkat és visszatértem apámmal a szülőiház vendégszerető falai közé. Illatszerez bedörzsöléssel felfrissítettem magam, átöltöztem és lementem az időközben szintén; visszatért társasághoz, amely tényleg hozott három nyulat.

Elragadóan csinos voltam, (már amennyire csinos lehetek; mindig viszonylagosan értem) pedig, igazán hiába volt. A mi mai férfivendégeink inkább szörnyetegek, mint emberek.

A parasztjainkkal mindig barátságosan, családiasan beszélek, a velem egyenrangúakhoz, ha eléggé műveltek és tanultaik, azt hiszem, elég kedves és figyelmes vagyok, de ezekkel az otromba tuskókkal nem tudok mit kezdeni! Hogy ne kelljen beszélgetnem, kártyázni kezdtem s Kamenski, az óriás, elnyerte vagy száz frankomat;

De a kártyázás tovább tartott. Bementem; apám könyvtárába, tollat és papírt kerestem s írtam egy szentpétervári lókereskedőnek. Hogy a történetekhez teljesen hű legyek, Miska utánam sompolygott és hízelkedve kérte, nyújtsam csókra a kezem. Nem nagyon ellenkeztem, a fiú boldog volt és sóhajtván kérdezte, hány éves vagyok.

— Tizenhat.

— Huszonötéves korában megkérem.

— Szép lesz.

— Akkor is ilyen ridegen fog bánni velem?

A mai fényes napot a lépcsőkön rendezett hangverseny fejezte be, A hangom, helyesebben a hangom fele mindenkit bámolatba ejtett. De azt hiszem, ez a társaság semmit sem ért hozzá, csak úgy szokásból ünnepeltek

Szeptember 25. — hétfő. — Végignéztünk egy lakodalmi menetet, amely orosz szokás szerint apámnak, a földesurának jött tisztelegni. A jegyesek tegnap házasodtak össze. A férj a férfiak rendes, mindennapi öltözetét hordja, amely sötétszínű, bő nadrágból, térdigérő csizmából és saját maguk szőtte-fonta barna, festetlen posztóból készített zubbonyból, a svita-ból áll, amely derékban övvel van leszoritva. A svita nyaknál nyitott, hogy a hímzett ingmell kilátszék alóla és legfelső gomblyukát; virág helyett ezúttal színes kokárda) díszíti.

Az asszony bő szoknyát és a férfiakéhoz hasonló szabású zubbonyt visel, amely azonban világosabb színű. A hajába már nem szabad leányok szokása szerint virágot és szalagot fűznie, hanem az egész fejét selyemkendőbe csavargatva olyanformán borítják be, hogy egy hajszál sem bújhat elő, sőt a szorosan tapadó kendő még a homlokot is eltakarja és csak a fül, meg a nyak marad szabadon.

A férj és feleség, a vőfélyek, a nyoszolyólányok és az örömszülők a fogadóterembe is feljöttek és az ifjú pár háromszor térdet hajtott apám előtt.

Szeptember 27. — szerda. — Nevetgélve beszélgetek, áriáimmal; tréfás hangon sok mindent megmondhat az ember. Panaszkodik; azt mondja,, zajos, víg életet élt, sokat mulatott, de azért nem volt boldog, mert valakinek a hiányát érezte . . .

— Kibe vagy szerelmes? — ingerkedtem s nevettem, hogy akkorát sóhajtott.

— Tudni akarod ? — kérdezte és beárnyékolta karjával az arcát, mert restelte, hogy olyan erősen elpirult.

— Valld be!

— Anyádba . . .

— Remegő hangja annyira meghatott, hogy hangosan kellett kacagnom, mert különben sírva fakadtam volna.

— Tudhattam volna, hogy meg nem érted — panaszkodott apa.

— Bocsáss meg, de az ilyen gyöngéd érzés annyira nem hasonlít hozzád.

— Mert nem ismersz. De esküszöm, hogy igaz, es-

küszöm mindenre, ami szent! Nagymamám arcképere, a feszületre, apám utolsó áldására esküszöm neked — folytatta s az ágya fölött függő kereszthez és képhez fordulva, keresztet vetett.

— Anyádat a múlt szemüvegén át nézem s még mindig fiatalnak, üdének képelem. Olyan voltam, mint a bolond mikor elválasztottak minket Gyalog záránkolttam a csodatevő Szent Szűzhöz, de azt mondják, hogy az akumai Mária szerencsétlenséget hoz. Nekem legalább hozott, mert a záránkokút után még jobban összegabalyodtak az ügyek. Aztán ... nem nevez ki, ha bevallom? — mikor Kharkovban laktatok, titokban utánatok mentem, bérkocsit fogadtam, behúzódtam s abból lestem a lakások ablakait, hogy csak egyszer is megpillantsam. Egy teljes napig időztem Kharkovban anélkül, hogy csak valaki is sejtette volna.

— Nagyon megható, ha igaz — feleltem.

— És mondd csak „... mert hogy éppen mamáról van szó ... hogyan is mondjam ... nem irtózik tőlem?

— Irtózni? Nem. Miért irtóznék?

— Tudod ... mert néha van az embernek olyan legyőzhetetlen ellenszenvé...

— Nem, igazán nem.

Sokáig beszélgettünk.

Úgy beszéltem anyámról, mint valami szentről, mert hiszen magam is annak tartom, mióta megismertem és megértem.

Már késő volt, mikor elváltunk.

Ma reggel, nyolc órakor, mikor éppen Poltavába akartunk indulni? váratlanul megérkezett Ilona néni, Pasának az édesanyja. Csak éppen annyi időnk volt, hogy együtt reggelizhettünk a kissé mesterkélt modorú, de kedves kis púpossal s aztán rögtön kocsira ültünk. A városban gyűlés van s apám az elnök.

* *

Csúnya idő van, minduntalan megered a hideg eső. Sétálgattunk s aztán fényképészhez mentem. Parasztruhában vétettem le magam és több felvételt csináltattam, lesz álló, ülő, sőt fekvő képem is, mintha a fűben aludnék.

G. i-vel találkoztunk.

— Ismeri már a leányomat? — kérdezte apa.

— Csak messziről volt még szerencsém ehhez a valóban ...

— Ugye büszke lehetek rá; ugye nincs, sohasem volt és nem is lesz soha senkinek különb lánya?

— De igen, az Olympuson voltak ilyenek.

— Kedves G. . . maga igazán nagy kópé! Látom, hogy kitűnően tud udvarolni.

— G... elég csúnya, elég cigányos arcú, elég jó modorú, elég szellemes, elég kalandos, elég nagy kártyás és elég becsületes ember és mert eleget tanult is, ő a poltavai előkelő ifjúság szemefénye.

Ma olyan hideg volt, hogy fel kellett vennem a bundámat. Nem bolygattuk múlt tél óta s megőrizte Rómában használt illatszerem szagát, pedig ez az illat... ez a bunda...

Észrevették már, hogy sokszor egy szín, egy dallam, egy illat vissza tud varázsolni régen múlt időkbé?

Parisban töltsék a telet? .., Nem! nem!

Szeptember 28. — csütörtök, — Nem, nem maradok tovább, szerencsétlen vagyok, sírok az unalomtól, szenvedek, tönkremegyek, megőrül az itteni élet, nem akarom elvesztegetni az időmet!

Irtózom ettől az életmódtól. Istenem, Megváltom, ments meg innen!

szeptember 29. — péntek. — Tegnap nagyon el voltam keseredve, úgy éreztem, mintha Örökre Oroszországhoz lennék láncolva és nem menekedhetnék. Neki szerettem volna menni a falnak és kétségbeesetten zokogtam.

Pasa édesanyjának jelenléte is zavar. Miért? Mert a szavaiból azt veszem ki, hogy a fiú túlzott elragadtatással beszélt rólam. Imént például, mikor kértem, írjon Pasának és hívja ide, félig nevetve, félig komolyan utasított el:

— Nem, nem, csak maradjon otthon. Agyonkínzod unalmadban, ha itt van; egészen leerve és meggyötörve

őszinte nyíltsággal feleltem:

— Nem hiszem, hogy Pasa ne értené a szelid baráti tréfát. Megengedem, hogy kissé tréfálózom és ingerkedem veled, de hiszen közeli rokonom, aki majdnem testvérszámba megy.

A néni figyelmesen nézett az arcomba s aztán így folytatta:

— Tudod-e, mi a legnagyobb örültség?

— Nem tudom,

— Beleszeretni Mussziába.

Még a fülem hegye is elpirul, ha ezt a megjegyzést más, előbb hallott megjegyzésekhez fűzöm.

Október 1. — vasárnap. — Meglátogattuk Kotsubey Sergius herceget.

Apa kiöltözött; úgy kiöltözött, hogy kicsit túlságosan is világos volt a keztyűje.

Fehér ruhát vettem magamra, akárcsak egy nápolyi lóversenyre mentem volna, de a fejemre fekete tollal díszített, régi orosz mintát utánzó kalapot tettem, melynek az alakját nem szeretem ugyan, de mert majdnem kötelező az előkelő orosz hölgyekre, én is alkalmazkodtam a körülményekhez.

A herceg Dikankában lakik, abban a híres Dikankában, melyet Puskin a Mazeppa, és Kotsubey Máriai szerelméről szóló művében halhatatlanná tett. Dikanka mindössze nyolc kilométernyire van Gavronzítól. A mostani fényét Sergius herceg alpjának, a nagy államférfinak és kancellárnak Kotsubey Viktor Pavloviig hercegnek köszönheti.

Ami a vadaskert, a park és az épületek szépségét illeti, Dikanka bátran versenyezhet a római Doria- és Borghese-villákkal, csak éppen az utánozhatatlan szépségű romok és a régiség felülmúlhatatlan zománca hiányzik róla. Viszont Dikanka nagyobbszerű, akkora, mint valami kis város. A jobbágházakat természetesen nem számítom, csak a kastélyról és a hozzátartozó épületekről beszélek, igazán örvendek, hogy ukrán földön egy ilyen minden bírálatot kiálló főúri lakra találtam. Milyen kár, hogy a világ alig tud róla! A lakóházakat gazdasági gé-

pekkal jól felszerelt udvarok, pompás istállók, gyárak és műhelyek veszik körül. A herceg szenvedélyes építkező, aki mindig csinosítgat és a gyári munkát is ő szervezi.

Ha azonban a kastélyba lépünk, minden olasz vonatkozás elenyészik. Igaz ugyan, hogy az előcsarnok különben is szegényes a többi teremhez; képest, de az egész belső berendezés maga sem egyéb, mint egy kényelemben és pompában élő nagyúr kitűnően berendezett! szép lakása, melyből azonban hiányzik mindaz a fenséges, mondhatni isteni összhang és az ódonságnak az az álmodozásra készítő varázsa, amely az olasz palotákban magával ragadja az emberi lelket,

A herceg) ötven-ötvenöt év körüli férfi és úgy tudom, hogy, már két év óta özvegy. Egyike az orosz főnemesség ama mind ritkábbá váló jellegzetes alakjainak, akikre ma már majdnem úgy tekintünk, mint a kihaltban lévő állatfajták egy-egy ritka példányára.

Élénk modora és társalgása, eleinte zavarba ejtett, hiszen Gavronziban majdnem elszoktam az igazi társasélettől, de öt perc múlva már elememben éreztem magam.

Karofogva vezetett végig a termeken és a nevezetesebb festményekre külön felhívta a figyelmemet. Az ebédlőterem páratlanul szép. Én ültem a főhelyen, jobbról-balról apám és a herceg foglaltak helyet. Rajtunk kívül többen is voltak az asztalnál, akik mind alázatos arccal sompolyogtak be és akiket a herceg be sem mutatott a vendégeinek. A középkori nagyúr és hűbéresei jutottak eszembe.

Minden pompás lett volna, de hirtelen rosszullet fogott el s úgy elszédültem, hogy fel kellett állnom az asztaltól.

Bementünk az arab terembe és leültem, de igazán nagyon rosszul éreztem magam. Pedig igyekeztek kedvembe járni; festményeket, szobrocskákat mutattak, megmutatták Bazil herceg véres ingét, amelyet külön erre a célra készített szekrényben tartogatnak. A szekrény ajtajára Bazil herceg arcképe van festve. Sorra jártuk az istállókat is, de a szédülésem nem szűnt meg s végre is haza kellett mennünk.

Október 14. — szombat. — Megjöttek Parisból az új ruháim; felöltöztem és Pál sétálni vitt.

Poltava érdekesebb város, mintha ahogyan gondolná az ember. Itt van például Nagy Péter cár érdekes kis fatemploma. Hogy a pusztulástól megvédjék, valóságos tokot építettek köréje, úgy hogy az új téglafal és a templom eredeti fafala közötti hézagon egy ember kényelmesen végigmehet.

A templom mellett hatalmas bronz emlékoszlop felelőli azt a helyet, ahol 1709, június havában a győztes ütközet után a cár egy kövön ülve megpihent.

Bementem az ódon fatemplomba, térdre borultam s ima közben háromszor megérintettem homlokommal a földet. Azt mondják, ha az ember először van egy templomban s háromszor földre borul, teljesedik a kívánsága.

Felfedező utamban meglátogattam a poltavai nagy kolostort is, amely domb tetejére van építve. Poltava ugyanis két dombon épült. A csodálatos faragású fa iconostasia az egyetlen nevezetessége.

Babanin dédapám itten van eltemetve; üdvözöltem a sírját.

Október 17. — kedd. — Croquetteztünk.

— Mondja, Pasa, mit csinálna azzal az emberrel, aki kegyetlenül megbántott volna engem?

— Megölném — hangozott az egyszerű felelet,

— Maga ugyan! röviden végez!! De tréfán kívül... Ne nevéssen!

Ördögnek, démónnak, viharoknak, orkánnak neveznek... Tegnap óta dühöngöm.

Csak akkor nyugodtam meg, mikor leadtam a szerelemről szóló, meglehetősen különös ötleteimet.

Pasa nagyon ideálisan gondolkodik; mintha csak Dantetől kérte volna kölcsön a Beatrixhoz való isteni szerelemet.

— Bizonyosan leszek még én is szerelmes, — mondta — de nem házasodom meg.

— Az ember megbűnhődik az ilyen beszédért, kedves Pasa.

— Csakhogy én azt akarom, hogy a szerelmem a

maga mennyei tisztaságában és teljességében maradjon meg és hogy örökéletű legyen — magyarázta a fiú. — A házasság megöli a szerelmet.

Tiltakoztam.

— Pedig fiamnak van igaza — vetette közbe nagynéném, míg Pasa, a vadember, pirult, szégyenkezett s erősen látszott rajta, mennyire zavarba hozta a saját kijelentése.

Míg beszélgettünk, a tükör előtt ülve, éppen a túl hosszán homlokomba csüngő hajfürtöket vágtam le.

— Magának adom, tegye el emlékül — mondtam s felé nyújtottam egy vörösés fényben csillogó, aranyos hajtincset.

Nemcsak, hogy elfogadta, hanem még a hangja is, a tekintete is megremegett. Vissza akartam venni, de úgy nézett rám, mint: a megijedt gyermek, akinek a kedvenc játékszere van veszélyben.

Végre is odaadtam a Corinnet, hogy olvassa el és a fiú elpárolgott vele.

Mikor Corinne és Melvil lord átsétálnak az angyalhídon, a lord ezt mondja: — „Ezen a hídon történt, hogy a Capitoliumból jövet először gondoltam sokáig magára.” Nem tudom, micsoda varázsa lehet ennek aj mondatnak, de a szó szoros értelmében megbűvölt tegnap ... Valahányszor rálapozok,, minőig ez az érzésem.

— Hallottam-e valakitől valami hasonlót!?

Miért van e néhány egyszerű szónak ilyen bűvös ereje? Mert annyira egyszerű tálán!? ... vagy mert visszacseng valamire?

Október 20. — péntek. — Ma reggel, alig ütötte még a nyolcat, már úton volt a vadásztársaság. Az égbolt barátságatlan szürke volt s a földet az első hó könnyű fátyola borította.,. Miskai egész farka agarat hozott magával., Nekem is adtak pórájzon három pompás példányt. Lóháton ültem s bundámat derekam köré szíjaztam, hogy ne akadályozzon a mozgásban.

A dér, az első hó, a lovaglás, agaraim kecses, finom alakja jókedvre hangoltak s igazán boldognak éreztem magam.

Pasa mellettem lovagolt s talán kissé túlságosan is kedves volt, ami nem illik szokott komoly viselkedéséhez s engem határozottan zavarba ejtett... Nem szabad a kedélyhullámzásait lekicsinyelnem.

— Pasa! Van valaki a környezetünkben, akinek a jelenléte borzasztóan izgat, — előre kijelentem, hogy nem M ... néniről beszélek. — Szeretném, ha szép udvariasan eltávolíthatnók innen.

— Parancsoljon velem.

— Számíthatok magára?

— Feltétlenül.

— Becsületszóra? És nem árul el?

— Becsületemre ígérem.

Közös titkunk összekapcsol most tehát minket. Ha édesanyja nincs jelen, angolul beszélünk s akkor is hal-kan értekezünk egymással, hogy a többiek meg ne értsenek.

Pasa tovább akarta volna folytatni fölvevett kedveskedő modorát, de egy Hugó Viktor költeményt adtam neki olvasni s csókra nyújtottam mindkét kezem. úgy bánok vele, mint testvéremmel; hiszen hát majdnem az is.

Október 23. — hétfő. — Tegnap felpakkolóztunk egy hat ló vontá óriási batárba s Poltavába mentünk.

Az utazás nagyon vidám volt. Alig hagytuk el az apai ház küszöbét, mindenki ömledezni kezdett s Pasa kijelentette, hogy halálosan szerelmes.

Esküszöm, hogy szerelmes vagyok, — ismételte — de nem árulom el, hogy kibe.

Megátkozom, ha nem én vagyok az eszményképe — feleltem.

Panaszkodtam, hogy fázik a lábam. Levetette a bundáját s reám terítette.

— Pasa! Esküdjék meg, hogy megmondja az igazat.

— Esküszöm.

— Kibe szerelmes?

— Miért mondanám meg, könyörgöm?

— Érdekel. Rokonok vagyunk, kíváncsi vagyok ... s aztán „, mulatságos lenne.

—Lássa, ez az! *Mulattatná!*

— Igen; de azért ne gondoljon rosszat, a mulatóságot másképp értelmezem. Deirék fiúnak ismerem és minden ügyes-bajos dolga érdekelt.

— Most is nevetésre áll a kedve; nem szeretném, ha kinevetne.

— Itt a kezem! Nem nevetem ki, — pedig hát minden vonásom nevetett.

— Kibe szerelmes?

— Magába,

— Becsületszavára?

— Bizony Isten! Nem tudok, olyan csinosan beszélni, mint a regényekben s úgy-e, nem kívánja, hogy térdre omolva ostobaságokat hebegjek?

Mintha már hallottam volna valakitől ugyanezt. Ne utánozza, kérem.,

— Amint gondolja., Muszja, de én igazat mondtam.

— Ugyan! Örültség lenne!

— Örültség, de ragaszkodom az örültségemhez. Reménytelen a szerelmem s nekem az kell. Az én lelkemnek önkínzásra és szenvedésre van szüksége. Lesz, aki után búsuljak, aki után álmodozzam, ha elmegy. A szenvedésben fogom találni gyönyörűségemet,

— Kis éretlen!

— Éretlen vagyok? Éretlen vagyok-e?

— Hiszen testvérek vagyunk!

— Nem, unokatestvérek.

— Az már egyre megy.

— Nem egészen.

ngerkedtem és tréfáltam vele. — A manóba is! Hogy nekem mindig ilyen pechem van a szerelemben!

Poltavából Pállal utaztam tovább. Pasát visszaküldtük Gavronziba. Az állomáson M . . . gróffal találkoztunk, aki a vonaton is figyelmesen sürgölődött körülöttünk. Csernakovka előtt költöttek fel s hogy kiszálláskor az álmosan bólogató gróf előtt elhaladtam, a gróf megjegyezte:

— Csak azért nem aludtam el, hogy még láthassam egyszer.

Agyongyötörve értem Csernakovkávba s rögtön lefeküdtem. Az enyéim, István és Sándor bácsiék már az ágyban fekvé találtak.

Vissza akarok térni közéjük. Már itt is sokkal jobban érzem magam. Náluk nyugtot találok. Láttam Márta dadáimat, a jó öreget.

Október 24. — kedd. — Nem volt gyermekségem, de azért a ház, melyben gyermekéveimet éltem, kedves és drága nekem. Miniden régi arcra, minden kedves tárgyra ráismertem. A régi cselédség, mely apáról fiúra örökli tisztét, nem tudott eléggé csodálkozni rajtam és teljes mértékben élvezhettem volna az emlékezéssel járó gyönyörűséget, ha a lelkemen rágódó kínos aggodások meg nem mérgezték volna kedélyemet.

Kicsi koromban Mouche*) bogárka volt a becéző nevem, de mert a francia Mouche_szót nem tudtam jól kimondani, Musát csináltam belőle. Musai oroszul vértanúságot jelent. Gyászos előérzet,

Éjjel A . . . val álmodtam; — ma először.

Ma reggel Dominikának írtam s este már el is jött a leányával. Késő éjjelig maradtunk s az ebédlőteremben időztünk, melyett hatalmas boltív köt össze a fogadóteremmel.

Agrippinára emlékeztető öltözetem nagy sikert aratott. Énekeltem a társaságnak és hogy a kellemetlen lámpalázat legyőzzem, fel s alá járva énekeltem.

Miért firkálok ennyit? . . . Hiszen úgy sincs, amit megírnak . . . Holtra untatom az olvasókat . . . Türelem, kérem!

V. Sixtus disznópásztor volt és V. Sixtusból pápa lett!

Folytassuk.

Ha Lolával beszélek, a római élet szellője csap meg. Mintha most tértem volna vissza az Operából, vagy a Pincioról,

Nagyapámnak nagyon értélkes és ritka műveket tartalmazó hatalmas könyvtára van. Kiválasztottam magamnak is, Lolának is néhány művet.

Október 26. — csütörtöki — Légy áldott vasúti közlekedés! Kharkoffban vagyunk, megszokott szállásunkon, az

*) Légy, legyecske.

Andrieux-féle Grand Hotelben, ahová nagypapa harminc évet látott kiérdemült lovai vontattak el. Az út legőszintébb, legjobb hangulatban, aranyos mókák között telt el. Jóakarátú, rokonézésű lelkek között szabadabban lélelkezik az ember.

Most már harag és kellemetlen érzés nélkül gondolok Pietróra. Színházban voltunk, de egyáltalában nem figyeltem a darabra, csak álmodoztam; — hiszen életem során most jutottam az álmodozás boldog szakába, mikor szinte nem is az a fontos, hogy miről, hanem az, hogy egyáltalában álmodozunk.

Rómába menjek? . . . maradjak Parisban és tanuljak?

Annyit tudok, hogy az oroszországi életbe, legalább, az én körülményeim között, belepusztulhat az ember. Apám sürgönyben hív vissza.

Október 27., — szombat. — Csernakovkából visszajövet, apám levele várt rám ősi fészünkben.

Sándor bácsiék egész este azt hajtogatták, hogy apámat maiammal kell vinnem.

— Hallgat reád, — mondta Nadine néném, és meglátod, milyen nagy jót teszel vele.

Csak bólogattam a beszédjükre; megfogadtam magamban, hogy senkinek sem említem az ügyet.

A szobámban leszedtem a falról az arannyal-ezüsttel borított szentképeket, Imádkozó fülkém falát fogják díszíteni, ha már egyszer otthon leszek, ott lent.

Október 29. — (okt. 17.), — vasárnap. — A festményeket is leakasztottam; azt mondják, egy Veronese és egy Dolci is van köztük. Nizzában majd megtudom, úgy belejöttem, hogy mindent el akartam vinni. Sándor bácsi dörmögött, de csak eleinte zavart a dörmögése, később már nem vettem tekintetbe.

A környékbeli iskoláknak Nadine néném a pártfogója. Igazán elismerésre méltó buzgósággal fáradozik népünk műveltségének emelésén.

Ma reggel együtt látogattuk meg a falusi iskolát s bizony elég kemény munkát adott, hogy a falubeliek közül

körénk csoportosult öreg asszonyokat egymásután felismerjem. Valamennyien szolgáltak a házunknál. Megnyitottam az erszényemet.

Vajon viszontlátom-e még valaha Csernakovkát; Szobáról-szobára bolyongtam s igazán édes volt a visszaemlékezés. Általában megmosolyogják azt az érzékeny embert, aki megérti a régi bútorok és képek lelkét, meghallja, hogy érkezéskor és távozáskor Isten hozottat és Isten hozzádot susognak és meghitt öreg barátot tud látni az élettelen fa-és szövetdarabban, mely szeme előtt volt és szolgálatára állott, ha örült, ha szenvedett. Pedig ha felidézzük életünk emlékét, be kell ismernünk, hogy ezek az ócska tárgyak elválaszthatatlanul hozzá vannak fűzve minden eseményhez, mindén felelevenített képhez és igazán részesei a létünknek.

Gúnyolódhatnak! Mennél gyöngédebb, finomabb az érzés, annál könnyebben lehet profanálni és ha a szívben a gúnyolódás vert gyökeret, akkor a leggyöngédebb érzelmek, a lélek hímpora: elmenekülnek.

November 1., — szerda. — Pál kiment a szobából s egyedül maradtam azzal a csodálatraméltó, becsületos lélekkel, akit Pasának neveznek.

— Még mindig tetszem magának?

— Musszia, Musszia, miért faggat, miért akarja, hogy beszéljek?

— Mert nincs értelme a tartózkodásnak. Miért ne beszélhetnek meg őszintén és egyszerűen? Nem fogom kinevetni; ha nevetek is, csak a vonásaim nevetnek. Rajta! Vagy talán már nem tetszem?

— Miért ne tetszenék?

— Csak úgy gondolom . . . magam sem tudom.

— Az érzelmekről nehéz számot adni.

— Megmondhatja bátran, ha nem tetszem, hiszen máskor is őszintén megmondja a véleményét s én közömbösen veszem. Lássuk, mi nem tetszik; az arcon? vagy a szemem?

— Látszik, hogy soha sem volt még szerelmes.

— Miből látja?

— Mikor az ember a vonásokat kezdi elemezni s ha-

bozva, hol a szemnek, hol a szájnak, hol az orrnak ad elsőbbséget, az már azt jelenti, hogy nem szeret.

— Igaza lehet; kitől hallotta?

— Senkitől.

— Ravasz Odysseus?

— Nem, de nem lehet megállapítani, hogy egy drága arcon mi tetszett meg . . . Őszintén bevallom ... a modorába, a lényébe, a jellemébe lettem szerelmes.

— Tart valamit a jellememről?

— Tartok, feltéve, ha nem magára öltött szerep. Bár mindig színházat játszani úgy-e lehetetlen?

— Ez is helyes ... És az arcom?

— Vannak tökéletes szépségű arcok ... a klasszikus szépségek . . .

— Tudjuk. Tovább?

— Tovább? . . . Sok olyan nő megy el mellettünk, akiket csinosaknak mondunk s aztán nem gondolunk rájuk soha többet ... De van olyan arc is . . . bájosak és szépek, . . . amely mélyen vési az emléket a szívbe . . . amelyről üdvösség álmódosni ...

— Pompás! ... és aztán?

— Ne faggasson.

— Meg akarom ragadni az alkalmat, bogy megtudjam, hogyan gondolkoznak rólam. Nem találok egyhamar másvalakire, akitől ilyen őszintén megkérdezhessem. És hogyan lett szerelmes? Lassanként jött-e, vagy hirtelen?

— Lassanként.

— Hm, hm!

— Tartósabb a lassan érő szerelem. A hirtelen lángra lobbant szerelemnek rendszeren hirtelen van vége is, míg...

— Végezze már! — Gondolja, hogy a másik örökké tart?

— Igen, örökké.

Sokáig beszélgettünk s valóságos tiszteletet kezdtem érezni a derék fiú iránt, akinek a szerelme olyan áhítatos tiszta, mint az Istenbe vetett hite és aki soha, egyetlen szóval, egyetlen profán tekintettel sem szennyezte be

— Szeret a szerelemről beszélgetni? — kérdeztem.

— Nem; szentségtörésnek tartom, ha közömbösen emlegetik.

— Mikor olyan érdekes, mulatságos téma.

— *Mulatságos!?*

— Hiszen úgyis olyan unalmas az élet . . . Mit gondolsz, Pasa, voltam-e már valaha szerelmes?

— Nem volt, — felelte habozás nélkül.

— Miről gondolja?

— A jelleméből következtettem . . . Ha szerelmes is, csak szeszélyből szerelmes . . . Ma egy férfiéért, holnap ruháért, holnapután talán már egy macskáért lángol,

— Büszke vagyok, erre a véleményre. Hát Pasa, maga volt-e már szerelmes?

— Hiszen; már beszélünk egyszer róla; emlékezzék csak vissza, egyszer már mindent elmondtam.

— Nem a mostaniról beszélek , , . szakítottam félbe , , . de hogy volt-e szerelmes azelőtt is?

— Soha.

— Különös . . . Pedig már-már azt hittem, hogy túlbecsültem ragaszkodásának az értékét . . .

Azután közömbös dolgokról beszélgettünk s nemsokára visszavonultam. Végre, egy igazi férfi! . . . Nem, ne gondoljuk, hogy makulátlan: nagyon fájna a kiábrándulás. Megvallotta, hogy katona akar lenni.

— Őszintén szólva, csak a dicsőség kedvéért.. . . mondotta.

Nagyon megörvendtem szívből jövő egyenes, őszinte, bár kissé pironkodó kijelentésének. Ha nem túlzok, fogalma sem volt az ambícióról, mielőtt ide jöttem. Még most is emlékszem, mennyire meglepték, nagyravágyó terveim s egyszer, mikor festegetés közben újra az ambíciómról beszéltem, a kis éretlen hirtelen felugrott, gyors léptekkel végigmérte í szobát és azt mormogta:

— Tennem kell valamit, tennem kell valamit!

November 2., — csütörtök. — Apa mindenért megszerkeztet. Százszor pokolba kívántam már az egész Gavronzít s százszor türtőztettem magam, pedig a türelem nem az én erényem.

Ma is egész vihart állottam: ki míg kivívtam, hogy a poltavai mágnás kaszinóban rendezett quartett Hangversenyre elkísérjen. Szerettem volna, ha egy kicsit megbá-

múlnak s íme, vége-hossza nem volt a kellemetlen jelene-
teknek.

Nem elég, hogy a legkisebb szórakozást sem engedi
nekem, hogy minden valamire való embert valósággal elűz
a közelemből, hogy hízelkedő könyörgéseim dacára sem
engedte meg, hogy legalább egy vidám kis műkedvelő elő-
adást rendezhessünk . . . Nem volt elég! Három hónapja
kedveskedem neki, szellemeskedem, elhalmozom a
gyöngédségemmel s három havi keserves kínlódásomnak
az az eredménye, hogy íme, még egy nyomorúságos hang-
versenyért is nyelnem és könyörögnöm kell. És még ez
sem elég, az öltözetemért is lármát csapott, azt követelte,
hogy utcai ruhában jelenjek meg. Micsoda szórszálhaso-
gató kicsinyesség! Értelmes, okos ember igazán ne vetőd-
jék ide.

Pedig igazán nem volt szükségem apámra ma este.
Nadine néném, Sándor bátyám, Pál és Pasa elegen vol-
tak kíséretnek. Apát csak szeszélyből vittem magammal,
de meg is bántam alaposan.

Poltavában új összeütközésre került a sor. Apa úgy ta-
lálta, hogy túlságosan csinos vagyok, nagyon elűtnék a pol-
tavai előkelő hölgyközönségtől s valósággal rimázkodott,
hogy öltözzem át és vessem le azt az estélyi ruhát, amelyet
pedig múltkor, Kharkoffban, épen az ő könyörgésére vet-
tem volt fel. Erőszakoskodásának az volt az eredménye,
hogy villogó szemmel és pokoli hangulatban indultam meg,
egy pár keztyűt is darabokra téptem ... de egy hajszál-
nyit sem változtattam az öltözetemen. Karomat apám kar-
jába öltve, emelt fővel, a győzelmükben biztos nők büszke
öntudatával léptem a terembe, Nadine néném, Pasa és
Pál utánam jöttek. A hangverseny már javáWi folyt. Kö-
szöntés nélkül haladtam el Abasané előtt s elfoglaltam
a helyemet az első sorban, épen mellette.

Fesztelen nyugalommal csevegtem s hiába tekintge-
tett reám, egyáltalában nem vettem tudomást jelenléte-
ről. Leánykorában ugyanis meglátogattam és most, hogy
Abaza felesége lett, elég modortalan volt, hegy látogató-
somat ne viszonozza.

Egyszerre udvar támadt körülöttem. A szomszédos

klubtermek aranyifjúsága rajokban tódult be, hogy szemlét tartson fölöttem.

A hangverseny csakhamar véget ért s mi valóságos kísérettelvonultunk ki a teremből.

— Köszöntöted Abazánét? — kérdezte apa.

— Nem köszöntöttem, — feleltem s valóságos leckét tartottam apának, hogy mivel tartozik az ember a saját önérzetének és büszkeségének. Annyira fölhúztam, hogy rögtön visszatért a klubba és felelősségre vonta Abazát, aki a szálló egész személyzetét tanúságra hívta, hogy igenis, visszaadták a látogatást, még pedig mindjárt másnap, sőt magukkal hozták egy rokonukat is, de mi nem voltunk otthon.

Apa különben annyi bókot kapott miattam, hogy egész este ragyogott a boldogságtól.

November 4., — (október 23.) — szombat. — Előre tudnom kellett volna, hogy apám a legkisebb kínálkozó alkalmat sem fogja elszalasztani, hogy anyámról rosszat mondjon. Sejtettem, de bíztam az Isten jóságában. Anyám nem hibás; egészen kiismertem apámat, — nem lehet élni az ilyen férjjel. Most már tisztán látom a helyzetet.

Reggel óta havazik, a föld fehér, a fák zúzmarások s az alkonyat hangulatos, tompa színekkel borul a vidékre. Ha az én lelkem is beolvadhatna az erdő titokzatos, ködös mesevilágába! ... De mit tegyek, ha hintónknak lágy, egyenletes ringása, az első hótól illatos levegő, az este tündéri homályának varázsa sem tudja elűzni A . . . kínzó emlékét, mely üldöző fenevadként százszor és ezerszer újra megjelen.

Alig értünk haza, Gavronziba, apa megint szidni kezdte anyámat s mikor látta, hogy következetesen hallgatók, felkiáltott:

— És anyád azt merte jósolni, hogy még megtérek s az ő házában végzem az életemet! Azt lesse!

Nem válaszolhattam volna mást, mint hogy rögtön összecsomagolok. Csak még ez egyszer, utoljára hallgass, — bízattam magam, — ez lesz az utolsó áldozatod. Legalább nem vádolhatom magam, tudom, hogy nem rajtam múltott, — gondoltam. Ülve maradtam s egy szó sem hang-

zott el ajkamról, de sohasem fogom elfeledni ezt a keserves pillanatot. A vér megállott az ereimben, a szívem megszűnt dobogni, s aztán a következő pillanatban olyan erősen, kétségbeesetten vert, mint ahogyan a halálra sebzett madár vergődik a szárnyaival.

Némán, erőszakolt nyugalommal ültem asztalhoz. Apában felébredt a lelkiismeret, belátta roppant gyöngédtelenségét és hogy zavarát palástolja, gáncsoskodni, zsörtölődni kezdett, minden ételt rossznak talált és leszidta az inasokat, mindezt azonban csak azért tette, hogy később az izgatottságával menthesse magát.

Aztán hirtelen karosszékelem karjára ült és megölelt. Rögtön kibontakoztam karjaiból.

— Nem, nem, ne nyúlj hozzám. Nem maradok nálad tovább, — mondtam szilárd hangon.

— Csakhogy nem engedlek ám! — szolt s mintha tréfára akarná fordítani a dolgot, hozzátette:

— Hiszen igazság szerint nekem kellene haragudnom reád

— Nekem nem is érdemes haragudnom . . .

November 7., — kedd, — Eltörtem a tükrömet!

Szerencsétlenséget jelent. Babonás vagyok, a rossz sejtelmek megdermesztenek. pedig az is elég dermesztő, ha az ablakon kitekintek. Hamuszürke ég borul a fehér földre. Régen volt ilyen látványban részem.

Újjonnan érkezőknek újsággal szeretünk szolgálni, Pál is fiatalos hévvel fogatott be s jobban örült, hogy megszáncázta, mint én magam. A szánkójától azonban határozott nagyravágyás, hogy erre a büszke névre vágyik, miért ökelme bizony csak néhány deszkából összetákolt rozoga faalkotmány, melyet szénával töltek meg és szőnyeggel terítettek le a tisztelőtemre. A ló túlközre volt befogva s minden lépésnél úgy felverte a havat, hogy szemünk, szánk, a ruhám ujja, de még a cipőm szára is tele lett vele, sőt a porszemen finom hó még az arcomat borító hármás fátyolon is keresztülhatolt és a fátyol redőiben fagyott még.

— Múltkor arra kért, Hogy menjek magával külföldre, — szólalt meg Pasa,

— És pedig nem is szeszélyből kértem; nagy szívessé-

get tenne. Ha értem nem akar áldozatot hozni, ugyan kiért tesz majd valamit?

— Jól tudja, miért nem mehetek.

— Nem tudom.

Be igen, tudja . . . Azért, mert ha magával menék, folytonosan látnom kellene és borzasztóan kínlódnék?

— Miért?

— Mert szeretem,

— Pedig olyan nagy szükségem volna magára!

— Épen reám?

— Igen.

— Nem, nem mehetek . . . csak a távolból akarom imádni . . . Ha tudná, hogy minden erkölcsi erőmet össze kell szednem, hogy megőrizsem a hidegvéremet . . . Ha nem fogom látni, talán ...

— Elfelejt?

— Soha!

— Hát akkor? ... A hangom bizonytalan lett; meg voltam hatva.

— Még nem tudom, mi lesz, — mondta Pasa, — így nem maradhatok, túlságosan szenvedek.

Szegény, jó gyermek! , . .

Rögtön észre tértem. Sajnálkozással nem sérthetem meg.

Miért gyönyörűség hallani, hogy valaki szenved mi-attunk? Miért okoz örömet ha valaki reménytelenül szerelmes belénk?

— Jöjjön, jöjjön! Pált nem akarja apa magával vinni; jöjjön Pál helyett.

—De . . .

— Nem jöhet! . . . Tudjuk . . . Elég volt! Nem is kérem többet!

Hideg, szigorú arcot öltöttem, de aztán olyan mosolyogva néztem rá, mintha azt várnám, hogy zavarba hozza fürkésző tekintetem.

Igazán nekem jut a szerencse, hogy én lehetek az első szerelme? Ugyan mivel érdemeltem? De maga hazudik drágám. — ingerkedtem vele.

Mert nem remeg a hangom és mert nem sírok? Vasból van az akaratom.

- Pedig olyan kedves ajándékot szántam magának.
 — Ugyan mit?
 — Ezt ni.
 — Egy kis Szűz Máriás érmet mutattam, melyet fehér szalagon a nyakamon viselek.
 — Adja nekem.
 — Nem érdemli.
 — Musszia, Musszia, — sóhajtott a fiú, — Isten látja lelkeket, mennyire megérdemlem. Csak kutya szolgálhatja a gazdáját ilyen állhatatos, hűséges szeretettel.
 — Jöjjön közelebb fiatal barátom, — mondottam, — magára akarom adni az áldásomat.
 — Az áldását? Miért?

Az áldásomat. Kérdemelte, Ezt a beszélgetést azért idéztem fel, mert meg akartam tudni, hogyan érznek a szerelmesek. Tegyük fel, hogy egy szép napon én is beleszeretnék valakibe, . . . miről ismerném fel magamon a tüneteket?

— Adja nekem az érmet, — könyörgött a fiú, aki le nem vette a tekintetét rólam.

A székre térdelt, melynek támlájához támaszkodtam s már nyúlt is utána, de visszatartottam.

—Nem, nem, várjon! Én teszem a nyakára, — mondtam s ráakasztottam a kis ékszert, mely még egészen meleg volt a testem melegétől.

— Köszönöm, köszönöm, ezerszer köszönöm!

S mióta megismertük egymást, *először* nyúlt magától a kezem után, hogy megcsókolja.

November 8., — szerda. — Szép, tiszta időnk van, de a földet méteres hó borítja. Ma is szánkáztunk, de mert a friss, laza hó a nehéz, vasas szánokat még nem bírja meg, egy tegnapihoz hasonló, pompás, bár kissé nagyobb járműbe fogattunk be.

Pál hajtott s meglesve a pillanatot, mikor Pasa épen legkényelmetlenebbül ült, rá-rácsapott a lovakra. A szán ilyenkor nagyokat zökkent és valóságos hóföregteg csapott az arcunkba, de Pál nem ismeri kegyelmet, árkon-bokron, hóbuckákon keresztül szánkáztatta a hol rimánkodó, hol szitkozódó Pasát s az én mélyen tisztelt, folyton nevető

becses személyemet. A szánkázás különben is mindig játékszerű.

Pál jobbra, Pasa balra ült tőlem; és magam a Pasa kinyújtott karja és a Pál váll? közé ékelődtem s úgy ültem köztük, mint valami pompás, kényelmes karosszékben.

Ma kevésbé bántott a hideg és csak prémes bundámat és vidra sapkámat vettem magamra s ez az aránylag könnyű öltözet nem akadályozott a mozgásban és a beszédben.

Este zongorához ültem s eljátszottam a Szép Heléna egvik bájos dalát. Úgy találom, hogy a Szép Heléna elragadóan kedvenc zenemű.

Meglátszik rajta, hogy Offenbach életének abból a korszakából való, amikor még nem volt kénytelen hevenyében összetakolt operettéit nyakra-főre áruba bocsájtani.

Nagyon sokáig játszottam . . . Valami lassú, merengő, szenvedélyes és mégis andalító dallam került ki az ujjaim alól, már magam sem tudom, mi lehetett, valami, ami a Mendelssohn dalainak legbübájosabbjaihoz hasonlított.

Azután zenéről beszélgettünk s közben négy csésze teát ittam.

— Nagyon erősen hat rám a zene, — mondta a kis Pasa, — Egészen kifogat a valómból, mondhatnám, szentimentálissá tesz, s míg hallgatom, olyan vallomásokat hoz a nyelvemre, melyeket sohasem mondtam volna ki különbet.

— Veszedelmes barát a zene. Pasa! Óvakodjék tőle. Nemcsak vallomásra, de olyan tetre tudja ragadni? az embert, melyet soha sem tenne meg higgadt fővel. Jaj annak, akit hatalmába kerített, nem menekszik többet a varáétól! — feleltem.

Rómára és a távolba látó Alexisre került a szó.

Pasa hallgatagon félrevonult és nagyokat sóhajtott. Mikor később visszakerült a lámpafény körébe, arckifejezése elárulta, hogy a szegény fiú többet szenved, mint amennyit szóval ki lehetne mondani.

(Megfigyelték kegyetlen hiúságomat, mely kéjelegni tud a másnak okozott lelki gyötrődésben? Alávaló kacér te-

remtés vagyok . . . , nem, nem, asszony vagyok én is, mint a többiek.)

— Szomorú napja van ma? — kérdeztem részvétellel.

— Igen; és ez a zene . . . ahogyan játszott. Talán lázam van, magam sem tudom, mi lelt, — dadogta a fiú.

— Akkor hát siessen, feküdjék le, én is szobámba megyek. Csak még segítsen fölvenni a könyveimet.

November 9., — csütörtök. Oroszországi tartózkodásomat legalább arra kellett volna felhasználnom! hogy hazám igazán értékes irodalmával megismerkedjem. De miről zengenek az orosz költők? *Délről.*

Idézzük csak Gogolt, a humoristák csillagát. Mikor Rómáról szóló leírását elolvastam, csak sírni és sóhajtozni tudtam s hogy milyen mély benyomást tett rám, azt nem képzelheti el más, mint aki e művet már szintén olvasta.

Maholnap lefordítják Gogolt könyvét is s akkor, akik olyan szerencsések, hogy ismerik Rómát, megfogják érteni az elragadtatásomat.

Istenem, mikor fordítok már hátat ennek a hideg, szürke, még nyáron is barátságtalan országnak, ahol a napfény sem olyan életető, a lomb sem olyan színes, az ég sem olyan tiszta kék, mint lent, az imádott dél?n.

November 10., — péntek. — Mostanig lapoztam naplómban, de megutáltam . . . elvesztettem az önbizalmamat, le vagyok verve.

Róma! — mit mondjak többet!?

Öt percre is megáll a toll kezemben, nem tudom, mit írjak, túlságosan tele van a lelkem. Közeleg az idő és A . . . , -t nemsokára viszontlátom. Félek a találkozástól . . . A . . . A . . . , Pedig azt hiszem, sőt biztos vagyok benne, hogy nem szeretlek, de az emlékek, átélt fájdalmaim, az újabb megalázástól való félelem . . . Lásd mégis mindig gyűlölt nevedre csúszik a tollam.

Ne gondolják, hogy meg akarok halni. Örültség lenne! úgy fogadom az életet, amint van; a bút, a szenvedést, a könnyeket, melyeket Isten küld. egyaránt köszönettel veszem és boldog vagyok, mert élek!

Túlságosan hozzászoktam boldogtalanságom gondola-

tához, pedig most, hogy csendes szobámba bezárkózva elvonultam a világ és az emberek zajától és komolyan, részrehajlás nélkül tekintek végig életemen, be kell vallanom, hogy nem is vagyok olyan nagy szánalomraméltó.

November 11., — szombat, — Ma reggel nyolc órakerel hagytam Gavronzit. Valami bizonytalan érzés bántott búcsúzáskor; sajnálom talán? . . . Nem, inkább csak megszoktam.

A cselédség az udvaron gyülekezett; borraalót osztogattam s a gazdasszonyt arany karkötővel ajándékoztam meg.

Olvad, de azért épen elég hó maradt, amit a lovak a hosszú számítón az arcunkba csapjanak s bár jobban szerettem volna Prudhomme-szerű filozófiámat nyíltan, szabadon hangoztatni, olyan kegyetlen szél támadt, hogy még az orrom hegyét is be kellett burkolnom.

A szálló névjegyzékén Sándor bátyám nevét pillantottam meg. Egyenesen hozzá mentem s a következő történeikét hallottam tőle:

Egy úr s egy katonatiszt együtt utaznak a vonaton, beszélgetni kezdenek és az új lóartási törvényre kerül a szó-

— Talán épen önt küldte ki a kormány a kerületünkbe? — kérdi az úr a tisztet.

— Igen, engem.

— Akkor biztosan be lajstromozta már Baskircsev marschall híres sárgáit is.

Már láttam őket, — felelte a tiszt és rögtön szak-szerű előadást kezdett a lovainkról.

Találkozott Baskircsev kisasszonnyal?

Nem. Nagyon sajnálom, hogy nem lehetett szerencsém, bár egyszer már láttam. A marschallt azonban ismerem. Baskircsev kisasszony elragadóan bájos teremtés, igazi szépség, akinek a szépségéhez azonban „eredetiség, naivság és határozott, biztos fellépés” járul. A szentpétervári vonaton találkoztam vele s mondhatom, valóság-gal elbűvölt engem is, meg a társaimat is.

Annál szívesebben hallom, — felelte az úr, mert nagybátyja vagyok.

— Örvendek, hogy szerencsém lehet. Szumorokov vagyok.

— Babanin.

— Igazán örvendek.

— Részemről a szerencse, — stb. stb.

Szumorokov gróf nem győzte Hangoztatni, hogy Szentpéterváron van a h elvem és valóságos véték, ha a családom Pol tavában rejteget.

— No, mit szólsz hozzá, drága apámuram?!

— Sándor bácsi hízelegni akar és mesét talál ki. — mondtam bátyámnak.

— Soha ne lássam viszont a feleségemet és a gyermekeimet, csapjon belém a menydörgős menykő. ha csak egy jócskát is tettem hozzá.

Apám dühöng, én azonban észre sem veszem.

Poltava, november 15., — szerda, — Vasárnap este vonatra szálltam apámmal. Oroszországban töltött két utolsó napom Miska herceg és a többiek társaságában telt el.

Az állomáshoz csak családuk tagjai kísérték ki, de idegenekből egész nézőközönség fogott közre.

Csak Wienig körülbelül Ötszáz rubelbe kerül az utam, mert az, utolsó fillérig mindent magam fizetek. A lovaimat szintén most szállítják. Két őriző is van velük, az egyik Csokoládé, a másik Kozma, apám volt inasa, akit valóságos utazási láz fogott el s addig könyörgött, míg eredeti szándékom ellenére, mégis őt választottam. Csak orosz ember tud így rimánkodni.

Kozmát különben Csokoládé felügyeletére kellett bíznom, mert amilyen álomjáró, könnyen megeshetik, hogy míg a csillagokra bámul, nemcsak a lovaikat hajtják el mellőle, de még a tulajdon ruháját is lelopják a testéről. Véle történt meg az a különös, eset, hogy mikor megházasodott és feleségül vette azt a leányt, akit régóta szeretett, az esküvői szertartás után elrejtőzött a kertbe és két teljes órát a legkeservesebb sírás és panaszkodás között töltött el. Azt hiszem hóbertos egy kicsit.

Apám dült-fült dühében, én azonban olyan nyugodtan sétálgattam a perronon. mintha otthon lettem volna. Pasa

egy szögletbe húzódott, de a tekintetét pillanatra sem vette le rólam.

Az utolsó pillanatban észrevettük, hogy egy csomagunk hiányzik; lett erre lótás-futás! Amália mentegőzött de azért özönével kapta tőlem a szemrehányást. A közönség figyelt és mulatott s ezt látva, még gyorsabban pergettem a nyelvemet Dante hangzatos nyelvén. Ropant tetszett nekem az ügy, azt élveztem legjobban, hogy a vonat vár reánk. Nagyszerű egy ország ez itten; ahány úr, annyi kiskirály!

Sándor bátyám, Pál és Pasa a vasúti kocsiba is felkísértek. Az indító jelzés elhangzott volt s ők hárman ugyancsak sürgölődtek körülöttem.

— Pál kérlek; Pál, engedd, hogy egy utolsó isten hozzádot mondjak még! — sürgette Pasa.

— Engedjétek közelebb, — szóltam.

Kezet csókolt s én homlokon csókoltam. Oroszországban, rokonok közt bevett szokás, de én sohasem éltem, vele.

Az utolsó jelzés is elhangzott már.

— Siessen, siessen! — intettem.

— Még van időm.

A vonat nagyot zökkent és lassan megindult. Pasa hadarva beszélt, maga sem tudta már, hogy mit mond.

— Viszontlátásra, viszontlátásra! Ugorjék le már!

— Isten áldja! Isten áldja! Viszontlátásra!

Még egy utolsó kézcsók, az állhatatos kutyahúség aláztos, tisztelettudó kézcsókja ... s aztán leugrott a vonatról.

— Mi lesz, mi lesz! — kiáltotta apa a kocsi belsejéből.

Bementem hozzá, de annyira levert a Pasa őszinte fájdalma, melyet miattam szenvedett át, hogy rögtön lefeküdtem és becsuktam a szemem, nehogy megzavarjon bánatos elmélkedésemben.

Szegény Pasa, drága, nemes gyermek te. Ha van valami, amiért sajnálom itthagyni Oroszországot, az a te aranyos szíved, egyenes, őszinte lelked, férfias jellemed.

Igazán szomorú vagyok-e? Őszintén, igazán! Lehetet-

len, hogy a lélek közönyösen fogadja egy ilyen hűséges, jó barát búcsúját.

A keddről szerdára virradó éjjelt kényelmes hálófülkémben pompásan töltöttem el.

Wienben vagyok. Ami az utazást illeti, nagyszerűen el voltam látva, jól aludtam, jól étkeztem és tiszta vagyok. Az utóbbi a legfontosabb, de csak az orosz vasutakon lehetséges, ahol fával fűtnek és ahol mosdófülke is van a vonatokon.

Apa útközben jól viselte magát; kártyáztunk és az útítársakon mulattunk. Csak ma este csapott újra komédiát.

Páholyt bérelt az Operában, de kijelentette, hogy csak akkor visz el, ha utazó ruhában megyek.

— Ki akarod használni a helyzetemet, — mondtam, — csakhogy olyan ember nem született még, aki parancsoljon nekem. Nem megyek az Operába. Jó éjszakát!

A szobámba húzódtam. A helyzetem? . . . Nos igen, jelenleg egy fillérem sincs, mert az értékpapírjaim Parisra szólnak s útközben nem kapok pénzt.

Kozmának ötszáz rubelt adtam a lovak ellátására s magamnak csak a papirokat tartottam meg. Mondtam apának, hogy nincs pénzem, mire apáira a legúríasabb magatartását elővéve, kijelentette, hogy semmiféle áldozattól sem riad vissza, ha rólam van szó s hogy ő, aki életében annyiszor szórta a pénzt, boldog lesz, ha értem is áldozhat.

Végre megint Európában vagyok. A magas, büszke, emeletes házak között a lelkem is magasra emelkedik. Poltava alacsonyan, szélesen terpeszkedő házsorai már-már a földre sújtottak engemet is. — Csak az orosz vasúti kocsik kényelmét sajnálom.

November 18., — szombat, — Ma reggel öt órakor Parisba érkeztünk.

A Grand-Hotelben anyám sürgönye várt ránk. Lakosztályt béreltünk az első emeleten, megfürödtem s anyám érkezését várom, de olyan rossz hangulatban vagyok, hogy neki sem tudok örülni.

Anyám Dinával, a mindig jókedvű, csendes, nyugodt Dinával, a ház jószellemével érkezett meg, aki valóságos irgalmas nővér mellette.

Képzeltetik, milyen zavarban voltam. Apám és anyám találkoztak! — Nem tudtam, hová bújjak. Szerencsére, pár kisebb jelenetet leszámítva, semmi különös nem történt.

Apám, anyám, én és Dina, együtt ebédeltünk, együtt sétáltunk, sőt együtt mentünk a színházba is, ahol azonban a páholy legsötétebb zugába húzódtam, mert olyan álmos voltam, hogy alig bírtam a szememet nyitva tartani.

Anyámmal aludtam egy szobában s ahelyett, hogy a hosszú távollét után gyöngédséggel halmoztam volna el, addig-addig keseregtem és panaszkodtam neki, míg csak le nem csukódott a szemem.

November 21., — hétfő, — Diner után az Operába mentünk, hogy meghallgassuk Massé új darabját, Pál és Virginiát, amelyről csodákat beszélnek.

A párisi páholyok valóságos kínzókamrák; négyen ültünk egy százötven frankos első emeleti páholyban és olyan szűken voltunk, hogy meg sem bírtunk mozdulni.

Zenét csak kedvező körülmények között lehet igazán érteni és élvezni. Ha lett volna az ebéd és az előadás ideje között egy-két órás pihenőm, ha ízlésem szerint való ruhában ülhettem volna kényelmes, nagy páholyban, sokkal jobban élveztem volna a darabot, bár így is feszült figyelemmel hallgattam az orosz Engallyt, és alaposan szemügyre vettem Capoult, a párisi hölgyvilág kedvencét. Ez a boldog művész azonban túlságosan érzi, hogy ő a közönség kedvence, akinek minden szabad és igazán cirkuszba való éles hangokkal hasogatta a dobhártyánkat.

Éjjeli két óra van.

Anyám, aki az én javamért mindenre képes, még arra is, hogy mindent elfeledjen és megbocsásson, sokáig beszélt rólam apámnak. Apa azonban tréfával, vagy felháborító közömbösséggel szokta elütni a komoly dolgot.

Végre is bevallotta, hogy teljesen megérti az eljárást, és hegy senki, még édes anyám ellenségei sem szól-

hatnak meg érte. Maga is belátja, hogy egy tizenhat éves társaságbeli leánynak szüksége van az apai segítő kézre.

Indítványoztuk, hogy jöjjön velünk Rómába és megígérte.

Csak tudnék hinni benne!

November 25., — péntek. — Estig csak megvoltunk jól-rosszul egymással, de akkor az enyéim nagyon komoly, nagyon megfontolt hangon hirtelen a jövőmről kezdtek tanácskozni. Mondhatom, hogy édes anyám nagy önuralommal és minden tekintetben kifogástalanul vitte a szót.

Apámat azonban látni kellett volna! Lesütötte a szemét, füttyörészett, de hogy feleletet adjon, — nem volt rá kapható.

Van egy kisorosz párbeszéd, mely nagyszerűen jellemzi az ukrán népet s amely megvilágítja édesapám agyafűrt gondolkodását is. — Két paraszt beszélget:

Első paraszt: — Együtt haladtunk az országúton . . .

Második paraszt: — Együtt haladtunk.

Első — Egy bundát találtunk . . .

Második — úgy volt, találtunk.

Első — Neked adtam . . .

Második — Nekem adtad.

Első — Elvetted?

Második — Elvettem.

Első — Hová tetted?

Második — Micsodát?

Első — A bundát!

Második — Milyen bundát?!

Első — Hiszen együtt mentünk az országúton . . .

Második —¹ Együtt bizony.

Első — Találtunk egy bundát?

Második — Találtunk.

Első — Neked adtam.

Második — Nekem adtad.

Első — Elvetted?

Második — Elvettem.

Első — Add elő!

Második — Micsodát?

Első — A bundát!

Második — Milyen bundát!?

Így tovább, a végtelenségig. — A beszéd tárgya azonban ezúttal nem volt tréfás s nekem semmi esetre nem volt közömbös. A könnyeimet visszaparancsoltam ugyan, de fojtogató, kízó fájdalmat éreztem a torkomban. Engedelmet kértem hogy Dinával hazatérhessek s édes anyámat egyedül hagytam férjével az orosz vendéglőben.

Otthon órahosszáig tartó mozdulatlanságba merevedtem, az ajkam összeszorult, a mellem zihált, egyetlen gondolatomnak sem voltam ura s nem tudtam, mi történt körülöttem.

Apám hipokrita sajnálkozással csókolgatta a hajamat, s arcomat, a kezemet s azt mondotta:

— Ha lesz az életben olyan pillanatot, mikor igazan segítségre vagy oltalomra van szükséged, csak egy szót kell szólnod s rögtön védelmedre nyújtom a kezem.

Összeszedtem minden erőmet, hogy szilárd hangon felelhessem:

— tt a pillanatot; hol van a kezéd?

— Most nem vagy szükségedben, — felelte sietve édes apám.

— De szükséged van rád.

— Még nincs, még nincsen, — szólt apa és gyorsan másra terelte a beszédet.

— Arra gondolsz talán, hogy pénzre lehet valaha szükségem? — Inkább színpadra lépek, vagy zongoraórákkal keresem meg a kenyeremet, de egy fillért sem fogadok el tőled.

Nem sértődött meg; látta, hogy úgy kínlódom, hogy jobban kínlódni már nem is lehet.

November 25., — szombat. — Anyám oly rosszul érezte magát, hogy nem jöhetett velünk Versaillesba s ezért ismerőseinkkel indultunk útnak. Mint mindig, most is fehér ruhában voltam, de fekete bársonysapkát tettem a fejemre, hogy még aranyosabbnak lássék különben is arany-szőke hajam. Esett. Indulás előtt egy érdekrendes fiatal honatya szállott be a fülkénkbe.

— Kicsikém, íme I. . . képviselő, a Bonapartepárt egyik vezére, — mutatta be nekem a báróné. — Bólintottam a fejemmel.

A képviselők vonata élénken emlékeztetett a monacói galamblövő versenyre induló vonatokra, azzal a különbséggel, hogy itt puska helyett irattáskát szorongatnak az utasok. — A teremben a Bonapartepárt oldalán, a karzat első sorában kaptunk helyet s így épen a köztársasági párt padsoraival ültünk szemben. Mikor az elnöki szélcet és az emelvényt megpillantottam, újra a galamblövészetre kellett gondolnom, csakhogy Grévy, az elnök, a kalickák rugója helyett a *csengővel* bajoskodott, ami azonban egyáltalában nem zavarta meg a balpárt embereit abba, hogy Dufaure pecsétőr igazán szép szónoklatát többször is félbe ne szakítsák.

Dufaure derék ember; erélyesen és szellemesen hadakozott a köztársaságpárti kutyák álnoksága ellen.

November 26. — Apa elutazott! Négy hónap óta ma lélekzem fel először szabadon.

November 28. — Anyám elvitt Fauvel doktorhoz és újfajta gégetükörrel, vizsgálták meg a gégémet. Az orvos azt mondja, hogy krónikus gégehurutom van s ebben a gégém mostani rossz állapotát tekintve, egyáltalában nem is kételkedem. Hatheti erélyes kezelést javasolt, ami azt jelenti, hogy a telet Parisban kell töltenem. Egek! Apám igazán nagyon kedves! Először is elnézte, hogy a házában rengeteget költöttem; másodszer, velem fedezettette az útiköltségemet. Saját maga is szégyellte magát és Sándor bácsit tanúul hívta, ünnepélyesen kijelentette, hogy megtéríti a kiadásaimat. Felesleges kijelentés volt, mert hiszen senki sem kívánta tőle. Azután, hogy azokat az átkozott lovakat hoztuk, nemcsak a lovaknak a szállítási költségét, hanem Kozmának, apám inasának, akit apa nagylelkűen átengedett, az, útját és ellátását is én fizettem s mindezek dacára Kozmának egy levele jut most anyám kezébe, melyet apámhoz írt s amely így hangzik:

„A Nagyságos úr parancsára megszakítottam az utazást s most a további rendelkezést várom. Csokoládét visszszakultam Portavába, ahogyan parancsolni méltóztatott.”

És még apa biztatott, hogy 500 rubelt adjak Kozmának, amit természetesen el is költött idáig az úton.

Kellemes meglepetés, mondhatom!

„Minden számbavehető embert eltávolítottál a leányod közeléből, hogy úgy látszódjék, mintha mi nem akarnánk közeledni, — mondta apámnak mama. — Azért rejtegetted talán, mert restelted, hogy ilyen bájosnak és műveltnek lássák, holott mindenki tudja, hogy egy fillért sem adott a taníttatásához?” Apám azonban az ilyen kérdésekre sem tagadó, sem magyarázkodó választ nem szokott adni. Erre a kérdésre is csak pár közömbös, tréfás szó volt a felelete.

December 1., — péntek. — Tegnap elhagytuk Parist. Édesanyám izgatott kapkodása, hangos beszéde, harminchat csomagja és skatulyája kétségbe ejtett. Gyűlölöm az ilyen kisvárosias jelenetet . . .

Hála Istennek!

Nizza, — december 2., — szombat. — Nagynéném sajátkezüleg hozta be a reggelimet. Kicsomagoltam s hosszú hónapok után, először éreztem igazán jól magam. Oroszországban a napot, Parisban a toilettejeimet nélkülöztem.

Megfigyelték kérem? Az én életem örökös becsomagolásból, kicsomagolásból, ruhapróbálásból és utazásból áll.

A kertben nagy társaságot találtam együtt; Pelican, Broussais doktor, Ivanov doktor, nagyapámnak a szemorvosa, Wolf tábornok, Bikovitz tábornok és az Anitskov-család voltak nálunk. Be kellett mutatnom magam, hogy örömet szerezzek anyámnak és nénémnek, akik tulbaldogak, hogy kissé híztam.

Ez is egyik faja a »boldogságnak! De nemsokára megszöktem közülök, felkerestem hűséges alattvalóimat, a Rue de France-beli kofaasszonyokat.

Az volt csak a szíves fogadtatás!

Beszámoltak születésről, halálról, esküvőről.

— Hogy megy az üzlet? — kérdeztem.

— Rosszul, — felelték.

— Manóba is, — kiáltottam, — minden rosszul megy, mióta Franciaország köztársaság lett.

Mikor elbeszéltem, hogy voltam a parlamentben, egyszerre tiszteletteljes kör támadt körülöttem, aztán a nagy csodálkozásban mind közelebb és közelebb jöttek. Csak ez kellett nekem. Csípőre tett kézzel, nizzai tájszólassal és hallgatóim szája szerint való kifejezésekkel magyaráztam meg, hogyan dűskálkodnak a republikánusok a nép vagyonyában. — Akárcsak én ebben a rizsben, — mondtam s jól belemarkoltam egy rizses zsákba.

A hosszú távollét után Nizza mélységes kék ege még jobban elbűvölt. Kéjes örömmel nézem csillogó, sötétzöld növényzetét, teletüdővel szívom tiszta levegőjét.

Az ezüstös felhők között átszűrődő enyhe napsugár különös, szelíd fényt vet a tengerre . . . Olyan paradicsomi szépségű ez a hely s olyan jó lenne itt boldogan élni! — fel és alá járkáltam a tengerparton, s azzal sem törődtem, hogy födetlen fejem feltűnik a sétáló közönségnek. Aztán hazamentem, kalapot vettem és nagynéném és Bihovitz tábornok kíséretében újra sétára indultam; hosszú utat tettünk, melyről mélységesen leverten tértem vissza.

Hiszen igaz, a családi életnek is van varázsa. Jókedvűen kártyáztak, nevetgélve itták a teát körülöttem s jól éreztem magam enyéim szerető körében; még buksi fejű fekete Viktor kutyámnak a hófehér Pincionak, a hűséges Práternek és Bagatellenek is csak rajtam csüngött a tekintete, mégis, mikor a kártyázgató aggastyánokon, kutyáimon s az ebédülő jólismert bútorain végigjártattam a tekintetemet valami meg nem nevezhető kínos érzés szorította össze keblemet. Menekülni szeretnék, mert úgy érzem, mintha bilincsekbe volnék verve. Nem bírom, nem bírom!!! Nem ilyen életre vagyok teremtve!

Egy pillanatra feltámadt bennem a hiúság s majdnem komoly társalgásba kezdtem az öregekkel, — aztán eszembe jutott, hogy törődött aggok ... mit nyernék vele?

Megöl a félelem, ha arra gondolok, hogy Nizzában kellene maradnom. Attól félek, hogy ezt a telet is elvesztegetem és megint nem jutok előbbre.

Az én környezetemben nem lehet dolgozni!

Bihovitz tábornoktól nagykosár virágot kaptam s anyám este megöntözte, hogy ne hervadjanak... Magamon-

kívül voltam, mikor megláttam; engem egy-egy ilyen Iric&iség is kihoz a sodromból. A nyárspolgáriás szokások valósággal kétségbejtenek. Esküszöm az égre, hogy nem tréfázom.

A hold már varázsfénybe burkolta a magnóliát és a rózsafákat, mikor szobámba tértem.

A mi szegény kertünk idáig csak kízó aggodalmat és szomorú gondolatokat nyújtott nekem.

A szemem könnyes és szomorú vagyok, nagyon szomorú.

December 2., — szombat. — Könnyes szemmel gondolok Rómára s mégsem akarok Rómába visszatérni. Parisba megyünk . . .

Róma, Róma! Miért nem láthatlak, vagy miért nem halok meg! Visszafojtom lélekzetemet s nagyot nyújtózom, mintha bizony elérhetnék.

Egyéb szórakozás híján az eget figyeltem. Este, míg a kis kerti házból szobámba értem, azon tűnődtem, hogy tegnap még mélységes kék volt az égbolt s a hold úgy ragyogott, mintha őszi napnak bágyadtfényű korongja lenne. Mára rongyosszélű fekete felhők vonultak fel s csak itt-ott látszik ki egy-egy darab a csillogó kékségből. Parisban nem ismerik a nizzai éjek illatos esőjét, balsamos levegőjét

December 7., — csütörtök. — Tönkre tesznek az apró házi gondok.

Előszedtem komoly olvasmányaimat és kétségbeesve állapítottam meg, hogy semmit sem tudok és hogy soha nem is bírok mindent megtanulni. Irigylem a rut, sápadt képű, vézna tudósokat.

Égek a tanulási vágytól és senkim, de senkim sincs, aki vezessen.

December 11., — hétfő. — Napról-napra jobban rajongok a festészetért. Egész nap nem mozdultam hazulról, zongoráztam s a zene magával ragadta a lelkemet. Teljes két órába került, míg nagyapával való beszélgetés közbes újra le tudtam csillapodni. Oroszország történetét vitattuk

meg. Ki nem állhatom pedig, ha érzelmős hangulatban vagyok. Fiatal lányokban az érzélgés kapcsán . . . egész sereg aljas gondolat burjánzik fel.

Nagyapa valóságos élő lexikon.

Ismerek valakit, aki igazán szeret, aki megért, meg. szán, aki csak azért él, hogy engem boldogítson, aki mindent megtesz értem s akinek a törekvései majd célt is érnek, valakit, aki soha sem fog elárulni, bárha egyszer már el is árult s az a valaki én magam vagyok.

Ne várjunk semmit sem az emberektől és nem fogunk csalatkozni.

Istenre és a saját erőnkre támaszkodjunk és rajta hát, ha nagyravágyók vagyunk, igazoljuk is valamivel, hogy nagyra vagyunk teremíve.

December 18., — hétfő, — Tegnap édesapám névje gyével keltettek fel. Ez a néhány szó állott rajta: „Nővéreimmal a Hotel du Luxembourgba érkeztem. Ha csak teheted, jöjj azonnal.”

Meghánytuk-vetettük a dolgot anyámmal s pontban egy órákor útnak indultam, de még a szálló előtt is tanakodtam, hogy vajon illik-e belépnem? Feleletképen Helén néni és drágalátos apám elém jöttek, kisegítettek a kocsi-ból és mondhatom, nagyon szívesen vezettek fel.

Bár Helén néni és másik nagynéném, Eristov hercegné nem szólnak bele a dolgaimba, most mégis a bíborost emlegetik és azt tanácsolják, utazzam Rómába és fogjam meg magamnak az öccsét és a tallérjait.

— Szegény fiú, — mondtam, — hiszen nincs is otthon.

— Hol van? — kérdezték.

— Szerbiában harcol.

— Tévedsz, Rómában van, — erősítette a hercegné,

— Hacsak mostanában nem utazott haza, hiszen vége a háborúnak, — feleltem, — tegnap mondta egy orosz önkéntes, aki Szerbiából érkezett.

Azután Tutsevnéről beszélünk, megmondtam róla a múltkori véleményemet s fenyegetőztem, hogy rágalmazás pert indítok ellene.

Ám támadják meg anyámat, vagy anyai családomat ök meg tudnak felelni magukért; de hozzám ne nyúljon

senki, mert amilyen igaz, hogy gyenge, védtelen teremtés vagyok, akit gyávaság megtámadni, olyan igaz, hogy csúnyán megboszulom magam a bántalmazóimon! És megérezik a bosszúmat, mert semmitől sem riadok vissza!

San-Remo, — december 23., — szombat. — Hátha rá tudnám venni apát, hogy Rómába kísérjen? Csak két napról van szó. De csak úgy egyezik belé, ha anyám is velünk jön. Sürgönyöztem tehát anyámnak s míg a megérkezését várom, átmentem pár órára a Villa Roccaba, nagynénémhez, Eristov hercegnéhez. Romanov nagynéném, anyám nővére, ki természetesen nem érintkezik apám rokonaival, egyedül unatkozott a szállóban, szegényke. Nem csudálatos, milyen hősiezen aláveti magát a szeszélyeimnek a drága lélek? Imádni tudnám.

December 25., — hétfő. — Anyámmal és apámmal tegnap indultunk el San-Remóból. Hogy mi mindenre gondoltam útközben? ... bohókás, színes álmok, aranyos ködépek vonultak el előttem s mint mindig, most is megfélelkeztem minden emberi nyomorúságról.

Kellemes merengésemnek azonban Albiasola állomásnál vége szakadt. Ki kellet szállnunk, mert egy földomlás a pályatestet erősen megrongálta. Kiki megragadta a maga poegvászát s megindultunk az elénk indított vonat felé. A hullámok dühösen csapkodták a sziklákat s a jó néhány percig tartó gyaloglás a sziporkázó fáklyafénytől megvilágított éjszakában igazán regénye«; volt.

Gyaloglás közben beszédbe ereszkedtünk néhány úitársunkkal, köztük egy katonatiszttel is s voltak olyan udvariasak, hogy keresztülsegítettek az átszállás nehézségein. A katonatiszt elég művelt és szellemes ember volt és rögtön komoly sőt kissé szokatlan beszélgetést kezdem vele a politikáról, amin nem győzött eléggé csodálkozni.

Alig virradt, már az ablaknál álltam, hogy pillanatig se veszítsem szem elől a Campagna s a távolból előtűnő Róma szépségeit.

Miért nem tudom szavakba önteni azt a sok szép

gondolatot, mely bennem ébredt s amelyet mások olyan sokszor és olyan gyönyörűen leírtak már!

Egymásután felismertem minden kedvenc helyemet. Hosszú vonatunk eleje már a pályaudvar üvegkupolás csarnokában járt, mikor még mindig a San-Giovanni di Lateran kupoláját kerestem.

A pályaudvaron kint volt a spanyol nagykövetné is, — vendégeket várt; elfordítottam a fejemet, nehogy észrevegyen. Szégyellem, hogy Rómában vagyok,... úgy éreztem, mintha betolakodtam volna.

Ugyanabban a szállóban, sőt ugyanabban a lakosztályban szállottunk meg. Mikor a lépcsőház fordulójához értem, a korlát díszítéséhez kellett támaszkodnom, épen úgy, mint akkor éjjel. Szemrehányó pillantást vettem lakásunk ajtajára, de azért, hiszik-e vagy sem,... Pietróra gondoltam mégis, mikor elfoglaltam a vörös szobát.

December 27., _____ szerda. — Anyám épen a Rossiról keringő halálhíreket újságolta, mikor egyszerre csak nyílik az ajtó s ki más jelenik meg teljes életnagyságában, mint Rossi maga. Mikor a kölcsönös üdvözlteken túlestünk, megkérdezte:

— Tudják már, hogy szegény Pietrónak meghalt a bíboros nagybátyja?

— Tudjuk — szólt anyám. — Igaz, hogy semmit sem hagyott az öccsére?

— Hagyott; az asztali ezüstjét.

— Általános vidámság támadt. Mikor a kedélyek lecsillapodtak »olasz nyelven és lehetőleg elfogulatlan hangon megkérdeztem Rossitól, hogy nem beszéltek-e rólunk az eltávozásom után.

— Lássá, — magyaráztam — külföldi vagok, nem ismernek s könnyen gondolhatták, hogy azért időzőm Rómában, mert férjet akarok fogni.

Sokáig beszélgettünk s azt hiszem, most már teljesen megnyugtathatom magam, hogy akkori római társaságunk egyáltalában nem tulajdonított fontosságot a dolognak.

— Pietrót senki sem emlegette magával kapcsolatban — mondottia Rossi. — Hiszen ennek a szegény fiúnak sem állása, sem vagyona nincsen. Eleinte ugyan úgy lát-

szott, mintha... Mindenesetre jó hatással volt rá a maga társasága s most már remélhetőleg kiforrja magát és meg fog komolyodni.

Elveszett léleknek tartom szegényt — feleltem.

Nem az, de szerencsétlen ember és sokat szenved.

1877.

Nizza, .— január 17., — szerda. — Mikor ismerem meg én is már azt az igazi szerelmet, amelyről annyit beszélnek?

Pietrót tudtam volna szeretni, — de megvettem. Gyermekkoromban együgyű rajongással szerettem H... herceget, most azonban tudom, hogy ez a szeretet csak a vagyonának, a nevének, a különcségeinek és egy csomó olyan tulajdonságnak szólt, amelyekkel csak az én képzeletem ruházta fel s amelyek említésre sem érdemesek.

Január 23., — kedd. — Tegnap este olyan kétségbeesési rohamom volt, hogy jajgatni tudtam volna s hogy könnyítsék magamon, felragadtam az ebédlőből az álló órát, kirohantam és a tengerbe dobtam. Dina rémülten futott utánam, gyászosabb végzetet olvasott le rólam, de csak az óra merült el, semmi egyéb. Csinos bronzóra volt, egy Pál horgászott rajta a Virginiája nélkül, de nagyon szép kalapban. Dina bekísért a szobámba; az óra esete nagyon mulattatta. Én magam is nevettem rajta. Szegény óra!

Suvarov hercegnő volt nálunk.

Február 1., — csütörtök. — A hölgyek összebeszéltek, hogy átmennek Monacoba és szerencsét próbálnak néhány százfrankossal, de észretérítettem őket s a léha multság helyett edesanyámmal a sétatérre mentem. Mivel már úgyis fel voltunk öltözve, felkerestük Ballore grófnőt, aki mindig olyan nagyon szíves hozzánk s akit udva-

riatlanul elhanyagoltunk. Találkoztam Disz de Sorfával, a híres énekessel s mindjárt meg is hívtam magunkhoz. úgy tetszik, mintha mindig barátok lettünk volna.

Este jókedvűen mentem a Theatre-Francais nagy földszintes páholyába, ahonnan a Horaces előadását néztük végig. Agar a Comédie-Francaise tagja, játszotta az egyik szerepet. Ahányszor kiejtették Róma imádott nevét, mindannyiszor édes zeneként csengett a fülemben.

Odahaza elővettem Titus Livius! Jelenjetelek meg, újra Herosok, tógák,... Capitolium ... fenséges kupola, ... Píncio,... álarcos bálom édes, szép emléke,

Róma, Róma!

Róma, — február 8., — csütörtök. — Vintimillebe érve elaludtam és csak Rómában ébredtem fel. De nem csupán a testem, a szellemem is csak akkor ébredt. Bár nem így terveztem, mégis az egész napot Rómában kell töltenünk, mert a vonat csak este tíz órakor indul Nápoly felé. Egy teljes napig élvezhetem Rómát!

* *

Tíz óra húsz perckor indultunk Rómából, elaludtam s íme, Nápolyban vagyok. Azt azonban félálomban is hallottam, mennyit panaszkodott egyik útitársunk, egy mogorva úriember Prater miatt. Az udvarias kalauz a kutyámnak adott igazat.

Most azonban Nápolyról kell írnom. Valahányszor egy szép, nagy város felé közeledem, különös nyugtalanság, valóságos szívdobogás fog el. Szeretném magamhoz ölelni, magamnak megtartani az egész várost. Más is így van vele?

A pályaudvaron óriási láрма és tolongás fogadott. Egy óránál is több időbe tellett, míg végre a Hotel Lonoreba értünk.

A nápolyi nőknek olyan különös, érdekes fejük vart és olyan kócosan járnak, hogy bátran beülhetnének valamelyik állatsereglet exoktius asszonyai és vadállatai

Rómában csak azt szeretem, ami régi; Nápolyban csak az szép, ami új.

Február 11., — vasárnap. — Aki meg akarja érteni, hogyan kerültünk a Toledoba, annak tudnia kell, mit jelent Nápolyban egy olyan népünnep, ahol coriandolit dobálnak, (A coriandoli mésszel vagy liszttel készített confetti.) Csakhogy aki még nem látott ilyen népünnepélyt, s ő bajosan tudja elképzelni azt az izgatottan lármázó ezerfejú tömeget, azt a sok cifra rongyot, számtalan gyönyörű fogatot, lengő tollakat, aranyos ruhát, de legfőképen azt a sok fürge, szikár kart és kezet, melyek az égnek emelve olyan boszorkányos gyorsasággal mozognak, hogy láttukra még Liszt Ferencet magát is előntené a sárga irigység. — Amint ott álltunk, a nyüzsgő, zajongó tömeg közepén, a szakadó coriandoliesőben, Altaimura ránkbukkant s magával vitt az erkélyükre, hol nagy hölgytársaság gyült össze. Enni-innivalóval kínáltak, mindegyiküknek volt a számomra egy barátságos mosolya s annyira kedvesek voltak, hogy be kellett vonulnom a szomszédos besötétített fogadiószobába, hogy kísírtam magam. De könnyeim nem a fájdalomnak, hanem valami édes-bús érzésnek a íóleső könnyei voltak. Tudják-e kérem, hogy a fájdalom is jól-esik?

Február 26., — hétfő. — Gyakran kirándulunk. Ma San Martinoban, egy elhagyott kolostorban voltam. Sohasem láttam még ilyen bájos, kedves helyet. Másutt megdermeszt a muzeumok ridegsége, de San Martinónak még csak a múzeuma is vonzó és vidám. A syndtkatus régi díszhintója és III. Károly gályája különösen érdekelt. A kolostor temploma és kápolnai gyönyörű szépek és bár hatalmas építészeti alkotások, a fenségük mégsem nehezedik olyan súlyosan a szemlélőre, hogy a részletek finomságát ne vehetné észre. A folyosók padlóját s a templom falait gyönyörű mozaik-munka, a párkányzatokat ritkaszép faragás, ékesíti s az egész falakat beborító ritkábnál ritkább fajtájú csillogó marványlapoknak meg a sok drágakőnek meg sem lehetne becsülni az értékét.

Arra nem emlékszem, hogy sok értékes képet láttam

volna; de mégis. Van néhány Guido Reni- és Spagnoletto-féle képük, sőt láttam Fra Buonaventurának is néhány türelmes alkotását. Van azonfelül egy régi porcellángyűjteményük s egy értékes üvegfestményük, mely József és Putfárné történetét ábrázolja. A hatvan fehér márványoszloppal körülvett kolostorudvar elragadó szépségű.

Vezetőnk azt mondta, hogy most már csak három szerzetes és két szolgabárát lakik a kolostorban s ezeket sem láttuk, mert az épület valamelyik elhagyott szárnyának felső emeletét foglalják el.

Azután nagyon meredek lépcsőkön valami toronyfélebe másztunk fel, ahonnét a távolság alkotta kék ködfátyolon át az egész nápolyi síkságot, a villákkal ékeskedő hegyoldalakat és a várost magát is beláthattuk

Megálltam és hallgatóztam.

— Mi történt odalent? — kérdeztem vezetőnkől.

— Semmi, — az utca népe — felelte mosolyogva a vezető.

— Mindig így lármáznak?

— Nápolyban mindig.

Alulról, az utcák és házak tömegéből, megnevezhetetlen hangzavar, az alant nyüzsgő nagyvárosi életnek egyetlen pillanatra meg nem szűnő, átható zsivaja hatolt fel. Az ember szinte megretten és elszedül az életzajnak e hatalmas áradatától, melynek szüntelen moraja a várost borító kékes párán is túl, egészen San Martino magasságáig bír felemelkedni.

San Martino szépsége lebilincsel. Ha egy nemzet olyan kincsekkel dicsekszik, amilyeneket Olaszország nevezhet magáénak, akkor nem lehet nála gazdagabb nemzet a világon. Olaszország olyan a földteke országai között, mint a gyönyörű falfestmény a meszelt falon.

Hogyan is mertem Nápolyt tavaly bírálgatni, hiszen nem is ismertem még!

Március 3., — szombat. — Ma este lementem abba a kis kápolnába, mely a szálló épületéhez van csatolva. Miért, hogy épen a templomban fog el minket olyan különös, varázsos erővel a szerelem gondolata? A pap egyhangú imája, a szentképek, a viaszgyertyáknak a világos-

ságért küzdő gyenge fénye Rómába röpitették lelke-
met. Isteni elragadtatás, édes, magasztos jelenések, ha ki
tudnálak fejezni benneteket!

Csak dal zenghetné el, amit érzek.

A Szent Péter-templom oszlopsora, márványa és mo-
zaikjai, a nagy székesegyház titokzatos fensége, a minden
művészetek megdöbbentő hatalma, az antik világ s a kö-
zépkor kincsei, a műemlékek és a nagy emberek meg-
idézték.

Március 31., —szombat. — Miért panaszkodjam, mi-
ért ontsam könnyeimet? Hiába, én már boldogtalan-
ságra vagyok teremtve. Még egy utolsó próba s aztán fe-
léd fordulok, művészi dicsőség... De ha te is megcsalsz?!
... Bárhogy is történjék, sohasem leszek rabotok, dicső
nyárspolgár erények.

Nem beszélek többet szerelemről, mert üresen fecse-
reltem el a szavait; nem imádkozom többet magamért,
mert meg akarok halni.

Istenem, Jézus Uram, engedd, hogy meghaljak!

Keveset éltem, de nagy a tanulság: ellenem szegülnek
a körülmények. Meg akarok halni, mert amilyen kusza és
zavaros a naplóm, olyan fegyelmetlen és zilált a lényem.
Megvetem magam, mint ahogy megvetek mindenit, ami tö-
kéletlen.

Elég volt Jer, jőtevő halál!

Milyen jó lenne meghalni szép, szelíd halállal, édes
Verdi-dallal az ajkamon.

El akartam érní, hogy egymagam tündököljek a ma-
gam körében; azt akartam, hogy ahol én vagyok, ott sen-
kinek másnak ne juthasson szerep és siker. Most már min-
den mindegy; a rossz indulatok elhallgattak bennem és
kimondhatatlan, amit szenvedek.

Április 1., — vasárnap. — Olyan feszült várakozás-
ban telnek a napjaim, mint a türelmes, fáradhatatlan tu-
dósé, ki éjtnapot egybetéve virraszt a lombikjai fölött,
csakhogy el ne mulassza a várvavárt, nagyszerű pillana-
tot. Úgy érzem, hogy a nagy valaminek meg kell érkeznie
és várok,... egyre várok... Csodálkozó szemmel mélye-

dek magamba s önmagamtól kérdezem, hogy mi az, aminek jönnie kell. Történhetik-e valami új velem, nem várok-e túlsokat a remélt névtelen, nagy valamitől, olyan soldai, amit semmiféle fordulat meg nem hozhat, olyanokat; ami halandónak meg nem adatott, mert lehetetlen — s ha mégis megjön, ha megtörténik, nem derül ki róla, hogy már nem új, hogy már ismerem, hogy új dolog egyáltalában, hiszen s hogy a legszebb álmom is, mire beteljesül, már megszokott, már mindennapi, közönyös dolog lesz?

Hát képzeletem aranyvárai, hát a költők, a könyvek?

Csak arra valók től. hogy merész hazugsággal fődözik a földi szennyet? Nem, mert nem hihetnénk egy jobb sorsban különben

Nápoly, — április 6., — péntek. — Viktor Emánuel olasz király tegnap megérkezett s ma reggel tíz órakor visszaadta a porosz herceg látogatását. Ahogy a lépcsőn felfelé közeledtem, elébe léptetem és megszólítottam:

— Egy szóra. Felség!

— Mit kíván?

— Semmit sem, Felség, csak szeretném, ha eldicsekedhetnék vele, hogy a világ legkedvesebb, legudvariasabb uralkodójával beszéltem.

— Igazán nagyon kedves; köszönöm.

— Boldoggá tett, Felség!

Kedves szavai jóleső örömmel töltenek el. Még egyszer nagyon köszönöm, ismételte s mindkét kezével erősebb megfogta és megszorította a balkezemet.

Odabent rögtön keztyűt húztam örömben s nem is fogom levetni vagy egy hétig. Most is rajtam van, meg is látszik az írásomon. Milyen gyönyörű lesz a körmöm egy hét múlva.

Mit szólnak hozzá, kérem? És még csak nem is voltam nagyon izgatott.

A királlyal való találkozásoknak minden részletével előre számot védettem, csak sajátmagamat nem vettem számításba. Másnak egész sereg kellemes érzést okozhatott volna a különös izgalom, nekem csak kellemetlen perceket szerzett. Hiába, én már mindenben szerencsétlen vagyok.

A porosz herceg már visszaadta a király látogatását. Doenhoff éppen most tért vissza a palotából s hallotta, mikor a király hadsegéde megjegyezte:

„Micsoda különös ötlet egy fiatal leánytól, hogy Őfelségét megállítja az útjában!” A porosz herceg azonban felvilágosította a királyt, hogy az előkelő orosz fiatal leányok tűzbe-vízbe mennének az uralkodó családjáért s bár a legtisztább, a legártatlanabb érzés vezeti őket, rajongó szeretetükben a leghetlenebb tettekre is képesek volnának a cárjukért.

Doenhoff még egy sereg mást is mondott. Azért szaladt fel, hogy megnyugtasson.

A sok meglepetés és izgalom után most kezdek végre magamhoz térni. Soha életemben nem ijedtem meg ennyire. Az utolsó órában két évet öregedtem. Olyan boldog mindenki, hogy nem ők beszéltek a királlyal.

Margit főhercegnő és Umberto trónörökös is megérkeztek. Doenhoff éppen szemben áll az ablakkal és a király kíséretével beszélget.

(Lehúztam a keztyűmet.)

* *

Hogy hazaértünk, Rosalie elém szaladt s lelkesedve súgta, hogy vendég vár ránk.

— Kicsoda, — kérdeztem.

— Ne tessék meglepődni; a király hadsegéde jött el, már harmadszor, van itt. Üzenetet hozott a királytól.

Pillanat alatt a fogadóterembe gyűltünk. A hadsegéd olaszul beszélt s én olyan folyékonyan társalogtam vele, hogy magam is csodálkoztam magamon.

— Őfelsége megbízásából jövök, — mondotta, s az a feladatam, hogy a király nevében a legőszintébb sajnálkozást fejezzem ki, ha Nagyságodnak a tegnapi találkozás miatt valami kellemetlensége lett volna. A felséges úr azt hallotta, hogy Nagyságod édes anyja kissé . . . szigorúan bírálta meg az esetet, mert attól tartott, hogy a megszólítás a királyt kellemetlenül érintette. Erről azonban szó sincsen, őfelsége el volt ragadtatva Nagyságod kedves

figyelmétől, egész nap emlegette, sőt este külön behivatott s szóról-szóra a következőket mondta: „Keresd fel azt a kedves fiatal hölgyet s mondd meg neki, hogy nagyon köszönöm mélyen érző, szíves szavait, melyek valósággal meghatottak. Add át üdvözetemet neki és egész családjának. Mondd meg édes anyjának, „a sua mamma”, hogy a reggeli váratlan, kedves megszólítás nemcsak hogy terhemre nem volt, hanem ellenkezőleg, olyan kellemesen érintett, hogy sohasem fogom elfelejteni.” — Öfelsége az első pillanattól kezdve tisztában volt velem, hogy Nagyságodat csupán jó szívének a sugallata vezette; tudja továbbá, hogy Nagyságod idegen, hogy semmire sincsen szüksége s épen ezért hatotta meg olyan mélyen ez a figyelem. Mondhatom, nagyon sokat beszélt róla és igazán bánatná, ha Nagyságodnak kellemetlensége lenne miatta.

Anyám ugyanis elhitette Doenhoff gróffal, hogy huszonnégy óras szobafogságot mért rám a szélességemért s ezt mindenki annál könnyebben el is hitte, mert aznap csak az erkélyen üldögéltem s anyám Dinával ment sétálni.

Örömben tízszer is félbeszakítottam a hadsegédet s hogy szavait bevégezte, boldogan feleltem:

— Öfelsége igazán nagyon-nagyon jó, hogy ennyire megnyugtatót. Afeletti örömben, ugyanis, hogy láthatom őt, pillanatokra mindentről megfeledkezve azt hittem, hogy a hazámban vagyok s ugyanaz az érzés fogott el, mint régen, mikor egyszer a cárral beszélgettem. (Valóban így is volt!) Utána azonban rögtön megbántam fellángolásomat s valósággal megijedtem a tettemtől, mert attól féltem, hogy megsértettem, pedig valóban kétségbe volnék esve, ha tudnám, hogy a felséges Urat megbántottam, vagy hirtelen megjelenéssel épen meg is ijesztettem volna.

— Öfelsége soha sem ijed meg, ha „bella ragazza” állja el az útját. — felelte mosolygva a hadsegéd. — Ismétlem, hogy a királynak a saját szavait idéztem és magamtól semmit sem tettem hozzá s így most is csak azt mondhatom, hogy Nagyságod váratlan megjelenése és kedves szavai Öfelségét nagyon kellemesen érintették s való-

ságos hálával s elragadtatással emlékszik meg róla, mert mint ő maga mondta, ritka örömben volt része. Különben pedig nagyságod már múlt évi római tartózkodása idején és később, a nápolyi karnevál alkalmával is feltűnt Őfelségének. Épen ezért, a király nagyon haragudott Doenhoff grófra, aki szólt Nagyságodnak és megakadályozta, hogy visszatérőben is találkozzanak. Külön megkérdezte a gróf nevét.

Itt meg kell jegyeznem, hogy Doenhoff rémületében bezárta az ajtót, pedig igazán szerettem volna mégegyszer módját ejteni a találkozásnak.

Őfelsége nevében beszéltem s csak a saját szavait ismétlem, — hangoztatta immár harmadszor a szárnysegéd.

Legyen hát olyan jó és adja át a Felséges úrnak az én üzenetemet is. Mondja meg neki, hogy végtelenül meghatott a figyelme és nagyon nagyra vettem szíves kitüntetését. Jóságát és gyöngéd udvariasságát sohasem fogom elfelejteni. Mondja meg kérem, hogy ez a meggondolatlan kis kaland, melyért méltán haragudhatott volna, mindig az életem legszebb emléke lesz, Ennyi és ilyen megértő jóság igazán megérdemli az alattvalók részéről a legrajongóbb szeretetet. Most már megértem, miért imádják az olaszok a királyukat, Umberto trónörökösét és Margit hercegnőt.

A hadsegéd elkérte édesanyám névjegyét és át fogja adni a királynak.

Most már nem bánom, beszéljen kiki annyit, amennyi épen jólesik. Annál jobb, csak rajta, beszéljete!

A király nem haragszik s a hetedik mennyországban képelem magam.

A szállóban az a hír jár, hogy megcsókolta a kezemet.

A királyi palotában százharminc teritékes nagy ebéd volt, Doenhoff is részt vett rá'«la épen irost jött vissza . A király beszélt rólam s többször elismételte, hogy „rendkívül bájos teremtés” vagyok.

Viktor Emmáunelnek jó szeme van; egyszerre több és szebb lettem a Doenhoffi és a többiek szemében is.

Április 17., — kedd. — Minden honpolgár tegyen eleget katonai kötelezettségének és minden nő szeressen, mikor eljön számára a szerelem ideje. Én is feltárom hát üres szívemet újabb rendelkezésre.

Remittuntur ei peccata, multa quare dilexit multum.

Dulciores sunt lacrymae orantium quam gaudia theatre-rum.

Szent Ágoston.

Firenze, május 8., — kedd. — Valljam be az igazat? Bevallom, de emlékezzenek majd vissza arra, amit mondok: Nem szeretek senkit és nem fogom szeretni csak azt a férfit, aki ki tudja elégíteni a nagyravágyásomat és a hiúságomat.

*

* *

Akit szeretünk, azért mindenre képesek vagyunk s nemcsak hogy nem szégyeljük, ha kérünk és kilincselnünk kell. de majdnem úgy érezzük, mintha hőstettet vinnénk végbe.

Én például nem tudnék a magam részére soha semmit sem kérni, de ha másról van szó, száz aljasságra is képes volnék, mert ez az aljasság nem sülyeszt, hanem felemel.

Legszebb tetteinket önzésünk hozza létre ... Résezmről a legszebb, legönfeláldozóbb tettem az volna, ha magamért kellene valamit kérnem, mert akkor önmagamat kellene megtagadnom . . . Jaj, még rágondolni is rettentetes! . . . Aki azonban másért kér, az szinte kéjeleg az önfeláldozásában és a jószívűségében, a világ pedig azt hiszi róla. hogy ő a megtestesült könyörületesség.

És az a legfurcsább benne, hogy abban a pillanatban magunk is elhisszük, hogy jószívűek, önfeláldozók és könyörületesek vagyunk!

Május 11., — péntek. — Említettem már, hogy Gordigiani nálunk volt? Megnézte a rajzaimat, bátorított és művészi jövőt jósolt nekem. Nagyon szeretné megfesteni az arcképemet.

Firenze. május 12., — szombat. — Fájó szívvel hagyom el Firenzét . . .

Megint Nizza! Mintha sivatagon kellene átzarándokolnom. Legszívesebben lenyírnám a hajamat is a vándorútra.

Csomagolunk, készülődünk. Bemártott tollamon megszárad a tinta, míg keservemben egy-egy szót leírok.

Nizza, — május 16., — szerda. — Egész délelőtt lóttam-futottam, hogy néhány szükséges apróságot megvásároljak az előszobám számára. Ebben az unalmas fészekben semmi becsületes holmi nincsen. Beszéltem egy üvegfestővel, egy bádoggal és a jó ég tudja még, hogy kivel.

Gyötrődöm, félek, hogy nem lesz érdekes a naplóm, mert napjaim kétségbeejtő egyhangúsága tükröződik benne« Jobb volna talán, ha csak időnként vezetném? ... a mindennapos apró feljegyzések végigbetűzésére csak egy-egy különösen mélyen gondolkozó főnek, az emberi természet egyes kiváló megfigyelőjének lesz türelme . . . Pedig, ha valaki nem tudja végig olvasni, akkor jobb, ha hozzá sent Kezd. mert úgysem ismer meg és nem ért meg engem.

Bájosan, elegánsan berendezett kis fészekben és virágoskertem magányában oly jól érzem magam, mintha nem is Nizza élete lüktetne körülöttem.

Május 23., — szerda. — Istenem, hogy csak egyszer élünk és hogy minden eltűnt pillanattal közelebb vagyunk a sírhoz! Bele tudnék bolondulni!

Nem félem a halált, de azt tartom, hogy gyalázat, ha rövid életünket céltalanul forgácsoljuk el!

Május 24., — csütörtök. — Nem elég két szem az embernek. úgy elfáradtam az olvasásban és a rajzolásban, hogy este, mikor írásra kerül a sor, lecsukódik a szemem¹.

Te szép fiatalság! Milyen boldogan fogok visszaemlékezni a tanulással, művészi szárnypróbálgatással eltöltött időkre! De mit jelent a munkában eltöltött egyetlen nap vagy egyetlen egy hét, egy egész hosszú esztendő meddő napjai mellett? Az istenáldotta gazdag lelkek felőrlődnek a semmivetésben.

Azzal nyugtatom magam, hogy ezen a télen feltétlenül munkához látok. Rám pirít a tizenhét évem; tizenhét éves vagyok s mit tettem idáig? Semmit! . . . Kétség-beejtő!

Hiszen akárhány nagy ember kezdett később dolgozni . . . Igaz; csakhogy a nő tizenhét éve annyi, mint férfinak a huszonhárom.

Parisba menjek . . . Északra költözzem? Itt hagyjam a délvidék ragyogó napfényét, édes, illatos éjszakáit?! Lehet Olaszországon kívül más hazát szeretni? Pedig hát Paris a világ szíve, a műveltségnek, a szellemnek, a tudásnak, a csinnak a városa, ahová szívesen megy, melyben szívesen időzik minden művelt ember. Parisba sok mindenért el kell mennünk, többek közt azért is . . . hogy annál vágyakozóbb, annál mohóbb örömmel térjünk vissza Isten és a választottak csodás, boldog országába, ebbe a mesés Olaszországba, melynek páratlan szépségét, titokzatos varázsát a világnak egyetlen tájéka sem tudja megközelíteni.

Olaszországgal különösen van az ember. Eleinte szellemeskedő jóakarattal mosolyogjuk meg szegényes viskóit, rongyos lazaróniit, s nagyon gyakran igazunk is van. De feledjük el csak egy pillanatra, hogy szellemeskedni jó; tagadjuk meg magunktól a mindent kigúnyolás kétes élvezetét s akkor megérzi más is, amit én érzek, aki egyszerre sírok és nevetek a lelkesítő gyönyörűségtől.

Gyönyörű holdfény van odakünn. Parisban nem fogom élvezni ezt a végtelen csendet és nyugalmat, Parisban nem nyilatkozik meg ilyen istenien a természet.

Május 29., — kedd. — Mióta első fiatalságom vége felé járok, napról-napra közönyösebbé válik a lelkem. Ezelőtt a legcsekélyebb esemény is lázba hozott, most alig érdekel valami. Különösen akkor érzem, ha naplóm-ban lapozgatok. Egész sereg teljesen jelentéktelen kis eseményt jegyeztem bele, melynek még most is nagy fontosságot kell tulajdonítanom, mert akkoriban teljesen felzaklatott.

Emberekbe vetett bizalmam s lelkemnek legfinomabb érzései, melyek a jellem hímporát adják, sajnos, nagyom hamar elenyésztek, pedig az érzések erejének egyszer el-

veszett frissége soha többé nem tér vissza. Az a szív, melybe a nyugalom már beköltözött, megszűnt igazán élvezni tudni. Engem túlkorán értek csalódások. Ha jobban megkímélt volna az élet, érzem, hogy nagyon sokra, tünevényesen sokra vihettem volna.

Egy könyvet olvastam előbb, mely megutáltatta velem a szerelmet. Hogy egy bájos hercegekisasszony éppen egy festőbe szeressen bele! Rettenetes! Nem kényeskedem, nem akarom megsérteni a festőket, de hiába — lehetetlen! Világéletemben arisztokrata voltam s a racebeli különbséget éppen úgy elismerem az emberekben, mint az állatokban. Természetesen, egy-egy faj megnemesedése csak hosszú, nemzedékeken át tarló erkölcsi és szellemi fejlesztésnek lehet az eredménye. De mindegy, akárhogy történik, fő az, hogy van különbség.

Május 30., — szerda. — Föllapoztam a Pietróról írott sorokat. Csodálatos, milyen helyesen okoskodtam. El vagyok ragadtatva magamtól. Elfeledtem volt ugyanis, hogy mit is gondoltam annakidején saját magam az egész dologról s az az aggodalmam támadt, nehogy azt higgye majd valaki, hogy igazi szerelemmel szerettem Pietro grófot. Hála Istennek és kedves naplómnak, senkisésem fogja hihetni. Igazán nem gondoltam volna, hogy már akkor olyan tisztán meg tudtam ítélni a helyzetet. Most egy éve történt s nem csodálnám, ha bolondokat írtam volna össze. De nem, nem, meg vagyok elégedve magammal s csak azt nem értem, hogyan viselkedhettem olyan ostoba módon, mikor olyan helyesen gondolkoztam?

Hiába, újra és újra belátom, hogy nincs a világnak az a bölcs tanácsa, amely vissza tudott volna tartani az egész bolondságtól. Szükségem volt a tapasztalásra.

Kellemetlenül lep meg azonban, hogy ennyire számot tudok vetni önmagammal, de elismerem, hogy szükséges, sőt meg is akarom szokni. Most még aggódok magamért és a tetteimért, de bízom benne, hogy el fogom érni a lelkem legmélyén szunnyadó ideált, melyet a saját magam mértékül alkottam magamnak, s mennél közelebb jutok majd hozzá, annál nyugodtabb leszek s annál több okom lesz, hogy büszke és boldog legyek.

Bennem két nő lakik, egyik, aki ír, másik, akit leírok. Mit érdekel engem a körülöttem történő sok ügyes-bajos dolog? Boncolgatom, feljegyzem, hűségelem lemásolom napról-napra folyó életemet, de hogy mi történik velem, az nekem, az énemnek, majdnem téliesen mindegy. A büszkeségemet, az önszeretetemet, az érdemeimet, a testemet meg lehet sérteni, a szemem sírhat. az arcom nevetget — a másik énem, az én magam mindebben nem vesz részt; csak néz, lát. örködik, jegyez és ép olyan közömbösen, de azért boncolgató kíváncsisággal szemléli a másik *én* vergődését, mint ahogy Gulliver tekinthetett a maga liliputi embereire.

Tovább is fejtegethetném még, de legyen elég egyelőre.

Június 11.. — hétfő. — Tegnap este, hogy az öregeink kártyáztak, két erősen lobogó gyertyaszál fényénél hirtelen lerajzoltam az egész társaságot s im reggel már meg is csináltam a kép vázlatát egy festővásznon.

Ezideig csak különálló fejezék készítem, igazi képet sohasem rajzoltam s most nagyon boldog vagyok, hogy olyan feladatra bukkantam, melyben négy ülő embernek kell az arcjátékát és kezének a mozdulatát visszaadnom.

Paris, — július 7., — szombat. — Azt hiszem, evg idő óta, (nem régóta), jogosan elmondhatom magamról, hogy megokosodtam s elég helyesen és természetesen ítélem meg a világot. Igaz, hogy szegényebb lettem néhány illúzióval, de viszont kevesebb lesz a csalódásom.

Hiába, tapasztalás nélkül nincs életbölcselem.

Július 15., — vasárnap, — úgy unom az életet, hogy meg szeretnék halni. Olyan fásult vagyok, hogy semmi, de semmi nem izgat és nem érdekel. Nincs vágyam és nincs akaratom. Várjunk csak! Egy vágyam, igenis van. Szeretném feltalálni tudni önmagam, mert akkor nem szégyenleném, hogy elbutulok. Szóval azt szeretném, ha a virágok: munka és gondolkodás híján való életét élhetném és nem szólalna meg bennem a lelkiismeret.

Este B . . . kapitány volt a vendégünk és sokat beszélgettünk, de mióta olvastam, hogy Mme de Stael azt tartja rólunk, idegen nemzetbeliekről, hogy csak akkor tudunk társalogni, ha több-kevesebb sikerrel a francia szellemességet utánozzuk, meggyűlöltem a saját társalgó tudományomat. Szegény idegenek mi, csak hátra-hátra; meg ne sértsük valahogy a fenséges francia géniuszt!

Olvasok, rajzolólok, zongorázom s mégis megöl az élet-analom. Az élet több változatosságot kíván, mint ameny-nyit a munka és a nyugalom nyújt. Elevenség és pezsgés kell belé, különben olyan egyhangú, hogy bolondulni való.

Nem az eladó lányok keseredett hangulata beszél belőlem; mindenesetre jobb véleménnyel lesz rólam a figyelmes olvasó. De unom az életemet, mert ígért és nem adott és mert fásult vagyok.

Paris ragyogó kávéház, előkelően vezetett szálló, fényes, nagy bazár a többi város között, de engemet megöl! Nos, reméljük, hogy télen, ha megnyílnak a színházak, megkezdődik a társas élet s ha tanuláshoz foghatok, csak megszokom valahogy,

Július 17., — kedd. — Gyönyörű, művészi kivitelű régi hímzéseket és pompás régi díszruhákat láttam. Olyanok voltak, mint egy-egy remek költemény a lovagkorból vagy a pásztoridillek korából. Alig tudom elhinni, hogy valaha ilyen fényűzéssel öltözködtek az asszonyok s jól esik, hogy ez a sok ragyogó pompa nem a félvilági nagyságok, hanem az igazi nagyúri hölgyek öltözéke volt.

Üresfejűségre vall, ha valaki a toilettejein kívül nem gondol más egyébre. Igaz, hogy egy évben kétszer én is eltöltök egy-egy hónapot a ruhaügyeimmel, de csak azért teszem, hogy aztán letegyem a gondomat egyidőre. Az ér. öltözködésem arra jó, hogy elgondolkodjam a különböző kor jelmezeiken s aztán a ruhák útján beéljem magam a történelemben.

Imádot Olaszország! ...

Július 18., — szerda. — Olaszország! A pusztá neved megremegettet.

Mikor, mikor jutok el beléd?

Nem tudom miért, de azt képzelem, hogy nem fognak hinni az érzéseim őszinteségében s azért írás közben folyton bizonygatok, ismételek, szórom a felkiáltójeleket, ami eltekintve attól, hogy nem valami szép dolog, elég nagy ostobaság is tőlem. Nagyon bántana pedig, ha szomorúságom vagy elragadtatásom sűrű felkiáltásait föllengző kényeskedésnek tekintenék.

Lássák kérem, pedig igazán meg akarok javulni. Rajta vagyok, hogy minél egyszerűbben írjak, de akkor meg az a félelem száll meg, hogy megváltozott stílusomból rám sem ismernek többet.

Úgy veszem észre azonban, hogy utolsó nápolyi tartózkodásom, illetve már előbb, oroszországi utam óta határozottan javult a fogalmazásom.

Maradjunk tehát abban, hogy igyekezni fogok mentől egyszerűbben és természetesebben irai s ha itt-ott mégis becsúsztatok egy-egy fölkiáltást vagy jelzöt, ne gondolják, hogy a jobb hangzás és a díszítés kedvéért alkalmaztam, de fogadják el, hogy azért választottam ki, mert az agyamban forrongó gondolatot legjobban megközelíti.

Most is például, úgy bánt, hogy nem írhatok pár olyan szót, melynek a puszta elolvasása könnyeket fakasszon, pedig olyan nagyon szeretném megértetni mással, amit érzek. Sírok és leírom, hogy sírok s hiába írom le, nem mondja meg, nem érezteti, mit a lelkemből beleöntöttem.

Idővel talán megjön ez a képeség is; egyelőre hiába keresem,

Július 26., — csütörtök. — Egész nap rajzoltam, közben mandolinoztam, hogy kissé pihentessem a szemem, azután újra rajzoltam és zongoráztam A művészet a világ legnagyobb jötevője, akár a kezdet legalsó fokán, akár legmagasabb kifejlődésében.

Az ember mindent elfeled, csak a művészi munka, a megkezdett mű szentsége lebeg előtte. Elérzékenyedve, szinte tisztelettel tekintjük a tulajdon fölvezölt vonalunkat, a saját kezünkkel felrakott színt és árnyékot, azt hisszük, hogy részese vagyunk a teremtésnek és elhisszük magunkról, hogy nagyok vagyunk.

Komolyan féltem a szememet s már harmadik este

nem olvasok. Egy idő óta nem látok tisztán a kocsiutról a gyalogjáróra, pedig az igazán nem nagy távolság. Nvugtalanító dolog, mondhatom. A hangomat már elvesztettem s borzalommal gondolom végig, mi történnék velem, ha a rajzolásról és olvasásról is le kellene mondanom?! Mit szólnék? nem panaszkodnám. Legalább nem okolhatnék senkit, sem magamat, sem mást tönkretett életemért; belátnám, hogy hiába küzdök. mert beteljesedett rajtam Isten akarata.

Július 30., — hétfő, — Azt mondják, nagyon sok fiatal leány vezet mostanában naplót. A *Vie Parisienne* meglehetősen kicsinlő hangon beszél róluk. Reményilem, nem tartozom ezek közé a divatos tudatlan libuskák közé, kiknek minden soriból nagyzási hóbort és ki nem elégitett élvezetvágy cseng ki.

Fauvel doktor nem tanácsolja, hogy Enghienbe menjek. Valószínűleg valamelyik németországi fürdőhelyre küld, ami majd megint halomra dönti minden tervemet. Walitsky igazán ügyes orvos, minden betegséghez ért. Reméltem, téved, mikor Sodent ajánlotta s most úgy látom, hogy Fauvel is ugyanazt fogja tolmácsolni.

Augusztus 1., — szerda. — A fennkölt, gyöngédlelkű embereknek közös tulajdonsága, hogy végtelen körültekintéssel, rendkívül óvatosan alkotnak véleményt s végtelenül le vannak sújtva. ha mégis csalatkoztak.”

Ki írta ezeket a feljegyzésre méltó sorokat? Már nem emlékszem, de tudom, hogy most egy éve is idéztem s ha néha eszükbe jut, gondolnak reám, kérem.

Augusztus 5., — vasárnap. — Akinek nem telik kenyérrre, nem beszél süteményről. Én sem emlegetem hát remélt művészi jövőmet, nem mondogatom, hogy ilyen vagy más körülmények között jobban tudnék dolgozni, hogy Olaszország feltétlenül szükséges a haladásomhoz. Nem mondom többet, mért restellem emlegetni.

Nem mondom, mért azt hiszem, hogy most már az sem bírna kielégíteni, ha külső körülményeim hirtelen kívánásom szerint igazodnának.

Az elvesztett önbizalom pótolhatatlan.

Csalatkoztam magamban, szomorú vagyok, senki és semmi nem érdekel. Gondterhelt arccal járok-kelek és sunya vagyok, mert kétségbeesésem rá van irya az arcomra s nem tudok, mint ezelőtt, gyermeki bizalommal mosolyogni.

Társaságban nincs semmi mondanivalóm. Vendégeink csodálkozva várákoznak s aztán oda mennek, ahol több élvezet kínálkozik. Kétségbeesetten erőlködöm, hogy szellemes legyek s azon veszem észre magam, hogy csak különös, érthetetlen, sértő és ostoba voltam.

Augusztus 6., — hétfő. — Azt hiszik, nem izgat Oroszország sorsa? Van olyan alávaló, nyomorult ember a világon, kiben ne reszkessen a lélek, ha tudja, hogy a hazáját veszély fenyegeti?! Azt hiszik, hogy az Oroszország és Törökország közt megisméltódó nyúl és teknősbéka meseje nem fáj nekem? Hogy mert hetet-havat összehordok, nem nyugtalanít a háború kimenetele?

Gondolják talán, hogy elveszett volna az a százezer orosz, ha nyugtalanságom, szeretetem meg tudta volna akadályozni a halálukat?

Augusztus 7., — kedd. — A Bon Marchéban voltam s bokáig lejárta a lábamat, de azért nagyon tetszett nekem, mint ahogy általában mindent szeretek, ami jól van megszervezve. — Vacsorára vendégeink voltak s jól mu-lattak. Sokat nevettem én is. de hiába minden ... a szomorúságom, a kétségeim csak nem enyésznek el.

Nem bírom, lehetetlen!! Átkozott tehetetlenség, a szavakat is gyűlölöm már! Halált, százszor a halált inkább!?

Meghaljak?!! Meghaljak úgy, hogy semmi, de semmi ne maradjon utánam?!! — Meghaljak mint egy kutya?!! — Meghaljak, mint annyi más száz- és százezer nő, kiknek a sírja sincs megjelölve?! — Meghaljak, mint . . .

Örült vagy, bolond vagy! Hát nem látod, mi az Isten akaratja?! Nem mutatta meg tisztán, hogy le kell mondanod minden hiúságról és a festészetnek kell szentelned magad? Őt évet rá kell szánnom. Őt év múlva még mindig fiatal és szép leszek, talán épen akkor leszek szépségem

virágjában . . . És ha nem emelkedem túl a középszerűsége, ha megállok azon a fejlődési határon, melyen anynyian megállottak? . . .

Lemondani a világról, nem nagy áldozat, de hogy az életemet olyan cél kedvéért áldozzam fel, amelyet el nem érek!? ...

Mint mindenütt a világon, úgy Parisban is van egy orosz kolónia. Nem miattuk akarok dolgozni, nem az ő kétes értékű elismerésükre vágyom, de viszont be kell valanom, hogy bármilyen jelentéktelenek legyenek is, mégis itt élő honfitársaim ejtenek kétségbe s miattuk habozom, hogy a nagyság útjára lépjek.

Igaza van annak, aki számúzi magát a világtól? Mire mehet az ember egyedül? Már ott tartok, hogy átkozódni tudnék. Meggyűlöltem magamat, a családomat, az egész világot! — Fényt, fényt, életet! Istenem, Szűz Máriám. Jézus Uram, segítsetek!

De ha a művészetnek szentelem magam, akkor Olaszországba kell mennem?! Rómába, igen.

Róma, te könyörtelen gránitszikla, mely minduntalan véresre zúzod a fejem! . . .

Parisban maradok.

Augusztus 12., — vasárnap. — Lerajzoltam Antoinettet, a szobaleányt. Nagyon kedves arca van és ragyogó, nagy kék szeméből különös gyermekes báj és szelídség sugárzik. Vázlatban minden képem sikerül, de hogy kidolgozhassam, ahhoz rendszeres tanulásra lenne szükségem.

Augusztus 17., — péntek. — Megyőződtem róla, hogy Rómán kívül nem bírok máshol élni. Valósággal sorvaszt a vágy utána s bármihez kezdjek, semmiben sem találok örömet. Szívesen adnék két évet az életemből, ha még nem láttam volna Rómát.

Csakhogy az ember akkor jön rá az ilyesmire, mikor már nem tud rajta segíteni.

Bolondulok a festészetért! Csodadolgokat készítettem volna, de sajnos, a rendszeres tanulás terén szerencsétlenebb voltam a legelső jött-ment művésznövendéknél, akinek idejében felfedezték a tehetségét és festőiskolába

küldték. Reményilem azonban, hogy az utókor igazat ad nekem, s kárpótlásul meg nem festett remekműveimért fejvesztésre fogja ítélni egész családomat.

Azt hiszik, kérem, hogy még mindig szívesen forgóm a nagy társaságban? Nem, nem, tévednek. Megcsömörlöttem, megutáltam s ha az elégtületlenek republikánus pártba tömörülnek, én a művészetben keresek menedéke'

Csak rágalmazd magad fiam.

Augusztus 18., — szombat. — Régen, mikor Homerost olvastam, dühösködő nagynénémet mindig Hecubahoz hasonlítottam. Hiába fásultunk el, vagy hiába resteljük bevallani, aki olvasta a régi klasszikusokat, nem menekszik meg a varázsuktól. Így vagyok én is. Tudom, hogy többször említettem már s nem szeretem, ha ismétlésekbe bocsájt-kozom: tudom, hogy azt hihetik, hogy hívatott irodalom-búvárok véleményébe burkolózom, vagy a tanárom szavait ismétlem; tudom továbbá, hogy Parisban, épen Parisban neveltség tudakosságának hangzik egy fiatal leány ajkáról ha az ókori klasszikusokat emlegeti s kevesen mernék szóba hozni és mégsem állhatom meg, hogy ne beszéljek újra meg újra róluk.

Soha egyetlen dráma, egyetlen modern regény, egyetlen hatásos színmű, Dumasnak vagy George Sandnak egyetlen munkája sem keltett bennem oly mély benyomást, mint Trója bevételének a leírása.

Úgy látszik, végig éltem én is az egész borzalmas eseményt, hallottam a sűrű jajkiáltása, láttam a felcsapó lángokat, együtt menekültem Priamus szerencsétlen családjával az áldozati oltárok mögé, hogy a várost felemészítő tűzvész beteljesítse rajtuk az ő végzetüket is . . .

És ki nem borzongott meg még, mikor ahoz a részlet-hez jutott, melyben Aeneis feleségének bolygó szelleme megjelenik?

Mikor pedig Hectorra gondolok, aki a legjobb szándékkal eltelve jön le a sáncokra, s Achillestől üldözve háromszor kerüli meg a várost, elfog a nevetés! . . .

És azt a hőst, aki szíjjal övezi holt ellenfele lábát s úgy vonszolja a sáncárokban maga után, úgy képzelem el, mint valami rettentő fickót, aki vesszőparipáján szörnyű

vágtatást visz véghez s akinek roppant fakardja vadul csapdossa az oldalát . . .

Nem tudom miért, de azt hiszem, csak Rómában lehet igazán álmodozni.

A világ csúcsa az az örök város.

Egy könyvet olvastam előbb. *Journal d'un diplomate en Italie* a címe, de eldobtam, nem tudtam végigolvasni. Nem bírom el a francia utókor banális udvariasságát, könnyed eleganciáját, ha Rómáról van szó.

Ha francia ember munkáját olvasom, akkor mindig egy nevetgélő orrcsiptetős férfit látok, aki könnyű kézzel és valami hosszú, finom eszközzel boncolgat minden komoly dolgot, hogy belásson egészen a veséjéig.

Róma olyan városnak, mint amilyen én kívántam lehetni az asszonyok között. Minket . . . kettőnket . . . minden szó, minden dicséret profanál, melyet valaha is használtak már a mások nagyságának elismerésére.

Augusztus 19., — vasárnap. — Elolvastam Ouida *Ariane*-ját. Levert, pedig majdnem azt mondhatom, irigylem Gioja sorsát.

A regény meséje a régi római korban játszódik le, Gioja, a bájos szobrászleány, apja halála után Rómába kerül, hol mindjárt nagy csalódás vár rá. A forrón sóvárgott Róma már nem Augustus császár városa többé.

Két évig a híres, nagy szobrásznak, Marixnak műtermében tanul s a művész megszereti, de nem mutatja ki a szerelmét. A leány előtt csak a művészet nagy célja lebeg s tudomást sem vesz a világról, míg egy napon Hilarion, a dúsgazdag, szép, lángszavú ifjú költő meg nem jelenik. Marixnak őszinte, mély, de titokban epedő a szerelme; Hilariont szeszélyes kedvtelése hajszojja bele a szenvedélybe.

A bonyodalom vége nagyon szomorú s mégis, akár rögtön vállalnám Gioja sorsát. Először is imádhatta s élvezhette Rómát; — azután meg volt egy férfi, kit lelke «gesz erejével szeretett. Elhagyatott volt? — az imádott férfi tette azzá; sokat szenvedett? — ő érte szenvedte el. Azt hiszem, hogy az a szenvedés, melyet szerelmünk miatt kell átélnünk, ha igazán szeretjük őt, nem is érdemli a

szenvedés nevet, Alihoz azonban olyan szerelem szükséges, milyen a Gioja szívében égett, s ahogyan én tudnék szeretni, ha ugyan valaha szerelmes leszek valakibe . . .

A leány sohasem tudta meg, hogy a férfinak csak szeszélyből került a kezébe.

— „Hilarion szereteti — mondta, — s én vagyok a hibás, ha nem tartott ki mellettem.”

Művészi diadalt ért el. Megdöbbenéssel emlegették a szobrászleány nevét.

Gioja sohasem szűnt meg szeretni, az ő szemében a költő sohasem sülyedt le a többi emberhez? Mindig tökéletesnek, majdnem halhatatlannak látta s nem akart meghalni, míg az imádott férfi él. „Hogyan ölhetném meg magam, mikor akit szeretek, nem hal meg?” — vélekedett s életének utolsó pillanatait Hilarion karjaiban töltve, boldogan szunnyadt el, mert hallotta még, hogy a férfi fülébe súgja: szeretlek.

Persze, hogy valakit így szerethessünk, ahhoz egy második Hilarion lenne szükséges.

Az imádott férfinak nem szabad alacsony sorsból származnia; Hilarion is nemes tőrnak és egy görög hercegnőnek volt a fia, — nem szabad, hogy valaha pénznek szükségét lássa, nem szabad, hogy az életnek gyenge játékos legyen, nem szabad, hogy az életben bármitől is megijedjen és visszariadjon.

Megertem, hogy Gioja letérdelt és meg tudta csókolni a költő lábát, de felteszem, hogy rózsaszínű volt a körme és nem voltak eléktelenítő tyúkszemek.

Hogy a rettenetes valóság mindenüvé betolakszik! Végül pedig ne találjon zárt ajtókra az igazi férfi akkor sem, ha a leggőgösebb palotába, a legelzártabb társaságba akar bekopogni; ne jöjjön zavarba, ha megtetszik neki egy kép vagy szobor; soha ne történjék, hogy a kedvét, legyen az a világ leghóbortosabb ötlete is, ne lelhesse. Nem bosszankodhatik, nem lehetnek nehézségei, minden kellemetlenségen felül kell emelkednie. Szóval tökéletesnek kell lennie s csak a szerelemben lehetnek szeszélyei. De ott se maradjon Hilarion mögött, aki nevetve zúzta össze a női szíveket, de sírni tudott, ha hölgye szükségét

szenvedett valamiben. — Különben ezt oly jól meg lehet érteni.

Hogyan reped meg a szív? A hidegségtől, vagy a túlságos nagy szerelemtől? Össze lehet zúzni akarattal? Elő lehet idézni? Nem lehet! Nos hát, mire való ez az ostoba és mégis sokszor idézett szemrehányás?

Áz emberek csak beszélnek, hogy beszéljenek.

Kell azonban, hogy minden Hilarion megtalálja életútján a maga palotáját, amelyben megállapodjék, — legyen meg a kényelmes yachtja, mely a szelek szárnyán oda röpitse, ahová vágyakozik, — legyen elég drága ékszere, mellyel szerelmesét ékesíteni tudja, — legyen számtalan szolgálja, fogata, sőt még a muzsikusok is éppen akkor toppanjanak elébe, amikor zenére áhítozik. A manóba is!

Csak a mesékben válik valóra! Jól van, — de akkor az ilyen szerelem is csak mese lehet. Tudom, mit felelnének. Tudom, hogy meg lehet szeretni a szegény napszámot, akinek 1200 frank az évi keresete, vagy azt a férfit, akinek rongyos 25.000 frank évjáradékból kell megélnie, csakhogy, ha ügyelnem kell, hogy a keztyüimen takarékoskodjam, vagy ha össze kell számolnom, hány vendéget hívhatok, az már nem az, igazán nem az, amit én képelek.

Persze, ilyen körülmények között is lehet szerelmesnek, sőt örült szerelmesnek lenni. Meg is mérgezheti magát kétségbeesésében valamelyik szerelmes fél, megölheti a csábítót, vagy a hűtelent, már amint sora kerül, vagy lemond és megnyugszik nagylelkűen, — hiába, azért mégsem az, mégsem az, egyáltalában nem az, amiről az álmok szólnak!

Engem legalább, amilyen érzékeny vagyok, a legcsekélyebb akadály is megriaszt.

„Marix és Crispin megesküdtek, hogy Hilariont megölik, de a lány nem értette, miért akarnak bosszút állni miatta. — Engem bosszúlnak meg? Miért? — kérdezte, — Nincs helye megtorlásnak. Boldog voltam, mert szereteti”

És mikor Marix a nő lába elé borult s rimánkodva kérte, hogy mint jóbarát leszámoltathassa a költőt, Gioja undorodva fordult el tőle.

„Azt mondja, hogy barátom s mégis ellene tör?” — kérdezte tőle.

Így érzek én is. Annak a férfinak kívánhatunk rosszat, akit *megszűntünk szeretni*, de annak, *akit szeretünk*, sohasem.

Ha csak olyan férfiakkal hoz össze a sors, mint amelyekhez idáig volt szerencsém, nagyon megalázva érzénem magam és sohasem fogok az *igazi* szerelemmel szeretni tudni.

Képzelmék el, hogy valaki a második emeleten és még mindig a szüleinél lakják s ahogy ismerem őket, (már tudniillik a Visconti leírásából), akinek az édes anyja csak minden második héten adjon tiszta ágyneműt!

Jobb lesz azonban, ha az én okoskodásom helyett inkább Balzacnak, a társadalmi élet hívatott boncolgatójának művelt olvassak. Az én erőlködésem gyöngé ahhoz, hogy megértessem magam.

Augusztus 23., — csütörtök. — Schlampenbadban vagyok? Hogyan, miért? Mindjárt megmagyarázom. Azért, mert az enyéim is itten vannak s nem sok értelme volna, hogy valahol egyedül unatkozzam. Az élet úgysis szenvedésből áll; szenvedjünk legalább együtt.

Anyámék valami pension-félében szállottak meg, de mert már torkig vagyok a pensiókkal, kijelentettem, hogy a Badehausban akarok lakni. Itt ugyanis az a legelőkelőbb hely. Így azután ketten, nagynénémmel, a Badehausban béreltünk két szobát. A fürdés szempontjából nagyon kényelmes.

Fauvel nyugalmat ajánlott s az van itt, bőven. Azt azonban nem hiszem el, hogy már egészséges vagyok, pedig sajnos, a kellemetlen dolgokban sohasem szoktam csalódni.

Nemsokára tizennyolc éves leszek. Nem sok annak a szemében, ki már a harmincötöt is megérte, de nekem, a rövid fiatalságomban eddig még nagyon kevés örömet láttam s annál több keserűséget tapasztaltam, végtelen időnek tetszik.

Művészet! Ha nem ragyogna felém a távolból e bú-bajos szó, megörlnék.

De hiszen ahhoz, hogy művész legyek, senkinek a segítségével sem szükséges, — a művészetet az ember a saját erejéből éri el s ha nem tudja felküzdeni magát, magára vessen, — de azután nincs is miért élnie.

Isteni művészet! Úgy tetszik, mintha valahonnan, nagyon messziről, csodálatos, hívogató fény lobogna felém s nekem, minden mást feledve, mennem kell, feltartóztatlanul mennem kell felé. De ha, . . . Nem, nem, menni *de!* — Istenem, ne engedd, hogy visszariadjak! — valami rettenetes érzés azt súgja, hogy . . . Nem, nem, nem írom le, nem akarok tudni róla! Nem akarom megkiáltani a boldogságomat! Istenem! . . . Megpróbálom és ha . . . Akkor hát nem tehetek róla, . . . legyen meg az Isten akarata!

Most két éve már voltam Schlangenbadban, de milyen különbség, akkor és most!

Akkor még tele voltam reménységgel; most semmi reményem nincsen.

István bátyám is itten van s magával hozta a papagályát is, épen mint tavalyelőtt. Ugyanilyen volt a Rajnamenti utunk, ugyanazok a szőlőhegyek, várkastélyok, omladozó várromok, ugyanazok a legendás öreg tornyok intettek felénk ... És itt, Schlangenbadban is épen olyan szép minden, mint akkor volt, csak hogy sem a romok, sem a zöld fák közül kikandikáló csinos, új házacsák nem érdekelnek. Elismerem minden vidéknek a szépségét, feltéve, ha lehet szépségről szó, de nem tudom szeretni egyiket sem, csak azt az egyetlent, *odalent*.

Nem szükséges, hogy én erősködjem. Költők énekeltek, tudósok bizonygatták, hogy nincs a világon még egy olyan gyönyörű hely.

Hála annak a jó szokásomnak, hogy mindig „egy se-reg fölösleges lomot” hordozok magammal, mindenütt elég otthonosan be tudok rendezkedni. Most is magammal hoztam megszokott apró használati tárgyaimat, füzeteimet, a mandolint, néhány jó, vaskos könyvet, az íróasztalom egész felszerelését és a fényképeimet. Nem is olyan sok s mégis ha kirakom, a legkomorabb szállóbeli szoba is barátságossá változik. Mind közt legjobban négykötetes, vastag, piros szótáramat, nagy, zöldkötésű Titus Liviusomat, kis Dante-kötetemet s Lamartimomat szeretem. Nagyon szeretem

még cabinet-alakú olajban festett arcképemet is, mely sötétkék bársonyba van *keretezve* s melyet orosz munkájú bőrtokban tartok az asztalomon. Így azután mindjárt elegáns az íróasztalom s ha hozzá még a gyertyákat is meggyújtom és szelíd fényük megél evenití a gonddal összeválogatott kellemes, puha színeket, majdnem megbékélek azzal a gondolattal, hogy Németországban vatfvok.

Dina olyan jó, olyan szeretni való! úgy szeretném boldognak látni! . . .

Milyen képtelen sors jut egyeseknek!

Augusztus 27., — hétfő, — Esti imám megbővült négy szóval: — Uram, oltalmazd meg seregeinket!

Szívesen beváltanám, hogy nyugtalan vagyok, de mi vagyok én, hogyan mérjem össze a szavam ekkora eseményel? Gyűlölöm a céltalan részvét nagyhangú szavait, Ha rajtam állna, hogy eldöntsem háborúnk sorsát, akkor igenis, beszélnék róla. Így azonban nem tehetek mást. mint igyekszem, hogy az uralkodócsaládnak, a nagyhercegeknek és főkép a szegény íó cáromnak kijáró szeretetben mégis hűségesen megmaradjak,

Úgy látszik: nem jól állunk. Szeretném látni, mit csinálnának azok a kitűnő poroszok ilyen vad, terméketlen, árulóktól hemzsegő, kietlen vidéken? A jó németek Franciaország gazdag, termékeny területén masíroztak, léptenyomon városra, falura bukkantak s volt untig elég enni-inni, no meg rabolni valójuk. Lettek volna bezzeg a Balkánon!

Azt nem is számítom, hogy a mieink tényleg hadakoznak, míg a nagyszerű német hadsereg inkább alkudozott, no meg tömeges embermészárlást vitt olykor végbe.

Az orosz katonák úgy rohannak a halálba, mint a jól fegyvelmezett okatlan állatok, — mondják az elfogultak; mindenikük egy-egy hős, — ismerik be az elfogulatlanok. Azt azonban elismeri az egész világ, hogy soha hadsereg nem hadakozott még úgy, mint amilyen élet-halál küzdelmet az oroszok mostan vívnek. A történelem tanúskodik róla.

Augusztus 29., — szerda. — Itália történelmében van egy rész, a császárság bukása és az apró államokra való szakadás közé eső korszak, mely bonyodalmas voltánál fogva, sokáig homályos maradt előttem. Már nagyon boszszajtott a tudatlanságom, azért ma elővettem Amadée Thierry könyvét, kimentem az erdőbe s ott fellapoztam és jól áttanulmányoztam az idevágó fejezeteket.

Elolvastuk a hadijelentéseket. Az oroszok rosszul állanak. A Sipka-szoros ugyan még a kezükben van, de csak holnap tudjuk meg a döntő eseményeket. Fogadtam magamban, ha megállom, hogy a háborúról holnapig egy szót sem beszélök, akkor a mieink a győznek.

Lehetetlen, hogy nemsokára tizennyolc éves legyek! A tehetségem olyan fejletlen, a reményeim, a modorom, a szeszélyeim olyan zöldék még, hogy tizennyolc éves korban igazán nevetséges. És most adjam a festészetre a fejemet, tizennyolc éves koromban, mikor azt hittem, hogy mindent korábban elérek és mindent tökéletesebben megcsinálok majd, mint a többiek?!

Vannak, akik a világot csalják; én magamat csaltam meg,

Augusztus 30., — csütörtök. — Megálltam, nem beszéltem s íme, ma este hallottuk Wiesbadenben, hogy a török sereg le van verve, a Sipka-szoros az oroszok kezében maradt s hogy erősítő csapatok érkeznek a mieink segítségére.

Szeptember 1., — szombat. — Sokat vagyok egyedül. Sétálok, olvasok, gondolkodom. Senki sem kísér. Talán helyes, talán helytelen.

Ki áll jót érte, hogy nem boncolgatok-e mindent túlságosan s nem tévelyeg ferde irányban a gondolkodásom? Ez is olyan dolog, melyet csak a halálom után fognák megállapítani.

Megbocsájtás! Különös szó; egyike azoknak, melyet leggyakrabban használnak. A kereszténység követeli tőlünk a bocsánatot.

Mi hát a bocsánat?

Lemondás a bosszúról vagy a büntetésről. De *megbocsátjhat-e*, aki nem akart sem büntetni, sem bosszútállni? Igen is, nem is. Igen, mert el tudjuk hitetni magunkkal is, másokkal is, hogy megbocsájtottunk és tudunk úgy cselekedni, mintha megbántás nem ért volna. — *Nem*, mert az ember nem tud az emlékezetének parancsolni s *míg emlékezünk, nem bocsájtottunk meg*.

Az egész napot enyéim társaságában töltöttem és sajátkezűleg kijavítottam a Dina orosz bőrcipőjét. Azután lemostam egy nagy gyúródeszkát, elébe állottam, mint a legügyesebb szobalány s a tulajdon becses kezemmel meggyúrtam a *varéniki-hez* való tésztát. (A varéniki, liszttel összegyúrt friss sajtból készített sütemény.) Anyámék nagyon jóízűen mulattak, mikor látták, hogy fekete bársonysapkát nyomok a fejembe, amelyet Faust uram viselhetett, feltűröm a ruhám ujját és komolyan hozzálátok a gyúráshoz.

Később sárgásfehér Robespierre-felöltöt kerítettem a nyakamba s Dinával lementem a kis bazárba, hogy elbűvöljem a tulajdonosát, a tiroli leányt.

Szeptember 2., — vasárnap. — Hogyan lehet, hogy komoly, felnött emberek, kiket senki sem kényszerít rá, át tudnak rándulni Wiesbadenbe és ott tudják tölteni az egész napot?

Nem értem, de azért átmentünk mi is és megnéztük, hogy a világ legnevetségesebb népsége mennyire erőlködik, hogy a szép ruhájával megpukkassza az igazán elegánsát.

Álmos voltam s egyre-másra ittam a feketekávé.

Szeptember 6., — csütörtök. — Parisban maradok. Végérvényesen megállapodtunk anyámmal. Egész nap mellette voltam, egyszer sem szólalkoztunk össze s nagyszerűen telt volna az idő, ha édes anyám nem beteg s különösen estefelé nem érezte volna rosszul magát. Szegény anyám ma sem hagyhatta még el az ágyat.

Elhatároztam, hogy Parisban miaradok, tanulni fogok s csak nyáron utazom el, üdülni, valamelyik fürdőhelyre. Nem kalandozom többet az álmok világában. Oroszországi

tartózkodásom jó lecke volt s azt hiszem, azóta alaposan megkomolyodtam és megváltoztam. Érzem, hogy itt van a *megállapodás* órája s érzem, van elég tehetségem, hogy az elvesztett időt hamarosan, két éven belül, pótolni tudjaim. *Az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében előre hát! Legyen az Ég áldása velem, mert amit tenni szándékozom, nem rövid életű szeszélyes ötlet, de egész életemre szóló komoly elhatározás!*

(Vége az első keletnek.)